

Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Јасмина Д. Митровић-Марић

Библиотека, школа и медији
Докторска дисертација

Београд, 2013.

Ментор:

- проф. др Александра Вранеш, редовни професор Универзитета у Београду,
Филолошки факултет

Чланови комисије:

- проф. др Љиљана Марковић, редовни професор Универзитета у Београду,
Филолошки факултет
- проф. др Данијела Костадиновић, редовни професор Учитељског факултета
Универзитета у Београду

Датум одбране:

Сећање на сина Андрију.

Мајка

Резиме

Развој савремених средстава комуникације суштаствено је изменио филозофију образовања, читања, наставних процеса. Каузалитет овог тројства свеприсутан је у животу савременог ученика и као такав отвара низ проблемских питања – од утицаја медија, нарочито електронских, на процесе усвајања знања, до утицаја медија на свеопшти систем вредности, на формирање личности, на појединца, породицу, институције – друштво у целини.

Изразито видљив утицај савремених медија, међу институцијама од друштвеног значаја, требало би да препознају библиотека и школа. Оне су носиоци система образовања, те је одговорност интелектуалне заједнице и државне администрације у примени савремених система комуникације управо у школама и библиотекама од изузетног значаја за развој државе и друштва.

Библиотека ће у будућности све мање бити соба са књигама на полици, а све више мултимедијални, интерактивни простор. У том смислу неопходно је редефинисати улогу библиотеке и њених корисника, нарочито ученичке и студентске популације.

Данашња школа је допустила себи да је живот претрчи. Могућности које нуде савремена средства комуникације још увек траже право грађанства у настави која примењује спорадично, а не системски интерактивни, сикретички, мултидисциплинарни и мултимедијални приступ. Ова опаска нарочито слови за предшколско, основношколско и средњошколско образовање. Иако систем каска за животом, ученици масовно, изван школе као институције, стичу знања користећи медије, пре свих интернет и телевизију. И то је ново проблемско питање.

Стварност и свакодневица чине неопходним увођење предмета *медијска писменост* као врсту функционалне писмености која би системски, кроз школу као институцију, третирала однос ученика према садржајима које различити медији нуде.

Најзад, утицај електронских медија из дана у дан доводи до битних промена у језику, правопису; сведоци смо неоексема које настају управо у електронским медијима и зарад њих. Манипулација јавним мњењем путем медија, читавим државама и друштвима је наша стварност. Сведена на сентенцу да се није десило оно што није било у медијима, доводи нас до новог односа у којој су пошиљалац и прималац информације у сталној интеракцији.

Свест о медијској свеприсутности, о изузетним могућностима другачијег читања, учења, глобалног повезивања, доступности информација и знања без граница, чини нас другачијим корисницима и школе и библиотеке. Друштво мора да даје нове одговоре, да мења наставне планове и програме не више из генерације у генерацију, већ из ове у наредну школску годину. Отуда је и проблемско питање и одговор у узрочнопоследичном односу управо библиотеке, школе и медија.

Кључне речи: библиотека, школа, медији, интерактивност, хипертекст, линеарно читање, дигитално читање, виртуелне заједнице, медијска писменост, дигитални правопис, учење на даљину, спектаториум, реципиент, информација

Научна област: Савремене студије културе

Ужа научна област: Медиологија

Library, School, Media

Resume

Development of the contemporary means of communication has thoroughly changed the philosophy of education, reading, education processes. Causality of this trinity is omnipresent in the life of a contemporary student and as such opens up a whole array of questions – from influence of media, especially electronic ones, on the knowledge acquiring processes, to influence of media on general system of values, on personality development, on an individual, family, institutions – society as a whole.

Among the institutions of social significance, distinctively visible influence of contemporary media, should be recognized by libraries and schools. They are the bearers of the education system, thus the responsibility of intellectual community and state administration in the application of the contemporary means of communication in schools and libraries is of the utmost importance for the development of the state and society.

Libraries of the future will have ever so less rooms with books on the shelves, and ever so more multimedia, interactive spaces. In that respect, it is necessary to redefine the role of the library and its users, especially pupils and students.

A contemporary school has allowed itself to be run down by life. The possibilities offered by the contemporary means of communication are still asking for the acceptance in the curriculum which still applies sporadic, and not a systematic interactive, syncretic, multidisciplinary and multimedia approach. This remark applies especially for preschool, elementary and secondary education. Although system is falling behind life, students massively, outside schools as institutions, acquire knowledge using media – the Internet and television before anything. And that is a new issue altogether.

Reality and everyday life require as necessary the introduction of media literacy as a type of functional literacy which would systematically, through school as an institution, treat the relation of a student towards the content offered by different media.

Finally, the influence of electronic media, day after day, brings the relevant changes in language, spelling and pronunciation; we are witnessing the appearance of new lexemes created in electronic media and as the result of them. Manipulation of states and societies through media has become our reality. Summed up in a sentence – that something did not happen if it was not shown in media, brings us to a new relation between an emitter and a receiver of the information, who now are in the constant interaction.

The awareness of media omnipresence, of extraordinary possibilities of different reading, learning, global connecting, availability of information and knowledge without borders, makes us different users of both schools and libraries. Society has to offer new answers, changes curricula and programmes not from one generation to another, but from one school year to the next. Hence, both the question and the answer lie in a causal connection between the library, school and media.

Key words: library, school, media, interactivity, hypertext, linear reading, digital reading, virtual community, media literacy, digital spelling and pronunciation, distance learning, spectatorium, recipient, information

Scientific field: Contemporary Culture Studies

Narrow scientific field: Mediology

Садржај

1. Култура и образовање	5
1.1 Криза читања: комплексан педагошки, културолошки и општедруштвени проблем	7
1.2 Школа и масовна култура	16
1.3 Отворена школа	21
1.4 Инклузија у систему васпитања и образовања	24
1.5 Интелектуалне слободе и библиотеке	39
1.6 Библиотеке за децу предшколског и школског узраста – сарадња на нивоу институција и региона	59
2. Школа и библиотека	69
2.1 Улога школске библиотеке у иновирању дидактичко-методичких стратегија у наставном процесу	107
2.1.1 Наставна средства у библиотеци	110
2.2 Методичко-дидактички модел едукативне радионице у школској библиотеци	114
2.2.1 Улога школске библиотеке у развијању функционалне мултиписмености ученика	115
2.2.2 Улога школске библиотеке у развијању школског позоришта . .	122
2.2.3 Школска креативна драма	126
3.1 Медији – карактеристике и интерактивност	137
3. Медији у настави	137
3.2 Интердисциплинарност и мултимедијалност наставе	145
3.2.1 Линеарно и дигитално читање	145
3.2.2 Читање филмске приче	152
3.3 Језик и медији 156	
3.3.1 Процес формирања медијске комуникације	159
3.2.2 Језички код реклама	174
3.4 Медиологија у настави	180
4. Школа и библиотека у медијима	187
5. Закључак	193
6. Литература	199

1. Култура и образовање

Постоје разна схватања културе и различите термилошке одреднице за културу. Различити погледи на појам културе, њихов обим и садржај може се запазити већ код свакодневне употребе речи култура, али и у научним студијама које се баве питањем шта је култура.

Културом се често означавају разни садржаји забавно-рекреативне природе и уметност (позоришта, биоскопи, музеји). Често се под културом подразумева културни живот и коришћење институција културе и културних добара. Многи (као напр. Морен Е. и Марцуз, Х.) културу схватају нешто шире, као целокупну духовну производњу човека. Поред науке, обичаја, вредности и веровања, у тај широки спектар духовног деловања укључује се уметност, политика, филозофија и образовање. Међутим у тим схватањима културе, она се одваја од техничких достигнућа човека која се одређују као цивилизација. Овакво виђење културе одваја културу од самог живота. Култура се по оваквим схватањима може укључити споља у човеков живот путем васпитања, образовања и културне анимације.

Насупрот таквим схватањима многи аутори (напр. Крем, Г.) одређују обим културе као укупност човекових достигнућа. Културом се означава све што је човек створио. Поред Крема, многи аутори XIX века проширују значења културе. Схватања ових аутора не одвајају културу од цивилизације, јер укључују, поред духовних области, и област материјалне производње и технике, као и свакодневног живота.

Дакле, култура није само уметност и наука, нити забава свакодневног живота, нити представља само духовна добра, него и сви други аспекти човековог деловања. Култура, према томе, представља начин човековог живота, тј. процес свеукупног живљења човека. Култура је оно што се наслућује, осећа, проживљава. Култура је у служби духовног света. Она је тежња за истином, знаност и љубав. Њу чине духовно-вредносни доживљаји.

Питање квалитета образовања је једно од кључних питања образовања. У земљама транзиције, као и у развијеним земљама Европе, образовање се суочава са изазовима како постићи функционалност и квалитет образовања и квалитет у друштву, које се брзо мења. На новонастале промене у будућности образовање треба да ефикасно одговори, да буде отворено за интеграцију новина и да делује као ефикасан и функционалан систем.¹ Систем образовања у прошлости није био у складу са променама у друштву. У будућности такав систем требало би да се заснива, по мишљењу Станка Илића, на потребама свестраног развоја појединца, али и за напредак друштва. Само такав систем би могао да пружи младим људима јаснију слику света.

¹ Министарство просвете и спорта, *Квалификационо образовање за све*, 2004.

У избору садржаја образовања нужно се мора водити рачуна о узрасним особеностима ученика, њиховим способностима и индивидуалним особинама, као и о проживљеном искуству. Притом се не смеју занемаривати културне и социјалне специфичности окружења. Образовни програми би требало да се реализују и изван школе и да локална заједница има користи од њих.

Образовање, васпитање и култура имају вишезначну улогу у развоју друштва, који се огледа у развијању система друштвених вредности, као и на формирању личности сваког појединца. Свестрано образовање, усмерено према васпитању и култури, доводи до слободног ступања појединца у заједницу. Свестрано образовање истовремено даје самосталност човеку, али и спаја људе. Свестрана личност, по речима Александра Мужинића, није „живи магацин свег знања и умећа, већ се она, љубећи све вредноте, развија из себе складно, те ради стално на својој изградњи. Она има увид у склад свих вреднота, односно увид у љествицу вреднота“.²

Однос васпитања и образовања и културе је веома важан и комплексан. Ако се васпитањем и образовањем само преносе одређене сфере културе, оно се схвата као шири појам. У том случају су културни садржаји само део васпитања. Међутим, ако се култура схвата као целокупна духовна човекова производња, онда је васпитање само део културе. У овом случају је појам васпитања по обиму ужи од појма културе, а то значи да се у суштини значења културе односи и на васпитање. С обзиром да васпитање има суштинску карактеристику одговарања на питање егзистенције човека, оно не може да се посматра независно од културе. Њихов однос се не заснива само на међусобној зависности и утицају, него се суштина културе односи на васпитање. Отуда, по речима Лидије Радуловић³ произилази да је васпитање културни чин. Зато је изузетно важно истраживати значај организације васпитно-образовног рада који ће бити део културе.

Веза између школе и културе не треба да се испољава само у културној и јавној делатности школе, независно од васпитно-образовне делатности. Чвршће повезивање ових двају процеса, васпитање и образовање могу да постану не само преносиоци културе, него и културни процеси.

Суштина васпитања не може да буде у преношењу културних добара, него и у посредовању и изналагању начина за уочавање, решавање животних проблема. Његова суштина је и у вредновању, преиспитивању себе и стварности.⁴

Образовање се мора свестраније усмеравати према васпитању и култури. Образовање без васпитања не ствара потпуну личност. Васпитање је усмерено према културним вредностима, тј. усмерено на буђење и изграђивање културно-вредносних доживљаја. Док образовање има задатак да јача психофизичке функције, васпитање врши буђење етичке, естетичке, спознајне и религиозне функције у души.

² Мужинић, А., *Цивилизација култура и образовање*, 1937, стр. 85.

³ Радуловић, Л., *Сеоска школа као посредник културе*, 1996.

⁴ *Исто*, стр. 21.

1.1 Криза читања: комплексан педагошки, културолошки и општедруштвени проблем

*„Довољно је да крајко време пресјанеће да чииаће,
иа да вас коров незнања брзо захваи“.*

Иво Андрић

Криза читања јесте првенствено педагошки проблем, будући да је, уз чиниоце ван школе (мас-медији, информатика и др.), условљава и бројност наставних предмета и велики захтеви њихових програма, те укупна организација живота и рада школе, што представља суштинско педагошко питање. Криза читања је педагошки проблем и ради тога што има снажне импликације на укупну школску наставу, што отежава формирање младог човека у грађанина културног у изражавању и понашању. Ако размишљамо у правцу да криза читања представља проблем сваке школе и целокупне организације њеног живота и рада, самим тим и читавог образовања и друштва које о њему брине, са сигурношћу можемо да закључимо да овај проблем има импликације и на друге битне области друштвеног живота.

Извесно је да читање или нечитање књига и других садржаја информативног карактера чини проблем који се тиче области културе, те се огледа и као крупан културолошки проблем. Уколико се млад човек удаљи од књиге, презире је и ниподаштава, не може се очекивати формирање младе читалачке публике, или не бар у оном броју колико то културно друштво очекује. Културолошки проблем занемаривања читања садржи се и у томе што се на књижевном делу заснива добар део културе која припада другим областима стваралаштва: позоришту, балету, музици, ликовној уметности, филму, културним и образовним ТВ програмима. Криза читања, посебно због негативног утицаја на васпитање младих, постаје посве озбиљан и општедруштвени проблем. Потискивањем књиге, а са њом и националне културне традиције, потискује се и употреба језика и матерње речи. Српски језик доживљава нагли продор страних речи и израза у своју структуру, првенствено енглеских, па је сада „[...] англо-српски свуда око нас“⁵. Какав ће бити будући грађанин, читаво друштво, укупно културно стваралаштво и његово наслеђе ако се потискује књига? Шта ће се десити са човеком као бићем сложеним од духа и тела, ако је духовно све мање на цени?

Криза читања није поштедела ни рад библиотека, с обзиром да књиге и библиотеке не можемо посматрати изоловано. Школска библиотека у 21. веку поприма нову улогу и активније учесник у превазилажењу раскорака између дидактичке теорије и наставне праксе.

Она, дакле, не може више да се задржи на застарелом принципу и основном задатку да прикупља, чува и услужује заинтересоване кориснике са читалачким материјалом. То значи да педагошку функцију школских библиотека треба посматрати у контексту образовних промена у друштву знања и промењене парадигме учења. Средства масовног комуницирања, употреба вануџбеничке литературе, интегративност и мултидисциплинарност у настави захтевају од библиотеке широк спектар понуда, преко којих би се превазишли традиционално укорењени модели у образовно-васпитном систему.

⁵ Прћић према Илић, Гајић и Маљковић; 2007: 34.

До сада смо се у раду бавили развијању стратегија које би допринеле иновирању и побољшању школских библиотека. Да бисмо на конкретан начин приказали могућност операционализације теорије у пракси, где би библиотека била везивно ткиво, представимо могући пример одржавања наставних часова у библиотеци.

„Посматрајући светог Амброзија како чита тог послеподнева 384. године, Августин тешко да је знао шта се то пред њим налази. Мислио је да види читаоца који, штедећи свој глас за проучавање, покушава да избегне незване госте. А заправо је видео мноштво немих читалаца којима ће се током будућих векова прикључити Лутер, Калвин, Емерсон, укључујући и нас, који га данас читамо.“⁶ Служећи се „највећим од чула кроз која стичемо знање“, како је око видео Тома Аквински⁷, наглас или у себи, „сви ми читамо сами себе и свет око нас ... Читамо да бисмо разумели, или почели да разумевамо. Не можемо без читања. Читање је, готово као и дисање, наша суштинска функција.“⁸

Читање и култура у тесној су вези. Култура је та која формира „неопходан животни простор читања у коме се непрестано остварује увлачење човека у свет артефаката, материјалних и духовних вредности претходних генерација, његово усвајање нових облика персоналног и социјалног општења.“⁹ Са друге стране, кроз књигу и читање, култура остварује своју „мисионарску просветитељско-реформаторску улогу“¹⁰, доприноси васпитању разума и стицању истинског знања.

Трећи члан у овом низу који је „једини могући облик институционализације људске солидарности и бриге о забележеном знању и веровању“¹¹ јесте библиотека.

Читање, односно књига, култура и библиотека памћење су човечанства и „мислећи организам, као и свако живо биће, јер су живи темељи на којим се гради друштво знања.“¹²

Књига је некада била симбол престижа, духовни сапутник повлашћених, елитистичких слојева друштва. Временом, она је постала демократско право сваког човека. Данас, међутим, књизи и библиотеци прети опасност од конкуренције привлачнијих и површнијих видова образовања, информисања и забаве.

Библиотеке би „као места сабора духовне енергије векова и укупне суме информација о људском сазнању, морале постати изворишна места цивилизацијског креативног горива на којима човечанство масовно окрепљује своју животну енергију“¹³, али, на жалост, оне су то све мање. Устукнуле су пред новим веком, иако су вековима биле центри културе и духовног напретка. Сада је библиотекама потребан „доток животне силе која би их одбранила од судбине антикварница, алеја великана, дрвореда окамењене лепоте, уточишта ексцентрика...“¹⁴

Та сила су читаоци, а њих је све мање. Интересовања савременог човека све су мање усмерена на књигу. У обиљу привлачнијих садржаја, место књиге постаје маргинализовано, нарочито код млађе популације.

По Библиотекарском лексикону¹⁵, библиотека је „радна организација која прикупља, стручно обрађује, чува и даје на коришћење библиотечки материјал“ и то јесте њена иманентна функција. „Меморијална, односно кумулативна функција

⁶ Алберто Мангел, *Историја читања*, стр. 63.

⁷ M. D. Chenu, *Grammaire théologie au XIIe et XIIIe siècles*, у : А. Мангел, *Историја читања*, стр. 38.

⁸ А. Мангел, *наведено дело*, стр. 17.

⁹ *Библиоџекар*, година ХЛИХ, св. 3–4 (2007), стр. 319.

¹⁰ Исто, стр. 319.

¹¹ *Бележница*, бр. 10, година 6, пролеће/лето 2004, стр. 9.

¹² *Истио*, стр. 10.

¹³ *Бележница*, бр. 15, година 8, лето/зима, стр. 17.

¹⁴ *Истио*, стр. 17.

¹⁵ *Библиоџекарски лексикон*, стр. 37.

прикупљања и чувања¹⁶, али је библиотека, у складу са развојем и потребама друштва, обogaћена и унапређена. Библиотеке на крају 20. века постале су информациони центри, савремене установе са аутоматизованим системом рада. Спремне да брзо и ефикасно одговоре на потребе корисника. Модернизовани су и простори и услови рада у библиотекама. Корисницима су доступни рачунари, Интернет, могућност претраживања базе виртуелне библиотеке. Уз све то, књижевна продукција је све развијенија, књига је све више, а опет, сви смо суочени са чињеницом да је свакодневни живот све удаљенији од културе и уметности и да је читалаца све мање. А када нема читалаца, замире и књижевни живот јер „књижевна дела живе само док делују на свест читалаца у којој њихов уметнички свет и добија свој дефинитиван облик и остварује своје уметничке ефекте.“¹⁷ У сваком другом случају, књиге су „мртав капитал“ у библиотекама.

Са замирањем културе читања, замире и култура говора и изражавања, као и осећај за традиционалну културу и духовно наслеђе, а све то има велике последице на образовање и васпитање младих. Ако нема васпитања „као трансмисије културе“¹⁸, онда нема ни развоја ни унапређења. Запостављање књиге има „снажне импликације на укупну школску наставу, што отежава формирање младог човека у грађанина културног у изражавању и понашању“¹⁹, а то намеће питање какав ће будући грађанин и будуће друштво бити.

Све ово основне су поставке културног и социјалног проблема названог *криза читања*.

Криза читања је првенствено проблем културе јер, како истиче Умберто Еко, „сва култура је у језику, у читању и у књигама. Зато је однос према књизи – однос према култури и традицији.“²⁰ Преко књижевности, у питање се доводи и опстанак других врста уметности: позоришта, балета, музике, филма, јер савремени човек, опште узев, све мање пажње посвећује уметности уопште. Ако млади негативно и са аверзијом гледају на књигу, како ће се, духовно осиромашени и незаинтересовани за стваралачки чин и индивидуалну креацију, определити за неку другу врсту уметности.

Запостављеност књиге и читања директно се имплицира и у настави. Она ту оставља најтеже последице и зато је веома озбиљан школски, образовни и педагошки проблем. Одбојан однос према лектури доминантан је у настави језика и књижевности. Према истраживању Друштва за српски језик²¹, само 4% младих у Србији чита, а Институт за психологију је установио да скоро 40% средњошколаца никада није било у библиотеци. Анкета наведена у књизи *Криза читања: комлексан педагошки, културолошки и опшћедруштвени проблем*²², показује да чак 63,95% испитаника не воли да чита школску лектуру и да само 15,86% испитаних прочита сва дела из школске лектире.

У Норвешкој је истраживање у 2004. години показало да много деце има слабо развијене читалачке навике, а да чак 20% петнаестогодишњака (највише дечака) има такве потешкоће да се могу сматрати функционално неписменим и да би, ако се такав тренд настави, до 2014. године, млади потпуно престали да читају. (У

¹⁶ Бележница, бр. 10, стр. 10

¹⁷ Павле Илић, Оливера Гајић, Миланка Маљковић, *Криза читања*, стр. 33.

¹⁸ *Истио*, стр. 39.

¹⁹ *Истио*, стр. 33,

²⁰ Умберто Еко, *Култура, информација, комуникација*, у: Павле Илић, Оливера Гајић, Миланка Маљковић, *Криза читања*, стр. 150.

²¹ www.nbs.bg.ac.yu: РТС, 27. 10. 2008.

²² Павле Илић, Оливера Гајић, Миланка Маљковић, *наведено дело*, стр. 5

решење овог проблема одмах се укључило Министарство за културу и Министарство за образовање Норвешке.²³

На послетку, имајући у виду размере овог проблема и опасност његових последица на друштво уопште, криза читања је озбиљан социјални проблем. Дакле, не само библиотеке – као место где су књиге, и уз њу друге културне институције, и не само школе – као место где се учи да се књига чита, и уз њу цео васпитно-образовни систем, него друштво у целини мора бити упознато и укључено у решење овог проблема.

Криза читања је условљена бројним факторима. Један од основних је брз технички напредак. Развој нових видова комуникације и информисања, преоријентисао је велики део популације овим атрактивним и бржим видовима деловања.

Радио, телевизија, Интернет, омогућили су брз и лак пријем информација у кућним условима. А такав вид дотока информација свакако је комфорнији и лакши. Књиге траже научно-истраживачки рад јер нису сви подаци на једном месту, изискује време, концентрацију, духовно ангажовање. Телевизија је, са друге стране, аудио-визуелна и олакшава рецепцију, као и Интернет који скраћује време потребно да се до информација дође (довољно је само укуцати појам и добићемо сва места где се он помиње).

Све су то, наравно, позитивне тековине технолошког напретка, али се поставља питање квалитета и тачности информација које добијамо, као и преосталих садржаја који се, због конкуренције, намећу гледаоцима поред оних који спадају у домен културно-образовног и информативног. Проблем је и у томе што су конзументи таквих атрактивних програма обично млади који немају још изграђен селективни вредносни систем па је штетан утицај на њихово васпитање неминован, а последице су видљиве – незаинтересованост за културне садржаје, трошење слободног времена на лаку забаву (шпанске серије, емисије о естради, reality show-и), аверзија према књизи, лоша култура изражавања.

Други битан узрок су друштвено-политичко стање земље, економске прилике, застој привреде, превирања на крају 20. века. А све то води до „менталног и духовног сиромаштва и угрожености културе“, те „кич постаје видљиво обележје стварности, парадигма свега постојећег, па и некадашњих културних вредности.“²⁴ Темпо живота је убрзан, брзо се ради и брзо живи, борба за егзистенцију је оштра. Друштвене фирме пропадају, а у приватном сектору услови рада су тешки, конкуренција је велика – млади завршавају школу без могућности запослења у струци, а старији радници у државним фирмама остају без посла.

У таквим условима, времена за књигу и културни живот је све мање. И када се чита, чита се ради разоноде и бега из непријатне стварности. Лаганији књижевни садржаји замењују уметнички вредна књижевна дела и научну литературу; чак се и штампа замењује оном чији су садржаји далеко од дневно-политичких збивања. Новине и часописи се, као и књиге, све ређе купују због слабе куповне моћи грађана, али и због чињенице да су оне доступне и у електронском облику.

Узроци и последице феномена названог криза читања, међусобно су повезани и условљени и сежу много дубље него што се то на први поглед чини.

Аутори поменуте књиге *Криза читања*, сматрају да један од најдубљих узрока ове кризе води управо из образовног система, из наставе. Преобимност наставних планова и програма и њихова неусклађеност са савременим токовима и интере-

²³ *Вести*, јули 2005, год. XIV, бр. 53, стр. 16.

²⁴ Д. Вуксановић, *Уметности и кич*. Интернету у листу „Политика“, у: Павле Илић, *наведено дело*, стр. 38.

совањима младих, главни су узрок њихове незаинтересованости за књигу. Наставних предмета је толико, да они, уз додатне ученичке активности као што су спорт, додатна и допунска настава, готово да уопште не остављају слободан простор ученицима, нарочито средњих школа. Притом су, захтеви у настави књижевности, по броју и обиму предвиђених књижевних дела, готово неоствариви.

Када се, уз преоптерећеност ученика и преобимност наставе књижевности, дода још и неактуелност онога што се чита, сасвим је јасно одакле аверзија према читању. Уз то, битна је и чињеница да је наставни план књижевности оно што је наметнуто, прописано, а читање не силу заобилази главну функцију књижевности – естетски ужитак.

Анкета из поменутој публикацији *Криза читања*²⁵, показује да је само 8,17% испитаних ученика основних и средњих школа у потпуности задовољно избором школске лектире и да чак 85,09% ученика радије чита књижевна дела ван школског програма.

Последице су јасне. На часове се долази без прочитаних дела, уз „скидање“ сижеа са Интернета, из предговора и поговора делу. Час тако постаје монолог професора, уместо да буде дијалог, расправа, сучељавање мишљења; настава постаје пасивна, уместо да је активна и интерактивна. Ученик тако нема материјала да тумачи дело, да расправља, брани или коригује своје ставове, а све то доприноси губљењу културе вођења дијалога, умешности језичког уобличавања мисли, култури језичког изражавања. А да не говоримо о уживању у књижевности и стваралачкој имагинацији коју свако уметничко дело оставља своме уживаоцу јер, тек када је дело прочитано, а по Лотману²⁶ читати значи „приступити тексту путем унутрашњег доживљавања и уосећавања, појмити његов суштински садржај и овладати тиме“ – „дело остварује своје пуно деловање на свестрани духовни развој младе личности.“²⁷

Последице кризе читања јасно се могу видети по статистичким подацима матичних служби народних библиотека.

Док је у Европи 10–20% становника града уписано у библиотеку, у 2006. години јавне библиотеке у Србији²⁸ су имале 6,10% становништва (Стандард прописује најмање 10% становништва) као чланове, а број коришћених књига је био 0,54% књига по становнику (по пропису, свака књига треба да има 2 читаоца), иако је број књига у фондовима приближан ономе који прописује Међународни стандард – 1,89% књиге по становнику (пропис – 2 књиге).

²⁵ Павле Илић, *наведено дело*, стр. 5.

²⁶ *Библиотекар*, наведени број, стр. 320.

²⁷ Павле Илић, *наведено дело*, стр. 24.

²⁸ www.nbs.bg.ac.yu: Новости, 05. 04. 2008.

Ево шта показују подаци Матичне службе Народне библиотеке „Вук Караџић“ у Крагујевцу за период од 1999. до 2008. године.

ГОДИНА	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
ПРИНОВЉЕНО КЊИГА	3300	2414	4620	7307	10154	6208	7079	9303	13495	15440
БРОЈ УПИСАНИХ ЧЛАНОВА	5356	5465	5222	10121	9350	9688	10385	11363	12534	13017
Деца до 14 година	1657	1831	1937	5477	4210	4173	4346	4936	5498	5516
ученици средњих школа	1608	1474	1306	1464	1494	1592	1598	1657	1838	1890
студенти	643	646	624	1067	1223	1198	1509	1508	1732	1769
остали	1448	1514								1536
радници у производњи			338	5	30	364	56	1253	136	
радници у другим делатностима			697	1647	1541	1208	1637	625	1715	
земљорадници			6	1	40	29	48	57	40	46
пензионери / незапослени			314	432	812	1124	1191	1325	1575	2260
УКУПАН БРОЈ УСЛУГА	180343	191144	199737	182039	244471	279720	273884	299493	319376	381538
ИЗДАТО КЊИГА ПО ГРУПАМА										
0	3525	3743	3605	1945	3717	7295	7555	7010	10957	14703
1	4923	4643	4434	3111	4103	5309	5835	5849	9726	11334
2	2959	2989	2284	1244	2029	2971	2919	3105	3765	5655
3	3704	4169	5855	2457	3482	4750	4708	4648	5361	7959
5	2600	3695	4622	1570	2628	4644	4914	4808	5175	10458
6	3437	3721	4697	1783	3299	3677	3775	3781	7206	8284
7	3463	3797	3268	2297	3171	3727	5038	5095	8928	10335
8	139717	140149	92089	92499	122448	134918	135718	137945	162692	187352
9	6356	11332	17469	4075	5734	6960	7485	7934	11975	9811
књига за децу	27344	36741	8055	16391	22193	31286	29912	47974	36760	36742
страна књига			481	538	696	1510	1791	1138		707
часописи	1296	3852	3600	1512	3338	6145	6241	6760	7584	10866
новине	36738	50265	49278	47889	61145	59258	50455	55644	49346	33441
интнет				3598	4684	4327	4633	5429		9076
информације				1130	1804	2943	2114	2373		25493

Закључак: Број уписаних корисника континуирано расте (изузев 2001. године када је број чланова био нешто нижи од претходне 2000. године).

Од 5356 чланова у 1999. години, библиотека је у 2008. години имала 13017 чланова, што је опет испод минимума од 10% становништва које Међународни стандард прописује. Што, само по себи, довољно јасно упућује на кризу читања свих ових десет година. Највећа промена у броју чланова десила се 2002. године када је број чланова износио 10121 што је за 51,59% више од претходне 2001. године. Објашњење се налази у акцији библиотеке на промовисању књиге и читања у медијима под паролем: „Вратимо веру у читање“ која је подразумевала попуст од 50% на годишњу чланарину за ученике, студенте и пензионере, као и за колективно учлањење запослених и, оно што је пресудно, бесплатну чланарину за све ученике првог разреда основних школа.

Од свих уписаних, највећи број чине деца предшколског и основношколског узраста. На пример, у 2008. години, она су чинила чак 42,37% чланова. Најнижи постотак су чинила 1999. године – 30%, а највиши 2002. године – 54,11%, што још једном потврђује да кризе читања нема у Дечијем одељењу библиотеке. Најнижи број уписаних чланова чине земљорадници (од 1 уписаног члана 2000. до 57 у 2006. години што је 0,005% од укупног броја уписаних), као и радници у производњи (од 5 уписаних у 2002. до 1253 уписана члана у 2006. години).

Број студената није се битно мењао од 1999. до 2001. године, а 2002. године њихов се број повећао за 41,51%. Број приновљених књига, такође, константно расте (изузев 2000. године, када је број купљених књига за 29,87% био мањи од претходне године као и 2004. године за 38,86%). У 2008. број приновљених књига био је 15440 што прелази прописани минимум.

Услуге Интернета које се воде од 2002. године, у 2008. години достигле су број од 5429 посета. Што се тиче коришћених књига по областима, прво место заузима група за књижевност и филологију. Интересантно је да је читаност лепе књижевности, кризне 1999. и 2000. године била толико висока да се та бројка поновила тек 2004. када је број чланова био за 45,72% већи од поменуте 1999. године, односно за 43,60% од 2000. године.

Број коришћених публикација у 1999. години из област књижевности износио је 139717 од укупног броја библиотечких услуга (180343), што је чак 77,47%, односно 73,32% у 2000. години. У последњој 2008. години, постотак коришћења ових публикација износио је 49,10% од укупног броја услуга. Подаци показују и то да је читање новина у 2007. и 2008. години приближно оном из 1999. и 2000. године, што, с обзиром на број чланова (1999. године – 5356 чланова – 36738 услуга коришћења новина; 2000. године – 5465 чланова – 50265 коришћења новина, упоредити са: 2007. година – 12534 члана – 49346 коришћења новина; 2008. година – 13017 чланова – 33441 коришћење новина), указује на драстично опадање интересовања за читање традиционалних облика штампе што је проузроковано већом популарношћу електронских облика исте.

Статистички подаци ове табеле потврђују да је, с обзиром на тенденцију увећања града и броја његових становника из године у годину и на константо увећање фонда библиотеке, укупан број корисника библиотечких услуга, иако је у сталном порасту, незадовољавајући.

„Време наглих и бурних друштвених промена на глобалном нивоу огледа се у брзој смени културних модела. Двадесети век је наметнуо снажан развој технике и технологије који је потиснуо хуманистичку културу“, а све то „маргинализује гу-

темберговски културни код.²⁹ Улога књиге је скрајнута и то је велики културно-друштвени проблем чије би решење могло да се спроведе само широм друштвеном акцијом и дугорочним стратешким планом. Полазна тачка је акција библиотеке и школе.

Библиотеци и књизи се већ две деценије уназад прогнозира нестајање. Ишчезнуће библиотека као физичких ентитета и штампаних материјала као медија публиковања и дистрибуције објашњава се савременим кретањима у друштву. Будуће генерације, наводно, „неће поседовати тај распон пажње која је неопходна да би читале књиге и часописе“³⁰, а са друге стране, за мало новца, имаће стални приступ информација путем Интернета. По тим прогнозама, библиотеке би једино „могле преживети као музеји ...сачуване у стању у коме су се затекле када је свет кренуо даље.“³¹ И још: „Традиционална библиотека, сачињена од књига и радних столова, постаће можда споменик културе који углавном ничему не служи, али се одржава из јавних средстава због колективног осећаја кривице.“³² Све ово, са друге стране, представља само „технолошки детерминизам“ јер „трансфер материјала за писање је, у ствари, трансфер технологија за прикупљање и чување времена“³³, а библиотека ће, интегрисана у нове технологије, наставити да буде оно што је одувек и била – чувар знања, али и савремени сервис информација.

Информација је „највеће добро или ресурс у савременом свету“ те је, како истиче Р. Ескарпи³⁴, 21. век уствари „историја освајања овог привилегованог средстава комуникације од стране маса“. А библиотека је, у том циљу, од стандарда, норми и стратегија које су је одређивале као „високо стандардизовану делатност“³⁵, постала флексибилнија установа по мери корисника. Сервис је у библиотеци „тачка у којој се срећу корисник и библиотекар“, а тако се долази до „есенцијалног подручја библиотечког посла и филозофије.“³⁶ А интегрисање библиотеке у савремене токове технолошког напретка допринело је побољшању ове њене примарне делатности.

Захваљујући процесу дигитализације у који су укључене, Конгресна библиотека у Вашингтону данас има 3 милиона дигиталних докумената, а Француска национална библиотека у Паризу је чак 100 000 штампаних публикација превела у публикације читљиве путем рачунара (што је око 30 милиона страница текста и 300 000 слика)³⁷. У Данској је, захваљујући пројекту „библиотека на даљину“, тј. захваљујући сајту библиотеке који омогућава приступ каталозима као и упите за претраживање и поручивање књига 24 сата дневно, број позајмица повећан за 40% и то код оних слојева који нису посећивали библиотеку (мушкарци, пословни људи). И Народна библиотека Србије је од 2003. године кренула путем дигитализације својих фондова што је један од основних корака у превазилажењу проблема читања.

Чак 1 500 људи у Србији дневно посети сајт НБС-а и то документе којих је преко пола милиона, а цео сајт посети око 6 000 корисника³⁸, што је на годишњем

²⁹ Павле Илић, *нав. дело*, стр. 37.

³⁰ Walt Crowford, *Future Libraries*, на: www.nsk.hr/skupovi/html

³¹ Питер Брофи, *Библиотека у XXI веку*, стр. 7.

³² Shuman, V. A., *The Library of the Future*, у: Питер Брофи, *наведено дело*, стр. 13.

³³ *Бележница*, бр. 10, стр. 11.

³⁴ *Библиотекар, нав. број*, стр. 361.

³⁵ *Библиотекар*, година I, св. 1–2, 2008, стр. 41.

³⁶ *Исјо*, стр. 33.

³⁷ www.nsk.hr/dogadjanja/skupovi/zapisnik/html

³⁸ www.nbs.bg.ac.yu: Блиц, 09. 11. 2007.

нивоу пет пута више посета од физичких посета згради НБС³⁹. Корисници се могу упознати са збирком старих и ретких књига, старим мапама, фотографијама, гравирама, листати Мирослављево јеванђеље, новине и часописе. Тако, оп-Ппе сви заинтересовани могу да се информишу, претражују, буду упућени у живот библиотеке, нове наслове, књижевне вечери. Све то, умногоме привлачи посетиоце библиотеци јер само модернизована, она може да удовољи потребама савременог читаоца, пружи му потребне информације и уштеди његово време.

У том циљу, библиотека постаје информациони центар, са добро обученим кадром и задовољавајућом рачунарском и техничком опремом, она руши зидове и отвара своје фондове корисницима. Обучава их за коришћење каталога, омогућава међубиблиотечку позајмицу. Примењује маркетинг у планирању и пословању јер у свету у коме је култура роба, она мора да наступа што атрактивније, да се презентује на различите начине, прихвата храбре иницијативе и усмерава нове пројекте на потребе корисника и грађење сопственог имиџа као институције које иде у корак с временом. У 21. веку библиотекарски су постали „дизајнери новог информационог система, истраживачи и информативни аналитичари.“⁴⁰

Други битан корак у превазилажењу кризе читања јесте улагање у будуће читаоце. Буђење интересовања за књигу код деце предшколског узраста је битна ставка у „васпитању за културу“ које треба да крене на време и на прави начин.

Преко сликовница, илустрованих књига, радионица у којима се читају текстови и говоре стихови, дружења са песницима, креативних радионица, деца се у дечијим одељењима библиотека, припремају на живот са књигом. Преко уметничке речи, подстичу се емоционални и сазнајни процеси код детета, њихова креативност и машта. Јер, „ако васпитавамо за књигу, ако васпитавамо активног читаоца, а читање прихватамо као стваралачки чин, индивидуалну креацију, онда је читање емоционално-сазнајни чин у којем је активирана машта, имагинација читаоца и покренут низ стваралачких способности.“⁴¹ Пројектом „Међународна дечја дигитална библиотека“, 10 000 дигитализованих дечијих књига на 100 језика из 10 земаља, доступно је деци на Интрнету (у пројекат је укључена и Народна библиотека Србије), уз софтвер прилагођен деци од три до тринаест година, чиме се они упознају са различитим културама света, подстичу на читање и информатички описмењују.

Поред библиотека, неопходна је и акција школа у промовисању књиге и мотивисању ученика за читање. „Од првог разреда основне школе па до краја средње школе ученици се систематски оспособљавају за самостално читање дела и то је континуирани процес у вертикалном низу који интегрише читање ...“⁴² А са питањем мотивације и оспособљавања за читање, нераскидиво је повезано питање избора дела које својом унутрашњом снагом најтрајније мотивише. У том циљу, аутори књиге *Криза читања*, инсистирају на редукцији наставних планова за књижевност и увођењу изборног дела лектире који би ученици, без ограничења и условљавања, сами бирали. Тако би читање било уживање, а не обављање задатка, а настава књижевности активна и креативна.

Омладина би тако, уз љубав према књизи и свест о „систему учења откривањем“⁴³, посећивала библиотеку (оба њена види, и традиционални и виртуелни) у потрази за информацијама и знањем.

³⁹ www.nbs.bg.ac.yu: Време, 26. 04. 2007.

⁴⁰ Панчевачко читалиште, година VI, бр. 11, нов. 2007, стр. 85.

⁴¹ Павле Илић, *нав. дело*, стр. 41.

⁴² *Истио*, стр. 40.

⁴³ *Истио*, стр. 30.

1.2 Школа и масовна култура

Сама анализа масовне културе није лака. Један од проблема масовне културе је то што се идентификује „с’ вулгарном културом”⁴⁴, културом најнижег слоја друштва. Појам масовне културе треба у основи да буде неутралан и довољно широк, да обухвати појаве које се данас јављају у различитим друштвеним системима. У складу са најопштије прихваћеним значењем, појам масовне културе се односи на појаве савременог преношења садржаја који теку из малобројних извора ка великим масама људи. Уопштено, масовна култура би требало да обухвата све области уметности које привлаче ширу публику.

Постоје више разлога за појаву масовне културе и њено издвајање као посебне целине у савременом друштву: брз индустријски развој земаља Запада, повећање градског становништва, које се попуњава наглим досељавањем са села, аутоматизација и серијска производња робе, подизање друштвеног стандарда, стварање слободног времена или доколице. Бржем ширењу масовне културе допринео је нагли успон масовних комуникација (mass media): радија, филма, штампе, телевизије, интернета. Међутим, масовни медији су могли задовољити један део афективних и психолошких потреба, али не увек и аутентичне интелектуалне аспирације. Такви медији могу деловати и као друштвени наркотик, нарочито у оним савременим индустријским друштвима у којима се осећа недостатак демократије, образовања и критичког мишљења. Масовна култура привидно приближава културу народу, она уствари људе лишава и одвраћа од правих културних вредности. Масовна култура показује смањење социјалне дистанце у области културе између појединих великих друштвених група. Култура масовног друштва значи истовремено тражење и појаву масовног потрошача културних добара, што води са мање или више успеха ка проширењу круга публике, а у изразито повољним случајевима и стварању квалитативно нове публике. Све то води испољавању појаве која се зове хомогенизација културе.

Под хомогенизацијом културе подразумева се, како нестајање или ублажавање социјалних и културних разлика посредством културе, тако и сам процес квалитативног уједињења различитих нивоа културе. Процес хомогенизације може се посматрати са два различита становишта: објективног и субјективног. Објективно становиште обухвата садржаје елемената ширених преко техничких средстава масовљавања културе, без обзира на њихову потрошњу. Субјективно становиште обухвата првенствено оне елементе који се односе на потрошњу од стране масовне публике.

Могу се разликовати три врсте уједначавања у култури масовног друштва:

- уједначавање које уједностављује (симплификаторска хомогенизација);
- иманентно уједначавање (хомогенизација);
- механичко, односно техничко уједначавање.

Уједначавање које поједностављује заснива се на увођењу дела или елемената вишег степена културе, помоћу извесних прерада које се сматрају за средство приближавања тих дела масама, како би масовна публика била у стању да лакше и боље схвати и разуме творевине културе вишег нивоа. Као пример свега тога, познато је да се филмском адаптациом литерарних дела може постићи већи умет-

⁴⁴ Клоковска Антоњина, *Масовна култура*, Матица српска, Нови Сад, 1981, стр. 101.

нички успех него што је то постигнуто оригиналним делом. Погрешно би било изједначити сваку хомогенизацију упрошћавањем са вулгаризацијом и фалширањем културних и уметничких вредности. Разликују се два, узајамно сасвим супротна ефекта, везана за овај тип уједначавања: негативна хомогенизација и позитивна хомогенизација.

Негативна хомогенизација се састоји у томе што се код масовне публике, као потрошача таквих производа, умртвљује или блокира интресовање за врхунска културна и уметничка остварења, привидним или стварним задовољавањем производима вулгаризације. Рецимо, када се широка публика задовољава стриповањем Толстојевог романа *Рај и мир*, уместо да чита изворно оригинално дело.

Позитивна хомогенизација је прерађивање оригиналних уметничких и културних творевина, које подстиче публику на контакт са аутентичним и изворним делима од високе вредности, рецимо да се после успостављања контакта са извесним обрадама, адаптацијама књижевних дела Хемингвеја, Шолохова, Толстоја и других, осети потреба да се прочитају и сама та дела у њиховој оригиналној форми.

Масовна култура, у односу на велике друштвене структуре представља важан чинилац друштвене интеграције. Масовна култура обавља информативне и образовне функције, али не у задовољавајућој мери. Масовна култура уноси и вредности које су „везане за људску душу и свакидашњи живот“.⁴⁵ Лефевр каже да се функција масовне културе заснива на сталној производњи слика које служе изобличавању стварног изгледа свакидашњице. У огледалу масовне културе ружно постаје лепо, празнина-пуноћа, сиромаштво-богатство. И управо тако се ствара чисто фиктиван свет забаве и одмора. Према тој тези, постојање масовне културе је одговор на реалну друштвену потребу: потребу да се човек извуче из свакодневнице живота и рада. Сама срж концепције масовне културе, према Лефевру, јесте то да она постоји због људских потреба. Он је не сматра савршеном, али сазнање да у свакодневном животу, било друштвеном или приватном савременог света се види подручје напетости, немира, слабости, масовна култура са свим својим недостацима је ово одговор на то стање. Отуда он њу дефинише као „сферу митова који врше реалне функције, настале у околностима савременог живота“.⁴⁶

Многи покушаји теоријске анализе код великог броја француских критичара, не воде ка негирању односно одбацивању масовне културе, али ниједан није у стању да изађе на крај са многим њеним основним проблемима, а нарочито не са проблемом хомогенизације, који се на пример код Лефевра јавља у виду разликовања истините и лажне слике стварности. Амерички критичар Џилберт Селдс даје одговор на овај проблем. Он, пре свега искључује становиште према коме масовна култура треба искључиво да служи ширењу културе вишег нивоа, као једне истинске и важне културе. Он једноставно, сматра немогућим и непожељним претварање средстава масовног комуницирања у оруђе које искључиво служе задовољењу укуса веома уских друштвених кругова.

У доба бурног развоја материјалних, економских, индустријских и технолошких моћи у свету, дешава се једна социјална, културна и духовна револуција толико негозната и непредвидљива, да нисмо у стању да региструјемо чак ни њене најближе последице. Једна од последица разорног уплитања потрошачког дрштва у токове и саму природу уметности јесте и нова појава негативних творевина масовне културе – шунд и кич.

⁴⁵ Петар Љубојев, *Масовне комуникације*, Шампарија Извршног већа Војводине, Нови Сад, 1996., стр. 35.

⁴⁶ *Истио*, стр. 311.

Упитати било кога шта значи реч шунд, значи добити низ неодређених одговора у којима, готово по правилу, доминирају негативне одреднице. Шунд је реч потекла са немачког језичког подручја, коју смо у нашем језику, не преведећи је, дословно прихватили. У осталим језицима, уместо термина шунд, употребљавају се неки други изрази, слични по значењу на пример: „best seller“ (врло популарна књига) и „thriller“ (узбудљива драма, напет, а нарочито криминални роман) у енглеском језику; „pastiche“ (подржавано дело) у француском језику; „pastico“ (надувани посао) у италијанском језику. Вујаклијин „Лексикон страних речи и израза“ објашњава шунд као никакву, лошу робу, робу за бацање. У ширем значењу, шунд се у нашем језику употребљава да би се окарактерисало све што је духовно ниско, а односи се најчешће, на издавачку делатност фото романа, забавних публикација, као и забавне штампе. Шунд, иако га је било у ранијим периодима, везан је за појаву масовне писмености, а као феномен масовног друштва ситуиран је у релативно блиско раздобље – у периоду пете и шесте деценије двадесетог века. Шунд представља постојање „шунд-човека“, спремног да прихвата садржаје третиране на начин који подразумева да је прималац поуке особа на нижем образовном, културном и материјалном нивоу. Циљ шунда, штавише своди се, дакле на пуки комерцијализам обзиром на обележја „шунд-публике“ (претежно ниже образовни). Шунд нуди празну илузију слободе, културе и авантура и то путем пасивног учествовања и индетификације. Тај модерни опијум за народ у бекству од стварности, нуди индивидуи лажно остварење, онда када истинско остварење није могуће. Шунд врши, дакле, својеврсну манипулацију свог конзумента, намећући му ту чињеницу, да је урањање у шунд најјефтиније, најбрже и најлакше средство искључења из стварности. Комерцијализована забава, чији творци рачунају на премореног човека, који је неспособан за стварне активности у слободном времену, и сама умртвљује његове више прохтеве на културном плану, изазивајући и подстичући само сферу до које је најлакше dospети – сферу човкових инстиката.

Као друга негативна творевина масовне културе јавља се кич. Етимолошки, реч кич потиче од енглеског израза „sketch“ у значењу: скица, обрис, нацрт, и требало би да упућује на недовршеност и несавршеност. Порекло речи могуће је тражити и у немачком језику, полазећи од израза „verkitschen“, који се употребљава да би се означило нешто склепано, јефтино, распарчано, а у пренесеном значењу употребљава се у смислу „уметничког ђубрета“⁴⁷. Најшире значење је оно које се придаје енглеском појму „sketch“ – уметничко или литерално дело нижег ранга, које подилази масовном укусу, допадљивошћу, једноставношћу, упрошћеношћу и способношћу да изазове сентиментално-романтичне уздахе. Подручје сликарства, односно ликовне уметности уопште, већ је одавно престало да буде искључиви домет кича. Кича има свуда: у декорацији, намештају, украсним ситницама, сликарству, архитектури, одевању. Кич је далеко од тога да је само естетска појава. Иако прожимање кичом претпоставља извесну психичку припремљеност, он се не може објаснити ни само психолошки. Потребна је и одређена друштвена атмосфера као и деловање друштвених и економских чинилаца да би се створио простор за његово деловање, прихватање и ширење. У процесу формирања и настајања кича, односно склоности ка кичу, дејствују и психолошки и социјални фактори.

Термин *кич-човек* увео је Херман Браш. Он је такође поставио и формулу која сврстава кич у неуротичне појаве, односно која у кичу види симптом тешког

⁴⁷ Лудвиг Гиц, *Феноменологија кича*, БИГЗ, Београд, 1990., стр. 75.

менталног обољења. Прва ознака неуротичности кича јесте његова неистинитост, његов лажан изокренут однос према свету и стварности. Кич поседује исте или скоро индентичне особине као и шунд. Масовна култура је врста индустрије, а иза продукције кича стоје људи са изузетним знањем и они стварајући кич имају неку циљну групу: то су, већином, људи са нижим образовањем и вишком слободног времена, неизграђених критеријума и укуса. Њима се нуде садржаји који су привлачни, угодни за око, разумљиви. Герт Рихтер је рекао: „Учинити кич смешним – то сматрам јединим оружјем у борби против кича“⁴⁸. Однос према кичу треба да буде реалније и сигурније одређен: треба тежити смањењу његовог утицаја у друштву. Кич је неуништив, као и уметност.

Масовна култура је култура потрошачког друштва. Многи социолози културе сматрају да се масовна култура поклапа са индустријском културом, будући да се и сама производи у великим серијама. Разлике постоје само у погледу величине и материјала, модел је исти: прикладан за сваки стас, свачији џеп, за сваку потребу. Да би се ова култура трошила, није потребно никакво посебно образовање, већ новац. Масовна култура се труди да ефикасно забави и освоји широку читалачку публику у недељним листовима, женским часописима и то ексклузивним известима о животу славних личности и сл. Масовну културу одликује космополитизам, јер њени садржаји важе за све друштвене и светске културне средине које се налазе на једнаком степену индустријског и цивилизацијског развоја. Тако су вестерн, џез, тропски ритмови (самба, румба, мамбо, ча-ча-ча) постали интернационални. Сви ми доживљавамо и каубоје из свог угла, али сви на исти шаблонизирани начин. Главни лајтмотиви масовне културе су срећа, љубав, социјални успон, благостање. Тако се све серије, приче, филмови, дешавају по већ устаљеном клишеу. Масовна култура посебно у недељној штампи, на радију и телевизији, емитује садржаје који би задовољили интересовања мушкараца: од спорта, лова, рубрика „уради сам“, до тема намењеним женама: о завођењу, љубави, благостању, ту су такође и савети, рецепти...

Једна од главних одлика масовне културе је њен репродуктивни карактер, она се серијски производи за масовног потрошача. Ту садржај постаје главна ствар, а не естетска форма, тј. начин на који је тај садржај приказан. Тако култура постаје доступна свима, јер за њу није потребно посебно образовање, већ само мало новца. Масовна култура производи вештачке потребе. Њени производи су намењени свим људима, без обзира на веру, старост, образовни ниво. Критичари масовне културе су констатовали да је масовна култура више репродуктивна, а мање продуктивна, у већој мери хладна и готово техничка, а у мањој мери спиритуална. Узмимо за пример репродукцију Ван Гогове слике „Сунцокрети“, коју штампарије могу репродуковати у великом броју, иако она знатно одступа од оригинала. Самим тим, садржај слике сада постаје доступан свима. Дакле, уколико желимо да сазнамо шта је на слици насликано, са мало пара можемо купити какву-такву репродукцију тог дела.

Начин живота и култура су две ствари које не иду једно без другог. Култура као начин живота, није само излагање културним садржајима, који су повезани с организованом активношћу, она је начин проживљавања, креирања и учешћа. Култура је човекова стваралачка делатност. Иако је настала из крајње хуманих побуда, да се елитна култура приближи широким народним масама, тј. просечном човеку, масовна култура има много недостатака. Наиме, својом површношћу она

⁴⁸ Зоран Глушћевић, *Животи у ружичастом*, Просвета, Београд, 1990., стр. 340.

спречава ширење елитне културе и својим одликама задовољава само елементарне потребе човека. Уместо да човек мења систем, систем мења човека, увлачи га у себе и спутава његове жеље да доспе до праве културе. Свако воли да ужива, да се смеје, да му буде забавно, али мора да постоји граница између кича, односно шунда и оне праве, тј. елементарне културе.

Огромна маса порука свих врста иде у сусрет човеку, да би га са свих страна освојила. Ова тема би могла да се заврши стиховима из књиге Драгана Коковића⁴⁹.

Управо ти стихови најбоље описују данашњу културу онакву каква јесте:

„Некада, култура је поље памука или пиринча;
некада је то у кутији негована трулеж или плесан,
које су пуне клица, сад живих, сад смртоносних ...
Понекад реч култура сугерира нам нешто од сна и маште,
нешто скупо, високо, блиставо, чисто као далек облак под сунцем.
Понекад, то је досадна до бесмисла сејана реч по новинама ...
Култура иде у ред оних стварности које се зову именима
необухвата, васиона, свет, човечанство, живот.“

⁴⁹ Драган Коковић, *Забрављена култура*, Светови, Нови Сад, 1993.

1.3 Отворена школа

На путу ка друштву знања ниједна установа неће бити суочена са толиким изазовом као што ће то бити школа. Све ће доћи у питање: избор садржаја, организација наставе, начин финансирања, схватање положаја школе у друштву, однос државе према школи. Највеће промене ће се десити у односу на одговорност школе за резултате васпитно-образовног рада. Школа у будућности ће се мењати у смислу мењања застарелих форми школског система. Усавршавајући и развијајући себе, школа и школски систем ће се све више налазити своје право место у широком систему образовања.

Идеја о отвореној школи није нова. Корени отвореног образовања могу се наћи и хеленистичком васпитању, да би се касније препознали у идеји Ж. Ж. Русоа, а процват достигли у идејама Дјуја. Дјуј истиче да је васпитање континуирани процес у коме се посредно васпитавамо путем средине. Постоје покушаји да се научно утврде вредности или пак недостаци отворене школе. Позната су истраживања Хорвича. Он сматра да нема битних разлика између традиционалне и отворене школе. Хорвичова анализа је показала да је разлика у кретивности. Веће ефекте у кретивности постиже отворена школа. Она смањује ниво страха од школе. Пружа веће могућности за развој мотивације, него што то чини традиционална школа.

Из разних истраживања и анализа може се закључити да има много предности, али и недостатака отворене школе. Отворена школа не нуди готова знања. Тежиште наставног процеса у том типу школе је на поучавање и учење и тиме се омогућава креативни приступ и ученику и наставнику у процесу учења. Атмосфера такмичења се у отвореној школи замењује атмосфером кооперације. У њој родитељи и сарадници помажу да се дете оптимално развија у целовиту личност. Овај модел школе максимално је повезан са локалном средином и они функционишу као једна васпитно-образовна симбиоза. Школа мобилише све друштвене снаге у оставривању васпитних задатака и при томе је отворена и за сва достигнућа убразаног развоја науке и технике, културе, као и за свакодневни живот друштвене заједнице.

Постоји низ суштинских замерки, упућених отвореној школи. Једна од њих је антиинтелектуализам. Та замерка се односи на мишљење да отворена школа није у стању да прати брзи научно-технолошки, друштвени и културни развој цивилизације. Отворена школа је окренута, по неким критичарима, против академских знања и против систематских стицања знања. У односу према локалној друштвеној средини и непосредној сарадњи са њом, појављују се критике да школа ипак остаје „изолирана оаза“ у односу на друштвену заједницу. До изоловања долази због њеног инсистирања на кретивности и самосталности, као и на принципима слободe, а савремено друштво у великој мери захтева послушност и поштовање.

Међутим, без обзира на замерке које се упућују отвореној школи, много је више идеја и мишљења која су заснована на истицању вредности и предности отворене школе. Ипак, отворена школа као водећа институција се не налази у вакуму и није издвојена од осталих социјалних елемената друштва. Пошто школа пружа основно, базично образовање, она је најзначајнија карика у целокупном васпитно-образовном систему. Школа, према томе, није „изолирана оаза“, већ се у њој преламају односи у друштву. Кроз демократизацију образовања оствариће се приступ свих друштвених слојева школе и образовању. Усавршавајући и развијајући себе, школа и школски систем ће све више налазити своје право место у систему образовања. Школа се мора отворити и разотуђити. Она мора да се уклопи

у социјални миље и да се преко друштвене заједнице отвори према животу. Отуда теоретичари отворене школе, по речима Снежане Радовановић, решења траже „у школи отвореној ка потребама друштва, друштвене средине, а истовремено отвореној према потребама и интересовањима оних који се васпитавају.“⁵⁰

Отворена школа се заснива на постулатима да је човек активно биће које у школи треба да буде у интеракцији са средином и другим људима. У таквој школи пружа се могућност сарадње између ученика и наставника, али и између ученика и ученика. У атмосфери кооперације ученицима је омогућено да раде, експериментишу и развијају се у целовиту личност. У том развоју учествују и родитељи и стручни сарадници и представници локалне заједнице, као активни судионици образовног процеса.

Ако локалну друштвену средину тумачимо као заједницу људи која не обухвата велико пространство, већ довољно велико за развој институција које подмирују основне потребе становништва, тада школа, као институција, треба да допринесе да та заједница људи задовољава своје образовне потребе и да води организован живот. Значи, школа са једне стране се повезује са локалном средином, али је истовремено и њен центар живота. Сарадња школе и локалне заједнице мора да се заснива на васпитно-образовним ефектима те сарадње. Мора се полазити од потреба и могућности ученика, али се не смеју занемаривати ни образовне и културне потребе локалне заједнице. Према томе, функција отворене школе је да васпитно и културно делује у својој средини.

Ако се култура схвата као процес тражења одговора на питања људског опстанка, а васпитање као део културе, онда је врло важно размотрити питање о културној улози школе у задовољавању животних потреба човека. При том је врло важна улога школе на свим нивоима: општем значају школе, значају школе за локалну заједницу и њен значај за појединца. Задовољавање животних потреба школе чини њену културну улогу. Пошто школа, као институција, има задатак да остварује васпитно-образовни процес, она кроз ту реализацију преноси деци и младима објективно постојеће културне вредности. Васпитни процес би требао да омогући да се кроз наставне садржаје усвајају културна добра. Школа мора да омогући културно учење и да васпитање и образовање буду преносиоци културних одлика: знања, вредности и пожељних понашања. Међутим, улога васпитања и образовања није само борба против непросвећености и необразовања, него и процес изналажења одговора на разне човекове животне потребе. Таква улога обухвата уочавање, вредновање и решавање животних проблема. Садржаји васпитно-образовног рада морају бити не само за науку и уметност, него и за свакодневни живот.

Школа је посебна институција која се појавила и развијала у складу са развојем човека и његовим потребама. Разне друштвено-историјске околности развоја човека су утицале на мењање његових потреба које мора да прати школа. Тиме се и њена културна улога модификовала и мењала у својој реализацији. Школа је у том смислу морала да омогући не само преношење знања, него и да развија већ постојећа знања и искустава. Због тога се може сматрати да је настанак и развој школе истовремено и елемент процеса културног развоја. Да би одговорила тој улози, савремена школа у будућности мора да прати културни развој и културне промене. Школа ће се у будућности нужно мењати паралелно са променама културе и променама у животу човека уопште.

Школа има велики културни значај за средину. Она није само носилац одређеног садржаја, него задовољава и потребе средине. За културно деловање

⁵⁰ Радовановић. С., *Школа и друштвена средина*, 1997, стр. 18.

школе је важна и њена организација, функционисање, методи, програми и средства рада. Улога школе и њен значај за средину је важан на плану омогућавања протока нових сазнања, идеја, али и мишљења и вредности. По речима Лидије Радуловић⁵¹ то деловање школе би могло да обухвати гостовања разних људи из средине, држање предавања, организације разних природби и др. Методе и облици васпитно-образовног рада, реализација садржаја рада треба да одговоре поребама средине у решавању животних проблема, тј њеним културним потребама.

Отварање школе према средини значило би да она престаје да буде затворена институција и да њено отварање подразумева отварање према потребама ученика и средине. Из концепције отворене школе проистиче и сагледавање њене културне улоге. Школа и друштвена средина не могу да функционишу као два засебна система, него као повезани системи који међусобно делују један на други.

Веома је значајан однос појединца према средини у којој живи. Живљење је прожимање унутрашњег и спољашњег света. Човеков унутрашњи свет (мисли, осећања, опажања, доживљаји) зависе од средине у којој живи. У спољашњем свету човек задовољава своје потребе, и оставрује своје циљеве. Живот представља динамични, сложени процес борбе за изналажење путева и могућности максималног задовољења човекових потреба.⁵² Од међусобног односа појединца и средине зависи напредак друштва, али и развој појединца као достојанствене и остварене личности. У свом деловању човек испољава и индивидуалност и колективност. Он је и индивидуа и друштвена личност која ради и егзистира у сарадњи са другим људима. Његов рад и живот зависе од средине у којој живи. Истовремено он утиче на спољњи свет који га окружује. Кроз тај утицај он обликује услове у којима ће деловати и стварати као слободно биће.

Васпитна функција школе остварује се у повезивању школских, друштвених интереса укључивањем ученика у разноврсне школске и ваншколске активности. Отворена школа утиче на свестрани развој личности. Школа не сме да буде одвојена од живота и она мора бити таква да обезбеђује увођење у живот младих људи које ће припремати за учешће у демократском животу.

Савремена отворена школа треба да буде отворена према ученику и према друштвеној средини. Отвореност према ученицима се заснива на узимању у обзир индивидуалних разлика, као и стварања могућности свестраног развоја личности. Друга отвореност, отвореност према друштвеној средини, темељи се на сарадњи са друштвеном средином, уводећи тако ученике у друштвени живот. На тај начин отворена школа припрема ученике за активни друштвени рад и живот, а истовремено постаје стожер окупљања и значајни чинилац друштвених и културних активности. Школа није само место за стицање знања и развијање културе, већ и место за учење о људској природи и умећу живљења.

Кроз историју је остваривање културне улоге, деловање школе као посредника културе, била увек само једна страна њеног деловања. То поље деловања школе као посредника културе треба да обухвати развијање заинтересованости за различита културна решења, као и развој и мењање сопствених културних образаца, њихово преиспитивање и обогаћивање новим. Постојање овог важног поља деловања школе требало би посматрати као реално постојеће околности у којима школа делује. Савремена школа у будућности неће бити само доминантни носилац културног обрасца, него ће добити улогу посредника културе. Она ће постати важан друштвени фактор који ће омогућавати критичко посматрање, преиспитивање и разумевање културних одговора.

⁵¹ Радуловић, Л., *нав. дело*.

⁵² Илић, С., *Креативно образовање*, 2009, стр. 101.

1.4 Инклузија у систему васпитања и образовања

Термин инклузија потиче од латинске речи *inclusio* и значи укључивање, обухватање. Када је у питању образовање и васпитање, под појмом инклузије подразумева се укључивање деце и ученика из маргинализованих, односно осетљивих група, као и деце и ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом у редован систем образовања, уз отклањање препрека и обезбеђивање једнаког приступа образовању, чиме се развија мотивација за учење и обезбеђује њихово напредовање током образовног процеса. Инклузија за разлику од интеграције (лат. *integratio* – укључивање), захтева да образовна установа, односно васпитач и наставник прилагоди свој рад потребама припадника маргинализованих, односно осетљивих група, као и да се овој деци и ученицима обезбеди додатна подршка у образовању, здравству и социјалној заштити.

Дефиниција инклузије коју даје УНЕСКО са конференције у Саламанки⁵³ из 1994. године гласи:

„Инклузија је процес решавања и реаговања на разноврсност потреба свих ученика кроз све веће учествовање у учењу, културама и заједницама и све мању искљученост у оквиру образовања и из њега. Он обухвата промене и измене садржаја, приступа, структура и стратегија, са заједничком визијом која обухвата сву децу одговарајуће старосне доби и са убеђењем да је редовни образовни систем одговоран за образовање деце.“

Пре процеса инклузије, у процесу образовања примењиван је принцип интеграције који се ослањао на медицински модел, док се данас примењује социјални модел.

МЕДИЦИНСКИ МОДЕЛ	СОЦИЈАЛНИ МОДЕЛ
Проблем је у особи	Проблем је у друштву
Позиција пацијента	Позиција грађанина
Лечење и рехабилитација	Подршка за образовање и живот у заједници
Зависност од других (стручњаци, старатељи)	Самосталност и лична одговорност
Индивидуални приступ (искљученост / ексклузија)	Индивидуализовани приступ (укљученост / инклузија)
Сажалење и заштита (милосрђе и добротинство)	Прихватање и уважавање различитости (поштовање људских права)
Мењање појединца – особа се прилагођава друштву (поправљање особе)	Мењање друштва – друштво се прилагођава особи (поправљање окружења)

*Десет̄ разло̄а за инклузију
(Ten reasons for Inclusion from Centre for Studies on Inclusive Education):*

Инклузивно образовање је:

- људско право;
- квалитетно образовање;
- друштвени развој.

Инклузија као људско њраво:

- 1) Сва деца имају право да уче заједно.

⁵³ Све дефиниције и појмови у вези са инклузијом могу се наћи на енглеском језику на сајту: www.csie.org.uk

- 2) Деца са сметњама у развоју не смеју бити одвојена од друге деце или посматрана као мање важна.
- 3) Одрасли са инвалидитетом који себе описују као оне који су преживели специјалну школу захтевају заустављање сегрегације.
- 4) Не постоји ни један законски оправдан разлог за одвајање деце у образовању; деца треба да буду заједно – уз предности и користи за све – не треба да их штитимо једне од других.

Инклузија као квалитетно образовање:

- 5) Истраживања показују да деца која су у инклузивном окружењу имају боља академска и социјална постигнућа.
- 6) Не постоји ни један вид подучавања или бриге у специјалној школи који не може бити реализован у редовној школи.
- 7) Уколико постоје посвећеност и подршка, инклузивно образовање је ефикаснија употреба образовних ресурса.

Инклузија као друштвени развој

- 8) Сегрегација подстиче предрасуде и учи децу да буду уплашена и неинформисана.
- 9) Сваком детету је потребно образовање које ће му/јој помоћи да развије социјалне везе и буде припремљено за редован живот.
- 10) Само инклузија има потенцијал да умањи страхове и изгради пријатељство, поштовање и разумевање.

Законске одредбе ослањају се на више пројеката од којих су најважнији *Конвенција о људским правима деце Уједињених нација*, *Конвенција о људским правима особа са инвалидитетом Уједињених нација*, ратификоване јула 2009, *Правци развоја образовања деце са сметњама и тежкоћама у развоју*.

Међутим, једно је теоријски разрадити неки програм, а друго практично применити и то успешно. Сва деца имају право и потребу да се образују и друже. Разлике које се јављају у раду последица су предрасуда, пренаглашених разлика међу ученицима, али и страх због неупућености у понашање деце са посебним потребама што би могли назвати страхом од непознатог или од неуспеха у раду са њима. Посебне образовне потребе деце и ученика са сметњама у развоју огледају се пре свега у обезбеђивању посебних приступа, као и посебних наставних средстава и учила. Вапитно-образовне установе крећу се у правцу инклузивног модела, али се он не може развити без активног и одговорног односа васпитача, наставника и стручних сарадника.

Прописи којима се регулише право на образовање и васпитање деце са посебним потребама су :

- *Конвенција о људским правима деце* (члан 23), по којој се признаје деци са менталним и физичким сметњама у развоју право на посебну бригу, право да уживају пун и квалитетан живот у условима који олакшавају њихово активно учешће у заједници, помоћ која је бесплатна (када је то могуће), право на образовање.
- *Закон о основама система образовања и васпитања* (Службени гласник РС, бр. 62/03, 64/03, 58/04 и 62/04) обезбеђује једнаке могућности за образовање деце и ученика са сметњама у развоју и право на образовање и васпитање које уважава њихове посебне образовне и васпитне потребе.

У члану 3. овога Закона стоји следеће:

Систем образовања и васпитања мора да обезбеди за сву децу, ученике и одрасле:

- 1) Једнако право и доступност образовања и васпитања без дискриминације и издвајања по основу пола, социјалне, културне, етничке, религијске или друге припадности, месту боравка, односно пребивалишта, материјалног или здравственог стања, тешкоћа и сметњи у развоју и инвалидитета, као и пом другим основама.

Деца са сметњама у развоју су :

- деца са телесним и чулним оштећењима;
- ментално ометена деца;
- деца вишеструко ометена у развоју.

Деца са телесним и чулним оштећењима су: телесно инвалидна, слепа и слабовида, глува и наглува деца.

Ментално ометена деца су деца лако, умерено, теже или тешко ометена у интелектуалном развоју.

Вишеструко ометена деца у развоју су деца са две или више ометености, аутистична и др.

Релевантна међународна документа су:

1. *Универзална декларација о људским њравима* из 1948. године.
Свако има право на образовање.
Средње и високо образовање треба да буде свима подједнако доступно свим одговарајућим средствима.
2. *Декларација Уједињених нација о њравима особа са сметњама у развоју* из 1975. године.
Особе са сметњама у развоју без обзира на порекло, природу и озбиљност свог хендикепа и инвалидитета уживају иста основна права као и њихови суграђани.
3. *Конвенција УН о правима детета* из 1989. године
Уважавајући посебне потребе детета са инвалидитетом, обезбедиће се помоћ тако да се детету са инвалидитетом обезбеди делотворан приступ и стицање образовања... (Члан 23).
4. *Светска декларација о образовању за све* из 1990. године.
Образовање и васпитање је основно право детета; Активно обавезивање на отклањање неједнакости у образовању; Морају се предузети кораци за обезбеђивање једнаког приступа образовању за све категорије особа са инвалидитетом као саставни део образовног система.
5. *Изјава из Саламанке и Оквир за акцију* 1994. године.
Код деце постоји широка разноликост карактеристика и потреба.
Бити различит је нормално.
Школе морају да се прилагоде свој деци.
Деца са инвалидитетом треба да похађају школе у близини.
Учешће заједнице је од суштинске важности за инклузију.
Педагогија усмерена на децу је од највеће важности за инклузију.
Флексибилни наставни планови и програми треба да се прилагоде деци, а не обрнуто.
Инклузији су потребни адекватни ресурси и подршка. Инклузија је од суштинске важности за људско достојанство и пуно уважавање људских права.
Сва деца имају користи од инклузије. Они помажу у стварању инклузивног

друштва, редовне школе са инклузивном оријентацијом су најефикасније средство сузбијања дискриминаторских ставова, креирања отворених заједница, изградње инклузивног друштва и остваривања образовања за све.

6. *Светски форум образовања, Дакар 2000. године.*

У Дакару је термин инклузивно коришћен у следећем смислу: Образовни системи морају имати инклузивни приступ, активно тражећи децу која нису уписана у школу, и флексибилан одговор на околности и потребе свих ученика. Шест циљева за излагање у сусрет потребама за учењем свих људи:

- Ширење васпитања и образовања у раном детињству.
- Обезбеђивање бесплатног и обавезног основног образовања за све.
- Промовисање вештина учења и живљења за младе људе и одрасле.
- Повећање писмености одраслих за 50 процената. Постизање једнакости полова до 2010. године. Унапређење квалитета образовања.

7. *Конвенција УН о правима особа са инвалидитетом.*

Државе чланице ће обезбедити инклузивни образовни систем на свим нивоима (Члан 24). Особе са инвалидитетом су субјекти са правима, а не објекти добротворних акција, медицинског лечења и социјалне заштите.

У остваривању ових права, државе чланице ће обезбедити следеће:

- да имају приступ инклузивном, квалитетном и бесплатном основном и средњем образовању равноправно са другима у заједницама у којима живе;
- да не буду искључене из општег образовног система на основу инвалидности;
- да добијају помоћ која им је неопходна у оквиру општег образовног система ради олакшавања њиховог ефикасног образовања;
- да у окружењу буду спроведене мере ефикасне и индивидуалне помоћи која у највећој мери подстиче интелектуални и социјални развој ових особа, у складу са циљем њихове пуне инклузије;
- да могу учити Брајево писмо, алтернативна писма и алтернативне облике комуникације. Треба промовисати језички идентитет заједнице глувих;
- да образовање особа са инвалидитетом, а посебно деце, која су слепа, gluva или gluvo-slepa, буде у окружењу које у највећој могућој мери подстиче интелектуални и социјални развој (допуштајући могућност одвојеног образовања).
- Треба запослити наставнике са инвалидитетом и оне који знају знаковни језик и /или Брајево писмо.

Инклузија је нов начин размишљања. Уместо инвестирања у специјалне школе та децу са сметњама у развоју, многе земље се окрећу ка инклузивном образовању – преусмеравају напоре на:

- Подржавање све деце у редовним школама.
- Проналажење нових начина за давање подршке школама и наставницима.

Индивидуални образовни план (ИОП) примењује се у предшколској установи, основној и средњој школи с циљем постизања оптималног укључивања детета и ученика у редован образовно-васпитни рад и његово напредовање и осамостаљивање у вршњачком колективу, као и за ученике са изузетним способностима.⁵⁴

⁵⁴ *Правилник о ближим уједињеним начелима за уједињавање права на индивидуални образовни план, његову примену и редновање објављене у Службеном гласнику РС, бр. 76/2010.*

У члану 2. Правилника стоји да право на ИОП има дете и ученик који има потребу за додатном подршком у образовању и васпитању због тешкоћа које могу бити:

- тешкоће у учењу (због специфичних сметњи учења или проблема у понашању и емоционалном развоју);
- сметње у развоју или инвалидитет (телесне, моторичке, чулне, интелектуалне или вишеструке сметње или сметње из спектра аутизма);
- ако ученик потиче, односно живи у социјално нестимулативној средини (социјално, економски, културно, језички сиромашној средини или дуготрајно борави у здравственој, односно социјалној установи);
- из других разлога остварује право на подршку у образовању.

Члан 3. односи се на прикупљање података и формирање документације.

Васпитач, наставник, односно стручни сарадник поред већ датих података о детету, односно ученику, прикупља податке из различитих извора (од родитеља, односно старатеља детета или ученика, стручњака ван образовне установе који добро познаје дете, односно ученика, од вршњака и самог детета, односно ученика, на начин на који је то могуће), при чему се користе различите технике (систематско посматрање активности детета, односно ученика у различитим ситуацијама, тестирање, као и интервјуисање и попуњавање упитника од стране ученика и других који познају дете, односно ученика). Медицински налази су, по потреби, саставни део документације.

Педагошки профил садржи опис образовне ситуације детета, односно ученика и основ је за планирање индивидуализованог начина рада са дететом, односно учеником.

На основу педагошког профила детета, односно ученика утврђују се подручја у којима постоји потреба за додатном подршком у образовању и васпитању и планира се отклањање физичких и комуникацијских препрека (индивидуализован начин рада) у образовно-васпитном, односно васпитно-образовном раду.

Отклањање физичких и комуникацијских препрека у установи остварује се путем:

- прилагођавања простора и услова у којима се одвија активност у предшколској установи, односно настава у школи (отклањање физичких баријера, осмишљавање додатних и посебних облика активности итд.);
- прилагођавање метода рада, наставних средстава и помагала и дидактичког материјала, а посебно приликом увођења нових садржаја, начина задавања задатака, праћења брзине темпа напредовања, начина усвајања садржаја, провере знања, организације учења, постављања правила понашања и комуникације.

ИОП је писмени документ установе, којим се планира додатна подршка у образовању и васпитању детета, односно ученика ако претходно прилагођавање и отклањање физичких комуникацијских препрека нису довеле до остваривања општих исхода образовања и васпитања, односно до задовољавања образовних потреба ученика са изузетним способностима.

ИОП садржи:

1. Личне податке и кратак опис развоја и образовне ситуације детета, односно ученика.
2. Циљ образовно-васпитног рада, односно промену која додатном подршком треба да се достигне у подручју у којем се планира додатна подршка.

3. Операционализован опис подршке кроз низ појединачних активности, односно корака и њихов редослед у васпитној групи и на часовима у одељењу, као и опис и распоред рада изван групе, односно одељења када је потребно.
4. Посебне стандарде постигнућа и прилагођене стандарде за поједине активности у предшколској установи, за поједине или све предмете у школи, односно исходе тих активности које кроз поступан процес доводе до циља додатне подршке.
5. Лица која ће пружати подршку током реализације појединачних планираних активности.
6. Временски распоред, трајање, односно учесталост за сваку меру подршке у току планираних активности.

Врсте ИОП-а су:

- По прилагођеном програму.
- По измењеном програму.
- Обогаћен и проширен програм за ученике са изузетним способностима.

Као што можемо видети ИОП не обухвата само децу са неким проблемима него и обдарену децу, што је такође важно, јер се ова деца подједнако тешко уклапају и потребно је њихово знање усмерити у правилном смеру.

Користи од инклузије имају СВИ:

1. За децу из осејљивих груп

- Осећање прихваћености, могућност успостављања пријатељства и самопоштовања.
- Повећана могућност да уче кроз интеракцију са другима, у природној вршњачкој групи.
- Оспособљеност за укључивање у живот и рад и задовољство животом.
- Повећана способност да брину о себи и самосталност – уз могућност рада и зараде.

2. За родитеље и породицу деце из осејљивих груп

- Сви родитељи желе да њихова деца буду прихваћена од стране вршњака и заједнице у којој живе – инклузија отвара могућност за остварење те родитељске визије.
- Родитељи се све више одлучују да шаљу своју децу у редовне школе (неки родитељи сматрају специјалне школе обликом дискриминације).
- Родитељи имају осећање припадности заједници и могу да обављају друге друштвене улоге.

3. За сву осталу децу и њихове родитеље

- Боље учење академских знања, усвајање функционалних знања и боља постигнућа.
- Сви ученици су на добитку када наставници прилагођавају наставне планове и програме и своје наставничке стилове тако да одговарају спектру разноликости које постоје међу децом у било ком одељењу.

4. За наставнике и школу

- Повећане компетенције наставника – Када наставници прихвате изазов да своје учионице и школе направе инклузивнијим онда они постају вештији и бољи стручњаци. То онда значи да сви ученици имају користи, а не само они из осетљивих група.

- Успостављање атмосфере сарадње и тимског рада међу ученицима, наставницима и свим запосленим у школи.
- Школе пружају ефикасно образовање већини деце и побољшавају ефикасност и на крају исплативост целог образовног система.

5. *За друштво у целини*

- Потпуна искоришћеност људских потенцијала (могућност запошљавања, продуктивност).
- Мања издвајања за социјална давања и здравствену заштиту.
- Толерантније друштво (социјална кохезија, функционална демократија, политичка стабилност).

Инклузивно образовање део је ширег концепта квалитетног образовања за све чији је циљ превазилажење препрека у остваривању квалитетног и доступног образовања. У складу са тим су предвиђене активности у оквиру пројекта DILS (Пружање унапређених услуга на локалном нивоу). У пројекту се развијају два модела рада школа за образовање деце са сметњама у развоју. У оквиру модела 1 планирана је подршка за јачање капацитета мањем броју школа које пружају образовање и васпитање деце и ученика који имају одређену врсту сметње у развоју, док се у моделу 2 посвећује пажња јачању капацитета школе и посебно наставничких компетенција за унапређивање образовно васпитног процеса у школи тако да он одговара потребама деце са различитим сметњама.

У оквиру овог пројекта, наставници школе „Бранко Радичевић“, Панчево посетили су школу „Исидора Секулић“ и присуствовали огледним часовима на којима су видели како практично користити ИОП. Поред тога, члан Вршњачког тима присуствовао је презентацији Форум позоришта, чији је циљ препознавање и ангажовање деце из тзв. сиве зоне, који су имали задатак да припреме сценарио, поставе сцену и одглуме сопствени комад састављен из решавања свакодневних животних проблема. (Школско форум позориште за школу без насиља настало је као део пројекта *Школа без насиља — ка сигурном и њодсјицијном окружењу за децу* 2005. године).

Документ под називом *Приручник за инклузивни развој школе* представља адаптацију оригиналног документа *Индекс за инклузију*⁵⁵, чији су аутори Тони Бут и Мел Ајнсков, а издавач Центар за проучавање инклузивног образовања из Бристола. Инклузија у образовању подразумева укључивање деце/ученика са сметњама у развоју или са посебним образовним потребама. Инклузивни развој школе је континуиран процес у коме долази до трајних промена у организационој структури, наставном процесу и педагошком приступу који се остварује у школи.

Индекс за инклузију је инструмент за самовредновање, вредновање и развој инклузивности школе. Индекс је намењен планирању, реализовању и праћењу активности у оквиру инклузивног приступа кроз три димензије – инклузивну културу, инклузивну политику и инклузивну праксу. Индекс нуди школама корисне предлоге за руковођење процесима самовредновања и планирања развоја, у које

⁵⁵ Tony Booth, Mel Ainscow, *Index for Inclusion – Developing Learning and Participation in Schools*, намењен је планирању, реализовању и праћењу активности у оквиру инклузивног приступа кроз три димензије – инклузивну културу, инклузивну политику и инклузивну праксу. Осмишљен је тако да се, ослањањем на постојећа знања, искуства и ресурсе у школи, успешно може користити као инструмент за истраживање стања у школи, али и за подстицање и подржавање предузетих мера. До сада је примењиван у Америци, Канади, Аустралији и Јужној Африци, преведење на 30 језика и прилагођен за примену у великом броју земаља Европе.

су уграђена мишљења, знања и ставови свих запослених у школи, ученика, родитеља, представника локалне заједнице.

Индекс је резултат сарадње Центра за проучавање инклузивног образовања из Бристола, центра за едукативне потребе из Манчестера и Центра за едукативна истраживања из Кентерберија. У форми документа први пут је штампан 2000. године. Прва верзија је тестирана у шест основних и средњих школа у Великој Британији, након чега је уследило истраживање и његова примена ујош 17 школа. Инструмент је потом достављен свим школама у Британији. На основу праћења и примене сугестије школа, 2002. године објављена је унапређена верзија која се примењује широм света. Сваки начин употребе Индекса је исправан уколико унапређује разумевање инклузије и води ка већем и квалитетнијем учешћу ученика у процесу учења.

Кључни појмови у Индексу су:

- инклузија;
- препреке за учење и учешће;
- ресурси за подршку учењу и учешћу;
- подршка различитостима.

Приказ коришћења Индекса може се приказати као циклус школског развојног планирања који обухвата следеће фазе:

1. Почетак рада са Индексом.
2. Процена постојећег стања у школи.
3. Креирање инклузивног школског развојног плана.
4. Спровођење приоритета.
5. Праћење и процена рада са Индексом.

Фаза 2 – Процена постојећег стања у школи обухвата следеће кораке:

- 2.1. Испитивање ставова/мишљења запослених у школи
- 2.2. Испитивање ставова/мишљења ученика
- 2.3. Испитивање ставова/мишљења родитеља/старатеља и чланова локалне заједнице
- 2.4. Утврђивање приоритета развоја

У основној школи „Бранко Радичевић“, Панчево одвија се димензија Б – стварање инклузивне политике.

Након састанка тима, одређен је ужи избор питања на која су чланови колектива анонимно одговарали и добијени су следећи резултати:

УПИТНИК 1

Б.1: Развијање школе за све

Молимо Вас да за сваку од тврдњи знаком X означите поље које највише одражава ваше лично мишљење.

ДИМЕНЗИЈА Б : СТВАРАЊЕ ИНКЛУЗИВНЕ ПОЛИТИКЕ	ПОТПУНО СЕ СЛАЖЕМ	ДЕЛИМИЧНО СЕ СЛАЖЕМ	НЕ СЛАЖЕМ СЕ	ПОТРЕБНО МИ ЈЕ ЈОШ ИНФОРМАЦИЈА
Б11. Запошљавање и стручно усавршавање наставног особља остварује се стручно и одговорно				
Да ли се на радна места наставног и васпитног особља примају искључиво особе које испуњавају услове конкурса?	40,54%	45,95%	2,7%	10,81%
Да ли се приликом конкурсања за посао кандидати упознају са принципима и вредностима које негује школа?	29,73%	40,54%	10,8%	18,92%
Да ли наставно особље има могућности да се, у складу са потребама и интересовањима, стално стручно усавршава у самој школи и ван школе?	24,32%	51,35%	18,92%	5,41%
Б.1.2. Новозапосленима у школи се помаже у адаптацији у школску средину				
Да ли у школи постоји пракса да се нови наставник представи колективу на седници наставничког или одељенског већа?	72,97%	18,92%	5,41%	2,7%
Да ли се у школи организује размена знања међу свим запосленима, укључујући и новозапослене?	27,03%	51,35%	18,92%	2,7%
Да ли нови наставник, посредством одељенских наставника, бива упознат са стањем и специфичностима у одељењима у којима ће држати наставу, а посебно о ученицима којима је потребна посебна подршка?	56,76%	37,84%	5,41%	/
Б.1.3. Школа настоји да прими све ученике из локалне заједнице				
Да ли сејавно промовише политика школе која подразумева укључивање свих ученика који живе на подручју школе, без обзира на врсту сметње коју имају?	81,08%	13,51%	/	5,41%
Да ли школа настоји да обезбеди адекватне услове за укључивање у наставу деце са сметњама у развоју?	70,27%	24,03%	5,41%	/
Да ли школа сарађује са локалним социјалним установама и развојним саветовалиштима у циљу координације подршке ученицима из социјално депривираних средина?	62,16%	27,03%	5,41%	//
Да ли школа обезбеђује релевантне информације о пројектима и програмима за талентоване и даровите ученике како би своје ученике обавестила и укључила у исте?	40,54%	54,05%	2,7%	2,7%

ДИМЕНЗИЈА Б : СТВАРАЊЕ ИНКЛУЗИВНЕ ПОЛИТИКЕ	ПОТПУНО СЕ СЛАЖЕМ	ДЕЛИМИЧНО СЕ СЛАЖЕМ	НЕ СЛАЖЕМ СЕ	ПОТРЕБНО МИ ЈЕ ЈОШ ИНФОРМАЦИЈА
Б.1.4. Школски објекат и простор су уређени тако да омогућавају приступачност свим ученицима и корисницима				
Да ли школа има адекватну помоћ и подршку локалне заједнице и родитеља у омогућавању и повећавању приступачности школском простору?	13,51%	54,05%	21,62%	10,81%
Да ли се школским развојним планом предвиђају континуиране активности на побољшању просторних услова у школској згради, дворишту и прилазу школи?	40,54%	37,84%	2,7%	18,92%
Да ли у школи постоји наменска просторија за потребе пратиоца или асистената ученика са сметњама у развоју?	/	13,51%	64,86%	21,62%
Б.1.5. Новим ученицима се помаже да се уклопе у школску средину				
Да ли се сваком ученику предоче права, обавезе и кућни ред у школи на начин којије прилагођен узрасту и могућности разумевања?	62,16%	32,43%	2,7%	2,7%
Када се ученици премештају из школе у школу, да ли особље тих школа при томе сарађује у обезбеђивању релевантних података у циљу осмишљавања програма адаптације?	29,73%	48,65%	10,81%	10,81%
Да ли одељенске старешине настоје да открију потешкоће и помогну у њиховом превазилажењу током уклапања у нову средину ученицима који их имају?	70,27%	24,32%	2,7%	2,7%
Да ли постоји пракса свечане промоције и пријема нове генерације ученика на почетку нове школске године?	91,89%	/	2,7%	2,7%
Да ли је део школске праксе упознавање деце са школом, пре него што из предшколске установе започну похађање школе?	78,28%	16,22%	/	8,11%
Б.1.6. При формирању одељења у школи уважавају се потребе све деце				
Да ли наставно особље планира и реализује вршњачко учење и размену у појединим наставним предметима?	40,54%	43,24%	10,81%	5,41%
Да ли се распоред седења у учионици по потреби мења у сврху унапређења могућности за учење и учешће у активностима?	81,08%	18,92%	/	/
Да ли педагошко-психолошка служба школе води рачуна да се у једном одељењу распореди оптималан број ученика са сметњама у развоју у односу на укупан број ученика без сметњи у одељењу?	37,84%	48,65%	5,41%	8,11%

ХВАЛА!

УПИТНИК 2

Б.2: Организовање подршке различитостима

Молимо Вас да за сваку од тврдњи знаком X означите поље које највише одражава ваше лично мишљење.

ДИМЕНЗИЈА Б : СТВАРАЊЕ ИНКЛУЗИВНЕ ПОЛИТИКЕ	ПОТПУНО СЕ СЛАЖЕМ	ДЕЛИМИЧНО СЕ СЛАЖЕМ	НЕ СЛАЖЕМ СЕ	ПОТРЕБНО МИ ЈЕ ЈОШ ИНФОРМАЦИЈА
Б.2.1. Сви облици подршке ученицима су координисани				
Да ли су запослени у школи упознати са свим могућностима и механизмима служби које могу помоћи развој учења и учешћа ученика у школи?	45,94%	45,94%	/	8,11%
Да ли су родитељи ученика укључени у активности за развој инклузивности школе?	16,22%	59,46%	13,51%	10,81%
Да ли постоји програм перманентног усавршавања особља за развој професионалних компетенција да се ради у складу са инклузивним принципима?	32,43%	35,13%	24,32%	8,11%
Б.2.2. Стручно усавршавање наставника је у функцији развоја професионалних компетенција за рад у коме се уважавају различитости међу ученицима				
Да ли су обуке за усавршавање инклузивне праксе део годишњег плана рада школе или школског развојног плана?	62,16%	27,03%	/	10,81%
Да ли су сви запослени у школи обучени да реагују у случајевима испољавања различитих видова насилног понашања (укључујући вербално насиље)?	45,94%	48,65%	2,7%	/
Да ли у школи постоји ефикасна сарадња између наставника и педагошких асистената?	54,05%	24,32%	13,51%	10,81%
Да ли наставници осећају незадовољство и стрес због изазова у реализацији инклузивне наставе?	37,84%	59,46%	2,7%	/
Да ли су наставници мотивисани за развој инклузивности школе?	16,22%	48,65%	27,03%	8,11%
Б.2.3. Уважавање посебних образовних потреба је део политике школе засноване на инклузивним принципима				
Да ли су информације о правима ученика са сметњама у развоју доступне свим ученицима и родитељима?	51,35%	37,84%	5,41%	5,41%
Да ли је политика пружања подршке деци са сметњама у развоју усмерена ка повећању учинка учења у образовно-васпитном процесу, на супрот искључивању таквих ученика из процеса рада?	51,35%	43,24%	2,7%	2,7%
Б.2.4. Подзаконска акта којима се ближе одређује пружање додатне подршке ученицима са сметњама у развоју доследно се примењују у правцу смањивања препрека за учење и учешће свих ученика				
Да ли су припремљени индивидуални образовни планови усклађени са предвиђеним програмским садржајима и да ли их подржавају?	59,46%	35,13%	/	5,41%
Да ли се у изради и реализацији индивидуалних образовних планова предвиђа улога родитеља ученика са сметњама у развоју тако да се родитељу омогућава правовремено и адекватно деловање?	48,65%	29,73%	8,11%	13,51%

ДИМЕНЗИЈА Б: СТВАРАЊЕ ИНКЛУЗИВНЕ ПОЛИТИКЕ	ПОТПУНО СЕ СЛАЖЕМ	ДЕЛИМИЧНО СЕ СЛАЖЕМ	НЕ СЛАЖЕМ СЕ	ПОТРЕБНО МИ ЈЕ ЈОШ ИНФОРМАЦИЈА
Б.2.5. Подршка за ученике који уче српски/матерњи језик кроз индивидуални образовни план усклађена је са подршком у учењу осталих наставних предмета				
Да ли подршка подразумева прављење разлика између „тешкоћа у учењу другог језика“ и „тешкоћа у учењу“?	29,73%	56,76%	8,12%	5,41%
Да ли су преводиоци за језик знакова и друге матерње језике на располагању свима којима је то потребно?	2,7%	24,32%	45,95%	27,03%
Да ли је овим ученицима омогућено да своју националну културу и традицију презентују осталим ученицима ради успостављања боље комуникације?	24,32%	35,13%	24,32%	16,22%
Б.2.6. Подршка ученицима у учењу и напредовању је функционално повезана са реализацијом школског програма (наставни програми, ваннаставне активности и друге школске активности)				
Да ли су активности школског програма усмерене и на превазилажење препрека за учење и учешће?	51,35%	43,24%	/	5,41%
Да ли се знање, мотивација и искуство родитеља/старатеља користи за умањивање отуђености и неприлагођеног понашања код ученика?	29,73%	51,35%	5,41%	13,51%
Да ли политика пружања подршке у напредовању и понашању укључује и ученике чији проблеми нису лако и јасно видљиви?	43,24%	40,54%	10,81%	5,41%
Б.2.7. Смањени су притисци и мере везани за проблеме у понашању ученика и искључивање ученика из школе				
Да ли се организују заједнички састанци запослених у школи, ученика, родитеља/старатеља и других с намером да се проблеми разматрају на флексибилан начин пре него што измакну контроли?	54,05%	29,73%	10,81%	8,11%
Да ли се предузимају мере превенције и интервенције у евентуалним сукобима између етничких и социјалних групација у школи?	59,46%	32,43%	5,41%	2,7%
Да ли школа спремно и без предрасуда прихвата ученике којима су у другим школама изречене дисциплинске или су исписани из њих?	40,54%	48,65%	5,41%	5,41%
Да ли се у школи поштује поступност у санкционисању неприхватљивог и недоличног понашања ученика?	67,57%	29,73%	/	/
Да ли се прате ефекти примене васпитно-дисциплинских мера према ученицима?	64,86%	35,13%	/	/

ДИМЕНЗИЈА Б: СТВАРАЊЕ ИНКЛУЗИВНЕ ПОЛИТИКЕ	ПОТПУНО СЕ СЛАЖЕМ	ДЕЛИМИЧНО СЕ СЛАЖЕМ	НЕ СЛАЖЕМ СЕ	ПОТРЕБНО МИ ЈЕ ЈОШ ИНФОРМАЦИЈА
Б.2.8. Смањене су препреке за похађање наставе				
Да ли се неоправдано изостајање једнако третира код свих ученика ?	51,35%	27,03%	13,51%	5,41%
Да ли школа активно подржава повратак на наставу и учешће у активностима школе, ученика који су због различитих оправданих разлога дуго одсуствовали из школе (породичне трагедије, хроничне и тешке болести, породично насиље и друге неповољности)?	91,89%	8,11%	/	/
Да ли је школа успела да обезбеди уџбенике за све ученике слабијег материјалног стања?	83,78%	10,81%	/	8,11%
Б.2.9. Насилно понашање је смањено				
Да ли ученици знају какво понашање у школи се сматра насиљем?	56,76%	43,24%	2,7%	/
Да ли се анализира могуће присуство насиља међу особљем, између особља и ученика, особља и родитеља/старатеља као и међу ученицима, ради предузимања одговарајућих мера?	40,54%	51,35%	5,41%	2,7%
Да ли ученици знају коме се у школи и ван ње могу обратити ако су жртве насилног понашања?	54,05%	40,54%	/	5,41%
Да ли је у школи формиран вршњачки тим ученика за пружање подршке жртвама у случајевима насилног понашања?	72,97%	13,51%	5,41%	5,41%
Да ли се организују едукације за ученике и родитеље на тему превенције насиља у породици, школи, друштву?	27,03%	40,54%	13,51%	18,92%

Узорак је чинило 37 наставника и – стручних сарадника школе. Истраживање се састојало из два дела, тачније два упитника од којих је први садржао 21 питање, а други 31 питање. Попуњавани су у краћем временском размаку.

Први упитник Б.1. односио се на *Развијање школе за све*, а упитник Б.2. на *Организовање подршке различитим особинама*. С обзиром на велики број питања, анализираћемо само нека, која су најскоковитија у степенима резултата.

- Б.1.2. Новозапосленима у школи се помаже у адаптацији у школску средину.

На питање да ли се у школи организује размена знања међу свим запосленима, укључујући и новозапослене 51,35% испитаника се делимично слаже са овом тврдњом што није позитивно сазнање, имајући у виду да се млади кадар тек учи, а искуство старијих колега је драгоцену у процесу рада.

- Б.1.3. Школа настоји да прими све ученике из локалне заједнице.

Укупно 81,08% испитаника одговорило је да се потпуно слаже са чињеницом да школа јавно промовише укључивање свих ученика који живе на подручју школе, без обзира на врсту сметње коју имају, што је позитивно у односу на креирање инклузивне политике. У складу са тим је и 70,27% испитаника који се потпуно слажу да школа настоји да обезбеди адекватне услове за укључивање у наставу деце са сметњама у развоју. Питање које је требало да има много више потпуно позитивних одговора је да ли школа обезбеђује релевантне информације о про-

јектима и програмима за талентоване и даровите ученике како би своје ученике обавестила и укључила у исте, јер је однос потпуно се слажем и делимично се слажем – 40,54% и 54,05%, а даровити ученици такође завређују пуну пажњу у процесу инклузије.

- Б.1.4. Школски објекат и простор су уређени тако да омогућавају приступачност свим ученицима и корисницима.

Поражавајуће резултате добили смо као одговор на питање да ли у школи постоји наменска просторија за потребе пратиоца или асистената ученика са сметњама у развоју, јер је 64,86% испитаника одговорило негативно, што је за школу која је у процесу инклузије неприхватљиво.

- Б.1.5. Новим ученицима се помаже да се уклопе у школску средину.

Када је у питању ова област, можемо по резултатима закључити да је школа врло отворена кад су ученици у питању, без обзира на проблеме које они имају. Врло висок проценат потпуно позитивних резултата добили смо на следећа питања: да ли одељенске старешине настоје да открију потешкоће и помогну у њиховом превазилажењу током уклапања у нову средину ученицима који их имају – 70,27%; да ли постоји пракса свечане промоције и пријема нове генерације на почетку нове школске године – 91,89% (мада је очекивано било 100% одговора потпуно се слажем); да ли је део школске праксе упознавање деце са школом, пре него што из предшколске установе започну похађање школе – 78,38% (такође се очекивало 100%).

- Б.1.6. При формирању одељења у школи уважавају се потребе све деце.

Распоред седења у учионици по потреби се мења у сврху унапређења за учење и учешће у активностима што је потврдило 81,08% испитаника. Већу очекиваност у потпуно тачно тврђење имали смо код питања да ли педагошко-психолошка служба школе води рачуна да се у једном одељењу распореди оптималан број ученика са сметњама у развоју у односу на укупан број ученика без сметњи у одељењу, јер је однос потпуног и делимичног слагања 37,84% према 48,65%.

- Б.2.2. Стручно усавршавање наставника је у функцији развоја професионалних компетенција за рад у коме се уважавају различитости међу ученицима.

Ова област интересантна је по разноликости резултата. Врло висок проценат испитаника се у потпуности слаже да су обуке за усавршавање инклузивне праксе део годишњег плана рада школе или школског развојног плана – 62,16%. Наставници осећају незадовољство и стрес због изазова у реализацији инклузивне наставе, јер се 37,84% потпуно, 59,46% делимично слаже, а само 2,7% се не слаже односно нема страх због увођења инклузије.

Наставници нису превише мотивисани за развој инклузивности школе, јер 27,03% испитаника не верује у мотивисаност, а што је ипак висок проценат с обзиром да су они кључни чинилац у процесу инклузије. Ово је врло важно питање у стварању инклузивне политике. Наставници нису обучени адекватно за рад са децом која имају тешкоће у учењу и развоју и добра воља није пресудна у процесу њихове припреме за наставу. Учитељи су нешто боље припремљени за рад са децом, али у вишим разредима основне школе постоји одбојност од стране појединих наставника за прихватање другачије деце.

- Б.2.5. Подршка за ученике који уче српски/матерњи језик кроз индивидуални образовни план усклађена је са подршком у учењу осталих наставних предмета.

Питање које је изразито по броју неслагања је да ли су преводиоци за језик знакова и друге матерње језике на располагању свима којима је то потребно, с обзиром да се 45,95% испитаника зна да у школама не постоје асистенти.

- Б.2.7. Смањени су притисци и мере везани за проблеме у понашању ученика и искључивање ученика из школе.

Ова област показала је да је школа у погледу понашања ученика добро организована. Да се у школи поштује поступност у санкционисању неприхватљивог и недолечног понашања ученика показује 67,57% потпуно сагласних одговора, као и да се прате ефекти примене васпитно-дисциплинских мера према ученицима показује 64,86% испитаника.

Б.2.8. Смањене су препреке за похађање наставе.

Висок проценат наставника сматра да школа активно подржава повратак на наставу и учешће у активностима школе, ученика који су зног оправданих разлога дуго одсуствовали из школе – 91,89%. У више наврата, дешавало се да поједини ученици проводе јако дуг временски период у болници и тада су наставници одлазили и лично давали упутства за савладавање градива. Уједно школа обезбеђује уџбенике ученицима слабијег материјалног стања што је познато 83,78% .

- Б.2.9. Насилно понашање је смањено.

У овој области висок степен оцене добило је само питање да ли је у школи формиран вршњачки тим ученика – 72,97%.

Чињеница је да је све већи број ученика који не презају од насилног понашања, а наставници нису у прилици да санкционишу такве поступке, што је уједно знак да се ненасилно комуницирање одвија само уједном смеру, од наставника ка ученицима, али не и обрнуто.

Након спроведеног испитивања и добијених резултата, следећи корак у раду тима за развој инклузивне политике је да се донесу конкретна решења у оним областима која показују најнижи степен остварености.

1.5 Интелектуалне слободе и библиотеке

Савремени међународни документи о библиотекама дефинишу библиотеку као установу која омогућава слободан проток информација и има велику одговорност у остваривању принципа интелектуалне слободе, а библиотекара обавезују на поштовање интелектуалне слободе и приватности корисника.

У UNESCO-вом *Манифесту за јавне библиотеке* из 1994. године, јавна библиотека је описана као установа која „обезбеђује приступ знању, информацијама и производима људског духа, путем различитих извора и услуга, а подједнако је доступна свим припадницима заједнице, без обзира на расу, националност, старосно доба, пол, веру, језик, инвалидност, економски и радни статус, и образовни ниво“.⁵⁶

На конференцији Међународне федерације библиотечких удружења и институција, одржаној у Копенхагену, 1997. године, основана је Стална комисија за слободан приступ информацијама и слободу изражавања. Две године касније усвојен је *Извештај о библиотекама и интелектуалним слободама*, који говори о односу библиотека и интелектуалних слобода, и одмах на почетку истиче да IFLA има важну улогу у оквиру заштите и унапређења интелектуалних слобода у складу са *Повељом Уједињених нација о људским правима*. IFLA/FAIFE надгледа стање интелектуалне слободе у библиотечкој заједници широм света и реагује на појаву кршења слободног приступа информацијама и слободе изражавања. Свеобухватни циљ IFLA/FAIFE је да подигне свест о суштинској повезаности између библиотечког концепта и вредности интелектуалне слободе.

Извршни комитет Европског бироа библиотечких, информационих и документарних удружења усваја почетком 2000. године *Водич за библиотечарско законодавство и политику у Европи*. Тај водич обухвата: улогу библиотека у националној књижној и информационој политици, библиотеке и индустрију знања, слободан приступ информацијама и заштиту библиотечке баштине.

Две године касније, на Конференцији у Глазгову, Мађународна федерација библиотечких удружења и институција усваја *Манифест о Интернету*. Приступ Интернету и свим његовим изворима треба бити у складу с UN-овом Општом декларацијом о људским правима, и то посебно са чланом 19, у коме стоји: „Свако има право на слободу мишљења и изражавања; то право обухвата слободу задржавања властитог мишљења, без уплетања других, те тражења, примања и ширења информација и идеја путем било којег средства јавног информисања и без обзира на границе“⁵⁷, као и *Декларацију о библиотекама, информационим сервисима и интелектуалној слободи*, у којој се још једном потврђује посвећеност интелектуалној слободи, и суштинска одговорност и обавеза библиотекара је да раде на њеном успостављању и очувању. Та обавеза треба да буде изражена у професионалним етичким кодексима.

Без обзира што се у оквиру многих докумената могу наћи делови који се односе на неповредивост људских права и слободе, сведоци смо сурове истине да су то само речи на папиру, и ништа више од тога. Ипак, стручност, ангажованост и

⁵⁶ IFLA/UNESCO за развој јавних библиотека / у име Секције јавних библиотека припремила Радна група којом је председавао Филип Цил. Београд, Народна библиотека Србије, Библиотека града Београда, 2005, стр. 9.

⁵⁷ www.nbs.bg.ac.yu/view_file.php?file_id=222.

иницијатива оних који духовну храну схватају као неминовност без које је немогуће живети, могу много да побољшају ситуацију.

Важност постојања *еџичког кодекса* за једну професију је огромна. Кодекс је индикатор не само стања библиотечко-информационог система појединих земаља, већ и нивоа политичке и демократске културе. „Општа доступност знања и информација, заштита интелектуалних слобода, приватност и поверљивост, борба против свих видова цензуре, темељи су постојећих кодификација библиотечко-информационе делатности.“⁵⁸ Не треба обраћати пажњу на појединачна тумачења библиотечког кодекса, као нечега што је потпуно сувишно и бесмислено, обзиром да не утиче експлицитно на живот и смрт људи. Такво тврђење се може очекивати од некога ко не познаје суштину библиотекарске професије, али се никако не сме очекивати од самог библиотекара, чија је дужност, а и привилегија, да утиче на духовно описмењавање читавог друштва, не само задовољавајући потребу за читањем, већ и задовољавајући потребу људског мозга за усвајањем нових стимулуса, који ће се касније претворити у знање. Свака професија која има своју историју, мисију, методологију и специфичну проблематику, мора имати и кодекс, који својим начелима говори о умној, моралној организацији својих припадника.

Америчка библиотечка асоцијација је први кодекс донела још 1939. године, док је последња варијанта усвојена 1995. године. Енглески библиотекарски су 1983. године донели кодекс професионалног понашања. Удружење француских библиотекара од 1984. године поштује документ под називом *Мисија, обавезе и њива библиотекара*. Јапански *Манифест о слободи библиотекара* донет је 1954, а 1979. *Декларација о интелектуалним слободама у библиотекама Јапана*, у којој се каже: „Ми признајемо да је одговорност на нама библиотекарама и библиотекама да очувамо фундаментална права интелектуалних слобода тако што ћемо наше ресурсе и све оно што имамо учинити доступним народу.“⁵⁹

Наш кодекс је донет по узору на те професионалне кодексе усвојене у другим земљама. Друштво библиотекара Србије, на својој Годишњој скупштини, одржаној у Врњачкој Бањи 1998. године, усвојило је *Кодекс библиотекара Србије*, веома значајан акт за целокупну библиотекарску професију. Један од постулата тог Кодекса директно је у вези са интелектуалним слободама, и каже: „Библиотекар обезбеђује највиши ниво услуга, залаже се за слободан проток информација и искључује сваки облик цензуре.“⁶⁰

Кодекс библиотекара Србије никако не сме бити крај, већ почетак нових настојања да се интелектуалној слободи, а и самој библиотечкој професији, да место које им припада.

Као менаџери знања, библиотекарски добијају тенденцију да постану јунаци савременог доба – уколико препознају сопствени значај, и наметну се свету кога опслужују.

⁵⁸ Вучковић, Ж. Чему етички кодекси? У: *Библиотечарство на крају века*. 4. Београд, Библиотекарско друштво Србије, 1999, стр. 93.

⁵⁹ Марковић, Љ и група аутора. Интелектуална слобода у библиотекама Јапана. У: *Интелектуална слобода и савремене библиотеке*: зборник радова. Београд, Филолошки факултет, Народна библиотека Србије, Библиотечарско друштво Србије, 2003, стр. 43.

⁶⁰ *Библиотечарство на крају века*. 4: Стандардизација библиотечке терминологије; Кодекс библиотекара Србије; Документи: зборник радова / четврто саветовање библиотекара Србије, Врњачка Бања, 1998. Београд: Библиотечарско друштво Србије, 1999, стр. 115.

Зачетак интелектуалне слободе се може наћи у цензури књига и друге библиотечке грађе. Настанак цензуре се везује за појаву првих држава. У Египту су у 14. веку п.н.е. за време владавине Ехнатона стругани чак и натписи са споменика. Кинески цар Цин Чи Хвангти наредио је да се погубе присталице Конфуција, а њихови списи спале. Крајем 5. века п.н.е. Протагорин спис *О боговима* јавно је спаљен због изражене сумње да постоје богови. У Риму је Сенат наредио да се спале питагорејски списи, да би спречили ширење грчке филозофије.

У средњем веку је била изражена борба против јереси, јер је црква била носилац политичке моћи. Католичка црква је установила инквизицију. Она је санкционисала писце, филозофе, научнике, чије су идеје биле у супротности са црквеним мишљењем. Најпознатији међу њима били су Јан Хус и Ђордано Бруно.

Појава Гутенберговог изума штампе покретним словима довела је до тога да су и црква и држава осетиле угроженост, јер су се великом брзином могле ширити идеје које нису биле по вољи ни световним, ни црквеним властима. Папа Иноценц VIII је издао наредбу да сва дела пре штампања мора да прођу кроз превентивну цензуру.

Брзина ширења реформаторских идеја је толико плашила католичке црквене кругове, да су тражили да се забрани штампа покретним словима. Папа Павле IV је 1559. године уредио прво издање *Index Librorum prohibitorum*. Индекс је чинио алфаветски списак аутора чије је целокупно писање забрањено, списак забрањених дела аутора који су иначе безопасни, и дела чији је аутор забрањен.

Као почетак отпора цензури сматра се *Ареопагитика* Џона Милтона. Он је бранио револуционарно право протестаната да објављују текстове у којима су изражена мишљења супротна мишљењима владајуће елите средњег века.

У Француској су цензорски закони укинута 1772. године, у Шпанији 1834, у Немачкој 1884, а сам Индекс је на снази и данас. Пресудна улога у борби против цензуре одиграла се у Енглеској, 1695. године, када је поништен Закон о одобравању.

Цензура је прави антипод интелектуалној слободи, она угрожава суштину библиотеке. Али, да ње нема, можда не бисмо довољно ценили појаву интелектуалне слободе, можда се не бисмо довољно жустро залагали за њу. Утицајем цензуре, читаве библиотеке су се претвориле у бледо сећање оних који су о њима слушали. Разлог уништења библиотека је небитан. Свака забрана ствара једну гласнију, дуготрајнију библиотеку забрањених књига. Без обзира на то што нису доступне, и што постоје само у магловитом сећању традиције, те књиге постале су на неки начин бесмртне. Још у првом веку, Тацит је написао: „Презира је вредна заблуда оних који верују да једним безобзирним чином могу избрисати сећање чак и наредних поколења. Таква казна повећава углед племенитих душа које они желе да ућуткају.“⁶¹

Цензура о којој се најмање говори, а која се најчешће среће баш у библиотекарству, је тзв. имплицитна цензура. Односи се на избор библиотечке грађе. Свака библиотека је искључива, јер након извршеног одабира, ван њених зидова настаје једна библиотека, састављена од сени одсутних дела, од онога што је изостављено из неког разлога.

Свака библиотека и прихвата и одбацује, по дефиницији је резултат избора, и нужно је ограниченог обима. Требало би да представља одраз својих читалаца.

⁶¹ Библиотекарство на крају века. 4, нав. дело, стр 111.

Нажалост, она је све више одраз оних који у њој раде. Треба тежити „Коперникантском погледу“, по коме је корисник у средишту, а окружује га и подржава читав низ услуга и људи, за разлику од традиционалног „Птоломејског погледа“, по коме је корисник увек на периферији.

У библиотеци су чести ти тихи облици цензуре, који се односе на непотпун или недовољно стручно одрађен каталог, неадекватно радно време библиотеке, непотпуне информације о начину коришћења грађе и читаонице, нестручну одраду ревизије. Сваки неадекватно одрађен процес у библиотеци може бити један од начина спровођења цензуре, јер ускраћује корисницима меродавне информације. Селективни алфаветски каталог који не садржи све библиотечке јединице које постоје у фонду, стручни каталог који није доследно урађен у складу са принципима одређене класификације, инвентарисање које није усклађено са основним правилом по коме свака јединица мора да има свој инвентарни број, нељубазно особље које мрким погледом испраћа кориснике, представљају праве примере цензуре у библиотекама. Чак и примена Универзалне децималне класификације у школским библиотекама може бити један од извора цензуре, јер „врши директан утицај на формирање дечјих ставова о одређеним питањима, јер деца та решења прихватају као коначна, без критичког осврта“.⁶²

Потпун приступ информацијама готово да није могућ. Он се готово увек остварује у делимичном облику, због следећих разлога:

- 1) Недостатка финансијских средстава.
- 2) Неадекватно вођене набавне политике.
- 3) Недовољне стручности и ентузијазма библиотекара.
- 4) Неадаптилности библиотеке да одговори на потребе хендикепираних корисника.

Један од начина одупирања цензури је да библиотека своју делатност учини видљивом заједници у којој делује. „Библиотека мора јавно обзнанити сврху свога постојања, своје циљеве и начине не које их. постиже“⁶³. Али, да би била у прилици да то учини, мора се одговорност и стручност библиотечких радника одредити као приоритет.

Израда библиографије је својеврстан вид борбе против цензуре. „Библиографска белешка би у тренуцима информационе блокаде могла бивати корисна и светла информација, којом се скреће пажња напредних друштвених снага на постојање цензуре. Она, истовремено, може бити путоказ за процењивање заступљености цензуре у одређеном периоду и за њене ефекте у развоју културног живота, у којем њено присуство оставља теже и дуготрајније последице него у социјалним и политичким збивањима“.⁶⁴

Када се промишља о интелектуалној слободи у библиотекарству, морају се имати у виду две тачке гледишта; с једне стране је корисник, кога бесомучна глад за знањем нагони да се упути у библиотеку, а с друге стране је библиотекар, који налази праве начине да ту корисникову глад утоли.

Интелектуалне слободе у библиотекарству тичу се два плана: с једне стране је релација књига-читалац, која се односи на могућност слободног приступа онеме

⁶² Вранеш, А. Библиографска истраживања у школској библиотеци. У: *Савремена школска библиотека*: зборник предавања одржаних 10. и 11. новембра на Филолошком факултету у Београду / уредник А. Вранеш. Београд, Библиотекарско друштво Србије, 2007, стр. 9.

⁶³ Вучковић, Ж. *Јавне библиотеке и јавно знање*. Нови Сад, Библиотека Матице Српске, 2003.

⁶⁴ Вранеш, А. *нав. дело*, стр. 7.

што се жели читати, а с друге стране налазимо однос библиотекар-књига, везан за процес набавне политике библиотеке. Још једна чињеница се никако не сме изузети. То је право самог библиотекара да држи до себе и свог гласа. Не само што мора да има слободу да мисли, да би био истински слободан, он ту мишљену идеју мора и да оживи.

Библиотекари који раде на позајмним одељењима могу да утичу на развијање читалачког укуса кроз препоруку књига. Уколико недостају актуелни наслови, они својом интуицијом треба да препоруче одређени наслов који би задовољио потребе корисника, испуњавајући, при том, једно од основних Ранганатанових „златних правила“, да свака књига добије свог читаоца. Писана порука коју књига носи је трајна и реципијентјој се може враћати, интелектуално је проверавати и вредновати безброј пута.

Могућност утицаја корисника на избор библиотечке грађе готово да и не постоји у данашњим условима. У теорији је он меродавно тело које даје свој допринос садржају библиотечких полица. „Корисник библиотеке није пасивни посматрач, већ активни учесник у процесу комуникације, те библиотека, за разлику од радија, телевизије, новина, подстиче мисаоне процесе човека, и у извесној мери искључује могућност цензуре или манипулације“.⁶⁵ У пракси то изгледа много другачије.

Један од начина да се таква ситуација промени је увођење листе „читалачких предлога“. Чланови библиотеке могли би да на паноима наведу наслове књига које би желели да прочитају, а које не постоје у фонду, као и имена аутора који су мање, или уопште нису заступљени у фонду, а постоји тражња за њима. Дугорочна пракса оваквог активног приступа кориснику и његовим потребама олакшало би библиотекарем да увиде сваки недостатак фонда, почевши од тога шта треба сместити у депозит због неактуелности садржаја, до схватања потребе за прибављањем публикација које искачу из домена високе литературе, а део су корисникових интересовања.

Евидентирање и вођење статистике читалаца могло би много да допринесе успешном вођењу набавне политике. То би подразумевало збрајање свих наслова које је сваки корисник прочитао у одређеном временском периоду, па би они који имају највећи број бодова ушли у неко тело задужено за набавку књига, како на локалном, тако и на неком вишем нивоу.

Могућност награђивања најревноснијих корисника допринео би повратку културе читања, које је у последње време, нарочито у периоду убрзаног развоја технолошког друштва, изгубило интересовање људи, нарочито младих генерација. Читалачка значка би вратила читању озбиљност и скренуло пажњу јавности.

Када је реч о дечјим одељењима, млади читаоци би гласањем правили топ-листе најчитанијих књига. Топ-листе би сачињавали сви наслови које су деца прочитала, а не само они који већ постоје у фонду. На тај начин би се сигнализирала библиотечка грађа које нема у фонду, а била би неопходна.

О интелектуалној слободи се може бринути на различите начине. Њеном остваривању доприносе следеће ствари:

- 1) Брига о интелектуалној својини.
- 2) Заштита права на приватност.

⁶⁵ Стокић, Г. *Ка филозофији библиотекарства: Цеси Шир у теорији и пракси библиотекарства 20. века*. Панчево: Мали Немо, 2002.

- 3) Боља сарадња са масовним медјима.
- 4) Едукација корисника и перманентно образовање библиотекара.

Живећи у друштву у коме је вредност интелектуалне својине потцењена, библиотекари добијају незахвалну улогу медијатора између аутора и корисника које опслужују. У пракси се заштита права над интелектуалном својином може остварити ефикасним санкционисањем екстремних примера кршења прописа из овог домена. Иако овај став није популаран, библиотекари су дужни да теже стварању и очувању праведне равнотеже између различитих категорија носилаца ауторског права и корисника који имају права на коришћење заштићених дела.

И *Директива Европске Уније о ауторском праву* из 2001. године, с једне стране указује на неопходност ригорозног система заштите ауторског права, као начина да се очува и унапреди европска културна креативност и продуктивност, и очува достојанство ствараоца. С друге стране, Директива предвиђа да земље чланице ЕУ могу обезбедити изузетке у корист непрофитних установа, као што су библиотеке или архиви, само у оним случајевима када се ради о некомерцијалној, образовној и научној сврси.

Проблем ауторског права не јавља се само код штампаних дела, већ је изразит и у променљивом дигиталном окружењу. Истовремено са развојем Интернета, настају и велики изазови, јер је то изузетна глобална мрежа за дистрибуцију пиратских производа.

Развој Интернета ствара препреке како за кориснике библиотеке, тако и за власнике ауторских права, који постају забринути због чињенице да технологија, не само што омогућава бржу дистрибуцију њихових заштићених радова, већ и дозвољава њихово моментално репродуковање без губитка у квалитету.

У високошколским установама најбоље долази до изражаја комплексност проблема заштите ауторског права. Да ли, и у којим случајевима дозволити фотокопирање публикација, дилема је која од библиотекара захтева објективност. Његова је дужност да брине о правима аутора, и на тај начин поспешује аутентичност и иновативност код потенцијалних ствараоца, али мора водити рачуна и о чињеници да је његова основна обавеза давање грађе на коришћење. „О библиотекарима често размишљамо као о посредницима између аутора и корисника који се труде да рационално и добронамерно, заштите интересе обе стране. Заборављамо том приликом на врло изражену потребу библиотекара да кориснику пружи комплексну, правовремену, потпуну информацију, која често подразумева да се без претходног регулисања ауторских права, на порталима библиотека пронађу пуни текстови материјала, који су били умножени, али не и штампани, који су као депозитни примерак својина библиотеке.“⁶⁶

Куповина публикација, нарочито страних, неопходних за студирање и научну делатност, изискује много новчаних средстава. Студенти врло често нису у могућности да купе многе књиге са списка обавезне литературе, а библиотекар не може дозволити читавој студијској групи да потпуно или делимично умножи публикацију. Решење је у одлуци да се публикације умножавају само када је то неопходно. Приликом доношења ове одлуке, мора се водити рачуна о недовољном броју уџбеника, недостатку часописа у стручне литературе, отежаном приступу публикацијама услед велике фреквентности појединих наслова, као и о тешкој економској ситуацији.

⁶⁶ Вранеш, А. *нав. дело*.

Интерес је библиотеке да има слободан приступ изворима информација у некомерцијалне сврхе, са што мање ограничења, што би подразумевало копирање за приватне потребе корисника и копирање у образовне и научне сврхе. Нарочито су ограничена права коришћења над дигиталним изворима информација, јер библиотеке не остварују право својине над њима.

Право јавне позајмице у развијеним земљама обезбеђује аутору надокнаду за смањену продају књига због библиотечке позајмице. Наше друштво не може да пружи ауторима такве услове, али доношење законских прописа обавезало је библиотекаре да, поштујући носиоце ауторског права, реше многе проблеме из своје праксе.

Приватност, потреба је сваког човека, како у просторном, тако и у информационом смислу. У просторном смислу, она подразумева право сваког појединца да буде сам, слободан од сваког надзирања. У информационом смислу, приватност је наше право да контролишемо личне податке, да своја претраживање задржимо само за себе, и да нас у томе нико не омета

Данас живимо у друштву у коме тежимо све већој приватности и ка све већој употреби информационих технологија. Јавља се конфликт између жеље за приватношћу и потребе за коришћењем информационих технологија у свакодневном животу. „Сви смо ми одушевљени новим on-line сервисима, они постају наш прозор у свет, у филмове, потрошачке услуге, у разговоре са нашим пријатељима. Реалност је да исто тако то може да буде и прозор ка унутра“.⁶⁷

Угрожавање приватности посебно долази до изражаја тамо где доминирају трговински, тржишни и комерцијални интереси. Тржиште постаје највећа претња човековој слободи и нарушавању његовог права на приватност. Ту се човеку нуди могућност да за одређену услугу прода личне информације. Много је оних који су спемни да на тако нешто и пристану.

Заштитна права на приватност је важно оруђе остваривања интелектуалних слобода у библиотекарству. Однос између корисника библиотека и библиотекара заснива се, пре свега, на поверењу. Библиотекар није само чувар тајног ковчега универзалног људског знања, он у својим рукама држи и тајне оних о којима брине, тајне о својим корисницима. Углавном је то прећутни споразум између библиотекара и корисника, али не би требало тако да буде. Када први пут ступи у храм ризнице људске мисли, сваки корисник мора да буде обавештен о томе да је поверљивост информација које тражи загарантована. Од библиотекара не сме потећи истина о томе шта поједини професори књижевности читају у слободно време; да ли се неко претерано интересује за секте, или тражи приручнике о томе како се изборити са наркоманијом, не сме да интересује библиотекара; да ли припадници млађих популација избегавају обавезну лектуру, а дискретно покушавају да допру до оних садржаја који се могу наћи на одељењу за одрасле, што је у супротности са очекивањима њихових родитеља, није брига библиотекара; да ли се студенти пре одлучују за литературу у којој се могу наћи препричана дела, него за сама дела у целини, или избегавају дела писана на језику оригинала, којег, при том, и студирају, није на библиотекару да суди. Овим се доводи у питање образовно-васпитна улога библиотекара. Како пронаћи златну средину између права сваког појединца на слободу живљења, и васпитне улоге библиотекара? Како „забрани“ библиотекару да се меша у нечији избор живота, када је он само људско

⁶⁷ Брофи, П. *Библиотека у двадесет првом веку: нове услуге за информационо доба*. Београд, Клио, 2005, 175. стр.

биће које има ту привилегију да проблеме друштва у коме живи увиди у самом старту, и који има унутрашњу потребу да помаже, када осети да је неке помоћ потребна?

Можда је решење у успешној интерактивној комуникацији између библиотекара и корисника, у којој би библиотекар дискретно скренуо пажњу на неке ствари, стално водећи рачуна да буде на довољном одстојању, не би ли се његова примедба претворила у наметање личног мишљења. Изјава да дело неког страног аутора уопште није тешко за читање на језику оригинала, тешко да би неко разумео као мешање у туђу приватност, али је велика вероватноћа да ће се усудити да се ухвати у коштац са тим изазовом.

Значајан допринос библиотечком праву на приватност донела би машина за „самопозајмљивање“, која би омогућила корисницима самостално позајмљивање књига и друге грађе. Логично је да ће се корисници пре одлучити за позајмљивање забрањених садржаја, уколико могу сами да изврше позајмицу. Тада су сигурни да информације о томе неће доспети широј јавности.

„Библиотека је значајан посредник у том доста сложенем односу књиге и мас медија јер је једна од најзначајнијих банки података у традиционалном смислу“⁶⁸. Било би лепо да је то и у пракси тако. Нажалост, она је све више само „ковчег у коме је похрањено благо које је прекрила прашина и заборав“.⁶⁹

Да би се утицало на интелектуално „ослобађање“ друштва у коме живимо, неопходно је да библиотека као институција изађе из анонимности. Оживљавање наше некадашње звезде водиле могло би се остварити ефикасном сарадњом са масовним медијима.

Најстарији облици сарадње библиотека и медија односили су се на потребу библиотека и њених корисника да се архивирају значајне телевизијске емисије. Креирале су се и видеотеке састављене од разних филмова који су урађени по узору на неко литерарно дело.

У данашњици коју карактерише масовно обезличавање свега онога што вреди, библиотеке могу одиграти пресудну улогу. Нико други не познаје боље читалачке навике и афинитете своје локалне заједнице од библиотекара, па је његово консултовање од стране уредника радио и телевизијских станица неизбежно. Talk-show емисија у којој би се водила дебата међу корисницима најразличитијих профила о књигама које су читали, представљала би знатан допринос популаризацији књиге и читања. Емисије у којима би читаоци имали право гласа, давањем својих судова и предлога, чиниле би корак напред ка успостављању слободног и озбиљног односа у релацији књига-читалац.

Рад на успостављању бољег односа са јавношћу, омогућио би библиотекама да „оживе, и да се ослободе, како статуса зачараних двораца у којима је све, сем сиромаштва, окамењено, тако и ’изузетости и одузетости’ у које се, по лапидарној формулацији Свете Лукића, извргла њихова ’изузетност’“.⁷⁰

Промена начина усвајања знања подразумева веће коришћење библиотечких ресурса, укључујући не само традиционалне штампане, већ и електронске изворе.

⁶⁸ Красић, О. Књига- радио-библиотека. У: *Библиотечарство на крају века 3*. Треће саветовање библиотекара Србије, Врњачка, 1997. Београд, Библиотечарско друштво Србије, 1999, 89. стр.

⁶⁹ Шешић, М. Библиотека – тајанствени ковчег. У: *Библиотечарство на крају века 3*. Треће саветовања библиотекара Србије, Врњачка Бања, 1997. Београд, Библиотечарско друштво Србије, 1999, 194. стр. 26

⁷⁰ Вранић, М. Књиге читаоцима свакако, али ипак како. У: *Библиотечарство на крају века 3*. Треће саветовање библиотекара Србије, Врњачка Бања, 1997. Београд, Библиотечарско друштво Србије, 1999, стр.161.

Зато библиотеке морају да обезбеде слободан приступ информацијама, да имају актуелне фондове, савремену опрему, да све више личе на „организам који се развија“, како би задовољиле потребе својих корисника. На тај начин библиотеке постају информациони центри, посредници између информација и корисника.

Ново окружење захтева и овладавање новим вештинама без којих је немогуће кренути на пут освајања интелектуалне слободе. Све се мање помиње појам едукације оних којима су те вештине неопходне. Тако се појавио нови појам информационе писмености, „светионика информационог друштва, који осветљава путеве развоја, напретка и слободе“,⁷¹ дефинисан у библиотеци Александрије као „способност која препознаје потребе за информацијама и лоцира, процењује, примењује и ствара информацију у оквиру културног и друштвеног контекста“.⁷² Термин је први пут употребио Пол Зуровски, 1974. године, и једноставно га дефинисао као „сврсисходно коришћење информација у контексту решавања проблема“⁷³. Само се информацијски писмена особа може ослободити тираније незнања.

Програм едукације корисника требало би да обухвати следеће вештине:

- 1) Основне библиотечке и рачунарске вештине.
- 2) Вештине препознавања, проналажења и коришћења одговарајућих извора.
- 3) Вештину критичког мишљења.

На првом плану, корисници би овладавали „библиотекарским вештинама“. Корисницима ненавикнутим на борављење у библиотеци, и елементарне чињенице о библиотеци и њеном коришћењу може деловати као откровење. Она се односи на правилно коришћење библиотечких ресурса и услуга, референсне литературе, као што су речници у штампаној и електронској форми. Њој треба додати и вештине употребе рачунарских система, које су познате под појмом рачунарске писмености. Концепт рачунарске писмености се врло често меша са концептом информационе писмености, иако су то два потпуно различита феномена.

Наиме, рачунарска писменост подразумева способност појединца да користи рачунар, програме за рад на рачунару, базе података, као и друга техничка и технолошка достигнућа, како би остварио своје циљеве. Док се рачунарска писменост односи на технологију и инфраструктуру, информацијска писменост се бави садржајем. Да би појединац био информацијски писмен, он мора бити и рачунарски писмен, док обрнута ситуација не важи; појединац може добро владати рачунаром и технологијом, а да му буде потребна помоћ при вредновању информацијских извора, или релевантности пронађених информација. Информациона писменост није последица коришћења рачунара, већ свих извора знања.

Информациона технологија јесте немерљив допринос ширењу информација, али само онима којима је доступна. Јавља се јаз, познат као дигиталан јаз, као препрека ширењу информационе писмености и остварењу интелектуалне слободе. Он настаје између оних којима је савремена технологија доступна, и оних којима није. То су корисници који су економски угрожени, слабије образовани, или немају основно знање енглеског језика.

⁷¹ Антонић, С, Црногорац В. Информациона писменост и коришћење електронских речника. У: *Информациона писменост и доживотно учење*: зборник радова. Београд, Филолошки факултет, 2008, стр. 18.

⁷² Исто.

⁷³ Витковић, Б. Знање – Императив савременог друштва. У: *Информациона писменост и доживотно учење*: зборник радова. Београд: Филолошки факултет, 2008, стр. 103.

Премошћавање дигиталног јаза је једна од најважнијих функција Информационо-рефералног одељења сваке библиотеке. Корисницима се обезбеђује приступ Интернету, различитим базама података, уз пружање основне обуке у раду са рачунаром и програмима. Тако библиотека даје свој допринос технолошком и интелектуалном развоју друштва.

На другом нивоу, корисници се обучавају да умеју да пронађу, препознају и користе одређени информациони извор. Пре свега, акценат се ставља на истицању чињенице да ће претрага у различитим окружењима дати и различите резултате. Није циљ наћи нешто, већ треба лоцирати и препознати грађу која је највише у складу са одређеним потребама. Та грађа ће се некада наћи међу књигама, некада међу периодичним публикацијама, некада ће то бити електронски документи. Стратегије које се морају применити посвећене су увиђају предности и недостатака сваког медија и разних путева захваљујући којима се најрелевантнији од њих могу лоцирати.

Последњи ниво информационе писмености је критичко мишљење, а од осталих категорија разликује је етички однос према одређеној области стварности. Критичко мишљење подразумева „активно одржаваље, стваралачко усавршавање и инвентивна примена наслеђеног и наученог, која је контролисана сталним свесним усмеравањем ка правилној сврсисходности те писмености“.⁷⁴

Информационо писмен корисник је онај који је едукован да „буде“, а не да зна. Он, пре свега, осећа потребу да буде информационо писмен, свестан је колико је та врста писмености неопходна у окружењу које се непрекидно мења. Он не може све да зна, али мора да зна где одређену информацију да тражи, на који начин да јој приступи, како да је провери и примени у реалном окружењу. На крају, он је спреман да се стално усавршава, потреба за „доживотним учењем“ није му страна, он неће зазирати од промена, већ ће имати довољно знања и смелости да се у тај процес упусти. „Информационо писмене особе су оне које су научиле како учити... јер знају како је знање организовано, како пронаћи информације и како их користити на свима разумљив начин... То су особе припремљене за учење током целог живота“.⁷⁵ То су особе које знају да је знање мера свих ствари, па и слободе.

Увођењем информационе писмености, библиотекари добијају нову улогу навигатора у океану различитих информација. Да би могли да прате технолошке иновације, и задрже статус информационих стручњака, они морају прихватити концепт континуираног образовања, који им омогућава да се на креативан начин супротставе новим изазовима који се стално постављају. „Библиотекар, у контексту доживотног образовања, има најмање две битне улоге: да би омогућио и подстакао доживотно образоваље у својој заједници, он сам мора бити спреман на перманентно усавршавање“.⁷⁶

Континуирано, перманентно образовање је концепт по коме се образовање не завршава стицањем формалних знања, већ је неопходно континуирано осавремењавање знања и вештина. Диплома библиотекара није довољна да би неко био стручњак у својој области, као што ни стручни испит није једини тест знања библиотечких радника. Семинари, стручни скупови, предавања, посете другим

⁷⁴ Јурић, С. Између елементарне, функционалне и информационе писмености. У: *Информациона писменост и доживотно учење*: зборник радова. Београд, Филолошки факултет, 2008, стр. 268.

⁷⁵ Витковић, Б. Знање – Императив савременог друштва. У: *Информациона писменост и доживотно учење*: зборник радова. Београд, Филолошки факултет, 2008, стр. 103.

⁷⁶ Арбутина, Н. Интелигенција – знање у акцији. У: *Информациона писменост и доживотно учење*: зборник радова. Београд, Филолошки факултет, 2008, стр. 40.

библиотекама, упознавање са домаћим и страним решењима горућих проблема, непресушни су извор информација и доносе са собом нове идеје о развоју библиотечке делатности у својој средини. Доживотно учење и усавршавање је право, али и дужност сваког библиотекара трагајући за практичнијим начинима сналажења у лавиринту књига и пружању адекватних информација.

„Библиотекарство је мало вредновано и код корисника и код окружења због чиљенице да га ни оно који се њиме баве, ни они који имју моћ у друштву не уважавају много више.“⁷⁷

Живећи у привиду слободе, дајући макар и прећутну сагласност, пристајањем на стереотипна тумачења њихове професије као нечега без чега се може, пасивношћу и повлачењем у себе, библиотекари у својим рукама држе кључеве сопствених тамница.

Библиотекари имају обавезу да помогну друштву, али и то друштво мора да осећа обавезу да на прави начин вреднује њихово залагање. И библиотекари су само обична људска бића која, да би могла непрестано да утиру пут ширењу интелектуалних слобода, морају и сама да буду слободна.

Није само друштво које нема слуха за библиотекарство, професију која човеку даје онај посебан проматрачки мир криво што се о правима библиотекара не размишља. Попут Хипократове заклетве, у којој се детаљно истичу дужности и обавезе лекара, а нигде не говори и о њиховим правима, и Кодекс библиотекара Србије заснива се на истом принципу. Узећи у обзир да су га стварали библиотекари сами, не чуди чињеница да такво схватање влада и међу онима који се њиме не баве.

Филозофско дефинисање библиотекарства као професије, а не зле судбине, која сналази појединце, чија су настојања унапред осуђена на неуспех, знатно би побољшало укалупљене представе које друштво има о њој.

Ако је „знање мера слободе, доступност информација мера демократије, а могућност утицаја на друштвене процесе мера остварења грађанских права“⁷⁸, значај библиотекарства као професије биваће све већи. Индивидуална настојања библиотекара у тежњи да досегну интелектуалну слободу неће бити узалудна. И данас се за слободу мора изборити.

Библиотека као установа чији се рад заснива на комуникацији и пружању услуга корисницима, морала је да изгради свој пословни бонтон. Америчка библиотекарска асоцијација свој први етички кодекс донела је 1939. године, а библиотечка заједница редовно га је допуњавала у складу са захтевима времена и дијалектиком друштвено-економског и технолошког развоја.⁷⁹ Нешто касније, донети су кодекси и у другим земљама, у Канади (1966), Великој Британији (1983), Француској (1984), Финској (1989), Шведској (1997) и осталим европским земљама. Web презентација IFLA/FAIFE садржи исцрпне информације о више од двадесет етичких кодекса библиотекара из различитих земаља.⁸⁰ Већина савремених библиотечко-информативних кодекса садржи начела у вези са општом и равноправним доступношћу информација, објективношћу, приватношћу, поузданошћу информација и у вези са заштитом ауторских права. Већина их је изражена кроз опште

⁷⁷ Стокић, Г, *Ка филозофији библиотекарства: Деси Шир у теорији и пракси библиотекарства 20. века*. Панчево: Мали Немо, 2002.

⁷⁸ Васић, М. Друштвен одговорност јавних библиотека у изградњи слободног демократског цивилног окружења. У: *Интелектуална слобода и савремене библиотеке*: зборник радова. Београд: Филолошки факултет, Народна библиотека Србије, Библиотекарско друштво Србије, 2003, стр. 77.

⁷⁹ Вучковић, Жељко. Чему етички кодекс библиотекара. *Библиотекарство на крају века 4*. Прир. Добривоје Младеновић. Београд, Библиотекарско друштво Србије, 1999. Стр. 93–95.

⁸⁰ IFLA/FAIFE – IFLA Committee on Free Access to Information and Freedom of Expression – Комисија IFLA-е за слободан приступ информацијама и за слободу изражавања.

изјаве које су само смернице за доношење етичких одлука. Неки од тих општих ставова су:⁸¹

- Ми обезбеђујемо највиши ниво услуге свим корисницима библиотеке помоћу одређених и корисно организованих извора: непристрасна политика услуга; непристрастан приступ; тачни и учтиви одговори начсве захтеве.
- Ми подржавамо принципе интелектуалне слободе и противимо се свим напорима да се цензуришу библиотечки ресурси.
- Ми штитимо права сваког корисника библиотеке на приватност и поверење поштујући информације које су примљене и изворе који су консултовани, позајмљени, добијени или пренети.
- Ми препознајемо и поштујемо права на интелектуалну својину.
- Ми разликујемо лична убеђења и професионалне обавезе и не дозвољавамо да се наша лична убеђења мешају са правичном презентацијом циљева наше институције или одредби приступу изворима информација.

У Србији је Марија Илић Агапова у својој књизи *Јавне библиотеке* (1934) покренула питање етике библиотекара ујавним библиотекама, позивајући се на речи Пола Отлеа⁸²: „Библиотекар је комбинација васпитача и научника, човека дела, администратора и организатора. Највиши циљ који он може имати у виду јесте: да упозна читаоце са вредношћу и значајем књиге. Он мора бити задахнут троструким духом:

- Духом којим је задахнут интелектуалац: сећати се непрестано да књига, а према томе и библиотека, спада у подручје научничких, естетских, моралних и спиритуалних сила.
- Техничким духом: учинити да сваки рад, сваки поступак буде извршен у сваком случају с највећом могућом ’техничношћу’, по најбољим методама, са најбољим материјалом, најбољим оруђем, најбољим особљем, да би се постигао највећи могући успех.
- Социјалним духом: поставити социјално старање на прво место, желети корист великом броју људи, радити на побољшању друштва.

Отле сматра да добар библиотекара треба да има солидну културу и професионалну спрему, иницијативу, уредност, стрпљивост, методичност, тачност, меморију, заинтересованост, све опште особине које се траже за интелектуални рад: одлучно држање, жељу за успехом и савлађивање тешкоћа, постојаност у раду, да се заврши започето, концентрисаност тј. повећани интерес, амбицију, ширину погледа, стрпљивост, интелектуалну радозналост, тежњу за напретком и сл.⁸³

Друштво библиотекара Србије усвојило је на својој Годишњој скупштини, одржаној у Врњачкој Бањи 1998. године, *Кодекс библиотекара Србије*, значајан акт за целокупну библиотекарску професију, донет по узору на сличне професионалне кодексе усвојене у другим земљама.

Свесни значаја библиотека и библиотекаског позива за образовање, науку и културу, за размену информација и идеја, за очување и допринос развоју циви-

⁸¹ Зорица, Зорица. Етика у библиотекарству. *Јавне библиотеке* Год. 2, бр. 3–4 (2006): стр. 105–112.

⁸² Пол Отле (Paul Otlet, 1868–1944), белгијски научник и библиотекара, један од твораца Универзалне децималне класификације. Сматра се оцем идеје о Интернету јер је 1912. године креирао „папирнати Интернет“ – Mundaneum, јединствени систем за проналажење целокупног доступног издатог и записаног људског знања на преко 15 милиона пажљиво исписаних картица са најважнијим подацима о појединим областима науке и сегментима друштва.

⁸³ Зорица, Зорица, *истио..*

лизације, у духу начела људске и професионалне етике, Библиотекарско друштво Србије утврђује следећа начела:⁸⁴

- Дужност библиотекара је да служи знању и универзалном људском праву на образовање, науку и културу.
- Библиотекар темељи однос према кориснику на праву и поштовању, без обзира на расну, националну, верску, политичку и класну припадност и, истовремено, штити његово право на приватност.
- Библиотекар обезбеђује највиши ниво услуга, залаже се за слободан проток информација и искључује сваки облик цензуре.
- Библиотекар стручно попуњава библиотечке збирке, благовремено обрађује грађу, чува је и брине о њеној заштити, и омогућује потпуну доступност публикација и информација.
- Библиотекар је отворен за нова знања и потребе корисника и непрестано се стручно усавршава.
- Библиотекар поштује колеге и пружа им професионалну и људску подршку и помоћ.
- Библиотекар обезбеђује значај и чува углед, достојанство и интерес професије и установе, и залаже се за њихов бољи статус.
- Библиотекар не злоупотребљава професију и положај за личну корист и не наноси штету кориснику и установи.
- Библиотекарско друштво Србије је обавезно да пружи људску, стручну, правну и материјалну подршку библиотекарима који има неприлика због поштовања начела Кодекса.
- Примену Кодекса прати, подржава или оспорава, Суд части Библиотекарског друштва Србије.

На II састанку Комисије за статусна и професионална питања, одржаном 2005. године, донета је одлука да се *Упутство о минимуму професионалног понашања библиотечких радника* (рад Милице Кирћански) упути Управи Библиотекарског друштва Србије као препорука за усвајање и примену у библиотекама Србије. Овим упутством предлажу се основни постулати пословне етике и етикеције, подељени у 4 сегмента:⁸⁵

- Општа правила професионалног понашања.
 - Професионално понашање према корисницима.
 - Професионално понашање према сарадницима.
 - Професионално понашање према јавности.
- Понашање које пословна етика налаже свим библиотечким радницима:⁸⁶
- Успостављање и неговање трајних вредности.
 - Поштовање личности и корисника, сарадника и подређених.
 - Вођење рачуна о интересима библиотеке и свих запослених у њој.
 - Задовољавање потреба корисника, равноправно, без приоритета и прављења разлике.
 - Стицање знања и пружање тачне информације.

⁸⁴ <http://www.nb.rs> (преузето 03. 02. 2010)

⁸⁵ Кирћански, Милица. Упутство о минимуму професионалног понашања библиотечких радника. *Јавне библиотеке*. Год. 1, бр. 2 (2005): стр. 57–88

⁸⁶ *Исцо*.

- Држање дате речи, искрено и коректно понашање.
- Мирно пословање, без конфликта.
- Незлоупотребљавање положаја (статусни, хијерархијски) и неманипулисање људима.
- Чување имовине библиотеке.
- Уочавање и решавање проблема.
- Подстицање етичког понашања.
- Спровођење одговорности и казних мера за појединце који не поштују Кодекс библиотекара Србије и Упутство.
- Формирање дисциплинске комисије и комисије за етичка питања.

Није дозвољено:

- Намерно давање погрешних информација корисницима.
- Давање погрешних информација о раду установе које би нанеле штету библиотеци и запосленим радницима, или би умањиле углед установе.
- Финансијске малверзације.
- Исказивање нелојалности установи.
- Одржававање лоших односа у колективу.
- Претенциозност у пословању, препотентност и уважавање само личних интереса.
- Одустајање од моралних и других начела и ставова.

Високи професионализам у библиотекарству обезбеђује мноштво задовољних корисника чији су захтеви битно сложенији, компликованији и повећавају се из дана у дан. То не значи да се напуштају традиционалне вредности, већ да се на њима ствара нов квалитет прилагођен времену и траже путеви који воде до корисника. Данас корисници бирају и доносе одлуке на основу утисака, информација и комплетног квалитета услуга које добијају у библиотекама. Нису више само богати фондови разлог и гаранција великог броја читалаца. Све чешће утицај на кориснике имају и понашање библиотечких радника, амбијент у библиотеци, пословност, ажурност итд. који производе јак утисак и утичу на опредељење корисника. То је разлог да се понашање запослених у библиотекама стандардизује и уједначи у циљу подизања квалитета услуга и постављања корисника у центар интересовања и деловања. Основни принципи понашања библиотечких радника према корисницима гласе:⁸⁷

- Библиотеке постоје због корисника, корисници морају бити услужени на најбољи начин, до њиховог потпуног задовољства.
- Треба чинити све што је могуће да се поверење корисника оправда квалитетом услуга.
- Радити стално на унапређивању људског фактора, непрекидном стицању знања и способности, како би се увек могло одговорити на захтеве корисника.
- Непрестано проверавати резултате рада, задовољство корисника, пословне планове, поступке и потребе читалаца.

Када је у питању рад са корисницима, мора да се води рачуна о још неколико битних ствари: о свему што види и чује, читалац стиче одређен утисак, заузима став и мишљење и процењује квалитет пружених услуга. Често корисници ква-

⁸⁷ Кирћански, Милица, *нав. дело*.

литет добијене услуге поистовећују са комплетним радом и успехом пословања библиотеке. Због тога се не сме дозволити да непрофесионално понашање наруши рад многих људи и углед установе, све мора бити у складу са стандардима пословања. Такође, и правилно информисање јавности путем штампаних и електронских медија, рекламног материјала, промотивних активности, личних контаката и др., веома је значајно за пословање и развој библиотека. Погрешна или лоше интерпретирана информација може да проузрокује негативну конотацију, наруши углед библиотеке. Одговорно и професионално понашање у односу са медијима и јавношћу доприноси стварању позитивног расположења према библиотекама и повећању интересовања за коришћење библиотечких услуга.⁸⁸

Мисао да сваки човек има право на слободан приступ информацијама, баш као што има право на слободно мишљење, исповедање вере или јавно иступање, у библиотечким је круговима прихваћена однедавно. Настојање IFLA-е да прошири идеју о слободном приступу информацијама и одговорности библиотекара према корисницима сеже још у 1989. годину, када је 55. Генерална скупштина Међународне федерације библиотекарских друштава и установа, одржана у Паризу, изразила своју приврженост члану 19. Опште декларације Уједињених нација о људским правима из 1948. године⁸⁹ која гласи: „Свако има право на слободу мишљења и изражавања, што обухвата и право да не буде узнемираван због свог мишљења, као и право да тражи, прима и шири обавештења и идеје било којим средствима и без обзира на границе“.

О важности улоге савремене библиотеке у стварању слободног демократског друштва сведочи чињеница да је IFLA, следећи почетну идеју UAP-а (Universal Availability of Publications), развијану седамдесетих година двадесетог века, 1997. године основала FAIFE (Office for Freedom of Access to Information and Freedom of Expression) – Канцеларију за слободу приступа информацијама и слободу изражавања.⁹⁰

Сви људи имају основно право на приступ свим облицима знања, на креативност и интелектуални рад, као и право на јавно изражавање свог мишљења. Право на знање и право изражавања су два аспекта истог начела. Слобода изражавања се остварује путем очувања права на знање. Право на знање је суштински повезано са слободом мишљења и савести, као и са свим другим основним људским правима. Слобода мишљења и слобода изражавања су неопходни предуслови за слободу приступа информацијама. Право на приступ информацијама и идејама је од највеће важности за свако друштво. Уколико грађани треба да учествују и праве изборе на основу информација, морају да имају приступ политичким, друштвеним, економским информацијама и културним изразима. Потребан им је приступ најширем опсегу идеја и информација. Слобода, просперитет и друштвени развој зависе од образовања, као и од неограниченог приступа знању, мишљењима, култури и информацијама. Право на интелектуалну слободу је есецијално за стварање и развој демократског друштва.

⁸⁸ Кирћански, Милица, *нав. дело*.

⁸⁹ Нинков, Јасмина. “Интелектуалне слободе и јавне библиотеке”. *Гласник Народне библиотеке Србије*, год. 10, бр. 1 (2008): стр. 11–17.

⁹⁰ Европски еквивалент је EBLIDA (European Bureau of Library, Information and Documentation Associations) – Европски биро библиотечких, информационих и документационих удружења. Главни циљ ове независне, некомерцијалне асоцијације јесте сарадња библиотечких удружења на европском нивоу, повезивање библиотека путем телекомуникационих мрежа, културна сарадња, заштита интелектуалне својине, развој информационог друштва и технологија.

Слобода приступа информацијама, путем јавних институција као што су библиотеке, претендује да појединцу гарантује све могућности да се сусретне са слободним изражавањем. Основну компоненту општег приступа чине висококвалитетне библиотечке услуге. Опредељеност за интелектуалну слободу представља главну обавезу за библиотечко-информациону професију. Библиотеке и библиотечко особље због тога треба да буду одани начелима интелектуалне слободе, неограниченом приступу информацијама и слободи изражавања, као и признавању права на приватност библиотечких корисника.

- Библиотеке пружају приступ информацијама, идејама и производима имагинације. Оне служе као путеви ка знању, мишљењу и култури.
- Библиотеке пружају основну подршку за учење током читавог живота, независно доношење одлука и културни развој – подједнако за појединце и групе.
- Библиотеке доприносе развоју и неговању интелектуалне слободе и помажу у очувању основних демократских вредности и општих грађанских права.
- Библиотеке имају одговорност да гарантују и омогуће приступ свим облицима знања и интелектуалних активности. Због тога ће библиотеке набављати, чувати и чинити доступним најшири опсег различитих материјала који одсликавају плуралитет и разноликост друштва.
- Библиотеке треба да обезбеде да избором и доступношћу библиотечких материјала и услуга руководе професионални обзиром, а не политички, морални и верски ставови.
- Библиотеке треба да слободно прикупљају, организују и дају на коришћење информације, као и да се опиру било којој врсти цензуре.
- Библиотеке ће изградити материјале, објекте и сервисе подједнако доступне свим корисницима. Не сме да постоји дискриминација на основу расе, верског опредељења, разлике међу половима, година или било ког другог основа.
- Библиотечки корисници ће имати право на личну приватност и анонимност. Библиотекари и остало библиотечко особље трећим лицима неће откривати идентитет корисника или материјале које они користе.
- Библиотеке које се финансирају из јавног сектора и у којима јавност има приступ, држаће се начела интелектуалне слободе.
- Библиотекари и остали запослени у таквим библиотекама дужни су да се придржавају ових принципа.
- Библиотекари и остало професионално библиотечко особље испуниће своје обавезе према свом послодавцу и према својим корисницима. У случајевима сукоба између ове две стране, дужност према кориснику ће превагнути.

IFLA/FAIFE представља инструмент IFLA-е за промовисање интелектуалне слободе и основне мисије библиотека као капија ка знању и идејама. IFLA/FAIFE је започела са радом 1997. године и заснована је на IFLA-иној резолуцији усвојеној у Копенхагену. Кроз IFLA/FAIFE иницијативу, IFLA/FAIFE промовише интелектуалну слободу у свим аспектима, директно или индиректно, која је у вези са библиотекама и библиотекарством. IFLA/FAIFE надгледа стање интелектуалне слободе у библиотечкој заједници широм света, подржава развој IFLA/FAIFE-ине практичне политике, сарађује са другим међународним организацијама које се баве људским правима и реагује на појаву кршења слободног приступа информацијама и слободе изражавања. Свеобухватни циљ IFLA/FAIFE је да подигне свест о суштинској повезаности између библиотечког концепта и вредности интелек-

туалне слободе. Да би то постигла IFLA/FAIFE сакупља и доставља документацију и труди се да стимулише дијалог подједнако унутар и изван библиотечког света. Рад IFLA/FAIFE подржавају мреже колега, медији, активисти за људска права и остали. IFLA/FAIFE одржава и ажурира информациони сервис на Интернету и издаје годишњи извештај за јавну употребу о стању слободе приступа информацијама и слободе изражавања, у оквиру библиотечког света. IFLA/FAIFE предлаже и промовише IFLA-ина општа начела у вези интелектуалних слобода. Предлаже IFLA-ине ставове и спроводи одговарајуће акције на међународним и националним нивоима. Реагује на кршења права на слободу приступа информацијама и слободу изражавања, које погађају библиотеке и библиотекарство. Пружа савете и помоћ библиотекарицама, библиотекама или библиотечким удружењима на њихов захтев.

IFLA и IFLA/FAIFE подржавају и сарађују са релевантним међународним телима, организацијама или кампањама попут УНЕСКА, PEN International-а, Члана 19, Index on Censorship, IFEX-а и Amnesty International-а.⁹¹

Годину 2002. обележила су два догађаја у кампањи за јачање слободног приступа информацијама. Први је Декларација о библиотекама, информационим сервисима и интелектуалној слободи.

Поводом свог 75. рођендана, прослављеног на годишњој Конференцији у Глазгову, Међународна федерација библиотечких удружења и институција објављује следеће ставове:

- IFLA проглашава фундаментално право сваког човека на приступ информацијама и слободу изражавања без икаквих ограничења.
- IFLA, уз подршку својих чланица из целог света, брани и промовише интелектуалну слободу у складу са Универзалном декларацијом Уједињених нација о правима човека. Интелектуална слобода обухвата целокупно богатство људских сазнања, ставова, креативних мишљења и интелектуалних активности.
- IFLA потврђује да је посвећеност интелектуалној слободи суштинска одговорност и обавеза стручњака за библиотекарство и информационе науке широм света. Та апсолутна обавеза треба да буде изражена у професионалним етичким кодовима и доказана у пракси.

IFLA потврђује да:

- Библиотеке и информациони сервиси обезбеђују приступ информацијама, идејама и стваралачким делима исказаним у било којој форми и без обзира на границе. Они и појединцима и групама служе као капије ка знању, мишљењу и култури, нуде суштинску подршку неопходну за независно одлучивање, културни развој, истраживање и доживотно учење.
- Библиотеке и информациони сервиси доприносе развоју и одржавању интелектуалне слободе, помажу у очувању демократских вредности и универзалних грађанских права. Стога су они у потпуности посвећени обавези да својим корисницима понуде релевантне информационе изворе и услуге, без икаквих ограничења и без било каквог облика цензуре.
- Библиотеке и информациони сервиси треба да прибављају, чувају и чине доступним што је могуће разноврсније материјале који одсликавају плуралитет и разноликост друштва. Избор и доступност библиотечких материјала и сервиса

⁹¹ Тасић, Тања, прев. Библиотеке и интелектуална слобода. *Гласник Народне библиотеке Србије*. Год. 10, бр. 1 (2008); стр. 7–9.

треба да буду спровођени искључиво према професионалним критеријумима, а никако не према политичким, моралним или религиозним погледима

- Библиотеке и информациони сервиси морају за све кориснике да омогуће равноправан приступ својим материјалима, средствима и сервисима. У њима не сме да се допусти никакав облик дискриминације из било ког разлога, без обзира на расну, националну или етничку припадност, род или сексуалну опредељеност, старосну доб, недостатке, религију или политичка убеђења
- Библиотеке и информациони сервиси морају да гарантују сваком кориснику тајност и поштовање приватног живота, било да се ради о информацијама које корисник тражи или добија, о документима које користи, позајмљује, набавља или предаје.

IFLA стога позива све библиотеке и информационе сервисе, као и све запослене у њима, да подрже и промовишу принципе интелектуалне слободе и да обезбеде неограничен приступ информацијама. Ову Декларацију припремили су стручњаци IFLA/FAIFE. Садржај Декларације одобрио је Управни одбор IFLA-е 27. марта 2002. године, на састанку одржаном у Хагу. Декларација је гласањем усвојена на другом састанку Савета IFLA-е који је одржан 23. августа 2002. године у Глазгову, током одржавања годишње Конференције IFLA-е.⁹²

Други догађај који је обележио 2002. годину је Манифест о Интернету који је приредила IFLA/FAIFE 1. маја, 2002. године у Хагу, Холандији:

- Интелектуална слобода је право сваког појединца на задржавање и изражавање властитог мишљења, на тражење и добијање информација. То је темељ демократије и суштина библиотечких услуга.
- Слободан приступ информацијама, независно од медија и државних граница, је главна одговорност библиотекара и информационих стручњака.
- Омогућавањем неометаног приступа Интернету, библиотеке и информационе службе помажу заједницама и појединцима да остваре слободу, напредак и развој.
- Препреке протоку информација треба уклонити, нарочито оне које промовишу неједнакост, сиромаштво и незнање.⁹³

Библиотеке и информационе службе су динамичне институције које повезују људе с глобалним изворима информација те идејама и стваралаштвом за којима трагају. Оне чине богатство људског израза и културну разноликост доступним свим медијима. Интернет као глобална мрежа омогућава појединцима и заједницама у целом свету, како у најмањим и најудаљенијим селима тако и у највећим градовима, једнак приступ информацијама ради властитог развоја, образовања, културног обогаћивања у демократском друштву. Свако може свету представити своје интересе и показати знање и културу. Библиотеке и информационе службе битне су у осигуравању приступа Интернету. Некима пружају разне погодности, упућују их и помажу им, док за друге представљају једино место на којем им се пружа могућност приступа Интернету. Помоћу њих могуће је савладати препреке које настају као последица разлика у ресурсима, технологији и образовању. Глобална међуповезаност Интернета омогућава свима остваривање права према 19. члану Опште декларације о људским правима. Због тога, приступ Интернету не би

⁹² Према преводу Весне Ињац.

⁹³ Pavlaković Sanja, Stričević Ivna, prev. IFLA-in Manifest o Internetu. *Slobodan pristup informacijama u službi kulturnog razvitka*. Ur. Alemka Belan Simić, Aleksandra Horvat. Zagreb, Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2002, str. 163–165.

требало ограничавати било каквом идеолошком, политичком или верском цензуром. Библиотеке и информационе службе морају служити свим припадницима заједнице у којој делују, без обзира на године, пол, расу, националност, веру, културу, политичко одређење или било који други статус. Оне морају поштовати право корисника да тражи информације по властитом избору, поштујући њихову приватност и поверљивост извора којима се служе. Дужне су олакшати и промовистати јавност приступа квалитетним информацијама и комуникацији. Корисницима треба помоћи у овладавању потребним вештинама те им пружити одговарајуће окружење у којем ће слободно служити одабраним изворима, услугама и поверљивим информацијама. IFLA подстиче међународну заједницу да у целом свету омогућава што већу доступност Интернета, посебно у земљама у развоју, како би на тај начин сви имали користи од информација које се нуде на Интернету. Такође, подстиче националне владе да развијају националну информациону инфраструктуру која ће свим грађанима омогућити приступ Интернету, преко библиотека и информационих служби неометан проток информација, те да се супротставе сваком покушају цензуре или спречавања приступа.⁹⁴

Када говоримо о етичком вредновању библиотечких услуга за децу, треба узети у обзир *Смернице за библиотечке услуге за децу* које је издала IFLA и *Конвенцију о правима деце* из које издвајамо⁹⁵:

Члан 13.

- Дете има право на слободу изражавања која обухвата и слободу да тражи, прима и даје информације и идеје свих врста, без обзира на границе, било усмено или писмено, без обзира на медиј.
- Остваривање овог права може подразумевати извесна ограничења али само она која су одређена законом и која су нужна:
 - а) ради поштовања права или угледа других
 - б) ради заштите националне безбедности или јавног реда, здравља и морала.

Члан 17.

Посебно је интересантан, јер регулише улогу средстава јавног информисања и приступа информацијама и материјалима из различитих извора. Цео процес мора бити подређен развоју социјалног, духовног и моралног добра детета као и његовом физичком и менталном здрављу.⁹⁶

У том циљу државе чланице:

- Подстичу средства јавног информисања да шире информације и материјале од социјалног и културног интереса за дете.
- Подстичу међународну сарадњу у производњи, размени и ширењу таквих информација и материјала из различитих културних, националних и међународних извора.
- Подстичу објављивање и ширење дечјих књига.
- подстичу средства јавног информисања да посвете посебну пажњу лингвистичким потребама детета које припада мањинској групи илије аутохтоног покрета.

⁹⁴ Pavlaković Sanja, Stričević Ivna. *ibid.*

⁹⁵ *Конвенција о правима деце* је усвојена резолуцијом Уједињених нација 20. новембра 1989 а ступила на снагу 2. септембра 1990.

⁹⁶ Родаљевић, Драгана. “Етика и услуге за децу у јавним библиотекама”. *Библиоџекар*. Год. 51, бр. 1–4 (2009): стр. 49–61.

- подстичу развој одговарајућих смерница за заштиту детета од информација и материјала који штете његовом добру.

Глобално информационо друштво почива на системској перспективи, у којој је важно оно што се дешава и на његовим ивицама, а не само у напредном центру; на самообразовању, одговорности у примању и апликацији знања. Отуда су сразмерно повећане одговорност и појединца и колектива у процесима заштите ауторства, слободе мишљења и исказивања мишљења и слободе приступа информацијама. Недостатак интелектуалних слобода нарушава постојање квалитетног информационог друштва, те се у циљу заштите и одбране ових права дефинишу декларације, манифести, закони, прописи.⁹⁷

Ови кључни документи наглашавају важност професионалног рада библиотекара који обухвата и изражава етичка питања, а потпуна професионализација библиотекарске струке је могућа ако чланови професије поштују одговоре на ова питања.

⁹⁷ Вранеш, Александра, Марковић, Љиљана, Јанићијевић, Јасна. *Етичност у науци и култури*. Београд, Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2008.

1.6 Библиотеке за децу предшколског и школског узраста – сарадња на нивоу институција и региона

Књига је облик међусобног контактирања милиона људи различитих етника, епоха и цивилизација. Стога се мора подједнако водити рачуна о њој од предшколских сликовница, предшколских и школских литература, преко научне, техничке и научно-популарне литературе до капиталних дела националних култура. Она је најпогоднији пут за ширење трансфера знања, без обзира о којој се врсти образовања ради. Зато је потребан стални напор да она добије третман посебне друштвене вредности.

Први сусрет са књигом почиње од најмлађег узраста. Дете књигу доживљава као веселу играчку. Као што му играчке помажу да на један посебан начин играјује свој свет, тако му и књига у најразноврснијим видовима служи као материјал за духовну игру, за маштање, за изграђивање света фантазије и пустоловине. Она даје материјал да би се добро познати свет преламао кроз призму сопствених могућности и скривених потреба. Она је оно чаробно „кобајаги“, што као мост стоји између дечијих отпора и животних нужности које оно треба да разуме и прими. Уметност уопште, а књига посебно, потребни су не само као извор сазнања, као средство забаве и разоноде, већ као брана против отуђености, као начин хуманизирања човека. Дете свакодневно сазнаје на активан начин, али у том сазнавању не постоји ред и поступност и тек школа покушава да среди утиске, да их сврста у једно јединствено знање. Књига многобројним новим подацима шири хоризонт детета, буди његова интересовања, омогућава му да неслућено прошири границе свога света. На тај начин дете не само да на страницама књига задовољава радозналост, већ се у том процесу појављују нови видови радозналости јачег интензитета. А радозналост је почетак и услов сваког знања. Због ових предности књига је по много чему доминантна и неопходна, нарочито младима који су тек у процесу формирања. Својим посебним начином она ангажује најразноврсније и најдубље слојеве бића и делујући на човека не само преко његових чула, она га ставља у много активнији однос према задовољствима која му нуди. Ако данас књига није више једина и ако се њен положај услед тога променио, потребно је гласније говорити о њеним вредностима. Јер она је незаменљива, њен позитиван утицај и подстрек су неопходни младима јер је циљ да детињство и младост буду најшира могућа платформа на којој израста човек у својој потпуности.

Најтеснију везу између детета и књиге представља библиотека. У великом броју књига за децу читалачка интересовања и потребе могућно је задовољити на разним ступњевима развоја и сваком старосном периоду, па сваком узрасту одговарају одређене врсте дечије литературе. У библиотекама постоји низ облика рада који имају за циљ да развију интересовање деце и да култивишу њихов однос према књизи. У оквиру сваке народне библиотеке постоји дечије одељење намењено узрасту деце до 15 година са читаоницом. Одељење ради успешно и квалитетно захваљујући пре свега сарадњи са осталим одељењима и службама у библиотеци, а онда и сродним институцијама: предшколским установама, основним градским и сеоским школама.

Негде око треће године, а понекад и пре, дете почиње да се интересује за књигу. Њега привлаче слике, њихово шаренило и тада је време да му дамо прву сликовницу. Са првом сликовницом дете се среће како код куће, тако и у вртићу, где проводи пола свог времена. Зато сликовница мора да задовољи многе естет-

ске, психолошке и педагошке захтеве. Да дете сликовницу не би схватило само као шарену играчку умногоме ће помоћи и одговорно лице, односно васпитач, у сарадњи са другим стручним лицима.

Успешан рад дечијег одељења једне бибљотеке у великој мери зависи и од сарадње са предшколским установама. Оваква сарадња је важна због остваривања првог контакта дете – библиотека. По месту остваривања сарадње са предшколским установама вршимо поделу на:

- организовану посету предшколаца библиотеци и
- одлазак библиотекара у предшколске установе.

Свака предшколска установа у свом плану и програму има обавезну посету библиотеци и њено упознавање. У оквиру тога се подразумева и дубља сарадња, односно:

- упознавање деце са самом библиотеком кроз разговор:
 - Шта значи реч библиотека?
 - Како се зове библиотека у којој се налазите?
 - Како се зову радници библиотеке?
 - На ком се одељењу налазите и зашто се тако зове?
 - Како књига доспева на полицу и како настаје?
 - Како се правилно чита и држи књига?
- упознавање библиотеке обилажењем осталих одељења са пружањем основних информација о сваком од њих.
- Вођење разговора на одређену тему: песма, бајка, басна, легенда итд. Такав разговор се мора употпунити визуализацијом, а то нам најпре омогућује сликовница. Тема за обраду се бира на основу годишњег доба, актуелног празника итд. Библиотекар уз консултацију и договор са васпитачем одређује тему за разговор који мора бити необавезан, опуштен, занимљив, а у исто време образовно и васпитно квалитетан.

Уколико се као тема изабере *песма* детету треба омогућити да дође у контакт са најбољим поетским остварењима која му на својствен начин приближавају најинтимнији свет у коме се креће, а то је у библиотеци врло лако остварљиво због великог избора поезије за децу. Изузетно место заузимају Јован Јовановић Змај, Бранко Радичевић, Драган Лукић, Добрица Ерић и др.

Аустријски педагог Јалкоци у својој студији о бајкама дао је следећу дефиницију: „Бајке су једноставне приче примитивног човека. Њихов главни јунак изненада остави свакидашњу околину и крене у краљевство чуда. Ту сретно преброди највеће потешкоће и враћа се као победилац у свакадашњи живот. С њим побеђује доброта.“ Радња бајке почиње обично у реалном свету, то што нема јасних граница између стварног и замишљеног, потпуно одговара начину мишљења детета. Зато оно, без већих напора, може да прати излагање и да се снађе у фабули.

Децу нарочито привлаче приче о животињама, односно *басне*. Фабула басне служи поуци, а завршава се ефектном поентом која је у виду пословице. Зато васпитач, а у библиотеци библиотекар може да добије богату повратну информацију од стране деце, самим тим што деца имају богато развијену машту.

- Организовање изложбе дечијих ликовних радова на одређену тему.

Оваква изложба би се спроводила у зависности од:

- теме, односно плана и програма предшколске установе,

- годишњег доба,
- актуелног празника (8. март, Нова година...),
- стечених утисака у библиотеци, што би управо и била најинтересантнија тема за библиотеку.

Деци треба омогућити да самостално изабере и обраде неку од понуђених тема, као нпр: „Моја омиљена књига“, „Ча сам библиотекар“, „Моја прва књига је...“ итд. Уз помоћ васпитача деца би индивидуално реализовала једну од тема. После изложбе у предшколским установама и селекције најбољих радова, изложба би била постављена и у холу библиотеке, где би била доступна широј јавности. Жири би био састављен од библиотекара, васпитача и деце. Библиотека би као домаћин похвалила и наградила најбоље радове књигама. Оваква акција има за циљ да побуди креативност код деце, да децу приближи библиотеци и да је схвате као своју установу, да заволе дружење са књигом, да формира целокупну личност детета, а да их, пре свега, навикне на уредност, амбиције, културније понашање, моралне и друге квалитете.

- Причаоница.

С обзиром да деца у предшколском узрасту још увек нису савладали читање и писање, у развоју мишљења и сазнања велико значење има савладавање говора, односно причања. У току предшколског доба дете већ има богату залиху речи, његов говор се развија постепено, али веома интензивно. Правилан развитак говора у највећој мери помаже развоју умних способности. Деца старијег предшколског узраста са већим интересовањем посматрају и анализирају илустрације приказане линијом, јер их више занима садржај, прича, детаљи на којима увек откривају нешто ново. Због велике важности говора и приче библиотека би основала „причаонице“, односно дечије литерарне радионице, где би долазила деца из предшколских установа која су заинтересована за овакав рад, једном или двапут недељно.

У причаоницама би се организовале следеће игре:

- *Ко је најбољи љоворник?* Тема ове игре била би омиљена сликовница или књига. Свако од учесника, односно деце, би изабрао омиљену причу или бајку, испричао што је могуће живље и изразитије. После њега наступа други, па трећи и тако редом. Жири оцењује сваког приповедача, а победник је онај који добије највећу оцену.
- *Ја сам њисац.* Деца би требало да направе причу на основу њима неке блиске теме, односно наслова. Библиотекар би записивао ову измишљену причу или песму, па би остали учесници бодовали или гласали за најбољу причу.
- *Прича – шћифеџа.* Сви учесници седе у кругу. Један почиње причу. После две или три реценице други наставља, затим трећи, четврти итд. Победник је онај после кога ниједан учесник не уме даље да настави. Он отпочиње нову причу.
- *Прејознај њричу или њесму.* Један од учесника рецитије неколико почетних стихова једне песме. Остали учесници треба да знају да наставе песму, а победник је онај који се први сети наставка и уме да одрецитије до краја. Следећу песму коју треба погодити задаје победник.
- *Најрави њричу.* У овој игри учесницима би била задата одређена тема: шалљива, тужна прича, да се исприча свој лични доживљај. За најбољу би била изабрана једна шалљива и једна тужна прича.

- *Ја сам ѓлумац.* На основу прочитане сликовнице или приче деца би у групама правила представу. Свака група би била оцењивана од стране библиотекара и осталих учесника.

Кроз све ове игре је примарна метода подстицања. Ова метода се користи у оним ситуацијама када васпитанике треба мотивисати, подстицати, храбрити и бодрити да у процесу рада, учења и образовања постижу боље резултате и да савладају тешкоће и проблеме. Основна средства ове методе путем којих мотивишемо и подстичемо васпитанике су: одобравање, признање, личне и колективне похвале, обећања, примери из живота, рада, литературе, награде и такмичења. Посебно је такмичење важно као подстицајно средство у млађим узрастима.

- *Играоница.*

Игре нису посебна врста активности међу другим активностима, већ одређени начин понашања са карактеристикама које, ако су присутне, могу скоро сваку активност да претворе у игру. Карактеристике игре које наводе Ј. Хојзинг, Р. Кајоа, К. Силват и други, јесу: игра је слободан чин који се налази изван процеса задовољавања нужде и прохтева; средства у њој доминирају над циљевима, односно, игра је сама себи циљ; непродуктивна је – не производи добра ни богатства као рад или уметност; иако се одвија према правилима (која су добровољно прихваћена, али строго поштована), непоновљива је и неизвесна по току и исходу због чега је напета; истовремено у њој изостаје фрустрација, избегавање препрека и страх од неуспеха, јер је мањи ризик; фиктивна је у односу на текући живот и ограничена на простору и времену, унутрашње је мотивисана, спонтана и повезана са позитивним емоцијама. Игра је по свом настанку, мотивима, садржајима и функцији друштвена активност. Нарочито на предшколском узрасту она је најприкладнија за оквир људске делатности и међуљудских односа, због чега представља својеврсно улажење у социјалне односе и њихово моделовање.

Због незаменљиве функције игре у развоју и учењу, у оквиру библиотеке би било потребно основати играоницу у којој би се прикупљале, чувале, издавале на коришћење – играчке. Играоница има за основни циљ да се подстакне и унапреди квалитет игре, нарочито у кругу породице, и омогући сваком детету да дође до добре играчке. Играчке треба да буду изложене тако да буду приступачне деци која могу са њима да се играју на лицу места или да их позајме на неко време. Код деце се развија осећање одговорности за друштвену имовину, а оне су и увод у живљење у колективу. Библиотекар има за задатак да родитељима да потребна обавештења о играма и играчкама, о њиховом правилном избору и укључивању у дечије игре. Играонице нам могу дати потребна обавештења о играчкама, њиховом усавршавању, али у њима се и посматра понашање деце, па и родитеља у додиру са њима.

Предшколске усџанове представљају повољну друштвену и материјалну средину у којој дете, користећи своје потенцијале за свестрани развој способности и учење, наилази на најбоље услове, средства, узоре и подстицаје за развитак богатих, разноврсних и осмишљених активности у које може да се удуби и бави њима предано, без ометања, да практично, конструктивно и стваралачки делује, игра се, комуницира и сарађује са својим вршњацима и одраслим особама у установи и ван ње. У овој средини дете треба да се осећа сигурно и прихваћено да би могло безбедно и релативно самостално да испитује свет око себе, стичући позитивна искуства која ће се одразити кроз склоност и способност за активно учествовање у животу и раду колектива.

Основни задаци сваког библиотекара на дечијем одељењу једне библиотеке јесу: развијање емоционалног односа деце према књизи, читању, учењу, школи, библиотеци, друговима; припремање полазника за основну школу; организовање игара у којима се кроз уживање и радост спознаје, развија машта, подстиче радозналост и чуђење, откривају предиспозиције и позитивно утиче на развој културне и комплетне личности. Како се ови задаци реализују у библиотеци, тако се остварују и у предшколским установама.

Библиотекар у предшколској установи има за задатак да пружи адекватну помоћ како деци, тако и васпитачима и то у: организовању и реализовању изложби ликовних радова деце, организовању посете дечијих писаца у установе, у заједничком сређивању њихових малих библиотека, које се састоје од сликовница, бојанки, књига примереним њиховом узрасту, у култивисању дечије игре у установи, организовању изложби играчака, организовању мини литерарних секција, позајмљивању сликовница и књига.

Значај сарадње дечијег одељења библиотеке и предшколских установа је управо тај што деци омогућава да лакше дођу у контакт са књигом, да им развије интересовање за читање, да их припреми за даље школовање, да подигне ниво културе и због великог броја информација, које се налазе у библиотеци у енциклопедијама, приручницима, одговори на сва питања из свих области и да побуди њихову радозналост и машту.

У наставној пракси је да се ученици првог разреда основне школе учлањују у библиотеку после првог полугодишта. За неке ученике то ће бити и први сусрет са књигом. Као и у школи, тако и у библиотеци, ученик је првих дана несигуран, неодлучан, занесен. Зато га треба свесрдно прихватити. Прво питање с којим се суочава свако ко жели да стави у руке детета књигу јесте: како изабрати добру књигу? Ово је уједно основно и најважније питање у развијању литерарне културе. Избор добре књиге ће умногоме зависити и од тога у које време ћемо понудити литературу. Ако му дамо књигу за чији садржај и стил још није дорасло, она ће бити претешка, досадна, одбијаће га. И у једном и у другом случају његов покушај да упозна и стекне пријатеља биће узалудан. Ако, међутим, дамо детету књигу која је по свему његов вршњак, међу њима ће се брзо такви односи, који ће од заједничког друговања, од игре и забаве, из године у годину, постајати све зрелији. Да би се извршио добар избор литературе за дете, потребно је да познајемо његова читалчака интересовања на разним ступњевима узраста и особености литературе за децу и њених врста као једног облика литерарног стваралаштва.

Значајно место у свакој школи треба да припада школској библиотеци у којој поред књига, новина и часописа, ваљало би да се нађу и други преносиоци знања, као што су аудио-визуелни и документациони материјал. У наставној пракси задаци школске библиотеке су:

- да на најразличитије начине ствара трајне навике служења књигом и другим сазнајним средствима;
- да привикава ученике на самостални рад, да заволи књигу и да уме њоме да се служи;
- да се упознаје са могућностима рада, учења у библиотеци;
- помаже рад слободних активности и привикава ученике на праћење листова и часописа;
- развијање код ученика навика и потреба да стално свраћају у библиотеку и да им питање постане омиљена забава;

- придоноси корелацији наставних подручја;
- омогућава наставницима праћење пригодне педагошко-методичке литературе и најновијих достигнућа из појединих наставних предмета.

Испуњење задатака школске библиотеке у савременој настави изискује и одговарајуће услове: стручни кадар, опрему, просторије, фондове књига. Школски библиотекар се махом постаје стицајем околности, односно случајности. То је обичан наставник без довољног броја часова, који радом у библиотеци допуњује норму, који чека да добије часове у настави или који је при крају радног стажа, дакле најчешће привремени и не баш обавезни статус. Ретки су случајеви трајне оријентације на библиотекарски позив, удубљивање у библиотечку делатност, стицање потребних знања и повезивања са народним библиотекама. Због свега овога стручни библиотекар треба што више посећивати школске библиотеке, сарађивати са њима и упућивати их у проблематику и задатке библиотекарства.

Народна библиотека би требала подстицати школску у популаризацији књига, као на пример: одржавање књижевних вечери, разговор о новим и награђеним књигама, сусрети с писцима, предавања из књижевности, изложбе књига. За све ове активности школска библиотека би требало да има свој изложбени простор, где би се излагале књиге, бирале, узимале књиге различитих издања, одабирали одломци, прикладне слике, илустрације. Повремене изложбе књига су проверен начин да се представи књижни фонд. Изложба је и погодан начин да се представе нове књиге, што би имало за циљ информацију, доживљај и сазнање о новој публикацији. Представљање нових књига може бити и читање одабраних одломака, читање књижевно-критичких текстова и сам разговор о новој књизи. Васпитно делује и изложба оштећених књига уз објашњење о врстама и начинима оштећења.

У оквиру *Месеца дана књиџе* библиотечка секција у оквиру школе би могла да оствари и следеће садржаје: припремање књига за школску библиотеку, отварање позајмне библиотеке уџбеника и приручника из народне библиотеке, прикупљање књига за поклон другим школама, прикупљање фотографија писаца, сакупљање старих и ретких књига, часописа и листова. Из свега овога произилази да садржину рада у школској библиотеци не чини само и једино позајмица књига. Школски библиотекар постаје активни посредник између разних средстава обавештавања и корисника. Он је истовремено и педагог и библиотекар. Послови школског библиотекара би се састојали у:

- непосредном раду са корисницима;
- стручном раду и информативно-културној делатности;
- сарадњи са другим библиотекама, и то:
 - достављању података о фонду наставне литературе;
 - у раду библиографије завичајне грађе;
 - организовању међубиблиотечких позајмица користећи покретни књижни фонд народне библиотеке.

Поред активности које се реализују у школској библиотеци, и у оквиру народне библиотеке треба организовати:

- литерарне групе – млади новинари;
- рецитаторска такмичења;
- секцију млади библиотекар.

Литерарна група. Најчешћи облици литерарног стваралаштва деце јесу стихови, краћа проза, хумористичке приче и др. Дете их најлакше саопштава у слободним активностима. Да се не би завршило само на интерпретирању ових радова, у оквиру библиотеке треба им наћи адекватно место. Зато би најбоље било осмишљавање дечјег листа у коме би се издавали сви квалитетни радови или само они урађени на одређену тему. Овакав рад има вишеструку педагошку вредност. Новинарство и припремање листова у рукама деце, доприноси више него многе друге делатности, да се тежиште са васпитног објекта брже и јаче помера ка васпитном субјекту. Бавећи на таквим пословима деца се вежбају у писмености, шире општу културу, оспособљавају се да будно прате догађаје, навикавају се на примање критика јавности пред којом су одговорни.

Рецитаторска такмичења, која се организују на нивоу општине се остварују у народној библиотеци. После селекције најуспешнијих рецитатора на нивоу школе, организује се општинско такмичење. Библиотекар је дужан да помогне учесницима ове манифестације у проналажењу одговарајуће песме, а то ће најбоље урадити у сарадњи са учитељем, односно наставником који и најбоље познаје дете. Ова сарадња се остварује позајмљивањем и пружањем помоћи у што бољој интерпретацији стихова.

Секција „Млади библиотекар“. За овакву секцију су заинтересовани ученици који воле читање и књигу уопште. Садржај рада секције би био: практичан рад, библиотечко образовање, посете, акције.

Један од задатака младог библиотекара био би да испита техничку ваљаност књиге, односно треба прегледати да ли има све странице и да ли су листови правилно сложени.

Млади библиотекари поступно се навикавају да дају књиге на читање. Поступак је следећи: кад читалац изабере књигу у слободном приступу или добије тражену књигу, карта књиге се вади из џепа књиге, уписује се датум узимања, број чланске карте читаоца, рок враћања, потпис библиотекара. Истовремено испуњавају се и рубрике читалачког листа (писац, наслов дела) те се тако остварује увид у читалачка интересовања појединаца.

Корисно је и препоручљиво да сваки млади библиотекар пре издавања и слања на читање, па након враћања, књигу прегледа. То би утицало на учеников однос према књизи, јер правила библиотеке налажу да корисник књигу чува.

Како се књиге у библиотеци брзо оштећују, корисно је да се ова група ученика бави заштитом књиге. Они могу доста да учине на мањој поправци књига: поцепане листове могу лако залепити провидном лепљивом траком, залепити истргнуте листове, испале корице. Овај посао може да буде и такмичарска игра: „Ко пре, ко више, ко боље?“

Један вид заштите је и ревизија. Тада ће ова група ученика помоћи библиотекар да, не губећа. много времена, упореди постојеће стање, књиге на полицама и књиге на задужењима са стањем у књизи инвентара.

Ова секција има значајну улогу у васпитању и образовању ученика, навикавању и оспособљавању за самосталан рад у библиотеци, развијању љубави према књизи, неговању колективизма, подстицању истраживачке радозналости.

Сваки новоуписани члан библиотеке би добио водич за читање књиге у виду брошуре, под насловом „КАКО ДА МЕ ЧИТАШ, ДА ЗНАШ, А НЕ ПИТАШ?“, следеће садржине:

**КАКО ДА МЕ ЧИТАШ,
ДА ЗНАШ,
А НЕ ПИТАШ**
(упутство за пре, за време и после читања књиге)

УВОДНИ ДЕО

Некада давно није било писмености. Није се знало за слова, лист хартије, оловку, књигу.

Причало се и препричавало са колена на колено. Старији су препричавали млађима, искуснији знатижељницима. У току причања садржина приче је стално мењана. Свако је понешто додао, нешто заборавио да исприча или намерно изостављао. Тако је садржина једне приче, бајке, кроз две-три генерације, била потпуно промењена. Било је и народних певача, слепих гуслара који су уз гусле певајући излагали народне песме у којима су величали јунаштво наших предака.

Касније су умни људи, као што је био наш Вук Караџић, решили да прибележе све што је у народу казивано да би отргли од заборава. Тако је уз слова, азбуку и писменост настала и данашња књига.

И ЈА ИМАМ СВОЈ ЖИВОТ

Децо, и књига има свој живот. Рађа се тако што је чика или тета песник, писац напише. Седне, измисли или дознајући део истине, или неки догађај преточи у текст. Поређа ликове, дода им особине, угради у догађаје и тако настане текст књиге. Тако је књига рођена, али попут малог детета још је млада, крхка, слаба. Друге чике је прочитају, прегледају, исправе, улепшају и онда она стаса. Да би била доступна већем броју деце, текст књиге одлази у штампарију да се штампа, умножи, листови се повезују, додају лепе и чврсте корице, улепшава цртежима и сликама и онда је спремна да преко књижара и аквизитера (чике – које продају књиге) коначно дође до библиотека, читаоца. И онда књига живи свој живот.

**ПРВИ ПУТ ДРУГУЈЕШ САМНОМ, ХАЈДЕ ДА СЕ УПОЗНАМО
И ПРАВИЛНО ДРУЖИМО**

Шта мислите децо, како се узима књига први пут? Који је то доживљај имати лепу, илустровану, нову књигу у својим рукама. Да ли ће се њој допасти ако су ваше руке масне и прљаве. Да ли ће јој се допасти ако је савијате, гужвате листове или бацате на под, сто или другде. Значи, да би сусрет и дружење било обострано пријатно руке треба пре узимања књиге обавезно опрати млаком водом и сапуном. Књигу држати обема рукама, или једном по средини, а најбоље је положити је на сто. Листове окретати пажљиво и полако, без влажења прстију. Никако их не савијати или гужвати. Када правите краћу паузу књига остаје отворена, на дуже обележавате где сте стали лењиром, листом хартије, својом чланском картицом. Књигу одлажете на полицу, или међу своје књиге, али пажљиво и тако да она не сме бити упрљана или оштећена.

**ИЗВОР СВЕТЛОСТИ ЈЕ ЗНАЧАЈАН ЗА НАШ ВИД
И ЛАКО И ПРАВИЛНО ЧИТАЊЕ**

Најбоље је читати дању при дневној светлости. Извор светлости треба да је иза нас и да се простира на књигу, односно текст који се чита. Најбоље је да то буде

поред прозора. Ако је напољу облачно размакните завесе, да се боље види. Избегавајте мешање дневне, природне и вештачке светлости, јер то није добро за вид. Од вештачке светлости најпријатнија је неонска светлост. Сијалица и остала вештачка осветљења треба да буду довољно јака и да светлост такође пада на текст, а не на очи.

КЊИГУ, ОДНОСНО ГЛАВУ ДРЖАТИ НА ПРИСТОЈНОЈ РАЗДАЉИНИ СЕДЕЋИ ПРАВИЛНО

Текст од очију треба да је удаљен толико да се јасно могу препознати слова, да се у делокруг вида може обухватити неколико реченица, редова без сталног покретања главе. Довољно је да очима полако прелазимо преко текста и читање ће бити угодно и чињено без нарочитих напора. Књига се чита правилно у седећем положају, главу држимо правилно, никако на страну, искривљене кичме, погнуте главе ослоњене на једну руку са лактом на столу.

Уколико лежимо треба се удобно сместити и књигу обема рукама придржавати на пристојној раздаљини. Светлост лампе треба такође да пада директно на текст.

БЕЛЕЖЕЊЕ ИЗКЕКА, РЕЧЕНИЦА ИЛИ ДРУГИХ ДЕЛОВА ТЕКСТА

Децо, у многим књигама видећете подвучене редове, заграде, па чак и читаве реченице, запажања исписана између редова, око текста или на маргини (маргина – бела празнина око текста на страници).

То чине несавесни и лоши читаоци. Ви то нећете чинити, зато што смо рекли да књигу треба чувати, да буде лепа, што дуже читана и да на тај начин живи.

Уколико желите нешто да забележите узмите лист папира, означите страницу, ред, пасус, па кад књигу прочитате вратите се и препишите запажене реченице, речи делове текста. Можете, ако сте нестрпљиви, прибележити и одмах, али такође на посебном листу папира, а никако на књизи.

ДОДАЦИ У КЊИЗИ И ЊИХОВ ЗНАЧАЈ

Вероватно сте приметили да у књизи, поред главног текста, текста романа, приповетке, песама постоји још нешто. Предговор који је испред текста, увод такође или после текста поговор, белешка о писцу, речник мање познатих речи, садржај или илустрације у тексту, ређе испред или на крају, фотографије, географске карте и др. Све то ми зовемо додацима у књизи. Знајте да су они по значају исто важни као и сам текст и никако их не смемо прескакати. Без обзира на журбу, хитност подаци ће нам помоћи, увести нас у текст, олакшати разумевање, или после прочитаног дела заокружити – појаснити радњу, олакшати извођење закључака и дефинисање ликова. Значи, додатке треба читати, и то некада више пута, пре или после текста обавезно.

ОМОТ КЊИГЕ И ЊЕГОВ ЗНАЧАЈ

Раније су готово све књиге, данас по неке, увијене у корице, обавијене у омот од тврде хартије или полутврде пластике. Омот је обично био богато илустрован, јарким бојама и лепим украсним словима означен наслов и остали подаци о књизи. Грешка је, а то су многи чинили, скидати омот од корица пре читања и одлагати га на страну. Омот служи, сем да привуче читаоца својим изгледом, да заштити корице књиге и никако га не треба скидати.

ПРАВИЛАН ИЗБОР КЊИГЕ. ИЗАБЕРИ САМ ИЛИ УЗ ПОМОЋ БИБЛИОТЕКАРА

Књига треба увек да буде примерена узрасту читаоца. Неко чита више књига, и мало раније сазри, схвата брже од других, интеллигентнији је. Избору и читању књиге треба приступити пажљиво. Ако ти је нека књига нејасна остави је за касније, кад мало одрастеш. Најбоље је књигу бирати уз савет и препоруку библиотекара. Његова је дужност и обавеза да прати развој и читалачки пут сваког корисника, усмерава га, помаже у избору и коригује на правилан и одговарајући садржај.

ПОМОЗИ ДА КЊИГА ДУЖЕ ЖИВИ

Враћамо се опет на изглед књиге. Говорили смо да ћете наићи на исцепан лист, исписану страницу, подвучене редове. Код куће можете и сами помоћи лепшем изгледу и „здрављу“ књиге. Залепи страницу лепком. Уметни је лепо, тамо где јој је место, пратећи обележене странице. Ако је могуће обриши исписану реч или подвучене редове. Влажну књигу или страницу осуши на благој температури. Увиј оштећене корице књиге макар и новинском хартијом. Ако не можеш залепити лист, сачувај га и при враћању књиге предај библиотекарју. Пријави свако оштећење или недостатак на књизи да би се спречило њено даље пропадање.

ХВАЛА ТИ НА БРИЗИ, БАР ТОЛИКО ДУГУЈЕМО КЊИЗИ

Буди пажљив према књизи. Поступај са њом као са живим бићем. Другуј и у њој ћеш наићи пуно лепих ствари које те очекују у животу. Много поука, савета, искустава из живота других особа.

Немој се смејати недаћама других, већ спознај да у животу има и лоших искустава. Другуј са књигом почевши од ране младости и заједно са њом корачај кроз живот. Свакој књизи посвети довољно пажње, чувај је и опомињи друге да следе твој пример, пример лепог поступања, чувања и поштовања књиге.

Својим садашњим и будућим младим читаоцима,

С поштовањем

Програмски задаци наставе матерњег језика, историје, уметности и других предмета се остварују у сарадњи са културним установама као што су библиотеке, музеји, архиви и домови културе. Свака школа би требало да тежи да поред редовне наставе упражњава разноврсне одлике ваншколског рада ученика. Та потреба је диктирана функцијом слободних ученичких активности. Оне добијају, „у условима оптерећења редовном наставом, шансу да у већој мери реално развијају склоности и способности ученика, негују интерес и радозналост, развијају самосталност, креативност и обогаћују ученике новим сазнањима, активностима, доживљајима, а без бојазни оцењивања.“

Главни задатак сарадње културе и образовања је да се школа, условно речено, смести у најшири круг културног амбијента, а култура уведе у школу не само кроз школске програме, него и у њен живот у целини. Библиотека као локална „установа културе“, уважавајући све специфичности школе као педагошке средине, своје присуство да осмисли сталном и свестраном стручном помоћи, градећи јединство читалачке и образовно-културне мисије. С друге стране школске библиотеке би требале да постану „огранак“ библиотеке, али да очувају функционалност школске средине и буду „учионице“ између којих неће постојати неприродне препреке ни на једној, ни на другој страни.

2. Школа и библиотека

Школске библиотеке чине саставни део два система – школског и библиотечног, те се њихов рад уређује двојачко: прописима из области образовања и прописима из области библиотекарства. Наведени законски прописи су комплементарни и представљају јединствену целину која пружа правну основу за рад школских библиотека.

Законским прописима којима се регулише оснивање и делатност основних и средњих школа регулисан је и рад школских библиотека као саставног дела школа, док је законским прописима којима се регулише област библиотечно-информационе делатности регулисан рад школских библиотека као дела јединственог библиотечно-информационог система Србије.

Када су у питању простор и опрема школских библиотека, степен и врста школске спреме библиотекара, полагање стручних испита и програм рада стручног сарадника, примењују се прописи из области образовања. У овим сегментима рада школских библиотека законски прописи из области образовања имају приоритетни положај у примени у односу на законске прописе у области библиотечке делатности.

Међутим, школске библиотеке представљају део јединственог библиотечно-информационог система у Србији. Матичне функције као функције кроз које се остварује јединство библиотечно-информационе делатности за све типове библиотека у Србији, па тако и за школске, регулише *Закон о библиотечној делатности* (Службени гласник РС, бр. 34/94). Прописи из области библиотекарства примењују се, осим у матичним функцијама, у школским библиотекама онда када су у питању врсте стручних послова у библиотеци, евиденција библиотечке грађе, услови за чување библиотечке грађе, ревизија и опис фондова, стицање стручних звања. Дакле, прописи из области библиотекарства се примењују у оним сегментима рада школских библиотека који нису регулисани прописима из области образовања.

Уколико желимо да уносимо промене, иновирамо и постигнемо боље и успешније резултате, најпре морамо да утврдимо који су то фактори довели до незадовољавајућег стања у школским библиотекама. Тек тада можемо да развијамо стратегије које ће водити унапређењу и побољшању рада школских библиотека.

Осврнућемо се на показатеље садашњег стања у школским библиотекама; а они се односе на простор, кадрове, књижне фондове, коришћење библиотечких фондова и услуга, рачунарску опрему и аутоматизацију пословања.

Када су у питању запослени у школским библиотекама, до 2005. године они нису имали законску обавезу полагања стручног испита из библиотечке делатности у Народној библиотеци Србије, уколико су пре тога положили стручни

испит у образовању. Ово је резултирало да у највећем броју школских библиотека раде библиотекари без положеног стручног испита из библиотечке делатности и без неопходних знања за обављање стручних послова у библиотеци. Иако је од 2001. године примећен помак у оспособљености кадрова за обављање библиотечке делатности, установљено је да је оспособљеност за стручне послове и даље веома слаба, упркос извесном напретку у овој области. (http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=1412).

У чему је узрок овог проблема? Променљивост кадра у школским библиотекама представља значајан проблем, будући да постоји дисконтинуитет у сталности рада библиотекара. У одређеном броју библиотека ради један библиотекар у току првог полугодишта, док је у другом полугодишту ангажован други библиотекар. Неретко се дешава да у школским библиотекама ради и више наставника час или два у току дана, допуњујући тиме норму часова у настави. Овакав кадар обично није мотивисан за рад у библиотеци, у недовољниј мери је стручно оспособљен, а рад се своди на издавање књига и инертан однос према раду. То се, свакако, негативно одражава на рад библиотеке.

Следећи проблем у пословању школских библиотека крије се у дефицитарности књижних фондова. Полазећи од Минимума југословенских стандарда за школске библиотеке, важи правило да је потребно да школска библиотека поседује почетни фонд од 8 до 10 књига по ученику, а да библиотечки фонд попуњава у односу 0,5–1 нове књиге по ученику у току сваке школске године. Без обзира на примећени помак у периоду од 2001. до 2004. године, закључак је да се постојећи фондови не обнављају, док набавка књига представља озбиљан проблем.

Услед дефицита финансијских средстава не набавља се чак ни школска лектира предвиђена програмом Српског језика и књижевности. С друге стране, услед неправилног инвентарисања и давања књига на коришћење без евидентирања задужења и раздужења корисника на прописан начин, присутно је расипање фондова и губитак књига. Упоредо са изнетим, књижни фондови су често оптерећени великим бројем примерака застареле и неактуелне литературе, што указује на неопходност редовних ревизија, како би било могуће утврдити стално стање књижних фондова у библиотекама.

Уколико пођемо од основног задатка школских библиотека, а то је подршка остварењу васпитно-образовног процеса у школи и помоћ ученицима у савладавању наставног програма, неопходно је да књижни фондови одговарају потребама савремено конципиране наставе. То није случај у школским библиотекама у Србији данас, те се намеће питање како спровести иновације у настави, ако је важна карика у овом ланцу – библиотека – на незавидном нивоу?

Што се тиче коришћења библиотечног фонда и услуга у школској библиотеци, ова категорија библиотечног пословања чини важан сегмент, с обзиром да од мотивисаности ученика за библиотеку и степен коришћења библиотечких фондова и услуга зависи у којој мери школска библиотека испунила своје основне задатке и циљеве. На основу Извештаја Народне библиотеке Србије утврђено је да број корисника и коришћење библиотечких фондова и услуга у школским библиотекама у Србији нису задовољавајући. (http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=1412)

Један од разлога лежи у занемарљиво малом броју достављених података коришћених књига од стране библиотека по групама УДК, приликом чега су изложени само подаци у укупном броју коришћених књига. Поред тога, приликом

упоређивања података о укупном броју корисника и укупном броју коришћених књига, добија се неповољан резултат да је у просеку један читалац школске библиотеке користио пет књига у току једне школске године. Анализирајући циркулацију књижног фонда, поређењем броја прочитаних књига у односу на укупан број књига у фондovima школских библиотека, може се констатовати да капацитет књижног фонда није довољно искоришћен. Један од узрока се свакако крије у застарелим фондovima у чијем су саставу књиге које су превазиђене, па их је давно требало расходовати. (http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=1283).

Када је у питању рачунарска опремљеност школских библиотека, подаци из 2004. године показују да је 43,7% школских библиотека компјутерски опремљено, што свакако не задовољава потребе савременог наставног процеса и спровођења иновативних стратегија у школама. Верујемо да се ситуација у наредних осам година поправила и да се креће узлазном путањом, мада смо скептични када је у питању задовољавајући скор у сфери рачунарске опремљености библиотека. На овакво стање сигурно да утиче и глобална економска криза, која траје већ четири године, имајући у виду да потреса и прожима све области друштвеног живота. Поражавајућа је и чињеница да ниједна школска библиотека нема свој сајт на Глобалној електронској мрежи – Интернету, а да ажурирање каталога неке школске библиотеке у Србији још увек делује као немогућа мисија.

Школска библиотека у основним и средњим школама је библиотечко-информациони центар школе. Она је, такође, значајан део мреже библиотека по књижном и некњижном фонду и по броју читалаца. Школска библиотека је центар у који су сабрани сви извори сазнања и она треба да прошири своје функције да би задовољила захтеве и потребе својих корисника – читалаца.

Школска библиотека је место библиотечко-информационе, васпитно-образовне и културне делатности школе. У њој се прикупљају, обрађују, чувају и дају на коришћење сва књижна и некњижна грађа ученицима и наставницима. Васпитно-наставни рад као основ васпитно-образовног процеса је основни циљ школске библиотеке, којим обучава ученике да самостално користе расположиве изворе сазнања. Њен програм рада је саставни део васпитно-образовног процеса школе.

Библиотечко-информациона делатност обухвата: набавку, инвентарисање, обраду, класификацију, заштиту целокупног књижног и некњижног фонда, а такође евиденцију и статистику, израду програма рада и израду других извештаја. У раду савремене школске библиотеке нарочито се истиче њена информациона улога. Не само да набавља библиотечку грађу, стручно је обрађује и даје на коришћење ученицима и наставницима, већ их информише о њој и користи кроз разне видове, што јој даје једну нову активну улогу.

Када школска библиотека почне са радом треба да има континуирану и планирану набавку и обраду библиотечке грађе. Потом, треба сав књижни и некњижни фонд евидентирати у књигу инвентара, која показује њихово бројно и вредносно стање. Књиге се одлажу на полице. Најпогоднији начин за њихово сређивање је систем *Универзалне децималне класификације* (УДК). Овај систем се ретко примењује, као и распоређивање по нумерус куренсу⁹⁸. Најчешће су књиге распоређене на неки интерни начин, мимо свих правила и норми. Узрок овоме може бити недостатак простора, нестручност библиотекара или неки други вид неорганизованости. Да би се корисници лакше сналазили књижни фонд се може

⁹⁸ Numerus currens – текући број

класификовати по: формату, азбучном реду презимена писца, наслову дела или друго.

Да би ученици и наставници стекли основне информације о књизи, школска библиотека треба да има ауторски и стручни каталог који им то омогућава. Подаци са књиге према правилима ISBDM-а се евидентирају у каталожке листиће.

Васпийно-бразовна делатност школске библиотеке је систематско и организовано упознавање ученика са свим врстама библиотечко-информационе грађе и њихово оспособљавање за самостално коришћење свих врста информација. Васпитно-образовна делатност је основна делатност школске-библиотеке и најзначајнији део рада школског библиотекара.

За континуирано образовање ученика од пресудног је значаја развијање навике коришћења школске библиотеке са свим изворима информисања.

Код ученика се тако кроз коришћење библиотеке развија навика за сталним образовањем, директно из изворне информационе литературе и после завршеног редовног школовања.

Како са ученицима, библиотекара у оквиру ове делатности, треба да сарађује и са наставницима и стручним сарадницима школе, у циљу реализације неких других активности (програми везани за наставне и ваннаставне активности, набавка библиотечке грађе, извођење часова у библиотеци, посете сајмовима књига). Да би се овај значајни задатак школске библиотеке реализовао, потребни су одговарајући услови и програм рада. У годишњем програму рада школе регулисан је план програма рада како наставника, других стручних сарадника и органа школе, тако и школске библиотеке и њеног библиотекара.

Културна делатност школске библиотеке се реализује кроз разне видове, као што су: изложбе књига, трибине, књижевни сусрети и друго. Реализацијом овог програма библиотека упознаје ученике са културним животом на нивоу школе, као и општине, града и шире.

У оквиру библиотеке се може организовати рад разних секција првенствено библиотечке, у којим се одвија културни живот школе. У библиотеци се окупља уредништво школског листа, уколико се издаје на нивоу школе, као и других секција (рецимо литерарне). Поред организовања и реализације културне и јавне делатности у оквиру библиотеке и на нивоу школе, школска библиотека и њен библиотекар, планирају и остварују конкретне контакте и послове на повезивању школе са широм друштвеном заједницом. Да би ученике упознао и увео у ове садржаје, библиотекар треба да успостави сарадњу са установама културе: народним библиоткама, музејима, позориштима, издавачким кућама и слично.

Културне и јавне делатности се одвијају у оквиру библиотеке и на нивоу школе.

„1. На нивоу библиотеке:

- организовање изложби књига и другог материјала поводом значајних догађаја и јубилеје из наше и светске историје и културе;
- изложбе нових књига, тематске изложбе везане за одређене садржаје, изложбе књига којима се препоручују књиге за читање, изложбе награђених књига из наше и светске књижевности;
- сарадња са секцијама (литерарном, музичком, ликовном и библиотечком);
- организовање смотри библиотечке дружине (на нивоу основне школе) и
- библиотечке секције (на нивоу средње школе).

2. На нивоу школе:

- укључивање у програм културне и јавне делатности школе;
- организовање књижевних сусрета и трибина;
- организовање такмичења за „читалачку значку“;
- учешће у организовању разних литерарних конкурса;
- учешће у припремању прилога за школски лист.“⁹⁹

Носилац ових функција школске библиотеке је библиотекар, чије образовање и креативност за педагошки рад доприносе њиховој успешности, уз адекватан простор и опрему.

Суштинска обавеза у занимању библиотекара у школским библиотекама је оформити младог читаоца, који је понесен радозналешћу и жељом за константним образовањем, за самостално коришћење књига и других публикација, То је уједно и васпитно-образовна функција школске библиотеке, где библиотекар од педагога постаје консултант и информатор у реализовању културних и образовно-информационих потреба младих читалаца.

У упутству Ифлине Секције библиотека за децу и омладину делатност школске библиотеке садржи конвенционалне и информатизоване видове упућене потребама читалаца почетника.

Савет при избору литературе и потребе за читањем, укључивање деце у развој библиотечког пословања, конвенционална је карактеристика усмерена на то да се почетни и пасивни члан преведе у активног читаоца и корисника других информационих средстава у школској библиотеци.

Информатичко описмењавање и стицање широким информационим знања је информативна делатност школске библиотеке. Овим видом се најмлађи школарци упућују на коришћење информација путем медија. Информатизовани као и конвенционални вид деловања школске библиотеке су уперени на стварање мотивисаног читаоца, чиме се остварује њена васпитно-образована услуга. Два су традиционална вида деловања школских библиотека: подршка образовном процесу према програму матичне школе и подршка ученицима да уче, читају и користе библиотеку, као расадник до краја живота.

Облици информационог рада у школској библиотеци огледају се у проналажењу и коришћењу информација и њиховом вредновању од стране ученика и повећаном интересу за сва комуникациона дешавања у друштву, приступу начелним базама података, другачијим идејама и искуствима. Ово су информатизовани процеси где се ученик у школској библиотеци упућује на изворе информација и користи се њиховим садржајима током школовања и укупног образовања. Васпитно-образовни рад у школској библиотеци њена је основа делатност. Библиотекар их остварују тако што младе читаоце укључују у одређене видове библиотечно-информационе делатности.

„Концепција делатности савремене библиотеке у школи, коју презентују Ифлин и Унесков *Манифест* за школске библиотеке, такође подразумева облике деловања усредсређене на мотивисање читалаца и кориснике информација.“¹⁰⁰

Већ од првих школских дана, деца увиђају значај школске библиотеке, када и библиотекар почиње свој рад са њима. Упознаје их са начином проналажења

⁹⁹ Пешаковић, Бранислава: *Школска библиотека у савременом образовању*. Београд : Нова просвета (Вршац : Слобода). стр. 21

¹⁰⁰ *Деца и библиотеке*: зборник радова са међународног научног скупа одржаног у Београду од 5. до 9. октобра 2005., уредник Александра Вранеш. Београд, Филолошки факултет Универзитета: Библиотекарско друштво Србије, 2006 (Београд : МСТ Гајић). стр. 16.

књига, часописа, публикација, процењујући њихове склоности, усмерава их на дела њиховог интересовања. Организје их у групе, где они спознају прочитаног дела исказују у некој уметничкој форми.

Са одраслим школарцима библиотекар организује неке видове такмичења, где они исказују познавање: писца, његове стваралачке баштине, садржај његових дела. Сви ови облици рада са младима усмерени су на развијање љубави према читању.

Мотивација према креативном читању уз помоћ библиотекара као информатора и консултанта, огледа се у изналажењу и коришћењу адекватне литературе и информација у школској библиотеци.

Библиотекар, као особа која је на извору информација о новим књигама, треба да сигнализује коју врсту литературе треба предочити категорији и узрасту ученика. Комплетна улога библиотекара у школској библиотеци веома је вазана за креирање младих читалаца, као самосталних и мотивисаних корисника библиотечких извора сазнања у перманентном образовном процесу.

Да би школска библиотека била што доступнија ученицима и наставницима треба да се налази у централном делу школе, што је важан предуслов за њен добар рад. За њено адекватно функционисање треба обезбедити простор за смештај фонда повезан са читаоницом.

Школа може поред централне библиотеке да оформи и кабинетске библиотеке за одређене предмете, као на пример за: хемију, физику, стране језике. Њихов фонд сачињава литература за дотичну предметну област.

За правилно функционисање библиотека треба да има одговарајуће просторије, и то:

- Простор за одлагање и издавање штампаног и аудиовизелног библиотечког фонда, са просторијом за рад библиотекара, и
- Простор за читање (читаоница) за индивидуали или групни рад.

Простор школске библиотеке треба да буде издвојен и удаљен од буке, како би се у њој могло несметано радити. Такође, треба да буде чиста, светла и оптимално загрејана, како због корисника тако и због заштите њеног укупног фонда. Све то заједно мотивисаће кориснике да у њој уче и истражују.

Школску библиотеку треба опремити према стандардима. Што значи да би било пожељно модернизовати библиотечки рад, по угледу на друге сличне типове библиотека. Ради се о техничкој опреми, којом се снима и умножава библиотечки материјал.

Намештај и техничка опрема школске библиотеке треба да буду сврсисходани за смештај и чување библиотечког фонда, као и да корисницима пружају угодан боравак и рад у библиотеци. „Пано за изложбе, витрине за смештај аудиовизуелне и визуелне грађе, каталожки ормар, радни сто за библиотечког радника, компјутер, касетофон, ТВ пријемник и видео су неопходни део опреме коју свака добро организована школска библиотека треба да има“¹⁰¹.

Библиотечки фонд је најбитнији елемент у постојању једне библиотеке. Посредством њега школска библиотека пружа подршку целокупном наставном процесу. Њега чине књижни: књиге, часописи, приручници, референсне и друге пуб-

¹⁰¹ Школске библиотеке у теорији и пракси : зборник радова са семинара у средњим и основним школама Сремска, 1994–2004. Сремска Митровица, Библиотека „Глигорије Возаревић“, 2005 (Лаћарак : АМ график). стр. 16.

ликације, и некњижни: визуелна и аудиовизуелна грађа, компјутерски програми, георафске карте.

Школска библиотека је дуго била везана само за наставу матерњег језика у којој доминира лектира. То схватање се временом променило и број књига из других области значајно се повећао. „Иако књижни фонд служи методичким захтевима свих предмета, ипак обим литературе за наставу матерњег језика и књижевности по величини је испред осталих“.¹⁰²

Поред лектуре фонд школске библиотеке садржи: уџбенике, стручну и научну литературу из свих области, белетристику за децу и младе, грађу на страним језицима, стручне и дечије часописе. Део библиотеке намењен наставницима чине дела из педагогије, психологије, дидактике, методике, библиотекарства, идеолошко-политичка литература, стручна литература за основну делатност и за стручно усавршавање. Посебно место у библиотеци заузима приручна литература: енциклопедије, речници, лексикони, библиографије.

Библиотечки фонд чине различите врсте библиотечке грађе. Најзначајније и најбројније су књиге. Ту је и друга штампана грађа: часописи, новине, мапе, георафске карте и друго. Фонд чини и аудио-визуелна грађа: компакт дискови, дигитални видео дискови, аудио касете, видео касете, дијапозитиви и друго.

Фонд је доступан свим корисницима, тј. и ученицима и наставницима. На структуру фонда школске библиотеке утиче то о којој врсти школе се ради, ниво образовања ученика као и потребе наставног плана и програма. Минималан број књига у библиотечком фонду износи око 10 књига по ученику. Ако је библиотека достигла овај фонд, потребно је да у свакој години купи пола до једне књиге по ученику, Расход може да буде до 5% целокупног фонда. Свака књига представља материјалну вредност, до момента њеног расходовања. У школским библиотекама се на сваких пет година врши редовна контрола библиотечких фондова, а ванредне се могу вршити и у краћем временском периоду.

Обогађујући књижни фонд квалитетним и разноврсним делима, школска библиотека постаје универзалнија и има могућност да одговори захтевима свих предмета, а не само српског језика и књижевности. Да би заинтересовала младог читаоца-ученика за области свих предмета, који се изучавају у школи, библиотека треба да му обезбеди адекватну литературу. Тиме ће пробудити интересовање и проширити учениково знање из појединих предмета. Лепо илустрована и примамљиво обрађена дела, за сваки предмет, утицаће да ученик са више пажње и занимања прати наставу свих предмета. То ће наставницима помоћи да занимљивим садржајем књига, адекватније приближе свој предмет ученику.

Опште збирке, као што су: енциклопедије, речници, атласи, и друга сродна издања, сматрају се приручном литературом. Ова врста књижне грађе помаже ученицима брзо информисање из одређене области, у самосталном раду у библиотеци. Ученицима су у школској библиотеци на располагању и речници страних језика, са правописом, који се изучавају у дотичној школи.

Аудиовизуелни материјал, школске библиотеке, сачињава њен некњижни фонд, а то је визуелна грађа, компјутерски програми, дискови и касете. Аудиовизуелни материјал, уз књижну грађу, помаже у раду ученика и наставника у библиотеци, како за индивидуални тако и за тимски рад. Такође помаже у припремању наставника за наставу, културној делатности школе и друго.

¹⁰² Радовић, Слободан: *Школска библиотека у настави са примерима из наставе матерњег језика и књижевности*. Горњи Милановац, Дечије новине, 1982. (Крагујевац : Никола Николић). стр. 18.

За праћење и унапређење целокупног школског система, задужена је педагошка документација. Ту спадају: наставни планови и програми, законска и разна стручна литература, која је битна за целокупан школски систем и систем образовања, документа о раду стручних актива, анализе о раду појединаца у школи, припреми наставника за наставу, стручна предавања, информативни билтени стручних институција и друго.

Педагошко-психолошку литературу школске библиотеке чине дидактичка и методичка литература за сваки предмет, публикације о васпитно-образовном систему, развоју личности, методама учења разних облика педагогије, односно литературе везане за васпитање и образовање и општи развој детета и његове личности.

Деца у нижим разредима основне школе су живахна и радознала, и ако немају непрестану забаву њихова пажња и интересовање брзо опадају. Зато је за њих потребно пажљиво одабрати библиотечку грађу са кратким и сажетим текстом. Деца старијег, тинејџерског, узраста су такође захтевна и потребно је истанчано познавање њихових интересовања и прохтева.

Мултикулуролошке и разноаспектне библиотечке колекције имају пресудну улогу у изграђивању и обогаћивању животног искуства код младог човека.

У припреми за час наставник се користи грађом школске библиотеке, коју користи на часу. Њоме се ученици служе и после часа, у циљу разјашњавања наставне области или проширивања свог знања. Ту је значајна, најпре, стручна литература, уџбеници више аутора, аудиовизуелна наставна средства, материјал из одређене области: касете, дискете, филмови, шеме и друго.

Поред проширивања наставниковог излагања на часу, библиотечка грађа служи као основа нових обавештења о одређеним методским јединицама.

У таквој ситуацији коришћење библиотечке грађе допуњује и проширује наставну тему, чиме наставниково излагање о њој постаје сувишно. При обради појединих делова градива, наставник не врши уобичајено предавање. Наставник зада питања из дотичног градива и усмери ученике на адекватну литературу и изворе информисања, чиме они сами изналазе одговоре на задата питања. Овим се успоставља директна комуникација између ученика и извора знања и уклања посредник тј. наставник.

Адекватном набавком и одабиром фонда, библиотекар значајно утиче на образовни процес у школи, а добрим маркетингом треба то да представи ученицима и наставницима.

„Школска библиотека као средство модернизације васпитно образовног рада омогућава: прикупљање, класификовање, инвентарисање, обраду и чување свих врста штампаних докумената, електронских информација и некњижне грађе који могу да буду извор и средство за рад наставника и ученика“.¹⁰³

Физичка обрада књиге означава прелиставање и контролу да ли су листови правилно пагинирани и повезани, да би књига могла да се уврсти у фонд. Ако се уоче грешке рекламира се код набављача, а пошто је све у реду прелази се на: расецање листова, печатење, лепљење етикете и цепа књиге. Класификација је следећа фаза и означава одређивање и разврставање одређене публикације.

¹⁰³ Школске библиотеке у теорији и пракси : зборник радова са семинара у средњим и основним школама Срема, 1994–2004. Сремска Митровица, Библиотека „Глигорије Возаревић“, 2005 (Лаћарак : АМ график). стр. 23.

Инвентарисање је важна фаза школске библиотеке у оквиру библиотечно-информацијске делатности, која следи после класификације.

Правилником о евиденцији библиотечке грађе, школска библиотека је у обавези да има књигу инвентар и то по врстама библиотечке грађе. У њу се евидентирају набављене публикације, тако да представља најважнији докуменат сваке библиотеке. Књига инвентара је уствари попис, односно скраћени опис целокупне библиотечке имовине. Она представља стварно стање библиотечног фонда школске библиотеке.

Свака публикација, са потребним подацима у утврђеним колонама, по реду пристизања у библиотеку се уписује у књигу инвентара. Тај редни број публикације под којим је уписана у књигу инвентара, уписује се и на публикацију и назива се инвентарни број. Инвентарна књига је укоричена и нумерисана, величине 25 x 35 cm, која мора бити заведена у деловодни протокол. На крају сваке године (31. децембра) књига инвентара се закључује и подвуче, констатује задњи инвентарни број и потпишу је благајник и директор. Наредна година се започиње следећим бројем. Књига инвентара се брижно чува. Није дозвољено њено преписивање нити брисање, а подаци се уносе налив пером, уз исправку само у неизбежним ситуацијама.

*Предлог стандарда за рад школских библиотека*¹⁰⁴ подељен је у осам тачака. То су: Опште одредбе; функција, циљ и задаци школске библиотеке; делатност школске библиотеке; библиотечно особље; библиотечки фонд; коришћење школске библиотеке; статистика у школској библиотеци и простор и опрема школске библиотеке.

У члану 1. каже се да се овим стандардом утврђују: функција, циљеви и задаци школске библиотеке, делатност школске библиотеке, библиотечно особље, библиотечки фонд, коришћење школске библиотеке, статистика у школској библиотеци и простор и опрема школске библиотеке.

Чланом 2. каже се да је полазна основа за утврђивање ових стандарда садржана је у законским и подзаконским актима из области образовања и васпитања и библиотечно-информационе делатности.

Чланом 3. каже се да је школска библиотека део образовно-васпитног процеса школе.

Чланом 4. дефинише се функција школске библиотеке која је унапређивање свих облика и подручја образовно-васпитног процеса.

Чланом 5. дефинише се циљ школске библиотеке, а то је остваривање образовно-васпитног процеса, библиотечно-информационе и културно-јавне делатности.

Чланом 6. дефинишу се задаци школске библиотеке, а то су:

- остваривање наставног плана и програма;
- пружање информације и стицање знања, умења и вештина;
- омогућавање ученицима да овладају вештинама налажења и критичког процењивања информација и самосталног и перманентног учења током читавог живота;
- развијање и неговање навике читања, као и коришћења библиотеке током читавог живота.

¹⁰⁴ Предлог стандарда за рад школских библиотека преузет је са интернет странице: <http://www/bgbytes.com/otvorenikrugovi/download/PREDLOG.pdf>

Чланом 7. каже се да је делатност школске библиотеке образовно-васпитна, библиотечко-информациона и културно-јавна.

Члан 8. наводи које су образовно-васпитне делатности школске библиотеке. То су:

- учествовање у образовно-васпитном процесу;
- стварање услова за интердисциплинарни приступ настави;
- остваривање сарадње са директором, наставницима, стручним сарадницима.

Члан 8. наводи и шта обухвата васпитно-образовни рад са ученицима. То су:

- упознавање ученика са радом школске библиотеке, њеним фондовима и могућностима коришћења;
- стварање услова за непосредан и једноставан приступ библиотечком фонду и расположивим изворима информација;
- систематско обучавање ученика за самосталну употребу информационог апарата библиотеке, у складу са њиховим способностима и интересовањем;
- пружање помоћи при избору литературе;
- развијање критичког односа код ученика према различитим изворима сазнања;
- развијање, код ученика, читалачких способности и осећања за естетске вредности;
- стварање услова за индивидуални и групни рад у настави и ваннаставним активностима;
- припремање и реализовање програма намењених ученицима са посебним потребама и посебним способностима;
- упознавање ученика са методама истраживања и техникама библиографског цитирања;
- навикавање ученика да пажљиво користе и чувају библиотечку грађу.

У члану 9. наводи се шта обухвата сарадња са директором, наставницима, стручним сарадницима и родитељима. Она обухвата:

- учествовање у припремању годишњег и развојног плана школе;
- планирање развоја школске библиотеке и набавке библиотечке грађе потребе за реализацију наставе и образовно-васпитни рад;
- сарадњу са наставним каром у коришћењу ресурса библиотеке у процесу наставе;
- сарадњу са наставницима у припреми различитих метода у настави и истраживачком раду;
- сарадњу са наставничким већем, стручним сарадницима и директором школе у вези са набавком библиотечке грађе, коришћењем и целокупном организацијом рада школске библиотеке;
- обезбеђивање услова за усавршавање наставника и стручних сарадника кроз информационо-документациону делатност школске библиотеке;
- организовање менторског рада за школске библиотекаре;
- остваривање сарадње са родитељима.

У члану 10. каже се да се библиотечко-информациона делатност школске библиотеке одвија у складу са важећим прописима библиотечке делатности.

У члану 11. наводе се шта обухвата библиотечко-информациона делатност школске библиотеке. Она обухвата:

- планирање и набавку библиотечке грађе;
- физичку обраду и инвентарисање библиотечке грађе;
- каталогизацију и класификацију библиотечке грађе;
- давање на коришћење библиотечке грађе;
- пружање информација релевантних за наставу и коришћење фонда;
- спровођење поступка ревизије и отписа библиотечке грађе;
- вођење библиотечке статистике.

Чланом 12. се каже да библиотека остварује културну и јавну делатност школе.

У члану 13. се наводи да школска библиотека сарађује са образовно-васпитним установама, установама културе, стручним друштвима, удружењима и другим организацијама и институцијама. Школска библиотека учествује у организацији садржаја из области културе, као што су: трибине, такмичења, промоције књига, изложбе, квизови и друго.

Члан 14. говори о школском библиотекару. Библиотечку делатност у школској библиотеци обавља стручни сарадник – школски библиотекар, у складу са важећим прописима у области образовања и васпитања. Школски библиотекар учествује у остваривању наставе и ваннаставних и слободних активности.

Члан 15. одређује норму рада школског библиотекара, и она износи: за 500 ученика, један библиотекар са пуним радним временом.

Члан 16. односи се на библиотечки фонд.

Библиотечки фонд је намењен ученицима, наставном особљу, стручним сарадницима и осталим запосленим у школи.

Библиотечки фонд омогућава да школска библиотека одговори својој основној функцији, циљу и задацима и пружа стручну подршку целокупном наставном процесу. Успешан рад школске библиотеке зависи од брижљивог и планског формирања библиотечког фонда усклађеног са наставним планом и програмом. У планирању библиотечког фонда учествују библиотекар, наставници, стручни сарадници, управа школе, као и представници ученика и ученичког парламента.

У члану 17. се наводе различите врсте библиотечке грађе које чине библиотечки фонд:

- књижна грађа (књиге, периодика и друге публикације у штампаном облику);
- некњижна грађа (аудиовизуелна грађа – компакт и дигитални видео дискови, дијапозитиви, аудио касете и видео касете, микрофилмови, географске карте, мапе, атласи, дидактичке игре (у библиотеци основне школе));
- електронски извори (приступ интернету), електронске књиге и часописи, посебне библиографске базе података, базе података пуног текста, електронске публикације са дањинским приступом – on-line публикације, образовни софтверски пакети;

Брајеве књиге, звучне књиге и часописи и речници знаковног језика (за ученике којима је потребна посебна друштвена подршка).

Члан 18. говори шта садржи библиотечки фонд школске библиотеке:

- лектуру за наставу српског, односно матерњег језика (минимално 25 примерака за школе до 4 одељења, односно по 1 примерак на свака 4 ученика за школе које имају више од 4 одељења по разреду);
- класична дела књижевности;
- уџбенике (минимум 5 по наставном предмету);
- стручну и научну литературу из свих области;
- референсну збирку (енциклопедије, лексикони, речници, библиографије);
- психолошко-педагошку и методишку литературу;
- законе и подзаконске акте из области образовања, васпитања и библиотекарства. стручне, педагошке и часописе за децу;
- научно-популарну литературу за све паучне области, примерену деци и младима;
- белетристику за децу и младе, која по својој литерарној и педагошкој вредности одговара ученицима;
- литературу на страним језицима.

У члану 19. се каже да се у школама где се настава одвија на језицима националних мањина и библиотечки фонд је на језицима националних мањина.

У члану 20. се каже да се структура библиотечког фонда усклађује са наставним програмом школе и утврђује се према нивоу и врсти образовања:

а) У библиотеци основне школе:

- литература потребна за наставу српског, односно матерњег језика и књижевности износи 60% фонда;
- библиотечке јединице потребне за наставу других предмета (стручна и остала литература) износе 40% фонда.

б) У библиотеци средње школе:

- литература потребна за наставу српског, односно матерњег језика и књижевности износи 50% фонда;
- библиотечке јединице потребне за наставу других предмета (стручна и остала литература), сразмерно наставним предметима, износе 50% фонда.

Члан 21. односи се на величину библиотечког фонда. Величина библиотечког фонда одређује се према броју ученика, наставника и стручних сарадника, и то:

- најмање 10-12 библиотечких јединица по ученику;
- најмање 40 библиотечких јединица по наставнику и стручном сараднику.

Минималан фонд довољан за рад школске библиотеке јесте 3000 библиотечких јединица.

Члан 22. односи се на набавку. Набавка библиотечких јединица, у оквиру библиотечког фонда, на годишњем нивоу износи 0,5–1 нове библиотечке јединице по ученику, наставнику и стручном сараднику.

Планска набавка библиотечког фонда куповином, на годишњем нивоу, треба да износи 60% од укупног броја набављених библиотечких јединица.

Члан 23. говори о смештају библиотечке грађе. Библиотечка грађа у школској библиотеци смештена је у слободном приступу и класификована према Универ-

залној децималној класификацији. Лектира у библиотеци основне школе разврстана је и смештена одвојено, по разредима.

Члан 24. говори о обради библиотечког фонда. Физичка обрада библиотечке грађе, инвентарисање и каталогизација врши се у складу са важећим прописима из области библиотечко-информационе делатности.

Каталошко-библиографска обрада библиотечке грађе врши се према стандарду ISBD-а и према стандарду за машински читљиву каталогизацију.

У члановима 25. и 26. се каже да се заштита, ревизија и отпис библиотечке грађес проводе у складу са важећим прописима из области библиотечко-информационе делатности.

Члан 27: Право коришћења услуга школске библиотеке имају ученици и сви запослени у школи.

Коришћење услуга школске библиотеке је бесплатно.

При упису у библиотеку корисници добијају чланску карту.

Радно време библиотеке организује се према радном времену школе, тако да корисницима може да пружи услуге у обе смене.

Школски библиотекар има обавезу да води дневну, месечну и годишњу статистику о коришћењу услуга школске библиотеке.

Коришћење школске библиотеке се уређује упутством о раду школске библиотеке, које свака библиотека доноси.

Коришћење услуга школске библиотеке се одвија у сарадњи са другим школским и јавним библиотекама.

У члану 28. се каже да је вођење библиотечке статистике обавеза сваке школске библиотеке и обухвата израду дневних, месечних и годишњих (школска година) статистичких извештаја.

Члан 29. каже да библиотечка статистика омогућава да се на основу прикупљених података прати, оцењује и планира рад библиотеке за одређени период. Статистички извештај део је годишњег извештаја о раду школске библиотеке и редовно се доставља наставничком већу и школском одбору.

Члан 30. наводи да се статистички подаци воде у складу са библиотечким прописима. Статистички показатељи бележе се на:

- јединственим обрасцима за евидентирање библиотечке грађе и контролу коришћења фондова и услуга, у складу са библиотечким прописима;
- обрасцима за упис корисника;
- листама за дневно и месечно пређење читаности.

У члану 31. наводи се које податке обухвата статистика у школској библиотеци. То су:

- општи подаци о школи, броју ученика, одељења и наставника;
- подаци и величини, структури и годишњем прираштају фонда;
- подаци о коришћењу фондова и осталих услуга библиотеке;
- подаци о особљу библиотеке;
- подаци о простору и опреми.

У члану 32. каже се да простор школске библиотеке треба планирати у најпогоднијем делу школске зграде, на приступачном месту, заштићеном од буке, у непосредној близини наставних просторија.

Функционална организација библиотеке треба да омогући флексибилност простора и опреме, чиме би се створили услови за различите активности, као и могућност прилагођавања променама наставног простора и технологије. Библиотечки простор, по могућству, треба планирати тако да сви делови буду међусобно повезани.

Простор библиотеке мора бити прилагођен за коришћење и лицима са посебним потребама, што подразумева испуњеност свих прописаних услова, који су дефинисани важећом регулативом.

У свим просторијама треба планирати одговарајућу електроинсталацију (слаба и јака струја) и инсталацију бодовода и канализације за умиваонике.

Члан 33. Наводи које просторне целине треба планирати у оквиру библиотеке. То су:

- простор за изнајмљивање (простор за повремене и сталне изложбе, информације, поруке и сл.), површине 24 m². Код мањих школа овај простор се може користити и за стручни рад библиотекара;
- простор за стручни рад библиотекара површине 24 m². Код мањих школа овај простор се може планирати у оквиру простора за изнајмљивање;
- простор за смештај библиотечке грађе (књиге, часописи, аудиовизуелна и електронска грађа) површине 5,5 m² за 1000 књига;
- простор читаонице (за индивидуални и групни рад и истраживање) планирати најмање за 5% ученика школе, односно 2 m² по ученику. Овај простор је најбоље планирати уз простор за смештај библиотечке грађе или у посебном простору. Код школа са мањим бројем ученика треба планирати простор за ученике најмање једног одељења површине 60 m²;
- простор за on-line информације са 3–5 места, односно 3 m² по кориснику (најбоље га планирати у склопу читаонице);
- мултимедијална учионица је саставни део библиотеке (обавезна у већим централним школама са 16 и више одељења) површине 72–80 m² (за 30 радних места, од чега најмање 15 са рачунаром). Представља студијско-информациони центар школе, у којем се изводе различите активности (предавања, семинари, изборна настава, различити часови наставе који захтевају употребу различитих медија, припрема наставника за рад и сл.);
- мултимедијални кабинет је простор са аудиовизуелном и рачунарском опремом површине 24 m² и представља интегрални део мултимедијалне учионице, у којем је могућ индивидуални и рад у мањим групама.

У члану 34. се каже да за издвојена одељења и школе са малим бројем ученика треба у склопу зграде обезбедити простор за смештај и коришћење библиотечког фонда у наставним просторијама, зборници или у посебном простору (уколико школа њим располаже).

Члан 35. односи се на опрему школске библиотеке. Опрему библиотеке чине намештај и техничка опрема.

Намештај треба да испуњава хигијенске, педагошке, техничке и естетске услове. Треба да буде једноставан по конструкцији и стабилан, функционалан и

удобан, погодан за одржавање, да је лако покретљив и да при покретању не ствара буку и не оштећује под. Намештај мора бити компатибилан са другом опремом и прилагођен за коришћење лицима са посебним потребама. Све ивице и углови намештаја морају бити глатки (без оштрих ивица). Тешки ормани и високи намештај морају бити причвршћени за под и зид.

Величина столица и столова одређује се према узрасту ученика, у складу са стандардима из подручја намештаја у образовним установама. Намештај се сматра одговарајућим ако је стављен у промет и поседује сертификат материјала и производа о испуњењу ISO стандарда.

У члану 36. се каже да се у простору за изнајмљивање налази већи пулт за изнајмљивање књига са приручним библиотечким колицима.

Пулт за изнајмљивање је од дрвета (масив, универ, медијапан и сл.). С унутрашње стране уграђене су фиоке, лево и десно, а на радној површини пулта, на погодној страни, уграђен је преградак картотеке за евиденцију корисника (код електронског вођења евиденције преграда је непотребна).

Библиотечка колица служе за хоризонтални пренос библиотечке грађе и као помоћна површина за одлагање грађе.

У оквиру простора за повремено и стално излагање библиотечке грађе и информација налази се покретни параван и зидни панои.

Члан 37. описује простор за стручни рад библиотекара. Ту се налази радна површина (са најмање два радна места), орман за одлагање, полице, приручна библиотечка колица, сто за штампач и скенер и две столице са подесивом висином и наслоним.

У члану 38. Описује се намештај у просторијама библиотеке. У простору за смештај библиотечке грађе налазе се полице за књиге и часописе, ормар за аудио-визуелну и електронску грађу.

Поллице се од дрвета (масив, универ, медијапан и сл.), метала, пластике и другог чврстог материјала и чине основну опрему за смештај и чување библиотечке грађе. Могу бити једностране и двостране, са покретним плочама и држачима књига (са могућношћу подешавања размака по висини). Дужина полица је 80–100 cm за смештај 30–35 књига по метру, ширина 25 cm и висина 150–180 cm (прилагођена узрасту ученика и лицима у инвалидским колицима), са могућношћу промене унутрашњег размака појединих полица и покретне полице висине 120 cm. Размак између редова полица је најмање 90 cm (за пролаз инвалидских колица), а главни пролаз 120 cm. На видном месту полице постављају се одговарајуће ознаке.

Поллице за референсну збирку морају бити застакљене.

Поллице за часописе налазе се на погодном месту, у слободном приступу, са часописима постављеним тако да је назив увек видљив. Хоризонталне плоче на полицама су у благом нагибу ка читаоцу. На 1 метар полице стане 3–4 часописа, односно 18–24 примерака. Ове полице могу се сместити и на погодном месту простора читаонице.

Ормар за аудиовизуелну грађу је посебан део намештаја, висине 150–180 cm, чија је унутрашњост прилагођена за смештај разне врсте грађе (аудио касете, видео касете, CdD-ови, дискете и др.).

Каталошки орман је од дрвета, метала, стакла, пластике и других материјала. Димензије фиока се одређују према формату каталошког листића (7,5 x12,5 cm).

Висина ормана мора бити прилагођена различитим узрастима као и лицима у инвалидским колицима и износи 120–150 cm. Дужина (дубина) фиоке је 40 cm за капацитет 1000 листића. Прва фиока је на висини најмање 60 cm од пода. Број каталошких ормара зависи од величине библиотечког фонда. Код електронског вођења евиденције, каталошки орман није неопходан део опреме библиотеке.

У простору читаонице основни део намештаја чине столови и столице који су од дрвене или у комбинацији дрво-метал. Столови су стандардних димензија заједно, два и четири радна места, које је могуће груписати у веће и мање групе. У читаоници треба да има 30 радних места. Простор читаонице за ученике нижих разреда треба раздвојити одговарајућим намештајем, који ће се разликовати по боји, материјалу и облику. Најбоље је изабрати округли, трапезни или шестоугаони облик столица, који омогућавају различито обликовање (за групни и индивидуални рад).

У простору on-line информација основни део намештаја чине рачунарски стоцићи са полицом за извлачење и рачунарски стоцићи са преградним зидом за индивидуални рад ученика. Уз сваки сто треба обезбедити столицу са подесивом висином и наслоним. Простор мултимедијалне учионице треба да буде опремљен са 15 рачунарских двоседних столова величине 150/80 cm, наставничким рачунарским столом, два стола за штампач и школским столицама са подесивом висином и наслоним, по могућству школском магнетном таблом са пројекционим платном, помоћном магнетном таблом и таблом са меком облогом.

Простор мултимедијалног кабинета треба да буде опремљен са три двоседна рачунарска стола величине 150/80 cm (са столицама), столом за штампач, покретном полицом и ормарима за одлагање аудиовизуелне и рачунарске опреме.

У члану 39. наводи се шта чини техничку опрему школске библиотеке. То су:

- телефон, аудиовизуелна опрема (графоскоп, дијапројектор, уређаји за репродукцију CD-ромова, уређаји за репродукцију видео-касета, ТВ, слушалице за индивидуалну употребу АВ грађе), рачунари, скенери и штампачи, по могућству школском магнетном таблом са пројекционим платном, помоћном магнетном таблом и таблом са меком облогом.

Библиотечки кадар

„Својство деце-читалаца је да у све верују и да се не дистанцирају од онога што дознају читањем. И зато им ваља дати добру књигу. Такву књигу треба да има школска библиотека, а библиотекар да зна и може да је препоручи.“¹⁰⁵ Библиотекар треба да буде спретан и умешан и да, уз наставнике, мотивише децу на читање. Треба да подстакне радозналост и љубав према књизи, да да књигу која одговара интересовању и узрасту ученика, да истовремено буде и педагог и библиотекар.

Школски библиотекар, у српском школском систему, има статус стручног сарадника. Он обавља стручне послове и учествује у остваривању наставних и ваннаставних активности.

Прописи из области образовања дозвољавају шаролик профил библиотекара. У основним школама то могу бити: дипломирани библиотекар-информатичар, професор/дипломирани филолог језика и књижевности или професор разредне наставе. У библиотекама средњих школа могу радити: дипломирани библиоте-

¹⁰⁵ Радовић, Слободан : *Школска библиотека у настави са примерима из наставе мајерње језика и књижевности*. Горњи Милановац, Дечје новине, 1982. (Крагујевац : Никола Николић). стр. 5.

кар-информатичар, наставни кадар чији профил је заступљен у тој школи, педагог и психолог.

„Радно место библиотекара је регулисано законским одредбама, али многи библиотекари осећају несигурност свог радног места јер директори школа могу, у складу са својим овлашћењима, да врше честе замене и померање библиотекара.“¹⁰⁶

Иако се сви слажу да је библиотекама потребан високообразовани стручни кадар, у већини школа то није остварено. На радно место школског библиотекара често долазе наставници који више нису у могућности да раде у настави (због укидања неког предмета, смањеног броја ученика, здравствених разлога). Када дођу на то радно место, многи немају ни основна знања о библиотечком пословању, а, што је још поражавајуће, немају вољу ни да га науче. Има случајева да у библиотеци ради више наставника по неколико сати недељно и на тај начин допуњују норму часова у настави. У оваквим случајевима наставници нису у могућности да се максимално посвете послу библиотекара, већ га „отаљавају“ и доприносе опадању квалитета рада библиотеке.

„За бољи и квалитетнији рад школске библиотеке неопходна је сталност кадра.“¹⁰⁷ Потребно је да се на позицију школског библиотекара постављају наставници који су заинтересовани за тај посао. Они који ће бити мотивисани за ту врсту посла, спремни на учење, усавршавање, похађање семинара, а не они који ће у свом новом послу видети неку врсту казне. „Радна места у школским библиотекама требало би попуњавати наставницима/професорима који су посао школског библиотекара одабрали као стални позив, па су тиме спремнији да усвоје знања потребна за обављање стручних библиотечких послова, или дипломораним библиотекари-информатичарима, који се одмах могу ангажовати на свим врстама стручних послова у библиотеци.“¹⁰⁸

Школовање библиотечког кадра на високошколском нивоу у Србији почело је 1963. године, када је на Филолошком факултету у Београду основана Катедра за библиотекарство. Један од оснивача био је проф. др Мирослав Пантић. Прва ове врсте на целом југословенском простору, Катедра је изазвала интересовање библиотекара, библиотека и библиотекарских удружења. Ипак, на Катедру су уписане само две генерације студената, а седамнаест их је дипломирало.

Модернизацијом наставе и реформом високог школства 1978. године на Филолошком факултету је уведено неколико смерова за трећу и четврту годину студија, међу којима је био и Смер за библиотекарство. Смер је претпостављао двогодишње студије библиотекарства (4 семестра) уз редовне четворогодишње студије на једној од група Филолошког факултета. Оснивач и руководилац Смера била је др Љубица Ђорђевић, ванредни професор. У периоду од 1980/81. до 1990/91. школске године дипломирало је 67 студената.

У оквиру изборних предмета, који су се уз обавезне редовне студије нудили студентима од 1988/89. до 1990/91. школске године постојао је двосеместрални предмет Основи библиотечко-информационе делатности. За три године предмет

¹⁰⁶ Зељић, Нада: *Школски библиотекар – бити или не бити*. Билтен. Друштво школских библиотекара Србије. Год. 1, бр. 2 (2007), стр. 21.

¹⁰⁷ Митрић, Марина: *Школске библиотеке у Републици Србији – основни показатељи стања и предлози мера за унапређење*. стр. 6.

Текст је преузет са интернет странице: http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=1412

¹⁰⁸ Исто.

је слушало и полагало око 300 студената. Наставу је изводила др Десанка Стаматовић, доцент.

Од 1991/92. школске године ради Катедра за библиотекарство и информатику. Актуелни руководилац Катедре је др Цветана Крстев, ванредни професор.

Школовање стручног библиотечког кадра који може да ради у школским библиотекама, у Србији, спроводи се на Филолошком факултету Универзитета у Београду, на Катедри за библиотекарство и информатику и на Педагошком факултету у Сомбору, у оквиру Универзитета у Новон Саду, у оквиру смера за школског библиотекара.

Школски библиотекар учествује у процесу образовања деце и младих. Носилац је свих активности у библиотеци, а од његовог образовања, способности (и умешности) зависи успешност остваривања функција школске библиотеке. Библиотекар трба да буде вичан у педагошком раду.

Имајући у виду да се улога класичног библиотекара променила и наметнула му нове захтеве савременом приступу настави, он треба да одговори савременим технологијама и изазовима, и са израженом улогом сарадника у образовним, културним и комуникацијским активностима школе. Зналац страних језика и грађе за разна испитивања, способан у контактима са културним и сродним субјектима код нас и у свету.

Успешност школске библиотеке зависи од више фактора. Најважнији су опремљеност школска библиотеке и ангажовање библиотекара, које је данас значајније него раније. Он није само особа која се бави издавањем књига, већ способан да препоручи адекватну литературу, информатички писмен, умешан да кроз неке пројекте обезбеди својој школи додатна финансијска средства.

Интерес библиотекара је да у школској библиотеци оформи мотивисане читаоце, који користе књигу и друге публикације за стално и свеобухватно образовање.

Стручњаци за менаџмент нам дају савет како да превазиђемо стресне ситуације, којих има и у послу библиотекара, као и у сваком другом, када се живи брзо и неизвесно и, препоручују:

1. Рећи оно што осећамо и мислимо без сувишног уздржавања.
2. Остати веран себи и не покушавати бити налик на неког другог.
3. Прихватити чињеницу да се неким људима не допадамо.
4. Усудити се и умети рећи „не“.
5. Смејати се, или бар смешити.

Уколико адекватним приступом и уз велики напор не наилази на одјек код сарадника креативан библиотекар прибегава паноима, као средству изражавања. Они врше улогу корисног и занимљивог информативног извора. На њима објављујемо податке о новонабављеним књигама, препоруке и идеје ученика или своје; информације о поседовању специфичних публикација, рецимо о: наркоманији, сиду, деликвенцији, алкохолизму. Посредством паноа сви могу да се едукују из разних области, и добро ће им доћи наук неке нове речи или латинске сентенце.

Идеје и решења, како наставника тако и ученика, доприносе угледу школе, али и свих запослених.

Пријатну атмосферу у школској библиотеци учинићемо музиком, која, како је Платон рекао „уздиже људе ка свему што је добро и лепо“. Уз Моцарта, Баха или

неку другу пријатну арију, оплеменићемо простор у коме библиотекар проводи већи део дана. То ће довести до тога да се он и корисници осећају задовољније и опуштеније, а одразиће се позитивно на комуникацију и позитиван утисак о библиотекарима.

Одавно је доказано да музика подстиче радни учинак и позитивно расположење, а посебно код деце-ученика, код којих је „личност највећа срећа земаљска“, како рече Гете.

У нижим разредима основне школе библиотекар треба да буде и аниматор, да мотивише децу на читање коришћењем различитих метода (аудио-визуелне опреме, лутака, играчака итд.). На тај начин деца ће лакше прихватити књижевна дела и библиотекара као посредника у дружењу са књигом. Да би одговорио свим овим захтевима библиотекар треба да буде, поред образованости и веома професионалан, вешт и драмски надарен приповедач. Треба да воли дечију литературу и потенцира права деце.

Млађа деца основне школе су захтевна и радознала. „Ова старосна доб је идеалан период за подстицање деце за читање и за развијање мотивације за коришћење библиотека“. ¹⁰⁹

Он, школски библиотекар, је свакако најспособнији да најмлађим основцима кроз игру развије љубав и прихватање књиге, као значајног и незаменљивог медија.

Библиотекар треба да сваког корисника упуту на праве информације, неуморно и непрекидно ради на спознаји значаја те институције, „библиотеке као места учења за цели живот“. ¹¹⁰

Заслуга библиотекара је у мотивацији, унутрашњој и спољашњој, за коришћење библиотеке код деце школског узраста. Унутрашња мотивација је основна потреба детета, да стиче и проширује знање.

Награде и похвале су подстицајни покретачи, спољашње мотивације за коришћење школске библиотеке. Превага једне или друге мотивације, зависи од узраста детета, његове личности и других утицаја. Поред мотивације ученика за коришћење библиотеке у циљу стицања знања и информација, важан је и степен њиховог усмеравања и јачања, што је циљ библиотекара. Библиотекар је неретко у улози и педагога и психолога.

Библиотекар је мост између тајни књига и тајни њихових читалаца. „Дечји библиотекар мора бити добар познавалац не само књига које се налазе у фонду, него и часописа које деца најрадије читају и изван библиотеке, стрипова, филмова које гледају, музике коју слушају (...), да би ширином познавања дечјих интересовања и својом предусретљивошћу довео у равнотежу количину захтева са количином могућности, понудио праву информацију и пласирао слику савременог библиотекара-информатора, односно слику поуздане особе чија су интересовања врло блиска дечјим и самим тим, особе од поверења“. ¹¹¹

Када је реч о деци виших разреда и тинејџерима, креативност библиотекара треба да буде на вишем нивоу, „непрестано се морају пратити и истраживати захтеви, потребе, жеље, утицаји, трендови, проблеми, динамика и начин живота младих“. ¹¹²

Смисао библиотекара је да код ученика развија мотивацију и интересовање за учењем и знањем.

¹⁰⁹ *Деца и библиотеке* : зборник радова са међународног научног скупа одржаног у Београду од 5. до 9. октобра 2005. / уредник Александра Вранеш. Београд : Филолошки факултет Универзитета : Библиотечарско друштво Србије, 2006 (Београд : МСТ Гајић), стр. 222.

¹¹⁰ *Истио*, стр. 143.

¹¹¹ *Истио*, стр. 163–164.

¹¹² *Истио*, стр. 222.

Да би био користан својим читаоцима, библиотекар треба да буде обавештен и спреман на разна питања. Он треба добро да познаје књижни фонд¹¹³ и да буде у току са актуелностима из разних области. Треба да буде креативан у начину проналажења информација којима ће изаћи у сусрет својим корисницима. Приликом препоручивања књига треба да буде информисан, умешан и проницљив. Пожељно је „погодити“ укус читаоца, како би се он сваки пут вратио по нову препоруку. Лоша препорука неће довести до катастрофе, али може одвратити корисника од жеље за даљим читањем. А, обзиром да живимо у информатичком добу, читалаца је све мање, с тога их треба веома неговати и уважавати.

Праћење и упознавање наставника са новинама и достигнућима у струци, као и педагошким и методичким сазнањима, упознавајући их са адекватном информацијском грађом школске библиотеке, важна је улога библиотекара у васпитно-образовном процесу.

Изузетно је значајно познавање и указивање на методичку, педагошку, психолошку литературу за наставнике у средњим школама. Упознавање наставника са изворним информацијама у библиотеци за рад у току наставе, у припреми наставника и ученика за час у свим његовим сегментима. У свим овим пословима важна је помоћ библиотекара.

Школска библиотека и њен библиотекар учествују у припреми наставника за час, а такође, и у припреми ученика за час. То утиче на активност и мотивисаност ученика за рад, а реализује се на више начина: обнављањем раније пређеног градива, писањем о материји, прикупљањем података о одређеној материји и друго. Наставник у координацији са библиотекарском усмерава ученике на коришћење библиотечке грађе, која је значајна за реализацију одређене градивне материје, Пожељно је да ученици прочитају уџбеник, или његов део, и литературу из библиотеке, везану за материју која ће се изучавати на часу. Ово се првенствено односи на ученике са богатијим интелектуалним способностима и чија су интересовања већа од оног што је обрађено у уџбенику. Ученици после одржаног часа могу самоиницијативно користити библиотечку грађу за ширу спознају области које их интересују.

У припреми ученика за рад на часу, коришћењем библиотечке грађе, постижу се запажени резултати, као што су: делотворније коришћење часа, повећање радне дисциплине и успеха у настави, повећање интереса за ваннаставне активности и слично. У припреми за час, школски библиотекар, организују рад са ученицима, усмеравајући их да проналазе изворне информације. Оваквим начином рада, ученици се интезивно ангажују на овладавању технике учења: селекција и повезивање прочитаног, размишљање, изграђивање сопственог става и проширивање образовања.

У сарадњи са наставницима, библиотекар савља на увид адекватну грађу којом располаже библиотека, примерену адекватној наставној јединици, неважно где се час одвија (у учионици или библиотеци). Поред стављања на располагање библиотечке грађе, библиотекар може да учествује и у реализацији часа, било у ком његовом делу. Он се такође укључује у цео васпитно-образовни процес часа (припремање, извођење).

Тимска настава је саставни део у наставном процесу, што доприноси његовом обогаћивању и успешнијој реализацији. Учешће библиотекара у оваквом виду наставе неопходно је и важно. Као познавалац библиотечке грађе, предлаже кон-

¹¹³ Фонд библиотеке се најбоље упознаје путем ревизије, када свака књига прође кроз руке.

кретну грађу (литературу, аудиовизуелни материјал и сл.) која је адекватна у обради одговарајуће наставне теме.

Најзначајнији део рада школског библиотекара је оспособљавање ученика за самосталан рад у библиотеци и то:

- „1. обучавање ученика у библиотеци,
2. саветодавни рад са ученицима у библиотеци,
3. рад у слободним активностима ученика.“¹¹⁴

Посебно место у оспособљавању ученика за самостално тражење и коришћење библиотечко-информационе грађе има школска библиотека. Сваки ученик, у току свог школовања, треба да овлада знањем коришћења библиотеке и њеног фонда, као и оним што пружа свака друга библиотека и њен информациони центар. Систем школовања омогућава да рад са ученицима треба да буде програмиран и континуиран, јер је библиотека у улози да се увек укључи у васпитно-образовни процес, односно, библиотекар је у прилици да прати развој ученика током његовог школовања.

Саветодавни рад са ученицима у библиотеци библиотекар остварује свакодневно непосредним контактима са ученицима и углавном индивидуалним радом. Значајан фактор у формирању личности ученика јесу његова интересовања. Библиотекар треба да познаје фонд библиотеке као и карактеристична интересовања одређеног узраста ученика. Поред препоручивања одређене књиге школски библиотекар разговара са ученицима о прочитаној књизи и њеном писцу, о другим интересовањима ученика, на основу коришћења библиотечког фонда. Најбоља књига о конкретном предмету или области која ученика занима, а налази се у књижном фонду библиотеке, треба да буде препоручена од стране библиотекара. Наредна препоручена књига ученику, од стране библиотекара, треба да потпуније дефинише исти предмет или да га обрађује са истог становишта. Овакав рад треба заступати са ученицима који брже напредују, али и са онима који имају потешкоће у напредовању и развоју.

Током школовања ученици би требало да изграде навику чувања библиотечког фонда, односно извора знања. У саветодавном раду са ученицима библиотекар им указује да је школска библиотека намењена свим ученицима и да је веома важно да се с пажњом односе према библиотечком фонду, како би трајао и за надолазеће генерације. Конкретно, код књижног фонда је потребно да књига буде увијена, не писати нити подвлачити по њој, како би служила и другим ученицима.

У школској библиотеци, као и свакој другој постоје правила понашања, која треба да су видно истакнута и да их сви поштују. Како се у библиотеци у исто време може наћи више ученика, потребно је да владају ред и мир, да се међусобно не би ометали у раду. И радно време библиотеке се зна и ученици требају да га се придржавају.

Школски библиотекар учествује у развоју личности деце и младих, почев од првих основношколских дана па до матуре. Његов посао није само да да књигу већ и да оспособи кориснике за самостално проналажење информација. Он тиме ствара и развија навику коришћења књиге. Сваки контакт са читаоцем треба да буде прилика за разговор о књизи, читању, утисцима, интересовањима.

¹¹⁴ Пешаковић, Бранислава: *Школска библиотека у савременом образовању*. Београд, Нова просвета (Вршац: Слобода), стр. 35.

Библиотекар треба и може да омогући деци да буду иницијатори збивања у библиотеци. На тај начин би се васпитно-образовне и културне активности спроводиле брже и са више интересовања и љубави.

Од начина организовања рада и односа према деци у многоме зависи квалитет рада школске библиотеке. Добро је када школски библиотекар познаје ученика, његове склоности и интересовања. На тај начин, пратећи књижевне актуелности, може да му препоручи праву књигу. Библиотекар треба значајно да утиче на читалачку мотивисаност ученика. Треба да сагледа питање читања не из угла некога коме је књига професија, већ из угла онога ко жели да читајући истражује, открива и сазнаје. Ако библиотекар иде на посао радујући му се, ако воли децу и књиге, изабрао је прави позив, и онда је он прави школски библиотекар.

Чувари блага, увек спремни да се усавршавају, да чују и поштују различитости, али и одважни да сами одлучују, углавном су особине кадрова у нашим школским библиотекама.

Стрчни сарадници – библиотекарски школских библиотека имају обавезу сталног стручног усавршавања. То обухвата праћење стручне и педагошке литературе, учешће на стручним семинарима, сарадњу са другим библиотекама и библиотечким удружењима, учешће у раду стручних секција на свим нивоима, полагање стручног испита и друго. Међутим, у пракси није такав случај.

Постоји разлика између стручног оспособљавања и стручног усавршавања. Док је стручно оспособљавање стицање основних знања и вештина из области библиотекарства, дотле је стручно усавршававање надоградња већ постојећег стручног знања. Код нас је ситуација таква да је већини школских библиотекара потребно стручно оспособљавање, а само малом броју стручно усавршававање може да користи. Стручним оспособљавањем највише се баве матичне библиотеке.

Редак је случај да школа запосли професионалног библиотекара или да од постојећег тражи да полаже стручни испит из библиотечке делатности. Школским библиотекарима недостаје елементарно знање из библиотекарства, честа је смена запослених и деградација њиховог статуса, што доводи до незадовољства корисника и лоше организације рада.

Када матична библиотека организује стручно оспособљавање ту се теоријски и практично обрађују следеће теме из библиотечког пословања:

- „организација рада школских библиотека (простор и опрема, фондови, корисници, кадар и постојећи стандарди);
- класификација библиотечке грађе;
- каталогизација библиотечке грађе;
- израда дугорочног и оперативног плана и програма рада;
- евиденција, статистика и извештаји.“¹¹⁵

Матичне библиотеке поред стручног оспособљавања организују и стручна усавршавања. При стручном усавршавању се свеобухватно сагледава делатност и правац њеног развоја, стичу се нова знања и сагледавају могућности за унапређење струке.

Могућности за стручна усавршавања школских библиотекара су бројне:

- „самообразовање из стално праћење и изучавање стручне литературе;

¹¹⁵ Школске библиотеке у теорији и пракси: зборник радова са семинара у средњим и основним школама Срема, 1994–2004. Сремска Митровица.: Библиотека „Глигорије Возаревић“, 2005 (Лаћарак : АМ график). стр. 86.

- коришћење часописа и свих других извора информација;
- учешће на стручним скуповима;
- стицање већег степена образовања;
- сарадња са осталим библиотекама, установама, удружењима – у региону и шире;
- праћење издавачке продукције;
- компаративно изучавање рада школских библиотека у земљама у окружењу и у свету;
- проналажење и примена модела успешног рада;
- проучавање међународних смерница итд.¹¹⁶

Да би се успешно реализовало стручно оспособљавање и усавршавање потребно је да руководство школе буде свесно улоге школског библиотекара и његовог значаја у образовном систему.

Посебан моменат у стручном усавршавању библиотекара је допринос унапређења наставе огледним часовима. На њима се примењују савремене методе рада са ученицима помоћу савремених наставних средстава.

*Друштво школских библиотекара Србије*¹¹⁷ основано је на Оснивачкој скупштини 9. јуна 2006. у Београду, у Правно-пословној школи. За првог председника Друштва изабрана је Славица Зарић, професор књижевности, библиотекар у Правно-пословној школи. За потпредседника изабрана је Нада Зељић, професор књижевности, библиотекар у Ваздухопловној академији.

До краја године Друштво је осмислило *Стајати*, прикупило потребне документе и уредно регистровано у регистар удружења грађана под редним бр. 304.

Пун назив и лого:

Актуелни председник је Саша Лазић, професор Шабачке гимназије.

Циљеви Друштва

1. Подизање квалитета школског библиотекарства у основним и средњим и школама ученика са посебним потребама.
2. Подстицање стручног унапређења библиотечке делатности и њено промовисање ујавности.
3. Перманентно образовање и стручно усавршавање (преко семинара, саветовања, стручних скупова и стручних екскурзија).
4. Стимулисање креативног рада наградама и признањима.
5. Сарадња с другим истородним или сличним асоцијацијама у земљи и иностранству.

¹¹⁶ *Исио*, стр. 87.

¹¹⁷ Подаци су преузети са интернет странице: <http://skolskibibliotekari.spaces.live.com/>

6. Учешће у дискусији око припреме законских прописа о школским библиотекама и библиотекарима, као и око других нормативних аката и стандарда везаних за пословање и рад школских библиотекара.
7. Заштита професионалне етике у библиотечној делатности.
8. Сарадња с надлежним државним телима, стручним организацијама и установама по свим важним питањима из подручја школског библиотекарства.
9. Заступљеност у Националном просветном савету.
10. Чланство у међународним библиотечким асоцијацијама и удружењима.
11. Остваривање посебних интереса чланства и осталих заинтересованих у пословима унапређивања, организације и провођења годишњег плана и програма рада школских библиотека на свим нивоима, у складу са Статутом.

Задаци Друштва

1. Расправа о актуелним питањима из области савремене библиотекарске теорије и праксе, посебно она питања везана за програм библиотекарског васпитања и образовања ученика, као и активно учествовање школске библиотеке у настави.
2. Подстицање научно-истраживачког приступа техничко-технолошким достигнућима на подручју школског библиотекарства,
3. Организација стручних саветовања, семинара и екскурзија, радионица и предавања у вези с питањима развоја школског библиотекарства и активног учешћа школске библиотеке у савременој школи.
4. Пружање стручне помоћи члановима ДШБС у пословима организације и остваривању задатака школске библиотеке кроз примену нових метода у стицању знања и нових технологија које прате њихов развој.
5. Подстицање и развијање сарадње с Министарством просвете и спорта (и другим струковним министарствима), заводима и друштвима којима је циљ унапређење образовно васпитног процеса, у чијем раду активно учествује и школска библиотека.
6. Давање иницијативе и предлога за израду приручника, часописа и осталих дидактичких средстава.
7. Подржавање стандарда просторних и материјалних услова за савремену школску библиотеку.
8. Пружањем стручне помоћи школским библиотекарицама – приправницама.

Друштво школских библиотекара Србије функционише на основу базичног документа Статута Друштва школских библиотекара Србије.

Друштво је донело и усвојило и *Правилник* о додели награде „Мина Караџић“.

Свеке године Друштво доноси Одлуку о чланарини. Чланарина за 2009. годину износи 1 000,00 динара по библиотеци на годишњем нивоу.

Иако их није само Друштво донело, представник Друштва Малина Жупањац учествовала је у изради *Предлога стандарда за школске библиотеке*.

Међу актима Друштвима корисна су упутства за писање административних аката –записника и извештаја.

Врло брзо по свом оснивању Друштво је установило награду „Мина Караџић“ која се сваке године на Дан школских библиотекара додељује најуређенијој библиотеци основних, најуређенијој библиотеци средњих школа и најбољем библио-

текару основне, најбољем библиотекару средње школе. Награда се састоји из симболичног поклона школском библиотекару у новцу, књизи, и књигама награђеној школској библиотеци.

Награда се уручује на свечаности поводом Дана школских библиотекара – 4. понедељка у октобру. Свечаност организује школа чија је библиотека или библиотекар награђен у претходној години.

Правилником о критеријумима за доделу награде детаљно су установљени и критеријуми и начин предлагања и подношења пријаве за награду. Школске библиотеке и библиотекарe за награду предлажу секције, активи ДШБС или матична одељења библиотека које врше надзор над њиховим радом. У пријави се по ставкама из Правилника, образлаже зашто се школска библиотека или библиотекар предлажу за награду. Уз пријаву са образложењем пожељноје доставити грађу и прилоге који доказују речи: фотографије, акте, видео-записе, фетоконије, вести, посебна мишљења саветника, појединаца или тела и сл. Комплетирана документација шаље се на адресу чланова Комисије, која пријаве разматра. У досадашњим пријавама приметно је да се у образложењима изоставља библиотечко-информативна делатност тј. област библиотечког пословања.

Билтен Друштва школских библиотекара излази двапут годишње: за годишњу скупштину (мај) и пред Дан школских библиотекара (крај октобра, почетак новембра). Досада је изашло пет бројева Билтена. Билтен садржи корисне информације за школске библиотекарe: тумачење правних аката, преписку и одговоре Министарства просвете и других надлежних институција, информације о стручном усавршавању школских библиотекара, положају и статусу школских библиотекара, податке и контакте са руководством Друштва, вести и извештаје о раду и активностима Друштва, обележавањима годишњица и значајних датума... У последњим бројевима у Билтену објављујемо и стручне текстове и радове школских библиотекара (организација часа у школској библиотеци, план активности, припреме за часове, сценарије радионица итд), као и стручне радове других запослених у образовању, приказе и есеје.

Да би школска библиотека била привлачна, треба да буде пријатно место на којем ће се сви радо окупљати. Књижни фонд и опрема су значајни, посебно у време дигитализације, и пожељно их је, у складу са финансијским могућностима стално унапређивати. Ако хоћемо добро снабдевене и коришћене библиотеке потребан нам је новац. Ипак, осећа се криза читања, која је обрнуто пропорционална материјалном богатству друштва.

Велику шансу да буде успешна има она школска библиотека чији се библиотекар својски и са љубављу посветио свом послу. Са својом искреношћу и културно-информативним знањем школски библиотекар постаје позитиван, препознатљив читаоцима и на располагању им је. Љубазност и топлина су посебно важни у раду са најмлађим школарцима. У страху да нешто не погреше, а осетљиви и рањиви, деца се просто „отопе“ када сретну љубазног и библиотекара са осмехом, чиме библиотека за њих постаје „кул“ место. „Ништа не делује тако ужасно на младу душу као надменост, ништа је не полива тако убиствено хладноћом као савети и поуке тамо где она очекују саосећање“.¹¹⁸

Статус школске библиотеке веома је условљен упорношћу библиотекара да колективу и руководству предочи свој, и значај библиотеке у васпитно-обра-

¹¹⁸ Милинчић, Весна: Библиотека – срце школе. *Панчевачко чинилишће*, научни часопис за теорију и праксу библиотекарства. Год. 8, бр. 15 (2009), стр. 80.

зовном процесу. Да покаже да је веома компетентан и високо квалификован кадар у својој установи, и није могући технолошки вишак. Он је „народски речено – један од најписменијих, односно, интелектуални стожер школе, (...) свестрано образован, обавештен, комуникативан и надасве предузимљив, увек добронамеран у свом прегалаштву и, имајући побројано у виду, несумљиво заслужује да се његово мишљење уважава, да га консултују у вези с развојним плановима школе и свим важним темама.“¹¹⁹ Упућен у издавачку делатност, као и интересовање и потребе чланова, утицајан је на њихов избор литературе. Својим ауторитетом и контактима са издавачима и писцима повољно реализује одређене програме.

Библиотека би требала да представља центар стручног и педагошког развоја школе (као што су најсавременији трендови).

Већина наших школских библиотека дели судбину образовног система у целини, што се огледа у: застарелости књижног фонда и немогућности веће набавке, недостатку техничке опреме и некоришћењу електронске као и аудио-визуелне грађе.

Савремена школска библиотека прераста у информациони центар школе. Потребно је обавестити ученике да у библиотеци могу добити много више од школске лектуре.

Преуређењем простора, функционални ентеријером и занимљивим архитектонским решењима, може се побољшати амбијент делатности рада. Библиотека треба да прати информатичку револуцију. „Кључно место у школи постаје осмишљено за управљање знањем и развој креативности“.¹²⁰

У новоизграђеним школама земаља западне Европе и Скандинавским земљама, библиотека је у средишту школске зграде, а учионице и остале просторије су по рубовима.

Библиотека утиче на унапређење наставног процеса у школи. Библиотекар треба да помогне ученицима у сналажењу међу великим бројем информација и да одаберу и квалитетно употребе одређени податак. Квалитетна употреба интернета има значајну улогу.

Сарадња библиотекара и предметног професора треба да постоји и значајна је. У библиотеци ученици треба да имају могућности за самостално истраживање и слободно коришћење дигиталних и штампаних извора информација. Библиотекар одржава интензитет и динамику дешавања у библиотеци, које се огледају кроз: промоције, предавања, секције, радионице, изложбе, итд. У библиотеци треба да буду заступљени квалитетни и веродостојни извори информација.

Технолошка модернизација библиотеке, не подразумева запостављање њених класичних и најважнијих функција: набавке и читања књига.

У српским школама значај библиотечког пословања није адекватно решен и умногоме зависи од добре воље и интелекта директора. Велика је срећа када управа школе спозна значај развоја библиотеке и годишњим финансијским планом предвиђа средства за набавку књига. Поред набавке фонда школске лектуре, на тај начин се набављају и најзначајнија нова издања из најрелевантнијих области. При набавци стручне литературе консултују се наставници, а за набавку белетристике и наставници и ученици.

¹¹⁹ *Исио*.

¹²⁰ Башић, Зоран: Пројекат ИНТЕРНЕСТ – Школска библиотека 21. века, *Билџен*, Друштво школских библиотекара Србије. Год. 2, бр 3 (2008), стр. 35.

Значајна је и набавка књига у виду донација разних субјеката, као и бивших и актуелних ученика и наставника.

Води се рачуна и о набавци периодике, тако што се школе преплаћују на одређене часописе. Основни циљ библиотеке је да се књиге што више читају.

Познато је да су деца од осме до петнаесте године у деликатном узрасту. Како родитељи тако и наставници труде се да их учине племенитим људима, развијајући код њих потребу да питају и задовоље радозналост. С тога, „књиге су драгоцени помоћници и највећа изворишта и покретачи цикличних узлета младих. Примерима из књига и праксе јачамо самопоуздање и здраву амбицију детета, подстичемо га да истражује, да не одустаје, хвалимо га зато што се труди и онда кад не успе, учимо га да се радује и туђем успеху“.¹²¹

Да би код ученика развили култни мотив перманентног интересовања за књигу, потребно је смишљено ради на томе, све док она не постане његова стална потреба. „Дете читајући песме, бајке, приче, књиге богати свој ум, развија интелигенцију, подстиче стваралачке амбиције, формира позитивне црте воље и карактера, развија машту, оплемењује емоције. Читајући, мали школарац богати свој речник, проширује своја сазнања, подиже ниво опште и говорне културе, као и писмено и усмено изражавање. Коришћење различитих књига доприноси странеом развоју и пунијем животу ученика.“¹²²

Књиге као и други библиотечки материјал и ученицима и наставницима служе за проширење и унапређење наставе. Наставни процес током школовања за будући позив треба ученика да навикне да увек користи књигу, као сазнајно средство које унапређује рад. И постићи ће то ако ученика ставља у ситуацију да се књигом служи и у радном, односно учећи, и у слободном времену. Јер „образовати помоћу књиге значи, организовати учеников рад с књигом“.¹²³

Навика коришћења изворне литературе, усађена помоћу библиотеке, пренеће се на стално дружење с књигом. Са завршетком школовања не треба да престане читање, већ и даље читати, како због стручног усавршавања тако и због духовног и уметничког напретка. Зато се каже, да се степен образовања мери према томе колико смо створили читалачке навике и оспособили се за самообразовање помоћу књига.

Осмишљеним интервенцијама, које не смеју бити принудне, треба дозволити детету да испуни жељу за књигом и да га она привуче својим садржајем. Уколико му читање књиге представља задовољство, значи да се код детета-ученика развио интерес за читање, а тиме и за стално културно напредовање.

Најреалнији показатељ културног стања једног друштва јесте књига. Библиотека као институција где се феномен читања најверније огледа, није сама довољна да привуче читаоце, потребни су додатни напори да се схвати предност коришћења књиге у данашњем друштвеном развоју.

Како присуство савремених средстава масовних комуникација мења улогу књиге и читања, потребно је истаћи њену вредност над осталим изворима сазнања. Подстицаји за напредовање и образовање младих налазе се у књигама. Елек-

¹²¹ Милинчић, Весна: *нав. дело*, стр. 82.

¹²² *Деца и библиотеке*: зборник радова са међународног научног скупа одржаног у Београду од 5. до 9. октобра 2005, / уредник Александра Вранеш. Београд, Филолошки факултет Универзитета, Библиотекарско друштво Србије, 2006 (Београд : МСТ Гајић), стр. 90.

¹²³ Радовић, Слободан: Школска библиотека у настави са примерима из наставе матерњег језика и књижевности. Горњи Милановац, Дечје новине, 1982 (Крагујевац : Никола Николић), стр. 8.

тронском запису подједнако је вредна традиционална књига, без обзира што друштво није довољно афирмисало вредност и референтност књиге.

Тинејдери су млади узраста између тринаест и деветнаест година. У средњошколским библиотекама сви корисници (изузев наставника) су тинејдери. У основним школама то су ученици виших разреда.

Са тинејдерима је лепо радити, али је и захтевно. „Никада није било лако разумети их. Они су и деца и одрасли. (...) Испуњени су задивљујућом снагом, а често су ослабљени немирима и сумњом у себе.“¹²⁴ То је период живота који је забаван, узбудљив, креативан, чудесан, енергичан, интересантан, али у исто време испуњен тешкоћама, фрустрацијама, различитим емоцијама и збуњујући. Они желе да дефинишу сопствену личност и постану независни.

Тинејдери имају потребу за својим простором. Он треба да буде другачији од дечијег, али и од оног за одрасле. За то је потребно упознати њихове жеље и потребе. Библиотекар треба пуно да разговара са тинејдерима, па и да се присети времена када је он био у том узрасту. Он треба да разуме своје младе кориснике. Да би то постигао не треба да нагађа очекивања и жеље ученика, већ једноставно да их пита за то. На тај начин они ће се осетити важним и значајним, а потом и више користити услуге библиотеке. „Ако заиста желите да сазнате више о тинејдерима и ономе што они воле, само их директно питајте.“¹²⁵ Неопходно је активно комуницирати са младима и бити пријатељски настројен. Библиотекар треба да допусти тинејдерима да га воде. Њихови коментари, идеје и сугестије су од великог значаја.

Комуникација са младима је битна, али је још битније слушање. За то су погодни обични разговори, као и усмене и писане анкете. Анкета је лак начин да се дође до информација. При том, ученици могу да пруже помоћ приликом креирања и спровођења анкете. Она не треба да буде предугачка, јер у том случају вероватно неће бити попуњена до краја. Треба да буде занимљива и креативна, визуелно привлачна. Није на одмет експериментисати са бојама, сличицама и словима, али у свему треба бити умерен. Битно је увек имати у виду мишљење тинејдера уколико желимо да библиотеку прилагодимо њима.

Библиотекар треба да преобликује библиотеку стварајући функционалан простор за тинејдере. Пожељно је укључити младе у процес преуређења. Они су најбољи и највећи ресурс. Шта би тинејдери волели да виде у библиотеци и шта да им она пружи? Одговори су различити: јарке, веселе боје и предмете, тихо место за учење, место где могу да се друже, савремену технику, више рачунара и пратеће опреме, аутомате за храну и пиће, дуже радно време, више активности, пуно часописа, велики избор аудио-визуелне грађе, љубазне и модерне запослене. Пожељно је да библиотека има миран и тих део за учење, али и простор где ће млади моћи заједно да уче, разговарају, смеју се. „У најбољем случају, простор за тинејдере треба да буде осмишљен тако да нема сумње да је створен посебно за њих. Као што тинејдери чезну за другачијом личношћу, једнако им је важно да имају посебан простор који им омогућава да испоље своју индивидуалност.“¹²⁶ Библиотеку треба што више прилагодити младима, колико год просторне и финансијске могућности то дозвољавају.

¹²⁴ Болан Тејни, Кимберли: Простор за тинејдере – преображај библиотеке корак по корак. Београд, Филолошки факултет, 2009 (Београд : Белпак), стр. 1.

¹²⁵ *Истио*, стр. 6.

¹²⁶ *Истио*, стр. 8.

Анкета за тинејџере

1. Ти си девојчица дечак

2. Колико имаш година? _____

3. Где волиш да проводиш време са пријатељима?
 у својој кући у њиховој кући
 у кафићу друго _____

4. Да ли имаш неки хоби?
 да, то је _____
 не

5. Шта највише волиш да радиш у слободно време?
 гледаш телевизију слушаш музику
 играш видео игрице гледаш филмове
 сурфујеш интернетом шеташ се
 бавиш се спортом читаш књиге
 читаш новине/часописе
 бавиш се хобијем
 друго _____

6. Колико времена дневно (у просеку) проводиш учећи?
 не учим 1 сат 2 сата 3 сата

7. Где највише волиш да учиш?
 у својој соби (код своје куће)
 заједно са другом/другарицом у њиховој кући
 у школи друго _____

8. Да ли користиш интернет?
 да не

9. Да ли код куће имаш приступ интернету?
 да не

10. Зашта највише користиш интернет?
 необавезно сурфовање и-мејл
 посећивање причаоница
 посећивање форума читање вести
 посећивање сајтова за дружење (фејсбук, твитер и сл.)
 проверавање спортских резултата
 играње или преузимање игрица
 преузимање музике/филмова/серија
 тражење информација о производима које желиш да купиш
 друго _____

11. Наведи три сајта која најчешће посећујеш
1. _____
2. _____
3. _____

Пример анкете за тинејџере

12. Где најчешће приступаш интернету?
 код куће код друга/другарице
 у школи у интернет кафеу
 друго

13. Да ли си некада користио интернет за тражење информација потребних за школу?
 да не

14. Да ли би ти користило када би у школи имао слободан приступ интернету?
 да не

15. Да ли волиш да читаш књиге?
 да не

16. Да ли читаш књиге мимо школске лектире?
 да не

17. Каквих књига би волео да има више у школској библиотеци?

- комедије љубавни трилери
 романтичне комедије тинејџески
 хорор популарна психологија
 популарна наука друго
-

18. Шта би волео да можеш да позајмиш из школске библиотеке, осим књига?

- музичке ЦД-ове филмове на ДВД-у
 стрипове стручне часописе
 часописе за тинејџере
 друго _____

19. Коју врсту догађаја и програма би посећивао у школској библиотеци?

- ниједну
 разговоре о књигама/филмовима/позоришним представама
 помоћ око домаћих задатака
 развој компјутерских вештина
 друго _____

20. Молимо те да напишеш предлоге за побољшање рада школске библиотеке!

Хвала ти на сарадњи!

Добра библиотека за тинејџере треба да буде привлачна, забавна и неформална. Потребно је застарели, досадни изглед библиотеке прилагодити младима. Уз мало труда то се може постићи и учинити да библиотека буде привлачна ученицима, а физичко и психолошко окружење библиотеке значајно утичу на то. Треба створити везу између библиотеке и места на којима млади воле највише да бораве: упознати места и ствари које су им битне; прелистати тинејџерске часописе; гледати телевизијске емисије, као и веб презентације посвећене младима; посетити књижаре и у њима одељења за тинејџере.

Треба пронаћи креативно решење за постојећи простор; уколико је могуће, консултовати дизајнере и архитекте. И ученици треба да учествују у стварању новог простора. „Тинејџери и њихова интересовања и склоности могу бити импулсивни и непредвидиви“¹²⁷, и зато их треба питати за мишљење. Простор треба да прихвати као свој, да се са њим идентификују; треба да одише особеношћу и привлачношћу за тинејџере; а по стилу и декору да им буде близак.

У библиотеци је пожељно поставити различите облике намештаја како би се задовољиле потребе тинејџере, али и њихова природа уопште. Важан је изглед намештаја (боја, стил) и његов распоред у просторији. Намештај треба да буде удобан, динамичан и савремен, па ће и он сам привлачити кориснике.

Тинејџери воле промене, новитете и савременост. Ефикасно коришћење боја (зидова, намештаја) је лак начин да се направе промене у библиотеци. Треба изабрати боје које покрећу и мотивишу. Боје могу да утичу на широк спектар осећања. Нежне боје изазивају опуштање, а јарке подижу расположење. Боје, такође, визуелно могу утицати да простор изгледа нешто већи или мањи. На време треба размишљати о овој теми и сакупљати идеје.

Тинејџери су изазовна циљна група, али школска библиотека њима може много да пружи: простор, који ће бити дизајниран тако да прија младима, да им пружи осећај релаксираности, слободе, али и озбиљности и зрелости; могућност да се опусте у пријатном амбијенту и занимљивом намештају; могућност да се креативно изразе и учествују у разним пројектима у којима ће исказати своје способности, интересовања и осећања; могућност да се осећају одрасли.

У основном и средњим школама уобичајено је да се организују различите секције. Њихов циљ је да на креативан начин испуне слободно време ученика који су заинтересовани за одређену област.

Једна од школских секција је и библиотечка. *Библиотечка секција* окупља ученике који су заинтересовани за рад у библиотеци, воле да читају, имају жељу да проводе више времена у библиотеци и ван ње на културним догађајима везаним за књигу.

Приликом планирања рада библиотечке секције полази се од општег програма развоја школе, услова средине у којој школа ради и свих слободних активности које се реализују у школи. У планирању рада секције полази се од њених програмских захтева који су усклађени са задацима програмских активности и са задацима наставних предмета. Усклађују се општи задаци секције са оперативним задацима из годишњег програма рада школе и са интересовањима и потребама ученика.

При планирању рада секције превасходно се води рачуна о интересовањима и потребама ученика. Ученичка интересовања су разноврсна, захтеви често нереал-

¹²⁷ Болан Тејни, *нав. дело*, стр. 15.

ни. Зато се, водећи рачуна о могућностима ученика, програмирају остварљиви задаци. Разматра се који садржаји ученицима највише одговарају, шта их посебно интересује, који су њихови предлози, за које садржаје показују највише интересовања.

Библиотечка секција има значајну улогу у васпитању и образовању ученика, јер их навикава и оспособљава за самостални рад, развија љубав према књизи, негује колективизам, подстиче истраживачку радозналост и индивидуални креативизам. Она испуњава слободно време ученика пријатним доживљајима, задовољава њихове иницијативе и стваралачке способности. На тај начин библиотека успешно врши своју образовно-васпитну улогу, а преко тих облика рада постаје једно од омиљених места ученика.

Библиотека организује разноврсне облике рада са ученицима у циљу повезивања деце са библиотеком, ширег задовољења њиховог интересовања и стваралачких иницијатива. Примена одређених облика, метода и средстава рада у раду библиотечке секције зависи, пре свега, од узраста ученика, њихових интересовања и способности.

Чланови библиотечке секције упознају библиотеку као информациони центар школе у коме се налазе не само конвенционални извори информација (књиге и часописи), већ и неконвенционални (CD, DVD и остали мултимедијални материјал). На тај начин ученици и наставници стичу увид у све изворе информација којима школа располаже, без обзира на облике презентације садржаја.

Програм рада библиотечке секције, у зависности од узраста ученика, може да обухвати следеће садржаје:

- упознавање ученика са историјом настанка књиге и развојем библиотека;
- упознавање са деловима књиге: главни наслов, хрбат књиге, предговор, поговор, садржај, илустрације;
- упознавање са смештајем књига и Универзалном децималном класификацијом;
- упознавање са техником издавања и враћања књига;
- сређивање полица са књигама и естетско уређење библиотеке;
- упознавање писаца и дела;
- физичка обрада књига;
- сређивање поцепаних књига;
- приређивање изложби књига и тематских изложби;
- прикупљање исечака из новина и дечије штампе;
- организовање књижевних сусрета;
- обележавање културних и историјских догађаја;
- уређивање паноа;
- организовање акција прикупљања књига за школску библиотеку;
- посета библиотекама суседних школа и сарадња са њиховим секцијама;
- посета матичној библиотеци и упознавање са њеним радом и књижним фондом;
- разговори о новоизашлим књигама;
- посета сајмовима књига;
- сарадња са осталим секцијама у школи: рецитаторском, литерарном, драмском, новинарском, музичком, ликовном.

Нове технологије донеле су велике промене у многим сферама живота, па тако и у библиотечку делатност. Савремена настава подразумева бројне иновације чији је смисао унапређење васпитно-образовног рада. У библиотекама су се и раније чували и користили не само штампани и сви други носиоци података, али је масовна употреба персоналних рачунара утицала да аудио-визуелна грађа добије већу примену у образовном процесу. Тиме библиотека прераста у медијатеку. У неки школама медијатека се развија самостално, док је у другима она у оквиру библиотеке.

Школска медијатека постаје неопходан простор у школи, који наставници и ученици активно користе у својим свакодневним наставним и ваннаставним активностима.

Медијатекар је стручни сарадник у васпитно-образовном процесу који ради у медијатци. Медијатекар треба да буде упућен у принципе рада савремене техничке опреме, основе информатике, интернет технологије, манипулисање апаратима и уређајима и другим средствима. Да би медијатека испунила очекивања и била у функцији свих васпитно-образовних области, неопходно је да медијатекар сарађује са свим наставницима. Без овакве сарадње медијатекар се не може успешно укључити у тимски рад. Медијатека је у ствари својеврсна лабораторија у којој школски медијатекар, са осталим сарадницима, демонстрира оно што се данас означава као модерно.

Медијатекар обавља различите послове, међу које спадају: израда и копирање материјала потребног за наставу, прављење *power point* презентација и њихово приказивање на видео пројектору, одржавање комплетне школске рачунарске мреже, израда и ажурирање школске *web* странице, учествовање у припреми и реализацији културних активности и др.

Савремена медијатека представља мултимедијални ресурсни центар и подршка је квалитетном образовном програму и градиву које се предаје на часовима.

Савремена технолошка достигнућа треба применити у подстицању и развијању навика читања (нпр. филм, видео игре). „Карактеристичан је пример шведских дечјих библиотекара, који су седамдесетих година, уношење неких видова некњижне библиотечке грађе, попут музичких и видео касета, а потом и видео игара, сматрали непотребним и непожељним у дечјим библиотекама, да би само пар деценија потом одушевљено прихватили технолошке иновације које су у дечије библиотечарство увеле њихове данске колеге. Удружење данских библиотекара је међу првима у Европи започело с употребом рачунара у библиотеци у функцији обраде, проналажења и задуживања књига, али и отворило 'компјутерске и видео-радионице' у дечјим библиотекама, омогућивши деци да науче да рукују рачунаром, а уведене програмске иновације су повољно утицале на пораст броја читалаца.“¹²⁸

Информационалност у оквиру школских библиотека огледа се у примени информатичке технике, тј. пружању информационалних и корисничких услуга, односно савремено описмењавање младих читалаца.

Рачунар је моћно наставно средство које, уз одговарајућу опрему, софтвер и прикључак на интернет, може да замени многа друга наставна средства: за репродукцију већ снимљеног огледа из физике или хемије довољан је видео бим; уз одговарајуће звучнике могуће је репродуковање музике на часовима музичког

¹²⁸ Малић, Драгана: Модерне дечје библиотеке: могућности и перспективе. *Бележница* – часопис за библиотечарство, књижевност и културу. Год. 11, бр. 20–21 (2009), стр. 27.

образовања; сам видео бим је довољан за виртуелну шетњу по светским музејима и висококвалитетну репродукцију слика важних за историју уметности.

После деценијских напора да се мултимедијална настава уведе у школе и многих неуспеха (због недостатка новца) мултимедијална настава је у многим српским школама постала интегрални део наставе, уз употребу рачунара и видео бима. Наставници могу и сами да праве мултимедијалне презентације, а не само да користе готове материјале. За прављење мултимедијалних презентација наставницима су на располагању многе идеје и ресурси доступни уз помоћ рачунара и интернета. Електронско учење, уз помоћ медијатеке, представља нову педагошку грану која редефинише теорију и праксу наставе.

Кључни задатак савремене школске библиотеке у оквиру васпитно-образовне делатности је развијање културе читања сваке врсте текста. То подразумева да библиотека у школи треба да буде: „...информациони, комуникациони центар који располаже различитом, вишеаспектно обрађеном библиотечком грађом вешто, зналачки, инспиративно и занимљиво је презентира читалачкој публици кроз стимулативне програме за повећање читаности“.¹²⁹

Читаност подразумева обавештење о: чињеницама, збивањима, појавама, надоградњи стеченог знања учењем и естетским виђењем прочитаног штива и спознају културних и свих других вредности конкретних дела. Традиционална школска библиотека је углавном била окренута настави књижевности, док савремена подстиче читање код ученика као свезнајући моменат и развија код њега рецептивне и конгитивне способности.

Последњих деценија двадесетог века, школска библиотека је ученике усмеравала углавном на потребе за књигом у настави књижевности и мање у настави друштвених предмета, почетком двадесет првог века ставља се акценат на индивидуални рад ученика у свим областима наставе. Стављањем акцента на индивидуалан рад ученика, створиле су се потребе за различитим изворима добијања информација.

Већина школских библиотека је неприпремљена да адекватно задовољи потребе ученика из наставних области, из тог разлога их наставници, а и библиотекари, упућују на јавне библиотеке (или на факултетске или неке друге, ако их има у том месту). Ни сами наставници често немају могућност да у школској библиотеци користе потребну стручну литературу о савременим облицима стручног рада. Оваква прилика је довела до стварања референсних збирки у школским библиотекама, као важног сегмента њене библиотечке, информационе и педагошке делатности.

Референсна збирка у библиотекарству је збир публикација тј. информационих приручника, који су на располагању корисницима. Публикације референсног карактера су: разне енциклопедије и речници, регистри, библиографије и неке друге секундарне и терцијалне публикације. Те публикације читаоца упућују на коришћење примарних извора као и формално систематизованих података и чињеница. Искуство у раду школских библиотека ја спознало да коришћење публикација референсне збирке најпре показују ученици старијих разреда основне школе, за писање самосталних радова. Податке, најчешће, користе из уређених монографија или општих енциклопедија. Преко њих долазе до чињеница које обрађују

¹²⁹ Школске библиотеке у теорији и пракси – зборник радова са семинара у средњим и основним школама Срема, 1994–2004. Сремска Митровица, Библиотека „Глигорије Возаревић“, 2005 (Лаћарак : АМ график), стр. 77.

у тематским радовима. Референсне публикације су на располагању и ученицима нижих разреда основних школа, који најчешће траже биографије дечјих писаца, податке о важним историјским догађајим или значајним установама културе, или податке о важним индустријским објектима.

Исто тако ученици свих узраста користе енциклопедије и речнике да би знали значење, за њих до тада, непознатих речи, које сусрећу у задатим радовима, али и ношени жељом ка потпунијем образовању.

Публикације референсне збирке потпуније користе ученици средњих школа, за писање семинарских радова посвећених техничком развоју одржених грана привреде, науке, културе. Они уствари користе специфичне текстове у одређеним енциклопедијама. Верни корисници приручника референсне збирке су и матуранти, спремајући радове за завршни испит.

У целини узевши, коришћење специјалних енциклопедија и других публикација, има карактер образовања и васпињања младих генерација. Логичко читање и егзактно разумевање текста, имају за циљ образовање ученика. Користећи енциклопедије, монографије, речнике, из арсенала школских, а и осталих библиотека, ученици трајно стичу навику коришћења књиге као извора информације и као културне вредности, чиме се постиже васпитни карактер код ученика.

Референсне збирке као вредан, али недовољно коришћен информациони потенцијал за ученике, намењен је и наставницима као и сарадницима у настави. Посебно место за наставни кадар заузима литература из области педагогије и психологије. Када је реч о савременим токовима наставе и образовања, референсне збирке треба наставницима и сарадничком кадру у настави да презентује информације о новим токовима, чији ће креатор бити библиотекар школске библиотеке. Информационе обавезе школске библиотеке су:

- „1. Сталан доток најактуелнијих информација о савременој васпитно-образовној технологији.
2. Прикупљање, класификација и обрада великог броја информација неопходних наставницима свих струка.
3. Систематско праћење педагошке и других наука“.¹³⁰

Тако би школска библиотека поседовањем референсних збирки испуњавала информационе потребе својих читалаца (ученика и наставника), и упућивала их на развој модернијих процеса у настави и учењу.

Посао школског библиотекара је одговоран, разнолик, креативан. Иако многи не мисле да је то леп, али и важан и одговаран посао, он то свакако јесте.

Често се упоређују послови библиотекара и наставника уз мишљење да је посао наставника далеко тежи и одговорнији. Посао школског библиотекара има и тежих и лакших сегмената, а околина често види само оне најједноставније. „Треба се борити против мишљења које укупан посао мери према његовим најједноставнијим формама. (...) Упоређивати оно што је суштински различито у пословима библиотекара и наставника не води никуда и ћорав је посао.“¹³¹

Неретко се догађа да школски библиотекар чује коментаре којима му завиде на његовом послу, као што су „благо теби“ или „лако је теби“. Сви ти коментари, с једне стране, имају смисла. За књиге се каже да су „најпаветнији који ћуте“, а библиотекар има привилегију да време проводи међу њима. Такође, деца су нај-

¹³⁰ Школске библиотеке у теорији и пракси, стр. 82.

¹³¹ Исто, стр. 91.

бољи, најдрагоценији и најзанимљивији део друштва. Тако да школски библиотекар повезује најбоље у духовном смислу са најбољима у друштву. Тиме он, заиста, има један од најпривилегованијих послова.

Школски библиотекар деци пружа знање и усхићење у читању. Он ученицима, „кроз фондове школске библиотеке, отвара двери свеколике науке и уметности“.¹³²

Смисао лепоте занимања библиотекара је у непосредном учествовању у процесу развоја личности детета, почев од првих година основног образовања. Својим правим приступом и несебичним максималним залагањем успоставља добар однос на линији библиотекар – ученик. То утиче на мишљење ученика о библиотекару које је много вредније од доброг „словног односа“ и уважавају га као доброг и стручног саговорника и поузданог информатора.

Библиотекар упознаје и даје препоруке ученицима о изворима знања, јер коришћење уџбеника није од пресудног значаја, пошто је данас „важније владати изворима сазнања него поседовати знање“.¹³³

Лепо је од „чуvara књига“ прерасти у стручног сарадника у настави, што је атрибут савременог школског библиотекара. Лепота његовог занимања огледа се и на часовима који се одвијају у библиотеци, где је он равноправни носилац образовно-васпитне функције са наставним кадром. Часови реализовани добрим садржајем и стручним радом библиотекара доприносе културном развоју ученика и важном значају књиге.

Значајно је, у време када код ученика важну улогу заузимају средства масовне комуникације, „да школску библиотеку организује као место рада и опуштања, стварања и приказивања, место које читаоци треба да присвоје и да науче њиме да управљају“.¹³⁴ Популаризација књиге и проналажење њеног пута до срца младих читалаца битан је фактор позива библиотекара и лепоте његовог занимања.

Најлепше за једног библиотекара је када најмлађи школарац изађе из библиотеке задовољан и опуштен, а не збуњен и уплашен и у себи изгради и понесе лепу слику о библиотеци и библиотекару који у њој ради.

Закључак

Школска библиотека, као део институције школе, ради на васпитању и образовању деце и омладине, а школски библиотекар је носилац те функције. Његов, како се најчешће мисли, леп и креативан посао је у исто време и одговоран. Његов подстрек на унутрашњу мотивацију детета, да стиче и проширује знање, исто је толико важан као и похвале и награде, као подстицајни покретачи спољашње мотивације. Способност библиотекара је да код најмлађих основаца, кроз игру развије љубав према књизи и прихвате је као незаменљив медиј. Зато за њега кажемо да је мост између тајни књига и тајни њених читалаца. Као добар познавалац књижног фонда, теба да буде у току са актуелностима из свих области. Учествује са наставником у припреми часа и његовом васпитно образовном процесу. Код ученика развија мотивацију за учењем и знањем. Школска библиотека и њен библиотекар су неизоствни чинилац у образовању и васпитању младих и стварања здравих генерација. Ако иде на посао радујући му се, ако воли децу и књиге, значи да је изабрао прави позив и он је прави школски библиотекар.

¹³² Зељић, Нада: Школски библиотекар – бити или не бити. *Билџен*, Друштво школских библиотекара Србије. Год. 1, бр 2 (2007), стр. 21.

¹³³ *Школске библиотеке у теорији и пракси*, стр. 115.

¹³⁴ *Исто*, стр. 116.

Кроз набавку, инвентарисање, обраду, класификацију, заштиту укупног библиотечког фонда, реализује се библиотечко-информациона делатност школе. Васпитно-образовна делатност је основна делатност школске библиотеке и значајан део рада школског библиотекара. То је системско и организовано упознавање ученика са свим врстама библиотечко-информационе грађе и њихово оспособљавање да самостално користе свих врста информација. Коришћењем библиотеке код ученика се развија навика за сталним образовањем и после завршеног редовног школовања. Библиотекар у оквиру ове делатности сарађује и са наставницима и стручним сарадницима, с циљем реализације неких других активности (извођење часова у библиотеци, посете сајмовима књига).

На реализацији културне делатности школске библиотеке, библиотекар упознаје ученике са културним животом на нивоу школе, жопштине, града. Да би ово реализовао успоставља сарадњу са културним установама: позориштима, музејима, галеријама.

Да би задовољила потребе својих читалаца, ученика и наставника, важан задатак школске библиотеке је развијање културе читања, као и да је информациона и комуникациони центар са најразличитијом библиотечком грађом. Пошто већина школских библиотека не задовољава потребе читалаца, то је довело до стварања референсних збирки. То је збир публикација, односно информационих приручника, као што су: разне енциклопедије, речници, регистри и друго. Примећено је да ученици свих узраста користе енциклопедије и речнике, али и друге делове референсних збирки. Закључак је да коришћење енциклопедија и других публикација има карактер образовања и васпитања младих генерација.

Библиотечки фонд школске библиотеке користе и ученици и наставници. Њен књижни фонд чине: књиге, часописи, приручници и друге публикације, а некњижни аудиовизуелни материјал. Обогаћујући свој књижни фонд квалитетним и разноврсним делима, школска библиотека ће одговорити захтевима и других предмета, а не само српског језика. Заинтересованост младог читаоца-ученика за област свих предмета, библиотека може обезбедити једино адекватном литературом за дотични предмет. Енциклопедије, речници и нека друга сродна издања, сматрју се приручном литературом и служе ученицима за брзо информисање из одређене области.

Пријатно место, на којем ће се сви радо окупљати, школска библиотека треба да се налази у централном делу школске зграде. Љубазан и искрен са културно информативним знањем, школски библиотекар је позитивна особа и увек на располагању својим ученицима-читоцима. На њемује да својом упорношћу колективу и руководству школе предочи свој значај и значај школске библиотеке у укупном васпитно-образовном процесу. Нажалост већина наших школских библиотека дели судбину укупног образовног система, што је евидентно у застарелости књижног фонда и немогућности већих набавки, недостатку техничке опреме и слично.

Стручни сарадници — библиотекарски школских библиотека су у обавези сталног стручног усавршавања: праћењем стручне литературе, сарадњом са другим библиотекама, учешћем на стручним семинарима, полагањем стручног испита. Стручно оспособљавање подразумева стицање потребног знања из области библиотекарства, у сврху овладавања укупним пословима у струци, док је стручно усавршавање надоградња већ постојећег стручног знања. Усавршавање школског

библиотекара биће интезивно само уколико је руководство школе свесно улоге школске библиотеке у систему образовања.

У нашим библиотекама углавном не раде професионални библиотекари. То су најчешће наставници који из неког разлога више не раде у настави или они који немају довољан фонд наставних сати. Резултат свега тога је: непоседовање елементарног знања из библиотечке делатности, честа смена или више особа запослених у библиотеци, деградација стручног сарадника-библиотекара, незадовољство корисника.

Уколико не наилази на разумевање код сарадника, креативан библиотекар користи паное. Подаци о новокупљеним књигама, о специфичним публикацијама о: наркоманији, алкохолизму, препоруке и идеје ученика, неки од извора са паноа.

И музика у школској библиотеци утицаће да се корисници-ученици осећају задовољније и опуштеније, а одразиће се и на позитиван утисак о библиотекарју.

Да би привукли стално интересовање ученика за књигу, потребно је осмишљено радити на томе, што је улога и родитеља и наставника. С обзиром да савремена средства комуникације, мењају значај књиге и њене вредности, неопходно је истаћи њену вредност над осталим изворима сазнања. Подстицаји за образовање и напредовање младих, налази се у књигама. Традиционална књига, та важна институција, најреалнији је показатељ културног развоја једног друштва. Библиотекар који се својски и са љубављу посветио своме послу, учиниће и успешном своју библиотеку.

Школска библиотека је лепо масто за избор животне професије. Све више је професионалних библиотекара у нашим школским библиотекама и примећује се благо побољшање, у смислу да га више људи узима као животни позив, а не као успутно занимање. Учествовање у процесу образовања и васпитања младе генерације свога друштва велика је част.

Школски библиотекар је увек у најбољем друштву, међу књигама, а и његови клијенти су најбољи део друштва – деца. То је лепота и привилегија његове професије, повезује најбоље штиво са најбољим делом друштва. Воли децу и књиге, с полетом креће на посао, а радни дан му неприметно прође, то је занимање које је изабрао – то је професија школског библиотекара.

2.1 Улога школске библиотеке у иновирању дидактичко-методичких стратегија у наставном процесу

„Увек сам замислио рај у обличју библиотеке“.

Борхес

Мањи или већи раскорак између дидактичке теорије и наставне праксе није само специфичност за однос између педагошких наука и васпитно-образовне праксе, већ је као нека законитост стални пратилац односа теоријских сазнања и њихове операционализације и у другим наукама. На основу досадашњих теоријских сазнања и непосредних искустава може се закључити да је све већи раскорак између постојећих дидактичких теорија и дидактичко-методичке праксе (Јукић; 2005: 28). Зашто је то тако? Шта би требало учинити како би се наставна пракса непрестано усавршавала у складу са теоријским достигнућима? На који начин би савремена наставна пракса постала стално извориште и инспирација нових теоријских сазнања и којим путем би утицала на дидактичке теорије?

Савремене педагошке и дидактичке теорије нуде обиље претпоставки за унапређење дидактичко-методичке праксе. Основно полазиште већине прогресивних научника јесте да крајњи циљ буде развијање креативне способности ученика, њихова оспособљеност за самостално учење и доживотно образовање. Конструктивистички приступ учењу (по моделима Пијажеа и Виготског) прокламује наставу у којој је ученик субјекат, активни учесник, партиципатор сопственог знања, а не упијајући инструмент чија се улога састоји у репродукцији градива. Са мањим или већим неслагањима когнитивисти, необихејвистички, гешталтисти, представници хуманистичко-феноменолошких теорија, долазили су до крајњег циља који се односио на поштовање ученикове личности и дидактику усмерену ка ученику. Настава не сме да се одвија по *ex cathedra* принципу, а стара Сократова мајеутика у савременој педагогији доживљава ренесансу.

У циљу унапређења наставе и образовно-васпитног процеса, након утврђених недостатака, треба развити стратегије и моделе у школском раду који би побољшали и превазишли оно што се показало као неодговарајуће и превазиђено (Милутиновић; 2008: 189–199).

На који начин би школске библиотеке, почевши од сопственог иновирања и реорганизације, помогле у спровођењу иновативних модела и метода у настави?

Најпре, треба се фокусирати на задатке школске библиотеке. Школска библиотека нуди помоћ при учењу, књиге и изворе који, свим учесницима образовно-васпитног процеса у школи, омогућавају развијање и подстицање критичког мишљења и делотворно коришћење информација у свим облицима. Библиотечко особље омогућава приступ коришћењу књига и других извора информација, у распону од уметничких до документарних, од штампаних до електронских, на лицу места и на даљину (Радојковић и Стојковић; 2004: 136–141). Управо наведени извори имају задатак да допуњују и обогаћују садржај уџбеника, наставних материјала и методике наставе.

Школска библиотека треба да пружа своје услуге подједнако свим учесницима наставног процеса у школи, без обзира на узраст, пол, расу, веру, националност, језик, професионални и друштвени статус. У вези са овим, могућност коришћења услуга и колекција треба да се заснива на *Општој Декларацији Уједињених нација*

о људским њравима и слободама, и не сме да подлеже било каквој идеолошкој, политичкој или верској цензури, као ни комерцијалним притисцима. (http://www.nb.rsview_file.php?file_id=1283).

С обзиром на неопходност за променама, од великог је значаја редефинисати улогу школске библиотеке у основним школама, као примарном институционализованом облику образовања деце. Самим тим мења се и улога библиотекара. Уместо пуког „изнајмљивача“ књига, библиотекар би требало да буде особа која осећа потребу за променом, прихвата је и подстиче њено извођење.

Свака акција у правцу дефинисања модела нове библиотеке треба да започне акцијом библиотекара на освешћивању других учесника наставног процеса о неопходности за променама. Индикативно томе, тим за реализацију промена био би састављен од библиотекара, као носилаца пројекта, и представника заинтересованих корисника библиотеке.

Процес промена у школским библиотекама могао би се поделити у неколико фаза:

- сагледавање тренутног стања у библиотеци;
- испитивање потреба корисника библиотеке (ту спадају ученици, наставници, административно и друго особље, родитељи и друштвена заједница);
- смернице за промене, усаглашавање предложених промена са потребама корисника и израда плана;
- финансирање и буџет школске библиотеке;
- промовисање промена применом комуникационих стратегија;
- евалуација реализације плана.

О променама у раду библиотеке неопходно је информисати све заинтересоване, односно оне који учествују у извођењу плана и кориснике школске библиотеке. Поједини аутори из области унапређивања библиотека из Сједињених Држава наводе да је подручје јавних односа (PR – Public relation) један од битних узрока лошег пословања библиотека (Wools and Loertscher, 2005: 243–247).

Они предлажу употребу проактивних комуникационих стратегија и акција. Једна од стратегија јесте стратегија персуазије или како убедити друге у квалитете промовисаног „производа“. У нашем случају, ова стратегија би се односила на подстицање и придобијање корисника да што је више могуће посећују библиотеку и користе њене услуге. Рирдон описује интерперсоналну персуазију као „(...) врсту интерперсоналне комуникације којој је специфична одлика намера од стране најмање једног комуникатора променити мишљење, осећаје или понашања барем једне друге особе“ (1998: 114).

План промотивних активности школске библиотеке требало би да буде континуирано персуазивно, ванмедијско и медијско деловање у циљу позитивног (примарног и секундарног публицитета), поверења и хармонизације односа у самој школи, као и са широм друштвеном заједницом, стварањем позитивне јавне слике о њој.

Како ученицима представити нову библиотеку?

Отвореност, срдачност и предусретљивост библиотекара чине осовину промоције иновираних библиотека. Ако полазимо од става да су мотивационе стратегије један од најважнијих подручја когнитивног, конативног и социјалног аспекта образовно-васпитног процеса, онда је јасно од колике је важности њихова улога у истицању предности и занимљивости које се нуде у библиотеци. Интердисци-

плинарним приступом и међусобном сарадњом учитеља и предметних наставника могуће је утицати на мотивацију код ученика за коришћењем библиотечких услуга. Помоћ библиотеке у сопственом унапређивању, а самим тим и иновирању образовно-васпитног рада, огледала би се у трансформисању дидактичког троугла у дидактички шестоугао. Дидактички шестоугао чине циљ, садржај наставе, наставни метод и наставни медији – као подручје одлучивања – и антрополошко-психолошки и социјално-културни услови, као подручје услова (Банђур; 2001: 473). Дакле, ученицима је неопходно предочити предности употребе библиотечких услуга, коришћење атласа, енциклопедија, часописа и повезивање добијених информација са садржајима одређеним образовним стандардима. Тиме би се утицало на превазилажење једног од сегмената критикованог традиционализма, који се састоји у коришћењу уџбеника као јединог средства информисања.

Један од видова групног информисања библиотеке међу ученицима чине посете библиотекара одељењима, у договору са учитељима, предметним наставницима и одељенским старешинама. У школама у којима функционише рад ђачког парламента (чини га представник ученика из сваког разреда), промоција библиотеке може да се реализује кроз присуство библиотекара на састанцима парламента, где би се представиле новости у раду библиотеке. Наставно особље је могуће информисати о новим услугама и садржајима у библиотеци путем индивидуалних разговора о новопристиглим насловима, неопходној стручној литератури, о могућностима организовања часова у библиотеци или у учионици уз помоћ библиотекара и различитих пројеката, о изменама у плановима и програмима.

Наставни кадар је могуће информисати групно: путем опште презентације библиотекара на наставничким већима, појединачним презентацијама (садржаји из различитих области) или по већима разредне и предметне наставе. Такође, потребно је да библиотекари укажу на своју спремност и отвореност за сарадњом, помоћ у тражењу информација, као и на помоћ у коришћењу неопходне информационо-комуникационе технологије.

Административно особље је најбоље упознати са изменама у раду библиотеке кроз индивидуалне разговоре, имајући у виду њихову малу бројност у нашим основним школама и ужу специјалност (у школама најчешће раде један педагог, психолог и неколико чланова административног особља: секретар школе, благајник, рачуновођа). Важан део у ланцу иновација библиотека представља и промовисање рада библиотеке помоћном особљу, ком се није придавао значај. Одговарајућа стратегија у промоцији библиотеке помоћном особљу садржала би се у позиву за групну посету библиотеци, где би се одржала презентација о могућностима коришћења услуга библиотеке. У досадашњем раду је примећено да поједини запослени као помоћно особље желе и имају потребу да заврше прекинуто школовање или да започну ново. Ако је једна од улога библиотеке да утичу на перманентно образовање, дошколавање, те тиме и на стално усавршавање личности, излишно је говорити колики би био утицај школских библиотека на овакав вид надограђивања заинтересованих.

Још један од корака ка иновирању школских библиотека јесте отвореност за сарадњу са родитељима. Заинтересоване родитеље за коришћење библиотечког фонда и информационо-комуникационих извора треба обавестити о раду библиотеке путем брошура или присуством библиотекара на састанцима родитеља, где би се презентовала нова улога библиотеке у наставном раду.

У сарадњи школске библиотеке са корисницама ван школе важан чин представља интеракција са другим школским библиотекама у општини, као и са град-

ском библиотеком. Сарадња може да се одвија у стручно-библиотечком смислу међусобног прослеђивања новости, као и кроз учешће у заједничким акцијама које се организују на промоцији читања и коришћења библиотека. Једна од идеја је и да школске библиотеке буду укључене у библиотекарске савезе и друштва ради унапређивања свог рада и одржавања корака са новостима у струци.

Медијска промоција школских библиотека чини неизоставни део у представљању иновација у раду школских библиотека. Ову врсту промоције је могуће реализовати на основу присутности у информативним, забавним, културним и пропагандним медијским садржајима. Медији масовног комуницирања, Интернет, класичан промотивни материјал чине промоцију школских библиотека путем мас-медија. Заступљеност медија у промоцији библиотека изгледа тако да 60% чине аудиовизуелна средства (телевизија, филм, Интернет), 30% визуелни медији (штампани мас-медији), 10% аудитивни (радио) и 1–2% класични промоциони материјал (<http://www.mirkomiletic.rs>).

Претходно наведене активности могу да допринесу да се о библиотеци и њеном раду више чује и у самој школи и локалној заједници. Ученици, наставници особље и родитељи школе ће о позитивним новостима у раду школске библиотеке преносити своје импресије другим ученицима и корисницима услуга библиотеке, што ће, по формули реципрочних вредности, привлачити нове кориснике, а уједно и представити рад школске библиотеке. Описани начини комуникације са ученицима, наставницима, административним особљем, родитељима и друштвеном заједницом би требало да буду засновани на принципима отворености и транспарентности. Позивајући се на чињеницу да је делатност школске библиотеке јавна делатност и да се одвија у оквирима школског система који је, такође, од јавног интереса, сасвим је јасно због чега треба водити рачуна о доступности информација свим интересентима.

2.1.1 Насловна средства у библиотеци

Слике представљају најчешће коришћено средство како у настави тако и у свакодневном животу (дневне новине, ученички часописи, пропагандне поруке, илустрације и сл.).

Приликом коришћења слике у настави треба обратити пажњу на неколико битних фактора: слику је потребно приказати тако да је сви ученици могу добро видети, довољно дуго је изложити како би ученици могли уочити оно што је битно. Приликом гледања слике требало би се кретати од целовитог приказа ка детаљима који би слику заокружили у целини, и на крају водити рачуна о важности уметничке и дидактичке квалитетне слике, боје, јасноће, величине и занимљивости слике.

Коришћење фотографије у настави осим циља конкретног часа, омогућава нам остварење и низ функционалних, споредних циљева у избору, тумачење и разликовању врста фотографије као свеприсутног и моћног медија, што, у крајњој линији, спада у медијску писменост, преко потребну савременом човеку.

Такође, не смемо заборавити да фотографије треба да садржи информацију и да је самим тим и преносе, али и да истовремено снажно делују и на нашу имажинацију и на емоције, на опажање и на интелект. Будући да смо преправљени визуелним надражајима, привикавање детета већ на најмлађем школском узрасту да у визуелном свету уме да направи прави избор и да зна да „прочита“ фотографију, уклапа се у образовне-васпитне циљеве савремене наставе.

Карикајтура (термин потиче од италијанске речи „caricare“ – претворити, претерати) означава заострени приказ друштвених или разних људских тема углавном средствима графике.

Карикатура је у настави образован, забаван и креативан начин да се ученици ангажују у настави језика другог предмета јер се може употребити за усавшавање вештине читања и писања, подстицање тематске повезаности и пружања нових могућности за учење. Могу се употребљавати у штампаном или електронском формату да илуструју ученички напредак у вези са неком темом или задатком, за представљање ученика, за приказ књига уместо традиционалног и уобичајног, за духовито изражавање мишљења и става са неким контраверзним темама и на многе друге начине.

Када говоримо о карикатури неког човека, потребно је истицати, наглашавати особине делова тела (велики нос, стомак, бркови...). Наглашавајући одређене појаве или проблеме, она их уствари приказује доведене до крајњих граница, можда и не слутећи, некада приказује визије будућности, у случају да се у стварности ништа не промени. Тако да, оно што је некада било смешно, претеривање или карикирање, касније веома лако може чак и да постане реалност.

Теме карикатура су разноврсне, а међу њима су најчешће социјалне и економске, као и дешавања из свакодневног живота.

Интјернет, као светску мрежу рачунара, можемо користити на више начина. Један од најпопуларнијих начина употребе истог, јесте прегледање интернет страница процесом популарног назива „сурфовање“ интернетом. Свака интернет страница представља један хипертекстуалан документ. Хипертекст се састоји од међусобно повезаних делова текста тако да читалац интерактивно одређује редослед читања.

Интернет и нове технологије умногоме доприносе мењању света. Интернет може бити од значајне помоћи предавачу страног језика зато што:

- а) „Омогућава директан контакт ученика са извомим говоцима и циљном културом у реалним ситуацијама.
- б) Придодаје културну димензију учењу језика.
- ц) Нуди могућност за проналажење нових идеја за рад на часу (на пример нових игрица) ради боље мотивације ученика.
- д) Побољшава активност ученика у дијалогу са наставницима, ученицима.
- е) Фаворизује друштвене аспекте код усвајања језика.
- ф) Представља извор многих аутентичних материјала који обогаћују наставна средства и нуде свежу слику о култури једне државе, као и њеном језику“ (Mezzadri, 2000: 291–292).

Предавачи су се раније служили чешће уџбеником, нису уводили много аутентичног материјала, јер им није био тако лако доступан као данашњим предавачима. Они се данас могу послужити новинским и књижевним текстовима, песмама, клиповима, рекламама, сценама из филмова.

Спинелијева наводи (Spinelli, 2000: 138–139) да у данашње време заиста има пуно начина како се може доћи до *ауџентичног материјала*, путем сателитске телевизије и осталих електронских средстава комуникације, кроз иностране новине, у библиотеци. При одабиру би наставник требало да води рачуна о интересу ученика, њиховом узрасту, као и потребама због којих они уче страни језик. Материјал може бити писани, где је најчешће реч о различитим часописима, дневној

штампи, међутим могу се увести и различите информативне и туристичке брошуре. Јако важан је и видео материјал којим се наставници служе, јер он још више може приближити циљну културу ученицима.

Музичке нумере. Сувопарно је само набрајати чувене певаче, кантауторе из циљне културе. Боље је задржати се посебно на неком, слушати одређену нумеру, док ученици често имају текст пред собом. На тај начин се не стичу само знања из културе, већ се може провежбати лексика, граматика.

Весџи пружају могућност за вршење контрастивне анализе, наравно уколико је реч о ученицима нешто старијег узраста. Наставник би могао да затражи од ученика да издвоје карактеристике вести на језику који уче и да их затим пореде са карактеристикама вести на сопственом језику, да ли су озбиљне или површне, субјективне или објективне, мирне или сензационалне, окренуте више спољној или унутрашњој политици. С обзиром да постоје разне рубрике (политика, економија, црна хроника, спорт) праћењем вести се може свакодневно усвајати нова различита лексика.

Реклама је комуникативно средство које је од велике помоћи предавачу страног језика. Захваљујући рекламама, предавач је у току са дешавањима у земљи чији језике се учи, са неким обичајима или трендовима, мушко-женским односима, навикама у исхрани.

Придаје се велики значај аутентичним материјалу у настави и управо рекламу сматрају префињеним производом. Она се игра бојама, сликом, простором, музиком и често самим језиком. Значајна је јер можемо сазнати нешто о култури тог народа у само два, три минута. Захваљујући томе, она је такође захвалан узорак за тумачење како граматичких и лексичких појава, тако и за изводење језичке активности на плану цивилизације.

Рекламе и видео игрице и уопштено продукција масовних медија, својом брзином мењања стимулуса не омогућава когнитивну обраду података. Некритично примање продуката масовне културе ће утицати на квалитет живљења. Првенствени задатак образовања би требао бити изградња визуелне и дигиталне писмености ученика. У циљу осавремењивања наставе, у образовном процесу треба примењивати савремене мултимедијалне наставне садржаје. Мултимедије се својим истовременим деловањем на различита чула (кроз текст, слику, аудио и видео) стављају у службу формалног, неформалног и информалног учења.

Из *филмова (сџоџови, видео-клиџови)* много тога се може сазнати о култури једног народа. Уколико је реч о култури која није много присутна на телевизији или у околини ученика, он некада управо кроз филмове долази до првих сазнања о изворним говорницима у различитим контекстима комуникације. Може се спознати начин или тон којим се изворни говорници служе, изглед њихових градова или кућа, понашање на улици, у кафићу. Лоша страна филмова је што се догађа да су пуни стереотипног приказивања одређених нација које управо и треба избегавати.

Интеркултуралност представља могућност напредовања, као и развијања, личног и културног. Међутим, управо та заинтересованост за културе других народа, као и за упоређивање истих, може довести до стварања *сџереоџиџа*. Када је реч о позитивним стереотипима, тада се може рећи да повећају интерес за циљну културу и тако олакшавају учење циљног језика. Тако је, на пример, велики број студената има неки позитиван стереотип који га је привлачио учењу тог језика, било да је у вези са становницима, језиком или културом. Међутим, стереотипи су

најчешће негативни, самим тим може доћи до негативног утицаја на мотивацију за учење. Нису искључене ни супротне ситуације тј. да неко буде одушевљен одређеном културом, али да временом, долазећи више у контакт са њом, бива разочаран и губи интересовање за учењем.

Говорећи о стереотипима Морлиќјова истиче (Morlicchio, 2002: 89–92) да национални стереотипи нису у вези са становницима одређене државе, већ се могу односити и на сам језик, те ћемо често чути како енглески језик готово и да нема граматику, како је немачки доста тежак и груб, док је француски језик за љубав. О каквим год стереотипима да је реч, школа ту има велики утицај, јер они нису нешто уређено, већ се стичу.

Задатак предавача страног језика јесте да покуша да објасни стереотипску слику која се тиче циљне културе и да научи ученике да размишљају о разликама људског рода.

Када су ученици изложени аутентичном материјалу, као и контакту са изворним говорницима, све чешће се догађа да на то гледају све реалније, те ће бити мање склони стереотипима. С друге стране, што су мање упознати са циљним језиком и културом, већа је изложеност стереотипима.

Јако је важно да предавач буде потпуно ослобођен негативних предрасуда, јер је њихов утицај на ученике јак. Потребно их је користити на позитиван начин, да настоји да смањи њихов утицај, да се не устручава да говори о томе, да даје објашњења и разлоге за појаву одређених стереотипа. Битно је да појасни да људи јесу различити, али да те разлике треба поштовати.

2.2 Методичко-дидактички модел едукативне радионице у школској библиотеци

У циљу мотивације ученика за коришћењем и едукацијом у школским библиотекама, неопходно их је увести у динамичан и занимљив наставни модел рада. Наставом у школској библиотеци подржавају се савремене методе и облици рада и значајно утиче на стварање позитивне атмосфере. Представници савремене теорије и праксе наставног рада предлажу увођење тзв. наставног часа са варијабилним трајањем, као и радионичарске облике рада. Радионице, као облик и метод образовно-васпитног рада, садрже у себи битне одлике интерактивног васпитања које је од великог значаја за развој виших менталних функција детета. Када је радионичарски рад у питању, постоје различита виђења и дефинисања од стране педагога и психолога. Међутим, заједничка основа њихових дефиниција јесте да се он односи на интерактивни рад са групом. Радионичарски рад не представља конкретан поступак, технику или вежбу, већ избор низа унапред осмишљених поступака, техника, задатака у једној временској секвенци и у једном простору (Сузић; 1999:156–164). Радионице се базирају на размени искуства, знања, уверења и потреба између координатора (наставника) и ученика, на повезивању са личним искуством и праксом, а све то има као основу узајамну сарадњу и партнерски однос. Школска библиотека има велику предност у радионичарском раду јер библиотекар увек планира и реализује активности према интересовањима ученика.

Управо због тога пример методичког модела наставе у школској библиотеци потврђује флексибилнију организацију наставног процеса, кроз интермедијални приступ и повезивање наставних садржаја и подручја (Ловринчевић према Илић et al; 2007: 63). У наставку текста представимо модел едукативне радионице у школској библиотеци за разредну наставу, у 3. и 4. разреду.

Општи подаци

- Школа: основна.
- Наставни предмет: сви предмети.
- Оптимални број учесника: 15–25.
- Временско трајање: 1 блок-час, реализован два пута по 45 минута.
- Место реализације: школска библиотека.
- Корелација: сви наставни предмети.
- Тематска област: Династија Немањића.
- Учесници: библиотекар, наставници, стручна служба, ученици, родитељи.
- Активности: уводна, централна и завршна.

Уводни део: представљање, ментално усмеравање, инструкције, најава циљева.

Главни део: ученици кроз интеракцију и кооперацију (заједнички рад, размена искуства и међусобна подршка) стичу и даље учвршћују, проширују, продубљују и уопштавају знање, стичу вештине и компетенције. Крај централног дела чине систематизација и повратна информација.

Завршни део: кратка рекапитулација, презентација, закључци.

Радионичарске технике

- Размена у целој групи (облик рада којим започиње и којим се завршава радионица).

- Групна дискусија (структурирана размена у којој учесници међусобно слушају једни друге и не удаљавају се од основне теме).
- Упознавање, договарање, читање, разговор, демонстрација.

Правила радионичарског рада

- Сви учествују, нема посматрача.
- Сви учесници имају једнаку шансу да буду саслушани, а док један од учесника говори, остали га не ометају.
- Свако мишљење је драгоцено, без обзира колико се разликује од осталих. Важно је само да буде изречено на начин који не вређа друге.

Материјал за рад

- Папир, оловке, фломастери, маркери, маказе, лепак, колаж-папир, књижни и некњижни извори о читању, ТВ пријемник, видео пројектор, рачунар.

Заједничка тема већег броја наставних предмета је династија Немањића, с обзиром да се прожима кроз различите садржаје у зависности од предмета. Интегративност и мултидисциплинарност се огледају у корелацији кроз предмете: Познавање друштва, Познавање природе, Српски језик, Музичка култура, Ликовна култура, Народна традиција, Верска настава.

Радионичарским радом је могуће подстаћи ученике да користе вануџбенички материјал, истражују, самостално долазе до решења, читају информативно корисне садржаје, раде у условима који нису „затегнути“ ригидним схемама.

Важно је напоменути да су наставници и библиотекари овде у улози координатора и водитеља. Овим приступом је могуће избећи толико критиковани катехетски приступ у настави, а на начин који није обојен импровизацијом у раду.

2.2.1 Улога школске библиотеке у развијању функционалне мултиписмености ученика

Током година, дефинисање појма писмености представљало је научницима и стручњацима прави изазов за изјашњавање. Почевши од најједноставнијих дефиниција о пуком познавању језика, који се огледа у читању, писању и рачунању или примарној писмености, преко секундарне писмености која обухвата разумевање писаних упутстава у свакодневном животу, те терцијалне или информатичке писмености која обухвата информацијску писменост. Таква подела, под утицајем скорих политичких, социјалних и политичких промена, укључујући глобализацију и продор информацијских и комуникацијских технологија, мора да узме у обзир постојање много врста писмености које су, једноставно, део различитих културалних процеса, личних околности и друштвене структуре (UNESCO, 2004).

Оно што нас сада занима јесте интеграција свих тих писмености у јединствени програм описмењавања предложеном теоријом мултиписмености, која тврди да се писмености мора додати мод који је више него чисто лингвистички, те да мора укључити визуелна, звучна, гестикуларна, просторна и мултимодална значења (The New London Group, 2004). Наравно, мора да се напомене да је овакав приступ донекле лимитиран одређеним условима о којима ће, такође, бити речи.

На саму педагогију мултиписмености утичу два фактора заснована на садашњим културним, институционалним и глобалним променама. Први је наглашена културна и лингвистичка разноликост; други, разноврсност комуникационих канала и медија (The New London Group, 2004).

У досадашњем поимању, писменост је углавном изједначавана с познавањем језика (гласова и слова), и то обично једног, експлицитно нормираног националног стандардног/књижевног језика. Мултиписменост је, на супрот томе, усредсређена на обухватање и комплекснијих облика презентације језика него што су само глас и слово. Те презентације разликују се у зависности од контекста и културе, те имају различите когнитивне, културолошке и социјалне ефекте.

У процесу производње значења језика, у његовом формирању, подједнако учествујемо и као наследници датог нам значења и као сами активни дизајнери нових. Као дизајнери значења, ми смо и дизајнери социјалне будућности – будућих радних места, јавне будућности и будућности заједнице.

У свом раду *Multiliteracies*, аутори представљају три главна аспекта на која се треба сконцентрисати приликом концептуализације нове писмености – Зашто, Шта и Како писменост.

Да бисмо се успешно укључили и применили наша знања, према потребама света који се стално развија и мења, читаво образовање потпало је под контролу „новог капитализма” (Gee, 2000a) и сво досадашње учење, везано за одређене, јасно дефинисане образовне профиле, пролази кроз фазу у којој није циљ само знати и вршити одређену делатност, већ се образовање усмерава на ону страну где особа мора бити у стању да флексибилно примени своје знање и успешно решава различите проблеме који нису у непосредној вези са формално стеченим знањем. Патриција А. Едвардс у свом делу *Реконцејционализације писмености* (Edwards, 2010) прихвата чињеницу да је све већи број становника Сједињених Држава рођен у другим земљама, да говори друге језике и има другачије културне традиције, те да је циљ нових наставника да прихвате и испуне потребе те културно и лингвистички различите популације, али и да се брже привикне на нова правила земље домаћина. Да би се ово становништво оспособило за нормалан живот и рад у новом окружењу, систем образовања мора да им пружи прилику да се што лакше и што брже уклопе у потребе новог друштвено-пословног окружења, који се може умногоме разликовати од оног на које су навикли у пређашњим срединама. Самим тим, образовне институције – школе и универзитети – увучене су у праксу и концепт новог капитализма, чиме су и приморане да прихвате начине учења и предавања која се уклапају са овом праксом. Коришћење модерних компјутера, телекомуникација и умрежених технологија, око којих им помажу не само њихови наставници, већ добијају помоћ и једни од других, чини их доста сличним радним местима у новом капитализму. Такве примере видимо у готово свим данашњим учионицама, где се инсистира на тимском и реципрочном учењу, те умногоме помажу ученицима – будућим радницима и њиховим, будућим шефовима, садашњим вођама тимова – да се лакше уклопе и контролишу свој рад, а и да се лакше трансформишу ка новим потребама својих потрошача.

Један од трендова који највише одражава савремене токове повезаности образовања и новог капитализма јесте принцип учионице као практичне заједнице, где се у заједницу позивају сви ученици који су њени чланови те добијају одређене одговорности везане за развој исте. По Венгеру (Wenger, 1998), знање није нешто што је интегрисано у нечијем уму, већ се мора схватити у односу на стварно окружење; лоцирано је у развојним међуљудским односима и окружењима у којима се ови односи развијају. Припадници тих заједница, ученици, не прихватају, усвајају и конструишу знање већ га копирају као чиниоци заједнице док учествују у социо-културним активностима окружења. Према томе, учење није циљ коме се тежи, већ унутрашњи и нераздвојиви аспект било које друштвене праксе, а јавља

се удруживањем људи у заједничке активности практичног дружења, са или без свесног учења (Haneda, 2006).

Један од примера примене тог учења је у методи слагалице, коју су проучавали Браун и Кампион (Brown and Campion, 1994), где ученици прво науче делове лекције, а затим сваки од њих преузима улогу предавача/учитеља у практичној заједници. То се нарочито огледало у савременој учионици где су ученици били задужени за различите технологије, а сам циљ вежбе је био да ускладе оно што су радили, као стручњаци за одређену област, без традиционалног наставника. Коначна сврха била је да се ученици данас-сутра радници који раде у истим заједницама прећутно сложе и помогну око циљева, вредности и разумевања захтева послодаваца, без сувишног размишљања, испитивања и критиковања задатих полова, баш како то намећу школе и нове капиталистичке компаније (Gee, 2000б).

Зато се и у самој филозофији мултиписмености више не говори о људима са „основним вредностима“ попут интелигенције, културе или умешности, већ се говори о људима који имају промењиви „портфолио“ вештина које се прилагођавају „следећем пројекту“ (Gee, 2000а); тако се и долази до закључка да школство више не „производи“ паметне људе, већ људе који су прилагодљиви тимском раду и који доприносе подели знања и разумевању потреба других.

Дакле, нови начин економског размишљања где је особа приморана да се стално прилагођава новим тржишним условима ставља људе у позицију прихватања реалности да сигурност посла, стално место пребивалишта и јасни пословни идентитет не зависе више од запошљања, већ од запошљивости, што представља скуп вештина и искустава које је неко стекао на различитим „пројектима“.

Друго „Зашто“ мултиписмености, а које се на врло јасан начин надовезује на претходно, јесте убрзано укључивање модерне технологије и кибер-школство (Luke, 2000). Многи би рекли да се ствари мењају; у суштини, било би забрињавајуће да се окружење мења, а да се начини предавања/учења не мењају. Компјутери и комуникациона технологија увукли су се у скоро сваку сферу друштвеног, јавног и приватног живота. Све веће присуство информационе технологије и компјутерске комуникације условљава да се писци школских програма и планова замисле да ли и у којој мери омогућавају ученицима да у самој школи добијају знања која су, код неких, вероватно већ стечена код куће. Када већ говоримо о свету ван школе, постоји још један фактор који је јако важан, а то су родитељи. Родитељи су, генерално гледано, још увек припадници генерације X¹³⁵, тако да их читава конверзација о неким новим платформама, попут Web 2.0 и друштвених мрежа, збуњује и плаши. Да би школе могле успешно да крену даље и да би се смањила нелагодност код родитеља, потребно је пружити обуку и за њих, попут технолошких радионица, писања блогова, креирања wiki-ја, те им на тај начин показати како могу, помоћу нове технологије, побољшати своје животе као и животе своје деце – ученика (Larkin, 2010).

Мора се бити јако опрезан у одабиру техничких решења која ће се понудити ученицима, јер избор недовољно добрих средстава може резултирати још горим начином употребе истих, што би довело до губљења времена, како наставничког, тако и ученичког, које би боље било искоришћено кроз традиционалне начине учења. Корисници/ученици лако се могу „погубити“ у конфузној навигацији мултимедијалним окружењем и превеликој количини информација које не знају да повежу у логичку целину (Search, 2001). Истовремено, наставници који нису до-

¹³⁵ http://en.wikipedia.org/wiki/Generation_X.

вољно упознати са савременим едукативним технологијама могу осетити да су им знање и ауторитет угрожени слабијим познавањем технике у растућем технолошком окружењу (Crampton, 2012).

Готово идентичних димензија (и ту се свака сличност завршава), мала црна табла која је до педесетих година мењала свеску, а креда оловку у готово свим основним школама по Србији (нарочито у руралним амбијентима), данас је замењена таблет рачунарима. Генерацију пре њих чинили су рачунари звани notebook (енгл. свеска). Они су уистину свеске, али је лист папира заменио екран, текстуру пиксели.

Данас као никада пре, захваљујући малим, покретним рачунарима постаје дословно актуелна она латинска *Omnia mea mecum porto* (Све своје собом носим). Могућност да се истражује на часу, снима предавање, листају уџбеници, проверавају знања данас су мултимедијална.

Отуда потреба да се не дозволи да школу као институцију претрчи живот, да се изван ње дешавају промене у процесу стицања знања, да школа остане изван тих процеса. Школа мора да прати живот, да му иде у сусрет и да сталним осавремењивањем наставног процеса учини саму сабе прилагођеном савременом ученику, савременом друштву. То подразумева и нову позицију професора – он је истовремено и учитељ и ученик.

Снажно присуство електронских медија, пре свих интернета, као и концепција учитеља који је истовремено и ученик, подразумева и врло ангажован, веома ажуран државни апарат – од Министарства просвете преко иних институција за унапређење наставе до школе и учионице где ће се настава практично спроводити. Одговорност државе и интелектуалне заједнице је у том контексту најзначајнија.

Да би се успешно користиле све могућности нових технологија, једноставно познавање „основних“ функција, попут куцања, управљања и коришћење датотека или сурфовање интернетом није довољно. Оно што треба узети у обзир када се говори о савременом информатичком образовању, и ка чему треба тежити, по принципима мултиписмености јесте омогућавање ученицима да успешно анализирају снажне везе образовања, нових индустрија и света; прихватање и разграничавање новог стварног и „виртуалног“ друштвеног окружења; разумевање времена и простора; „бестелесног“ контакта; виртуелна радна места, хибридна текстуализација, глобални приступ; глобална култура, те хибридизација медијских форми (Luke, 2000).

То исто технолошко окружење допринело је убрзаном процесу глобализације, које, не само да је подстакло развијање личног билингвализма и друштвеног мултилингвализма, већ је и створило вишеструке модалитете комуникације унутар једног језика. Сам лични мултилингвализам може се дефинисати на више начина, али се, у основи, односи на познавање више од два језика. Друштвени мултилингвализам односи се на коришћење више језика у једној заједници, али не мора да значи да су сви припадници те заједнице способни да говоре више од једног језика.

По Бјанку (Bianco, 2000), три су основна принципа који воде ка сигурној комплетној глобализацији: општи феномен универзалне дерегулације тржишта; затим, напредна интеграција међународног финансијског тржишта, као и убрзана тежња ка тренутној комуникацији.

Позиција енглеског језика у свету, не као *lingua franca* већ, како га МекФерсон назива – *lingva mundi* (MacPherson, 2003), последица је глобализације. У исто време

је и последица многих других ствари које су предходиле и директно утицале на глобализацију, попут британске колонијалистичке снаге крајем деветнаестог и почетком двадесетог века; Сједињених Америчких Држава као водеће земље у двадесетом веку; енглеског као главног језика у науци и технологији и у популарној култури, што му је омогућило проходност ка многим местима где до тада није био заступљен. У последње време, постоје суптилни покушаји да енглески језик настави да се намеће кроз разне пројекте које финансирају многобројне међународне организације, попут Међународног монетарног фонда, Уједињених нација и сличних институција, које за предуслов било каквог финансирања траже попуњену и достављену документацију искључиво на енглескомјезику.

Наравно, таква брзина ширења учинила је да се и сâм енглески језик нађе под одређеном врстом притиска. Наиме, ефекат експанзије енглеског језика довео је до његовог прилагођавања потребама оних који га говоре, дакле људи из читавог света, што је резултирало развојем различитих енглеских језика који су почели да добијају „своје сопствене животе“ (Prodromou, 2008). Тако имамо појаву нигеријско-енглеског, индијско-енглеског и сличне варијетете. С друге стране, због одређене бојазни да се они који се служе регионалним верзијама неће разумети са говорницима других енглеских, постоје два виђења развоја енглеског језика: оних који теже стварању језика заснованог и одрживог на принципима стандардног енглеског, и других, који су мишљења да се тај енглески треба заснивати на „заједничком језгру *lingva franca*“ које се не мора огледати у кодираном облику стандардног енглеског језика (Prodromou, 2008).

Истовремено, самим позиционирањем као *lingua mundi*, на сам енглески гледа се као на језик који угрожава језичку биоразличитост, а чија судбина на индиректан начин указује на судбину културне различитости чији нестанак носи и стварно губљење знања о нашем свету, људској историји (MacPherson, 2003). Скутнаб-Кангас (SUS. DIV, 2006) чак указује на лингвистички геноцид и сматра да је систем образовања одговоран за губљење језика. Зато је веома важно избећи нормализацију или натурализацију енглеског језика под притиском потрошачког капиталистичког друштва, које се вероватно води економском логиком и у размишљању о очувању угрожених језика. У том контексту, уколико би се политичари одлучили да инвестирају у очување културних добара, мање би новца остајало за друге области, као што је, на пример, одбрамбена политика. Другим речима, културна добра пружају низ погодности људима, али већина тих добара не може се изразити тржишном вредношћу. Тако, културна различитост изражена кроз мултилингвалност има важну улогу у сакупљању, чувању и преношењу културног наслеђа и древних традиција, и ретко ко размишља о цени која треба да се плати за такву вредност. Узевши у обзир да су све људске активности, на неки начин, означене ценом, долази се у опасност да се добробит од мултиписмености умањи или потпуно игнорише, јер не постоји цена за такву врсту бенефита (SUS. DIV, 2006). И све то доводи до упрошћеног, једноставног закључка да, уколико нема цене, онда нема ни вредности. Овде се поставља питање: како превести такве вредности у димензију новца?

Потреба за очувањем плуралистичког друштва и будућности подстиче потребу за учењем језика у којима се тај плурализам највише и огледа, одржавајући их „живим“. Увек је могуће научити нови језик, јер, теоретски, не постоји граница којом се дефинише број научених језика, а самим учењем долази се до прихватања његове културне праксе. Ово се коси са ставом образовних система који упорно дефинишу писменост и језике имигрантских мањина и домородачких ученика као

неправилне, по утврђеним нормама. Овакав став обично приморава ученике да маргинализују своје билингвално знање, а самим тим и своје етничке, идеолошке, религијске, националне статусе. Педагогија мултиписмености истиче да је, управо, један од њених главних циљева заштита и очување богатог наслеђа свих народа и њихове духовне и културне баштине (Bianco, 2000).

Следеће „Зашто“ мултиписмености сагледава чињеницу да на свету, вероватно, не постоји родитељ који не би пружио сваку могућу предност свом детету како би што више и што боље и брже напредовало. Под тиме се подразумева и помагање на оним стварима за које многи други или немају средства или им немају приступа. Такве ствари су енглески језик и приступ рачунарима и интернету. Са друге стране, постоји велики отпор оних који се боје да глобализација и енглески језик не уруше културне традиције народа, које су се управо преко језика чувале деценијама и вековима уназад, и сачувале изворно значење и јачину поруке коју преносе новим поколењима истога интензитета као у тренутку њиховог стварања. Ствари попут поздрава, псовки, песама, клетви, пословица, загонетки, шала, здравица, закона и молитви не носе исту поруку када су преведене на енглески или било који други језик сем изворног.

Друга ствар, јако важна људима, јесу родбинске везе. Језик којим говори њихов брат, отац, мајка, шира и ближа родбина, са све теткама и стрицама, њихов комшилук и на крају њихова заједница јесте и њихов језик. Језик са којим су порасли, играли се, учили у школи, имали први сусрет са девојком/момком, језик којим им се обратила бака на самрти... јесте њихов језик. Језик је то што их повезује у заједницу која ће им помоћи када буду у проблемима, где ће се помоћи људима који имају проблема јер су „своји“. Људи осећају језик као део њих, као део њиховог бића и њихове културе која је сада у њиховим рукама и коју морају да сачувају за следеће генерације, за своју децу и унуке. Језик је њихов образ, њихов лик који ће оставити неокаљан другима на чување. Он им је пружао заштиту, срећу, везе, утеху у тешким временима. Људима је морална обавеза и императив да га заштите, да ураде нешто за њега, јер губљење језика представља губљење идентитета. Припадници многих колонија које су биле под енглеском, француском, шпанском или неком другом силом сада се, и поред тога што се језик њихових освајача усталио и одомаћио, труде да преокрену језичку промену и врате свој изворни језик у свакодневну употребу. А то није случај само са језицима некадашњих колонија, већ и са језиком Аборигина у Аустралији и маорском на Новом Зеланду, а у сличној ситуацији налазе се и неки од језика у Европи, попут каталонског, баскијског, ирског, фризијског (Fišman, 1996). Поред школа које пружају основна знања о тим, скоро заборављеним језицима, употреба нових технологија свакако је начин да се продре до, нарочито најмлађих, припадника тих језичких оквира. Један од примера за рад на „оживљавању“ језика помоћу технологије јесте рад канадских предавача који су поставили мудл платформу за учење Кри језика, на даљину (Braun, 2011).

Како је сам интернет све приступачнији већем делу људи, тако се и број страница на неенглеском повећава, а гледајући статистику¹³⁶ видимо да је трећина људске популације прикључена на WWW. Становници Азије чине највећи део корисника интернета, са скоро 45% од укупног броја светских web сурфера (негде око милијарду људи); сами оснивачи и творци интернета, американци, имају само 12%, што је скоро упола мање од броја корисника у Европи, којих има око 22%.

¹³⁶ <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>

Оно што је, такође, јако занимљиво јесте да се број читалаца арапских страница на интернету повећао за више од 2 500%, а кинеског и шпанског за 12, односно, 7 пута, док се број говорника енглеског једва утростручио¹³⁷.

Све ово указује на то да се људи окрећу коришћењу свог језика на интернету, самим тим пружају отпор утицају светских (америчких) мегакорпорација које се боре да освоје нова тржишта. У исто време, велики број интернет страна неенглеских компанија нуди своје понуде и на енглеском језику, схватајући да је најбољи начин парирања њима сличним компанијама у тражењу нових тржишта. Штавише, управо су светске мегакомпаније, попут Мекдоналдса (који има своје продајне објекте у преко 120 земаља) и Кока-коле (која продаје 70% својих производа ван САД), прихватиле као реалност да, уколико желе локално тржиште морају и да размишљају и говоре локално (Yunker, 2002).

Образовање обећава промену и побољшање, појединцима приступачност материјалним задовољствима кроз боље плаћене послове, већу могућност да активно учествују у управљању и оштроумност која произилази из познавања света. Заједницама обећава веће могућности запошљавања, више самоуправљања и олакшани приступ остатку света. Наведено донекле оправдава став са почетка овог дела рада, који се управо огледа у ситуацији са аустралијских Торес Стрејтс острва где родитељи инсистирају на учењу „правог“ енглеског језика у школама, како би омогућили својој деци бољи живот, разумевање света и ширег политичког пројекта самосталног управљања острвима које им је ускраћено баш због лошег нивоа образовања (Nakata, 2000).

Како је сама педагогија мултиписмености јако сложена, њене предложене компоненте нису линеарне нити представљају нивое, већ су повезане на комплексне начине и могу се дешавати истовремено или преко реда:

- Постављена пракса – базира се на искуству кроз стварање смисла у животу, у стварном свету, у пословном свету;
- Чиста инструкција – кроз коју ученици развијају експлицитни метајезик Дизајна;
- Критичко уоквиривање – објашњава социјални контекст и сврху дизајна значења;
- Трансформисана пракса – део у коме ученици, као ствараоци значења, постају дизајнери социјалне будућности.

Поставља се питање: како прилагодити образовање добу глобалних веза, врло иновативних друштвених технологија и убрзаних технолошких промена, а, са друге стране, омогућити му одржавање наслеђене културне праксе? Најважније је помоћи ученицима да постану произвођачи знања, без оптерећивања учењем „напамет“ чињеница које никада неће бити примењене; да овладају вештинама које ће им помоћи у дизајнирању своје будућности у друштву које све више зависи на инвентивности, машти и иновацијама, кроз постављену праксу. Школе које прихвате улогу центара, који ће пружати чисту инструкцију за дизајнирање и истраживање, оне које постану места за развијање и тестирање нових технологија, педагогија и друштвених подешавања, биће у стању да зараде на новим идејама. Ово подразумева и нови облик постојања школе у самим заједницама. Школе морају прихватити промену и окренути се припремању ученика за послове који

¹³⁷ <http://www.internetworldstats.com/stats7.htm>

још увек нису измишљени, морају постати креатори трансформисане праксе и саме се мењати.

На жалост, морамо да признамо да нису сви људи на овом свету равноправни, те да одређене групе људи добијају боље образовање уколико су богати, припадају најснажнијој етничкој групи или говоре национални језик; такође, чињеница да је неко мушкарац може да има пресудну улогу у добијању бољег образовања (Kallantzis, M. and Core, B. 2000: 121–148.). Педагогија мултиписмености и овде инсистира на омогућавању што је могуће бољег образовног система свима, система који би олакшао укључивање у промењене шаблоне рада и пословања у свету, и, такође, активније укључивање у законодавне, војне, правне, системе социјалне заштите и образовања.

2.2.2 Улога школске библиотеке у развијању школског позоришта

Позориште није настало одједном. У XVIII веку позоришни живот Срба одражава се и развија претежно у школским представама. Сремски Карловци се помињу као место тих збивања. Идеја партнерства између позоришта, школе и васпитања се појавила веома давно. У Сремским Карловцима 1733. године је отворена Потпуна гимназија, замишљена тако да у догледно време стасава у академију (високу школу). У Сремске Карловце те године долази Емануел Козачински, који је требао да буде ректор Словенско-латинске школе. Са његовом *Траедокомедијом* и са гимназистима у Сремским Карловцима 1734. године, код Срба почиње новија драмска књижевност и њихово новије позориште. *Траедокомедија* је такозвана школска драма и такозвано школско позориште. Она је, колико се до сад зна, први драмски текст код Срба и сачувана је захваљујући препису Јована Рајића, Ђака и глумца, у представи Емануела Козачинског. Омиљена обавеза свих је била тај школски театар на челу са Козачинским. Наставници су исказивали своје литерарне, редитељске, сценографске, костимографске, реквизитерске и сваке друге театарске способности. Ђаци су учили језик (латински и свој народни), учили историју, помагали професорима у сваком послу, везаном за игру, стицали искуства у песничким умећима – и као извођачи и као коаутори. Развијали и осуђивали основне облике свести и припремали се чак и за јавне, световне и духовне службе.

Не зна се да ли је и колико било покушаја драмског стваралаштва пре Козачинског. Претпоставка је да правих позоришних представа није било. Божидар Ковачек¹³⁸ је писао да покушај Козачинског неће одмах испровоцирати нове драме. Оне ће доћи нешто касније, али ће његов књижевни утицај бити веома снажан и важан.

Многи историчари српског позоришта су се бавили истраживањима почетака и развоја српског позоришта, али чини се да позоришни живот у периоду од 1734–1813 у историографији српске културе није довољно истражен. Према малобројним подацима, које наводи Мираш Кићовић (Мираш Кићовић, 1952), зна се да је у XVIII веку било само неколико представа које су припремали учитељи са својим ђацима приликом завршних полугодишњих, или годишњих испита. Публику су представљали ученици, њихови родитељи, али и виђенији грађани и представници црквених и световних власти. Од тридесетих година XVIII века, помиње се вертеп, као специфични вид представљања. Вертепске игре изводили су најчешће ђаци, припремљени од стране свештеника и учитеља. У Карловцима су

¹³⁸ Ковачек, Б., *Талија и Клио: из историје српског позоришта*, 1991

ученици певали уз вертеп стихове свог учитеља Јована Рајића. Реч вертеп значи пећина. Маскирани ђаци, Вертепаши, носе макету цркве, или пећине, повећи сандук, украшен и осветљен. Он је симболично представљао витлејемску пећину – шталу, у којој је рођен Исус Христ. У архивима Карловачке митрополије сачувани су рачуни поднети митрополиту Арсенију IV Јовановићу Шакабенти за трошкове драмске представе. Представа је имала религијске мотиве и изведена је 1740. године, а припремио је Петар Рајковић са својим ђацима.

У пролеће 1753. године, на Ђурђевдан, одиграна је на славјанском језику „схоластичка комедија“. Недељу дана касније изведена је на латинском језику, а изводили су је ђаци. Крајем 1792. године у Бечу почињу да се издају новине „Славно-српске вједомости“. Њих је уређивао и водио Стефан Новаковић, а излазиле су до децембра 1794. Новине су јављале о школским представама и оне су садржале прве новинске позоришне вести. Тако је била и објављена вест о извођњу представе *Комедија о нежном воспийианију деијеј*. Представује припремао Јован Крестић са ученицима. Исте године у Вршцу учитељ Михајло Крекић са ученицима тамошње школе је направио три представе: једну о Ироду, другу о богатом човеку и трећу о злом оцу. Комедија о Ироду вероватно је била припремљена за божићне празнике. Друга представа је рађена по библијском мотиву о богатом Лазару, који се везује за предускршње термине. Комедија о злом оцу је вероватно извођена крајем августа и она представља превод немачке драме *Зао оџац и неваљао син*.

Из тог периода познат је и Козме Јосић, учитељ у Сомбору, Суботици и Пешти. Он је објавио две књиге под истим насловом *Разфлофолсџивије между ученицима Косми Јосича*. То су текстови, тријалози, које су његови ученици изводили у Пешти приликом „јавноторжествени“ испита. Имена ликова су библијска, у првом тексту, а у другом народна. Писане су на рускословенском језику. Јосић је објавио поделу улога. Тако се сазнаје за имена ђака, глумаца аматера. Сматра се да Јосићеве представе нису развијене представе, али тиме није умањена њихова вредност. Реч је о оригиналним писаним текстовима, који се говоре позоришним језиком.

Веома је значајна и просветитељска делатност Јакова Пејаковића, учитеља из Сегедина. Он збивања у својој школи објавио у књижицама: *Извешџеније једноџо исџиџанија*, *Разџлаџолсџивије между ученицима Јакова Пејаковича* и две поздравне беседе.

Ђачке представе крајем XVIII и почетком XIX века су биле прерађиване црквене драме. За позоришни живот ове епохе био је најзначајнији Емануило Јанковић, који је 1787. године превео и објавио у Лајпцигу комедију Карла Голдонија *I mercanti (Терџовци)*. То је био први превод дела светске драмске књижевности, који је објављен на српском језику. Јанковић је превео и дело *Der dankbare Sohn (Блаџодарни син)*, немачког писца Јохана Јакоба Енгела, затим и драму *Зао оџац и неваљао син* или *Родиџељи учџије своју деџу џознаваџи*, немачког писца Франца Ксавера Штарка. То је била прва драма световног позоришта, приказана на српском језику.

Доситеј Обрадовић, реформатор, дао је свој допринос развоју српског позоришта. Он је превео Лесингову комедију *Дамон (Damon oder die wahre Freundschaft)*, а такође и Мормонтелову приповетку *Аделаида*, коју је драматизовао Атанасије Николић. Извођена је под насловом *Алџиџска џасџирка*.

Важна је била у том периоду и активност Марка Јелисејића, који је припремао представе са својим ученицима. На његовом репертоару ђачких представа. Две

драме за које је Јелисејић сачинио драматизацију су: *Белизариј* или *Добродејтељному ѿкмо добродејтељ мзда јест* по роману Франсоа Мармонтела, и драму *Александар и Најталија или Пејар великиј, цар росијски*, чији аутор није утврђен. Помиње се и драма *Девица из Маријенбургџа или Вождскоје фамилији описаније*, преведена, или прерађена драма Франца Кратера.

Крајем XVIII века, по истраживањима Мираша Кићовића, ђачко позориште је све мање имало на репертоару барокну школску драму и почело је да приказује драмска дела предромантичарског сентименталног театра. По забелешкама Јован Скерлића „црквено-школске власти су једном енергичном забраном учиниле крај школским представама“. Он сведочи о томе као је у малом селу Збегу, у близини Пеште, у једној важној забелешци сачувано сведочанство о забрани извођења школских представа. Раздобље школских представа код Срба траје до 1813. године, када настаје нова епоха у историји српског позоришта и драме.

У многим земљама у свету данас драмско васпитање је саставни део школског програма. Насупрот томе, у неким земљама не само да драмско образовање није саставни део школског програма, него и похађање наставе није загарантовано. У Европи и у свету су покренути многи пројекти, као што је Лисабонска стратегија о унапређењу кључних компетенција у образовању, са посебним усмерењем на област драме, њен значај и улогу у образовном систему, како у настави, тако и у ваннаставним активностима. Чланови Међународне асоцијације за драму и позориште (скр. IDEA), раде на едукацији младих кроз уметност у разним земљама и културама, у школама и осталим васпитно-образовним установама, у позориштима и другим ваншколским срединама. Установљен је и Међународни дан драмског васпитања – 27. новембар.

У Србији су такође покренути и реализовани разни пројекти. DICE је пројекат, реализован уз подршку Европске комисије, кроз програм: *Образовање и обука / Образовање и култура / Учење за цео живот*. Овај пројекат се базира на задацима Лисабонске декларације о унапређењу кључних компетенција у образовању.

Каменски је заступао целу идеју о томе да образовање васпитава. У основи васпитавања усавршавањем је према њему „свемудрост“, или „свезнање“, као би данас рекли. Школа је институција друштва која мора да помогне човеку да развије своју природу, племенитост и способност ума. Од школе се очекује да прати природне путеве васпитања и образовања. Те путеве постепено откривају први родитељи. Они припремају децу за однос са светом и школом. Васпитање се не дешава само у кругу породице већ се одвија и унутар образовних институција. Задатак школе је да те путеве наслути, провери, препозна, а затим следи. Школа мора да води рачуна о томе да је личност детета, личност људског бића, она не сме за то слободно биће да буде само станица пуких информација.

Савремено образовање треба да омогући развијање интелектуалних функција и да буде ставралачко образовање. Образовање ће бити стваралачко ако се ослони на сазнајна интересовања деце за прави живот, за социјалну и природну средину која их окружује. У савременој, отвореној школи ученици би требали да имају слободан избор активности и широке могућности њиховог индивидуалног развоја. Од савремене школе се очекује да прати потребе деце и младих у складу са њиховим когнитивним развојем и да им на тај начин омогући да задовоље своје потребе за истраживањем, откривањем и радозналешћу. Ученицу у школи морају да уложе радозналост, посвећеност и таленат у свој професионални развој. Такви

квалитети се не могу научити, они се могу само подстицати, стимулирати у позитивном сарадничком окружењу. Сарађујући са другим институцијама и организацијама у друштвеној средини, школа може да потпуније оствари образовне, културне и друге потребе младих. Културне потребе се формирају у породици и у школи. Пошто породица не може често да задовољи све потребе, тај задатак треба да преузме школа заједно са осталим културним и друштвеним институцијама.

Образовање треба да ослобађа човека и да у то ослобађајућем процесу човек доживљава свет као свет рада и стварања, такође и свет идеја, уверења, митова и уметности, односно свет културе и уметности. Школа мора да пружи могућност деци и младима да овладају техникама које се преносе културом. У том смислу су изузетно важне факултативне, ваннаставне активности, као што су ставаралачке и слободне активности ученика, културна и јавна делатност школе, школско позориште, школски бенд и остали спонтани облици организовања, исказивања иницијативе и стваралаштва ученика. У школи су присутни и традиционални облици исказивања стваралаштва (ликовни и литерарни конкурси, драмска и литерарна секција, научни пројекти, али и традиционалне приредбе (Дан школе и Светосавски бал).

Изласци ван школе и упознавање са делатношћу и радом радијских и телевизијских кућа, филмских студија, професионалних тонских студија и позоришта требало би да заузму значајно место у будућности. Посете културним манифестацијама, филмским и позоришним представама, изложбама, концертима би требало у савременој школи да буду обавезне и континуиране активности. Деци и младима у школи треба омогућити да искусе радост и могућност активног замишљања дружбијег света и сопственог живота.

Школска драма би требала да има широку примену у свим сегментима образовања (настави језика, основној и средњошколској настави, раду са децом са посебним потребама, раду са здравом децом и др.), кроз употребу прича, позоришних игара и социјалних игара. Драмско стваралаштво помаже деци да схвате на правилан начин стварност, да је прихвате и да у њој пронађу своје право место. На креативан и спонтан начин, на основу сопственог искуства и кроз машту, деца се уводе у свет позоришне уметности. Међутим, сва та корисна знања, стечена непосредним искуством, недовољна су за темељније, методичко и теоријско осмишљавање драмске педагогије и васпитања, а то значи и њено уграђивање у васпитно-образовни систем.

Драма је комплексан процес, стваралачки, креативан, кроз који млади треба да се упознају са књижевношћу. Кад лепа реч потече са сцене, она постане и саставни део живота младих људи. Позориште даје могућност да развијају машту као један од психолошки најбитнијих принципа у њиховом развоју. Деца и млади данас живе у свету глобалних аудио-визуелних комуникација, телевизије, видео игрица и свега онога што ампутира све стваралачко и што машту потискује у други план. Драмска и позоришна активност им може помоћи да се ослободе и да јасно и гласно умеју да изразе своје жеље и ставове, а пре свега емоције. То их свакако ставља сутра у ред људи са јасним циљевима, који знају шта хоће и који се не стиде, нити плаше да то кажу и поделе другима.

Позоришна уметност ће се у будућности развијати у различитим правцима. По речима Мирослава Беровића, (Мирослав Беровић, 2003) уметност не трпи рецептологију ни у педагогији, ни у позоришту. Без обзира на будући развој, на правце и

форме позоришног стварања у средишту глуме ће бити људске особине, борба за хуманизам и откривање истина и лепота.

Објашњавајући драмско у свом делу, Душан Матић је својевремено писао да цела драма, која привлачи и страши, није у животу толико, колико на правој линији између нас и живота. Исидора Секулић је говорила: „Сценска уметност је једина живљена уметност, смртна је. Од најстрашнијег у слави састоји се слава глумца: од популарности; од пљескања случајно сабране гомиле; од свирепе љубави која лудује за комедијаштвом... Стога је играње, као и глума, трагедија вечног, везаног за пролазно. У часу постанка већ је у часу нестанка.“

2.2.3 Школска креативна драма

Живот човека је непрекидни процес савладавања препрека и решавања разних проблема. Припремање за живот и рад се одвија кроз образовање и васпитање у школи. Улога школе је одувек била да омогући стицање знања, вештина и обезбеди изграђивање индивидуе у складу са захтевима времена. Задатак савремене школе је да припреми ученике за стварни свет и његове изазове. Због тога васпитање и образовање морају да се повежу са реалним животом. Деца и млади треба да развијају у току школовања креативност и стваралачке потенцијале. Обимни наставни садржаји и неодговарајући планови и програми гуше креативност. Организацијом ваннаставних активности и њиховом реализацијом кроз процес креативног драмског стваралаштва, ученици би могли да раде уз помоћ наставника, водитеља на личној надградњи и свестраном развијању своје личности.

Многе земље у свету имају дугогодишњу традицију драмског рада са децом и младима. За креативну драму се зна још од двадесетих година прошлог века. Она се примењивала прво у програму друштвених наука, а у новије време се примењује и у настави, везаној за природне науке.

У Србији осим креативне драме у „Шкозоришту“ и „Школигрици“, рађене по концепту Љубице Бељански Ристић, као и активности примене школске драме, везаних за пројекат *Драмска едукација за интеркултурално учење* (Intercultural Drama Education and Learning – IDEAL), метод креативног драмског рада је непознат у школској пракси.

Учење кроз драму се везује за васпитање. Увођење драмске димензије у наставни процес¹³⁹, као спонтане и слободне игре, ће омогућити учење кроз дружење и сценску уметности. Путем анимације и игре одвија се истраживачки процес. У заједничком раду ученици истражују животне ситуације, откривају разне проблеме и изналазе могућа решења. Креативна драма је креативни вид овладавања наставним садржајима и омогућава да деца и млади људи усвајају не само знања и вештине, него и животне вредности и да се припремају за будући живот.

Свако дете је рођено са одређеним потенцијалом који мора да се константно развија и стимулише кроз процес образовања и васпитања. По речима Мирјане

¹³⁹ Школска драма – посебан драмски израз намењен дидактичким потребама. Настала је у ренесанси. Аутори су углавном били наставници, а извођачи ученици, или ученици и наставници заједно, а понекад и родитељи. Ови облици позоришних делатности имали су изузетан значај за развој позоришне културе. Школска драма и школско позориште били су и јесу и облик и израз училишне духовности: и трагедија, и комедија (трагикомедија), и драма у ужем смислу, и декламација, и пангриник, и дијало!, и диспут, и духовна драма, и балет, и опера, и хор, и народна музика, и њихове неме позитуре, и школски задатак, и књижевност која се казује. Школска драма је веома широк жанр, сједињује у себе елементе широких жанровских структура.

Дуран¹⁴⁰ „сав проблем састоји се у томе како саздати оптималне педагошке увјете за реализацију тих могућности.“

Потенцијал психофизичких способности су претпоставка за његов психички развој, али не одређује ни карактер, ни ниво тог развоја.

У настави ученици треба да решавају проблеме кроз истраживачки процес, суочавањем са њима. Само тако ће се покренути њихове кративне снаге, што је неопходно за целовити развој личности. Истраживачки процес је истовремено и сазнајни у коме ученици упознавају друге, али и откривају своје сопствене снаге, могућности и слабости. Према речима Ратка Божовића (Божовић, Р., 1975) познато је да је „један од битних услова за свестрани развој личности повећање свесности о самом себи.“¹⁴¹ Свесност, спонтаност и блискост су, по мишљењу Ерика Берна (Berne, E., 1998), нешто што је привилегија ретких срећних људи.¹⁴²

Бен Морис (Morris, B., 1969)¹⁴³, познати теоретичар, је наглашавао да је креативно развијање процес отварања радосног света у коме дете открива снагу интелекта и имагинације. Када се интелекту прикључи имагинација, када стварње закупи све снаге, тада ће се у формирању младе личности покренути креативни процеси. „Креативност је управо та магична реч која показује нечију јединственост. То је индивидуална способност да се ствари сагледају у другом необичном светлу, да се види проблем кога други можда нису свесни и да се дође до решења проблема на нов, оригиналан и ефикасан начин.“ (Душица Бојовић)¹⁴⁴

Е. Фор (Faure, E.) је објаснио значај стваралаштва у човековом животу: „Колико год био живот тежак, постојање стваралачке активности без другог циља, осим себе саме, довољно је да га оправда.“¹⁴⁵

Многе земље у свету су још у првим деценијама прошлог века примењивале облике драмског стваралаштва у раду са децом и младима. После Другог светског рата се у Америци почела развијати дечија драма. Значајан допринос томе је дало Америчко васпитно театарско удружење – АЕТА (American Educational Theatre Association). На иницијативу председника овог удружења, Џека Морисона (Jack Morison), 1957. године је покренуто издавање књиге о дечијој драми. Зборник – *Children Theatre and Creative Dramatics* је издат 1961. године. Према истраживањима Милана Мађарева (Мађарев, М., 2009), Комитет за основне принципе Дечије театарске конференције (The Children's Theatre Conference) је усвојио дефиниције, по којима дечија драма обједињује два различита приступа: дечији театар и креативну драматику.

„Дечији театар је заснован на класичном театру и окренут је стварању представа за децу. Дечији театар приказује комаде писаца извођене од живих глумаца за дечију публику. Глумци могу бити одрасли, деца или једни и други заједно. Текст представе је фиксиран, драмска радња је режирана и користе се сценографија и костими. У прављењу представе редитељ све подређује приказивању пред пуб-

¹⁴⁰ М. Дуран, Д. Плут, М. Митровић: *Симболичка игра и стваралаштво*; Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1987, стр.15.

¹⁴¹ Ратко Божовић: *Искушења слободног времена*; Београд: Председништво конференције ССОЈ и „Идеје“, 1975, стр. 206.

¹⁴² Ерик Берна: *Коју игру играш?*; Београд: Ne & Во: Libretto, 1998.

¹⁴³ Zbornik. *Dijete i kreativnost*, Zagreb: Globus, 1987, str. 11.

¹⁴⁴ в.: www.dramskimetod.com/2009/12/dramski-metod/ (цитат аутора – Душице Бојовић (Посета сајта: 6. 6. 2012., у 20 часова и 15 минута)

¹⁴⁵ Емил Каменов: *Интелигентно васпитање кроз игру*; Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1986., стр. 51.

ликом ангажујући најбоље глумце и сараднике инсистирајући на радној дисциплини као обавези извођача.

Креативна драматика је драмска активност где деца под руководством маштовитих педагога или водитеља стварају сцене или представе и приказују их са текстом или радњом која се импровизује. Лични развој деце је првенствени циљ, пре него задовољство играња пред публиком (циљна популација – другови и другарице учесника). Сценографија и костими се врло ретко користе, јер припадају домену класичног театра, дакле, некој другој причи. У случају приказивања неформалне драме пред публиком, користи се форма презентације.¹⁴⁶

У САД-у су 1983. године уведене лепе уметности у образовни систем. То је урадила прва држава Тексас, а затим и остале земље у Америци. Неколико деценија пре тога у Америци се укључивала позоришна уметност и драмско стваралаштво у ваннаставним активностима у школи. Нова, веома значајна педагошка струја се борила да позориште постане „педагошки лабораторијум са интерактивним дејством сценских истраживања и образовно-васпитних и школских метода“ (Пол Ренарт).¹⁴⁷ Циљ те нове педагогије није био стварање будућих, професионалних глумаца, него подстицање психичког развоја деце и младих.

Истичући значај игре и хумора у процесу учења, Петар Савић (Савић, П. 1986) је тврдио да ученици на сцени „маштовитим импровизацијама врше духовни преврат, тријумфалне продоре у васионске просторе“.¹⁴⁸ Увођењем савремених сценских игара у наставном процесу предавачка настава се претаче у драмске облике. Због тога би било, по мошљењу Петра Савића, „педагошки оправдано увођење театралног стила, сценске форме и у васпитно-образовни рад.“¹⁴⁹

Позитивно деловање сценске уметности истицао је у свом раду и Морено (Moreno, J. C., 1892–1974) почетком прошлог века. Морено се сматра оснивачем психодраме, у којој се драмске импровизације употребљавају терапијске сврхе. Он је у току студија у Бечу „организовао драмске представе и у игре уводио децу у парковима Аугартена (1908–1911) и бечке проститутке (1913–1914). Исто тако је у Бечу основао 'театар спонтанитета' (Staigreftheater, 1922).“¹⁵⁰ Значај психодраме, као и креативне драме, је: постизање зрелијег развоја личности, формирање чвршћег ега и јачање самопоуздања, а то доводи до стварања реалног става према стварности.

За разлику од традиционалног театра, који је био репродукција књижевности, облици креативне драме настају без позорнице и сценске технике; без режије и костима. Публика учествује у драмској радњи, чиме добија улогу ствараоца, а не само посматрача. Циљ наставе класичног театра јесте припремање за наступ. Креативна драма има форму драме у којој деца и млади приказују искуствено стечено знање. На тај начин она постаје позоришно сликање реалног живота.

Термин *креативна драматика* (*creative dramatics*) употребила је први пут 1930. године Винифред Вард (Winifred Ward, 1894–1975) у својој књизи – *Creative dramatics*. У Вебстеровом речнику „креативна драматика је драмска игра, нарочито као ваннаставна активност у школи“¹⁵¹ Према истраживањима Милана Мађарева, Винифред Вард је посветила свој рад теоретском и експерименталном уобличавању педагогије „казивања приче“ и утврдила основне принципе креативне драматике:

¹⁴⁶ Милан Мађарев: *Креативна драма у Шкозоришћу*; Земун: Мост Арт, 2009, стр. 23–24.

¹⁴⁷ *Исцо*, стр. 12

¹⁴⁸ Петар Савић, *Учење кроз игру, забаву и хумор*; Београд: П. Савић, 1986.

¹⁴⁹ *Исцо*, стр. 33.

¹⁵⁰ С. Николић, М. Чичек, Ж. Боровички, *Драма и њиха*; Београд: Нолит, 1990, стр. 27.

¹⁵¹ према М. М.: *Websters II New International Dictionary of the English Language* (нескраћен), G & C. Merrjam Co, Springfield, Massachusetts, Одредница *dramatics*, USA, 1966, стр. 685.

1. Циљ креативне драматике је лични развој и социјализација сваког детета.
2. Учитељ је координатор у раду, а не водитељ.
3. Приче треба да кореспондирају проживљеним искуством деце.
4. Проживљене приче које служе као основа за креативну драматику треба да буду одговарајућа литература за узраст и интересовања деце
5. У игри треба да се поштује хронологија збивања.
6. Деца уче да гледају свет око себе. Тиме њихова глума постаје истинита.
7. Импровизације у представама одржавају интерес деце и развијају креативно мишљење.
8. Деца су у раду подељена на глумце.
9. Ретко се изводе представе, а изводе се повремене презентације за децу и родитеље.

Израз – креативна драма је установила 1980. године Нели Мек Каслин (Nellie McCaslin). Она је дефинисала креативну драму као форму драме коју карактерише импровизација људских искустава. Креативна драма је вид драмског стваралаштва у коме водитељ води глумце у креативном усмереном процесу и подстиче их да глуме, маштају и стварају. Термин – креативна драма је прихватило Дечије театарско удружење (The Childrens Theatre Association od America).

Енглеска варијанта креативне драме је *драма у васпитању*. Овај термин – драма у васпитању се први пут користи у публикацији *The teaching of English in England*. Та публикација је издата 1921. године, а њен издавач је било енглеско Министарство за образовање. Два енглеска драмска педагога Питер Слејд (Peter Slade, 1910–2004) и Брајан Веј (Brian Way, 1923–2006) разграничили су област драме у васпитању у односу на позориште. Драма у васпитању, по њима, подстиче развој детета и развијање његове свести и креативности. Позориште тежи интерпретацији глумаца. Насупрот томе, у креативној драми је акценат на активизацији учесника и игри улога, као и на искуству учесника.

На просторима бивше СФРЈ најзначајнији рад у домену креативне драме је рад загребачке редитељке Звјездане Ладике¹⁵². Радећи са децом и младима у Загребачком казалишту младих и примењујући импровизације у драмском раду, Звјездана Ладика уводи промене у самој суштини драмског рада. Битно се мења однос дете – представа, па представа постаје дело у настајању (*work in progress*)¹⁵³. Креативна драматика је, по мишљењу Звјездане Ладике, стваралачка сценска игра у којој учествују извођачи и публика. У стваралачкој сценској игри деца и млади не стварају драматизацију познатих уметничких мотива, него их користе као подстицај за самостално стварање.

У Србији једини представник креативне драме је била Љубица Бељански Ристић, оснивач „Шкозоришта“. Рад у „Шкозоришту“ садржи сличности у педагошком приступу са радом Звјездане Ладике. Београдско „Шкозориште“ је, поред Драмског студија РТС-а, Клуба драмских комуникација, Дечијег културног центра, било афирмисан студио. До данас је отворено много нових студија који се баве креативним, радионичарским, драмским радом са децом и младима. По мишљењу Милана Мађарева, применом креативне драме у аматерским и алтернативним

¹⁵² Звјездана Ладика (1921–2004), завршила је у Загребу Академију сценских уметности, Одсек режије.

¹⁵³ в. шире: Милан Мађарев, *Креативна драма у Шкозоришту*, Земун: Мост Арт, 2009, стр. 2.

позориштима и драмским студијама, уметност ће бити доступна свима који желе да учествују уметничком раду.¹⁵⁴

„Шкозориште“ је окупљало ученике основних школа који су у слободно време могли да се баве сценским и драмски радом.¹⁵⁵ Циљ тих слободних активности је био развој креативности и неговање спонтаности, а још важнији – стварање културних потреба и навика.

У реформи образовног система, планираној у периоду од 2002–2005. године у област уметности су укључене драма и покрет. Пилот пројекат под руководством радне групе, на чијем челу је била Љубица Бељански Ристић, је испробан у школској 2002/2003. Пројекат је носио назив „Школа будућности – Концепт културе партнерства“. Једно огледно одељење је било састављено од деце из „Школигрице“¹⁵⁶. Пројекат се реализовао у Основној школи „Михаило Петровић Алас“. Огледну наставу са продуженим боравком подржало је и Министарство просвете и спорта Србије. Све до 2006. године Љубица Бељански Ристић је била иницијатор и руководилац многих значајних пројеката. Важан пројекат је био „Уметност за друштвене промене“ који је иницирала Европска културна фондација. Један од оснивача ЦЕДЕУМ-а (Центра за драму и едукацију у уметности) је била такође Љубица Бељански Ристић. Циљ рада овог центра је био афирмација креативне драме у едукацији деце и младих. На жалост, континуитет овог креативног драмског рада се прекида престанком финансирања „Шкозоришта“ 2003. године, а затим и „Школигрице“ 2006.

Процес креативне драме се реализује у драмским радионицама. Под појмом радионица се подразумева интерактивно деловање водитеља и групе у реализацији неког заједничког деловања и решавања задатака. Радионице могу бити: психолошке, едукативне, уметничке, позоришне и драмске. Под драмским радионицама подразумева се креативни рад кроз процес креативне драме. Учесници су деца и млади који у слободном времену кроз креативни рад раде на својој наградњи.

Драмска радионица се састоји од три фазе: припремне радионице, радионичарског рада и презентације (ако до ње дође).

1. Припремне радионице служе ради бољег упознавања учесника, али и за упознавање свога тела и његовог изражавања. Циљ ове фазе радионичарског рада је успостављање личне и групне спонтаности.
2. Радионичарски рад се одвија у формирању парова или група, важном за развијање социјализације. Потенцира се комуникација и одређује се драмска структура и тема. Значајна је улога водитеља у драмским радионицама у процесу развијања социјализације и креативности учесника. Водитељ има улогу сарадника и педагога у индивидуалном развоју деце и младих.
3. Завршетак процеса драмског рада може да буде у виду презентације. Презентација се примењује због естетског ужитка.

Пројекат „Препознавање насиља“ имао је за циљ да помогне младима да препознају насиље и да се боре против њега. „Пројекат је осмишљен тако да млади кроз креативне радионице, сценске импровизације и психо-позоришне игре сами

¹⁵⁴ Милан Мађарев се упознао са радом „Шкозоришта“ у периоду од 1992–1993. године радећи на пројекту *Сан леиње ноћи*. „Шкозориште“ је основано крајем седамдесетих година 20. века.

¹⁵⁵ в. шире: Мађарев, Милан, *Креативна драма у Шкозоришти*, Земун: Мост Арт, 2009, стр. 26.

¹⁵⁶ „Школигрица“ (Студио стваралачког васпитања) је основана 1981. г. Љубица Бељански Ристић је основала овај студио уз помоћ „шкозориштанаца“ и он је радио све до 2006.

открију и препознају насилничко понашање и тако допринесу стварању адекватног социјалног амбијента који би имао превентивну функцију“ (Марко Стојановић).¹⁵⁷

Носилац пројекта је била невладина организација „Асоцијација уметности и медија – помоћ за младе и здравље“. У пројекат су били укључени ученици школских драмских секција Средње школе у Барајеву, Гимназије у Обреновцу, Економско-трговачке школе из Сопота и Средње школе у Гроцкој. Пројекат су реализовали, поред аутора Марка Стојановића, професора драмских уметности, театролог Милан Мађарев (редитељ, психодраматичар), професор комуникације Иван Бауер и глумац Дубравко Јовановић. У пројекту је учествовала и психолог Катарина Стојановић.

Циљеви и задаци пројекта:

- подизање свести младих људи да препознају и одбаце свако насилничко понашање у друштву;
- уочавање проблема свакодневног живота у школи;
- приказивање креативних импровизација проблемских ситуација насиља;
- успостављање комуникација са публиком са циљем да се она подстакне на размишљање о проблемима, везаним за насилничко понашање у друштву;
- буђење жеље за укључивање у активности колективног решавања проблема.

План активности у Средњој школи у Барајеву је обухватао организовање радионица два пута недељно у току месец дана. У радионицама су учествовали чланови библиотечно-драмске секције. Радионице су се одвијале у просторијама школске библиотеке. Током трајања радионица неки чланови групе учесника су одустајали због обавеза везаних за заврше провере знања на крају школске године.

Уместо њих су се укључивали неки други ученици који нису били чланови секције. Заједно са ученицима Гимназије из Обреновца 16. 6. 2011. године су изведене импровизације у Дому културе у Барајеву, а затим 17. 6. у Спортском културном центру у Обреновцу.

Завршни скуп свих учесника у пројекту одржан је 26. 12. 2011. у 13 часова. На свечаном скупу су ученици четири школе београдских приградских средњих школа, кроз импровизације, приказали своје приче о насиљу. Скуп је имао карактер јавног разговора у коме су учествовали представници Асоцијације уметности – медија – помоћ за младе и здравље, као и представници Министарства рада и социјалне политике.¹⁵⁸

Ток радионица

1. фаза – размрдавање и загревање кроз реч и њокреј

Циљ – ослобађање личне форме сваког ученика и постизање спонтаности

Радионицу су водили у првој фази Марко Стојановић и Дубравко Јовановић. После урађених физичких вежби загревања вођене су разне вежбе за развијање артикулације и концентрације.

¹⁵⁷ <http://www.24sata.rs/vesti/beograd/vest/srednjoskolci-u-akciji-protiv-nasilja/4873.phtml>
(посета сајта: 18. 6. 2012. у 22 сата и 25 мин)

¹⁵⁸ више о завршној свечаности и организацијама које су је подржале, сајт:
1. http://www.danas.rs/danasrs.iz_sata_u_sat/prepoznavanje_nasilja_u_srednjim_skolama.83.html?news_id=41870
(посета сајта: 18. 6. 2012., у 22 сата и 30 мин)
2. <http://www.mojedete.rs/1635-Srednjoskolci-iz-Barajeva-i-Obrenovca-pomazu-mladima-da-odbace-nasilje.html>
(посета сајта: 18. 6. 2012. у 22 сата и 35 мин)

Вежбе артикулације:

- а) „И мама и тата даће нама дуката“ – увежбавање варијанти са променом свих самогласника.
- б) „Б-п-д-т-мн-мн-мне“ – увежбавање варијанти са променом свих самогласника.
- ц) склапање пословица и израза изговарањем по једног слова азбуке – увежбавање координације речи и покрета (сваки ученик је изговарао по реду једно слово азбуке, а при склапању речи уместо изговора гласа азбуке, он се означавао пљеском руку и, ако то тече координисано, ствара се звучни ритам).
- д) вежбавање артикулације дозивањем – ослобађање гласа

2. фаза – формирање *зруја* или *јарова*, *најр. јо боји очију*

Циљ – успостављање сарадње и комуникације, развијање интеракције, одговорности и слободе

- а) учесници у паровима се држе за руке и затворених очију изговарају самогласник – а (продужено) – успостављање комуникације уз специфичан доживљај, заснован на машти коју покреће звук дајући јој могућност развијања занимљивих слика у свести.
- б) комуникација се успоставља фиксирањем погледа, очи у очи, са испитивањем могућности што дужег задржавања погледа – стварање одређених друштвених позиција у групи.
- ц) игра лутке: један учесник стоји у кругу па се клати као лутка, а други морају да га дочекају да не би пао и да га врате у усправан положај. После урађених вежби обавља се разговор о доживљајима и утисцима.

3. фаза – *предлагање приче на основу искусљивеног доживљаја насилничког понашања и реализација приче кроз драмску радњу*

Циљ – препознавање насилничког понашања, проживљавање доживљаја кроз сценски приказ насилничког понашања

Изабрана прича се остварује кроз сцене приказа тока догађаја. Прича садржи сукоб, активности, заплет и расплет. На крају се прича завршава питањима: „А где су сад професори? Где је та полиција?“

Ученик Александар Крстић је предложио своју причу, везану за један догађај насилничког понашања. Група је прихватила да се реализује његова прича. Александар дели искусљивени доживљај са групом. Догађај из његове приче се десио у дворишту школе. Насиље је изазвала група ученика која се понашала насилнички према његовом брату, тражећи новац од њега. Радња се развија даље приказом новог насиља од стране исте групе ученика, о којима је причао Александар, који се појављују у тренуцима док је Александар причао своју причу другарици испред школе. Насилничка група тражи новац и од њих и тада долази до реализације заплета догађаја. У току драмске радње развијају се и карактери а не само ток догађаја. Кључну улогу ће на крају имати деда Александрове другарице Иване, који прекида процес насилничког понашања својим предлогом да он да новац да би насилници пустили његову унуку да иде кући. Насиље ће у једном тренутку бити усмерено чак и према деди, али тада напетост смирује један од чланова групе, обраћајући се вођи групе, речима: „Немој, личи на мог деду.“ То је значајан психолошки моменат, везан за искусљивени доживљај једног од чланова насилничке групе. Изговорена реченица указује на пробуђену савест члана групе због подсећања на важну и драгу особу. Реакција тог једног члана групе ће зауставити даље про-

дубљивање сукоба, ублажиће насиље и довешће до расплета. У завршној фази не долази до остварења потпуног расплета, нити се прича потпуно завршава, него се ток радње прекида питањима, уз обраћање публици при реализацији импровизација: „А где су сад професори? Где је та полиција?“ Тиме се отвара простор за укључивање публике и успостављање креативног интеракцијског односа са њом. Водитељ проф. Милан Мађарев се обраћа публици делујући подстицајно својим објашњењима и психолошким освртом на облик приказаног насилничког понашања. Он подстиче публику да искаже своје мишљење постављањем питања у вези са приказаним импровизацијама.

4. Фаза – Завршетак процеса драмског рада и презентација (необавезна)

У презентацији сви учесници заједно са публиком, исказују своје мишљење у вези приказаних импровизација насиља у школи, као и све изражајнијем насиљу које се догађа у друштву уопште. Што је најважније, сви учесници дају предлоге активности у борби против насиља.

Циљ – препознавање насиља, одбацивање сваког вида насиља као неприхватљивог понашања у друштву, развијање свести о потреби колективног решавања насилничког понашања. На тај начин се остварује колективни стваралачки чин.

Учешће у креативним, драмским радионицама, везаним за реализацију пројекта „Препознавање насиља“, имало је велики значај у васпитно-образовном развоју ученика, јер је омогућило:

1. усклађивање мисли, покрета и гласа;
2. развијање и одржавање пажње;
3. охрабривање вербалних и невербалних изражавања идеја и осећања;
4. побољшавање пројекције гласа, артикулације речи (течног и уверљивог гласа);
5. развијање слушачких и посматрачких способности;
6. слободно изражавање мисли и емоција;
7. стицање самопоуздања, важног за живот и рад у будућности;
8. развијање креативног мишљења;
9. развијање толеранције и разумевања за туђе проблеме и осећања;
10. припрема за тимску оријентацију у будућности;
11. пружање могућности сагледавања света око себе и упознавање сопствене личности;
12. изграђивање естетског вредносног система, позитивног става према уметности, љубави према књизи, музици и позоришту.

Драмско васпитање даје велике могућности у процесу формирања личности детета. Школска драма представља облик драмског стваралаштва у коме ученици стичу знања, самопоуздање и развијају мисаоне процесе. Деца и млади уче да комуницирају са другима, уважавајући њихову индивидуалност и различитост. Истовремено развијају слободно своју личност. Они на кративан начин решавају школске и животне проблеме и припремају се да одговоре на све изазове које носи са собом савремени живот.

Ученике треба упознати са теоријским промишљањима, која се на одређени начин могу бавити и филозофијом драме, а са друге стране применити драмске спознаје кроз лично стваралаштво.

У свом основном значењу, *филозофија* је сложена реч која у дословном преводу са грчког језика значи љубав према мудрости. Данас, међутим, сама реч филозофија развила је више значења – од оне која је садржана у дословном преводу, до колоквијалне, која подразумева безмало све области људског живота, па слушамо у распону од *филозофије уметности*, преко *животне филозофије*, до – рецимо – *филозофије маркетиншке кампање*, *пословне филозофије*, итд...

Драма је, опет, књижевна врста чија би се дефиниција, изведена из низа покушаја различитих књижевно-теоријских ауторитета, могла свести на следеће:

Драма је књижевно дело које приказује догађаје из људског живота, као да се у садашњости и пред нашим очима збивају. Носиоци драмске радње су лица која говоре, певају, играју – свако према свом карактеру – а да при том увек постоји борба супротности (конфликт), као и јединство драмске идеје.

Шта је, дакле, *филозофија драме*? И шта би се догодило пуком инверзијом: *драма филозофије*? У другом случају би се потпуно променио угао посматрања и сама суштина би своје тежиште налазила у појму филозофије пре неголи у драми. У првом случају *филозофију драме* схватићемо као суштинско питање: откуд драма у људском интересовању као носилац уметничке поруке и којој нас то мудрости, животној филозофији драма учи?

У том смислу није чудно што је један од највећих старогрчких и светских филозофа – Сократов ученик – Аристотел, у свом знаменитом делу *Поетики*, писао о драми, посебно о проблему три јединства у драми.

Иако није филозоф, већ теоретичар драме, Станиславски ће такође дубоко проникнути у филозофију драме, у својој чувеној теорији *Систем* који је до дана данашњег обавезан уџбеник на свим позоришним и књижевним катедрама у свету. Ђерц Лукач, по једнима филозоф, по другима теоретичар, а по свима савремени мислилац, у свом делу *Историја развоја модерне драме*, покушаће да проникне у филозофију драме прве половине XX века.

Уопште – многи велики умови од античке драме до дана данашњег одгонетају ту необичну потребу позоришног чина у коме трагедија, комедија, или драма у ужем смислу, жели да пренесе гледаоцима уметничку поруку.

У чему је *филозофија драме*? Пре свега у речима као изражајном средству. Али за разлику од других књижевних родова и врста, драма доживљава више својих надградњи у више различитих уметности: сценографија и костим као део ликовних, визуелних уметности, потом музика, глума, покрет, плес, режија... Драма је свеобухватна, свако од нас је *homo ludens* – човек који се игра. О тој потреби за игром драма даје највише простора, јер игра траје од писца, преко сценографа, костимографа, композитора, кореографа, редитеља – све до глумаца који непосредно учествују у игри и, најзад, до публике која је и сама део позоришног чина, филозофије драме.

У једном од многобројних покушаја поделе драме по разноразним критеријумима, читамо како постоји и историјска, и егзистенцијална, и модерна, и психолошка и, између осталих, наравно *филозофска драма*. Суштина, опет, филозофије драме, јесте да нас учи мудрости. Јер, филозофија драме подразумева одговор на питање шта је њено исходиште, њена суштина, њен циљ. Од многобројних различитих, често опречних и противуречних одговора, један је био најближи ономе које препознајем као одредиште филозофије драме. Није ни чудо што сам тај одговор пронашла код филозофа. Аристотел, наиме, говори о појму катарзе као прочишћењу кроз уметничко давање. Филозофија драме је управо катарза –

прочишћење и уметника и гледалаца, дакле, свих учесника у чину драмске игре – и то прочишћење од злих мисли, спознаја мудрости, љубав према мудрости што је опет изворни превод појма филозофија.

Вратимо се примени теоријских знања у ученичком креативном драмском раду.

Ученици у креативној драми осмишљавају своје приче које представљају одсечке стварности. На тај начин креативна драма постаје позориште које само себе измишља.

У креативним радионицама се развијају спонтаност и креативност. Развија се способност сценског и драмског изражавања, али се и стварају културне потребе и навике. Кроз креативни рад остварује је синтеза уметничких врста, повезују се књижевност, музика, сликарство и драмско стваралаштво. Укључивањем креативне драме у васпитно-образовни рад, савремена школа у будућности треба да пружи могућност ученицима да кроз драмско стваралаштво изграђују вредносни систем.

Настава у школи треба да садржи драмске облике у којима ће ученици стварати нове светове. Васпитно-образовни процес ће на тај начин бити уметнички креиран и бити обогачен сценском уметношћу. Отварање сценског простора, уз коришћење драматизације актуелних проблема, деца и млади ће испољавати своје комплексне проблеме, али ће и учити како да се суочавају са њима и како да их решавају. Тако ће школа постати место не само за учење, него и за стварање представе живота, као и уметничког, естетског доживљаја.

У том смислу на часовима посвећеним радионичарском раду са децом у библиотеци може се развијати и умеће писања идејног синопсиса. У прилогу је идејни синопсис „Искушење“, који је послужио за формирање једне радионице и драмске игре.

ИСКУШЕЊЕ (Идејни синопсис)

Кућа у Београду, у Професорској колонији, пристојна, али фуцнута као и читава виша грађанска класа.

Радња се дешава унутар куће, у дневној соби, кухињи, купатилу. Свечано постављен сто, као за славу, дванаест тањира, чаша, салвета... Највећи део радње дешава се управо у дневној соби, за столом.

Долазе гости, ужа породица и пар пријатеља на изненадну вечеру коју приређује домаћица куће. Она је бледа, мршава, болесна, са лепо и креативно повезаном марамом на глави.

Како ко долази, сви је грле, љубе, али са усиљеношћу, често без праве речи, уз фразе, невеште покушаје да буду природни и уз лажне изјаве да одлично изгледа...

Домаћица мирно и љубазно прихвата поздраве, цвеће, поклоне и уводи их у дневну собу. Све време је уз њу муж који је не испушта из загрљаја.

Када се окупе сви позвани (њена сестра са мужем и одраслим сином, девер са женом и две ћерке, комшиница, кум и кума) почиње вечера. Сви су љубазни, срдачни, али чим домаћица оде од стола (по неку ситницу) и задржи се у кухињи, званице најпре стидљиво, а потом све отворенијед коментаришу зашто су позвани овако изненада, да би се на крају усагласили да их је домаћица позвала да би се са њима опростила док се још држи на ногама и да ће им вероватно рећи шта коме оставља, како се они међусобно не би питали и отимали.

Од тог тренутка сви постају видно расположенији, почињу да се смеју и шале, чак не примећују ни тежак кашаљ, готово ропац своје домаћице. Почињу да „меркају“ слике по зидовима, намештај, сребрнину, као да су дошли у продавницу да бирају шта коме треба, а не на вечеру.

Најзад, домаћица износи тарту, шампањац и чашеј, и моли их за пажњу. Сви су се ућутали, покушавају да сакрију своја ишчекивања и „набаце“ тужне, саосећајне маске на лице.

Домаћица им се захваљује што су дошли, што су били уз њу последњих месеци док се борила са страшном болешћу, да зна да су им лекари рекли да је у терминалној фази и да јој је живот сведен на пар недеља. Гости реагују, као не желе да чују такве прогнозе, уздишу и одмахују главом...

Домаћица им затим саопштава да су јој тог поподнева стигли коначни резултати, да је терапија успела и да је излечена. Скида симболично мараму са главе, види се тек израсла паперјаста коса. Диже чашу и наздравља им свима са којима ће дочекати дубоку старост.

Тајац међу званицама. Чак је и муж, који је све време претерано сервилан према њој, без реакције. Полако се, један по један, присећају да треба да одглуме радост, срдачност, прилазе јој, љубе је, радују се... Муж и даље седи за столом скамењен. Нетремице се гледају он и комшиница која седи наспрам њега. Он најзад окрене главу према жени и стисне јој шаку која је на столу.

Након усиљене еуфорије опет настаје непријатна тишина, затегнута атмосфера. Домаћица пушта музику, жели да игра, али јој се нико не придружује. Полако, миц по миц, присутни почињу да причају међусобно – од као сјајне вести да ће преживети, преко разочарања што су им се изјаловила очекивања, што су рачунали на то, па све до тешких квалификација да ће морати деценијама да је трпе намћорасту, захтевну, злу. Да су знали, не би ни долазили, нити би јој давали скупе поклоне и онолику пажњу. Разговори иду у правцу да су они жртве, да су преварени! Све те приче воде се по групицама, по кухињи, купатилу... Откривамо да су неки ушли у дугове рачунајући на скоро наследство, неки ће морати да мењају планове... Полако падају маске саосећајног пријатељства.

Домаћица све то види, чује, као да је предвиђала њихове реакције и понашања. Комшиница и домаћин муж расподелају о својој ситуацији, они су годинама љубавници, њој је доста свега! Сви су унезверени, једино домаћица готово у трансу игра уз музику.

На вратима се појављује двоје људи у беспрекорним пословним оделима и иза њих двоје лекара у белим мантилима.

Домаћица гаси музику, сви се окрећу према непознатим придошлицама. Домаћица тражи од људи у оделу другу варијанту свог тестаментa, мирно потписује папире, затим враћа мараму на главу, све их погледа и одлази са лекарима.

3. Медији у насџави

Нико не може рећи да је начин на који телевизија представља стварности природан, као што се то не може рећи ни за језик. Језик и телевизија ПОСРЕДУЈУ стварности: нема тог елементарног искуства који би друштвени човек био у стању да схвати без помоћи културно условљених структура, обрета и појмова који су му језиком пренећи.

Фиске и Хартли¹⁵⁹

3.1 Медији – карактеристике и интерактивност

Медиј или медијум, се најошћивије може одредити као посредник преноса поруке од пошиљаоца до примаоца. У том смислу, медијумом се може сматрати неки објект, или субјект, којим је порука посредована.¹⁶⁰

Теорија медија је систематско промишљање масовних медија и специфичне медијске стварности, и ова научна област је изузетно актуелна и атрактивна. С обзиром на ту чињеницу, изненађује прилично мали број радова и публикација, на српском језику, који би понудили основне теоријске поставке о медијима и могли да послуже као штиво за студенте и ђаке. Велики број истраживања спроведен је за комерцијалне потребе, и код нас и у свету, а далеко мањи за академске сврхе. И данас је, после више од 40 година, применљива и сасвим сликовита Маршал Маклуанова теорија (1971) према којој је медиј – порука. У конципирању ове теорије у обзир је узета комплексност и вишеструка улога медија у процесу комуникације у савременом друштву.

Медиј, наравно, није само канал којим порука путује од пошиљаоца ка примаоцу, већ много више од тога – учесник у продуковању значења поруке. Медији стварају јавно мњење, пружају информације, али и разоноду и катарзу, имају потенцијално значајну улогу у образовању итд. Непрекидна и континуирана трансформација медија је њихова суштинска карактеристика. Овој теми посвећена је изванредна студија Роџера Фидлера, *Mediamorphosis*, а сам појам медија-морфозе дефинисан је као „трансформација комуникацијских медија која обично настаје преплитањем опажених потреба, конкуренцијских и политичких притисака и друштвених и технолошких иновација“.¹⁶¹

Термин *медији (media)*, је множина термина *медиј (medium)*, иако се најчешће под њим у пракси подразумева једнина, представља разнолики скуп индустрија и

¹⁵⁹ Џон Фиске (John Fiske), Џон Хартли (John Hartley), *Увод у тумачење медија*, РТВ Теорија и пракса 39/85, РТВ Београд, 1985.

¹⁶⁰ Чаловић, Д., *Увод у теорију медија*, Мегатренд универзитет, 2009, стр. 4.

¹⁶¹ Фидлер, Р., *Mediamorphosis*, Клио, 2004, стр. 7.

пракси, од којих свака има своје методе комуникације, специфичне пословне интересе, ограничења и публику. Оно што медији ЈЕСУ – никада није статично. Оно што сваки медиј захтева јесте процес који обухвата пошилаоце, поруку и прилаоце, као и специфични друштвени контекст у коме они делују.¹⁶² Аутори књиге *Увод у студије медија*, Адам Бригс и Пол Кобли, сматрају да нема сумње да је проучавање медија у наглој експанзији и разлоге за то виде у чињеници да на почетку 21. века медији све више постају централни део наших живота, културе и глобалне економије.

Разумевање појма медија у великој мери је одређено различитим конотативним значењима, односно конкретним друштвеним и културним контекстом. Тако се у западним земљама масовни медији обично двоструко схватају, као извори истине у служби очувања демократских односа у друштву, или пак, као моћна средства манипулисања истином. У земљама где их држава у потпуности или делимично контролише, медији су најчешће схваћени као средства пропаганде и друштвене контроле. Реч је о томе да је разумевање масовних медија у највећој мери условљено начином њихове перцепције.¹⁶³ Из овога можемо закључити да медији јесу преносиоци порука, али и учесници у продуковању њихових значења.

Савремено друштво је очигледно постало друштво промоције. Односи с јавношћу и промотивне стратегије сада су у центру пажње компанија, политичара, влада, синдиката... Успон културе промоције (Wernick, 1991), одвија се упоредо и чврсто је повезан са експанзијом улоге медија у развоју друштва и доношењу политичких одлука.¹⁶⁴

Медијски посленици делују унутар комплексног склопа притисака власништва, уредничке контроле и економских интереса. Новинари имају изванредан степен аутономије али он варира у зависности од врсте медија, форме изражавања итд. Конкуренција и дерегулација, као и снажан утицај комерцијалних притисака, су све израженији на интернационалном медијском тржишту, сматра Дејвид Милер, аутор поглавља *Односи с јавношћу*, у књизи *Увод у студије медија*. Такође, индустрија односа с јавношћу и новинарство све више конвергирају. Један од симптома овога је да новинари обучавају пословне људе и политичаре у техникама односа с јавношћу. Наступајући трендови тежиће да поставе нова ограничења на новинарски интегритет, пошто мултинационални медијски конгломерати све више почињу да се баве истовремено промоцијом и новинским извештавањем.¹⁶⁵

Мас – медији представљају техничко-технолошке структуре, посредством којих се, специфичним могућностима симболичке експресије, из једног или више комуникационих центара, дистрибуирају информације и поруке неограниченом мноштву појединаца, односно масовној публици.¹⁶⁶

Штампа, радио, телевизија и интернет су медији који се традиционално највише конзумирају у 21. веку.

Након открића технике штампања, металним помичним словима, немачког металског радника, Јохана Гутенберга, писање, штампа и медији су се вековима усавршавали и развијали. 17. век многи истраживачи сматрају веком у коме је, појавом Анверских новина у Белгији, почело новинарство. Потом, 19. и 20. век обележио је раст и развој овог заната, а на почетку 21. века, сведоци смо готово

¹⁶² Бригс, А., Кобли, П., *Увод у студије медија*, Клио, 2005. стр. 6.

¹⁶³ Чаловић, Д., *нав. дело*, стр.4.

¹⁶⁴ Милер, Д., *Односи с јавношћу и новинарство*, поглавље у *Увод у студије медија*, Клио, 2005. стр. 131.

¹⁶⁵ *Истио*.

¹⁶⁶ Бакић, Властелица, Т. *Медијска кампања, јублицитет и оглашавање*, задужбина Андрејевић, 2007. стр. 29.

необузданог раста и праве поплаве нових издања, и у реалној, али све чешће, и у виртуелној сфери. У Србији је 1887. године Захарије Орфелин покренуо *Славено-сербски маџазин*, док се оцем нашег новинарства сматра Димитрије Давидовић, који је покренуо *Српске новине* 1852. године.

Уз постојање других листова и подлистака који су веома кратко излазили, у историји српског новинарства упамћен је лист *Застава*, који је имао велики углед у ондашњој Србији, а почео је да излази 1901.

Затим, прва новинска агенција основана 1943. у Србији био је ТАНЈУГ док је Радио Београд почео емитовање програма 1929. године. У тексту *Сврха и развој радиодифузије у Србији до 2013. године*, Републичке радиодифузне агенције, наведено је да (податак из 2005.) у нашој земљи има 675 радио станица.¹⁶⁷

Када је о телевизијском програму реч, настанак ТВ везује се за датум – 25. април 1925, Лондон, када је Џон Лоци Берд обавио живи пренос слике на даљину. 1936. Би-Би-Си почиње да емитује експерименталне програме а 23. августа 1958. почиње експериментални програм телевизије у Србији, који се емитовао са београдског сајма.

Иако постоје бројна различита тумачења начина и датума настанка интернета већина истраживача се слаже да интернет настаје раних шездесетих година као производ хладног рата – 1969. године је прорадила прва географски удаљена компјутерска мрежа ARPANET, која је повезала 4 тадашња суперкомпјутера на Универзитетима у САД. Развој компјутерских мрежних технологија и протокола је током седамдесетих и осамдесетих био усмерен ка глобализацији и повезивању различитих мрежних система коју је 1974. омогућио TCP/IP (Internet Transmission Control Program). Тада је настао и термин интернет (Inter-networking) а комерцијализација је започела 1988. године. Тим Бернерс Ли истраживач у Швајцарском ЦЕРН-у, који је био укључен у развој глобалних мрежних технологија, објавио је 1990. године решење мрежног протокола WWW (World Wide Web) који је омогућио мрежни пренос хипертекстуалних садржаја и учинио интернет атрактивним за најширу популацију.

Класификације медија су бројне а критеријуми различити – према локацији на којој се конзумирају, технологији, временском периоду појављивања, величини и саставу публике, комуникативним карактеристикама итд. Имајући у виду досадашње класификације медија и приступ анализи њиховог потенцијала за односе с јавношћу, Тамара Властелица Бакић, у својој магистарској тези, групише медије на следећи начин:

1. Традиционални масовни медији (штампа, радио, тв);
2. Интернет;
3. Спољни медији (статични дводимензионални и тродимензионални медији, транспортна средства);
4. Директна пошта, телефон;
5. Промотивни материјал или корпоративни поклони;
6. Остали медији.

Када посматрамо медије у контексту односа с јавношћу, очигледно је, и у литератури много пута наглашено, да медији имају изузетно велики потенцијал за односе с јавношћу и да се стога и налазе у самој основи ове пословне функције.

¹⁶⁷ <http://www.rra.org/rs>

Подсетимо се, успех односа с јавношћу организације у великој мери зависи од планирања, реализације и међусобног усклађивања адекватних медијских стратегија у оквиру њих. Медији представљају најзаступљенији канал комуникације између организације и њених екстерних циљних јавности.

У традиционалне медије, задржимо се овде на њима, спадају – ТВ, радио, новине и часописи. Наводимо само неке основне карактеристике традиционалних мас-медија и интернета, које су посебно важне за планирање медијске кампање високообразовне установе.

Иако је са масовнијом употребом интернета, популарност *телефизијског медија* добила оштру конкуренцију, овај медиј се, и у теорији и у пракси, сматра и даље најмоћнијим. Лета 2008. године, у Великој Британији догодило се, по први пут у медијској историји, да је број корисника интернета у једном кратком временском периоду, премашио број гледалаца телевизије. Ипак, према већини статистичких података ТВ и даље, и код нас и у свету, држи предност, као медиј који се највише конзумира. Као позитивне карактеристике телевизије могли би да наведемо – велику покривеност, комбиновање слике, звуке и покрета као потенцијала за креативност, могућност релативне селекције рецепијената, као и могућност демонстрације производа. Потом, овај медиј је успео да сачува и ореол тзв. престижног медија – ако радите на ТВ-у или ако се појавите на малом екрану – то има прилично одјека, све у зависности од станице, времена емитовања, земље и њене специфичне културе итд. На крају, кључна реч када разматрамо особености телевизије свакако је – забава. За многе, посебно сиромашније слојеве, она је често и једини извор забаве, али и образовања. Ако погледамо негативне карактеристике овог медија, када помињемо образовну улогу телевизије, на жалост, можемо са лакоћом и без опсежних истраживања да закључимо, да ову своју улогу, у Србији, тв медији готово у потпуности занемарују. Уз овај велики недостатак, посебно у светлу теме овог рада, поменимо и – високе трошкове, краткотрајност промотивних порука, дуге блокови реклама, неусклађеност порука које се шаљу путем овог медија итд. Упркос набројаном, у 2003. години у Америци је ТВ просечно гледана – 8 сати дневно а у Србији око 3,5 сата.¹⁶⁸

У предности *радија*, као медија, спадају – широка покривеност, ниски трошкови продукције и закупа медијског времена, флексибилност у погледу географске покривености, могућност слушања у различитим ситуацијама, контакт емисије као прилика за комуникацију са публиком. Такође, радио је погодан за комбиновање са другим медијима у реализацији интегрисане комуникације.¹⁶⁹

С друге стране, велики број станица доводи до фрагментације слушалаца, промотивне поруке су краткотрајне и тренутне. Радио се најчешће слуша док се обављају неки други послови и зато се овај медиј назива – позадински медиј.

Недостатак поуздане методологије мерења и података о слушаности, чини планирање и избор радио станица на које ћемо се фокусирати у току медијске кампање, комплекснијим. Утицај нових технологија на фрагментацију публике, укрупњавање тржишта као последица финансијске консолидације, хомогенизација програмске понуде савремених медија – неке су од одлика радијског (и медијског) тржишта у 21. веку, веку у коме настаје глобални радио. С обзиром на нове карактеристике медија који настаје конвергенцијом аналогног радија и ин-

¹⁶⁸ Бакић, Властелица, Т., *Медијске стратегије у маркетиншкој комуникацији и односима с јавношћу*, магистарска теза, 2006.

¹⁶⁹ *Исто*, стр. 32.

тернета и на другачије навике публике и облике продукције и дистрибуције, можемо и говорити о настанку новог медија, глобалног радија, сматра Ана Мартиноли, доцент на ФДУ у Београду.¹⁷⁰

Штампањана издања новина и часописа, најстаријих медија, боре се са оштром и немилосрдном конкуренцијом он лајн издања и интернета. Тако да и традиционално установљене предности овог медија треба анализирати узимајући у обзир утицај нових медија – широка покривеност, могућност географске сегментације, каталожка вредност – тј могућност поновног прелиставања, могућност штампања додатака, изванредан кредибилитет итд. Недогасти – ниска селективност, трошкова на неефикасност када су у питању производи и услуге намењени уско дефинисаним циљним групама, мали број секундарних читалаца, брзо застаревање издања, лош квалитет штампе. У Србији (податак из 2005) готово трећина становника не чита новине.¹⁷¹

Селективност часописа (аудиторијум најчешће чине људи са вишим приманјима), одличан квалитет штампе, дуговечност, бројни секундарни читаоци (укупна читаност је знатно већа од тиража), могућност контролисане дистрибуције, престиж који се куповином одређеног магазина стиче итд. спадали би у њихове позитивне особености. У недостатке, у литератури се најчешће убрајају – неопходност достављања материјала знатно пре него што ће бити објављен, трошкови који су некад високи у односу на домет, укупан аудиторијум часописа споро се акумулира – што може да представља проблем за временски ограничене кампање итд. У Србији свега 30 посто грађана редовно чита недељнике, најчешће – *Блиц жену, Глорију, Лису, НИН, Лейоу и здравље, Базар, Браво и Време*.¹⁷²

Данас има више од две милијарде *интернет* корисника (око 30 процената становника планете), око 324 милиона веб страница, преко 400 милиона корисника Фејсбук профила и више од милијарду посета Гуглу у мају месецу 2011. године.¹⁷³ Комуникативне могућности интернета превазишле су и најсмелије претпоставке теоретичара овог медија. Глобално присутан, без временских и географских ограничења, интернет представља праву револуцију у комуникацији. А за односе с јавношћу и односе с медијима, нуди обиље канала и могућности комуникације.

Дакле, потенцијал медија за односе с јавношћу је веома велики – нуди нам – готово неограничен простор за иновативност и креативност, континуирану промену која је у самој суштини медија, као могућност да ову особеност искористимо и прилагодимо је медијској стратегији организације итд. Да би овај потенцијал био искоришћен на адекватан начин, неопходно је да односима са медијима приступимо мултидисциплинарно, плански, истраживачки, креативно, наоружани знањем и спремношћу да то знање непрекидно обогаћујемо.

Сектор образовања (високог) у Србији и свету
– улога и значај, актуелно стање и перспективе развоја

*Учен и разуман човек свагда се учи и свагда зна да и даље мало зна.*¹⁷⁴

Друштва у којима се вреднује знање као ресурс, која улажу у образовање и науку, у којима је развијена информациона инфраструктура и у којима се високо

¹⁷⁰ Мартиноли, А., *Трансформација радија као медија и радијског аудиторијума под утицајем нових технологија*, Факултет драмских уметности у Београду, Универзитет уметности., одбрањена докторска дисертација, 10. 06. 2010 год., стр. 2.

¹⁷¹ Бакић, Властелица, Т., *нав. дело*. стр. 65.

¹⁷² *Исио*.

¹⁷³ <http://www.itresenja.com>

¹⁷⁴ Обрадовић, Д., *Наравоученија*, стр. 1, www.dositejeva-zaduzbina.rs/dositej/dela.html

цени индивидуалност, способности и креативност појединаца и организација, називају се иновативна друштва. Са циљем да одговоре на брзе промене, друштва подстичу перманентно образовање.¹⁷⁵

Друштво знања је стратешки циљ великог броја држава у савременом друштву а образовни систем и научно-истраживачка делатност имају кључну улогу у његовом развоју. Као једини сигуран путоказ ка будућности, последњих година се све чешће, и у стручној литератури али и у званичним документима и стратегијама развоја држава и институција, апострофира управо – потреба за континуираним образовањем. Најчешће се подразумева да се при том мисли углавном на високо образовање, које је постало стандард образовања у 21. веку. Оно што је некада била средња школа, у погледу неопходности за запослење, данас је свакако – факултет. Своје основне улоге – образовање људи, подршка развоју друштва и научно-истраживачки рад, образовање је у савременом друштву надоградило и допунило, у складу са променама у окружењу. Основни очекивани ефекти процеса образовања су, пре свега, друштвена партиципација, могућност запошљавања и напретка и бољи квалитет живота. Развој образовања је један од основних предуслова у успостављању система развоја људских ресурса (концепт доживотног учења). Уз доступност знања, перманентно образовање је и кључни фактор за јачање економске ефикасности и конкурентности.¹⁷⁶

Фактори из макро окружења који утичу на сектор високог образовања су бројни – економски, демографски, друштвени, научно-технолошки, итд. Демографски пад, тј смањење броја деце, је једна од великих потешкоћа савременог света. Примера ради 1976–77. године 57 693 средњошколаца је уписано у школе у Србији а 2007–8 свега 9 885. (Статистички годишњак Србије 2009, Републички завод за статистику)¹⁷⁷ Ако се задржимо на друштвеним променама, које наравно утичу и на положај и улогу високог образовања, оне су веома хетерогене и свеобухватне – глобализација, интернационализација, промена начина и квалитета живота, отворена али све оштрија конкуренција, усложњавање друштвених структура итд. Ако погледамо, нпр., економске факторе јасно је да су економски процеси све сложенији, да се тржиште непрекидно мења, пре свега под утицајем нових технологија, итд. Можда најчешће помињани термин када се анализира развој савременог друштва је управо глобализација, која је довела до стварања глобалног тржишта (интернет и електронска трговина) али и до транснационализације високог образовања и тзв. образовања без граница. И у глобалном свету, национални системи образовања свакако морају да сачувају своја специфична обележја у описаним условима.

Наравно, глобализација и модернизација друштва немају само позитивне већ и негативне последице, које такође утичу на образовање – опасност од комерцијализације међународне размене образовних услуга, дигитализација и електронизација знања – често доводе до губитка целовитости знања, знање постаје производ у ери глобализације, губитак социјалног контакта итд.¹⁷⁸

Последњих неколико година забележен је најбржи раст у тражњи интелектуалних услуга. Нова структура занимања заснива се на потреби за перманентим усавршавањем, са нагласком на језичке и комуникационе вештине, дигиталној

¹⁷⁵ Гајић, Ј., *Маркетинг стратегија у високом образовању*, докторска дисертација, Универзитет Сингидунум Београд, 2010., стр. 24.

¹⁷⁶ *Исио*, стр. 27.

¹⁷⁷ www.stat.gov.rs.

¹⁷⁸ Гајић, Ј., *нав. дело*, стр. 32.

писмености, развијању друштвене одговорности и предузетништва. Овде је важно напоменути да је изградња партнерства између високообразовних установа и тржишта рада, данас постала императив, јер омогућава квалитетнију припрему студената за запослење и трансфер знања.

На ранг листи Универзитета за 2010–2011. годину, међу првих десет најбољих факултета на свету – 6 је из САД.¹⁷⁹

У Америци је установљен први масовни систем образовања а први истраживачи и теоретичари образовања су стварали управо на америчком тлу. Основне одлике америчког државног система огледају се и у образовном систему ове земље – независност, амбиција и конкурентност. Држава активно учествује у финансирању Универзитета и на тај начин створен је један од најбогатијих образовних система на свету, високо децентрализован.¹⁸⁰ Упрос овим чињеницама, државна помоћ није довољна за потребе факултета па се и у Америци многи факултети боре за ограничење државног утицаја и више флексибилности и самосталности у раду.

С друге стране, основна карактеристика европских универзитета је велика хетерогеност – у погледу организационе структуре, менаџмента и ресурса. Јединствени европски простор (уз мултикултуралност, мобилност, једнакост, отвореност итд.) образовања је један од најважнијих циљева *Болоњског процеса* (Болоњска декларација потписана је 1999. год.). Ради остваривања ових циљева било је неопходно извршити реформе у различитим нивоима овог система.

Универзитет у Београду је основан 24. септембра 1863. године као Велика школа, која је 1905. званично прерасла у Универзитет.

Србија се 2003. године прикључила Болоњском процесу, са циљем успостављања европског образовног простора, а 2010. године се завршила, након 10 година, прва фаза реформе Универзитета. За последњу деценију у Србији је карактеристично и оснивање приватних универзитета, факултета и виших школа, што је, између осталог, утицало на пораст конкуренције у овој области.

Високошколско образовање у Србији се одвија на седам државних универзитета и девет приватних, а уз велики број државних, постоји и шест приватних факултета.¹⁸¹ Број уписаних студената се повећао скоро два пута у последњих десет година (238.710), као и број дипломираних (29.406).¹⁸² Појам државног образовања у Србији, као ни у земљама у региону, више не подразумева бесплатно школовање. Већина високообразовних установа има масовни образовни систем.

Реформа високообразовног система у Србији се огледа у – отварању према новим технологијама, сарадњи са партнерима у друштву, примени Болоњске декларације, увођењу флексибилних студијских програма који су окренути ка тржишту рада и новом Европском простору високог образовања итд. Развој образовања у Србији треба да се усклади са циљевима развоја у Европи – повећање квалитета образовања, ефикасније студирање, обезбеђивање лакше доступности, отварање према свету.¹⁸³ Ова реформа је веома важна за наш Универзитет, како би се позиционирали на европском и међународном нивоу и унапредили сопствену конкурентност. У складу са горе поменутиим променама на тржишту рада и у

¹⁷⁹ <http://www.topuniversities.com>

¹⁸⁰ Гајић, Ј., *нав. дело.*, стр. 39.

¹⁸¹ www.wiki.rs

¹⁸² Гајић, Ј., *нав. дело.*, стр. 124.

¹⁸³ Гајић, Ј., *нав. дело.*, стр. 107.

економском систему, од Универзитета се тражи да школује кадрове у сагласности са потребама тржишта и да ове установе буду по много чему сличне привредним установама.

Овај тренд утицао је и на почетак реформе Београдског Универзитета, увођењем категорије самофинансирајућих студената и давањем права факултетима да слободно доносе одлуке о висини школарине. Такође, потреба за квалификованом радном снагом постаје веома значајна за планирање стратегија на Универзитетима. Иако образовни систем не може да реши проблем незапослености у Србији, мора да буде повезан са политиком запошљавања.¹⁸⁴

Према Националној стратегији привредног развоја 2006–2012, Србија треба свој развој да заснива на знању као основном капиталу. Стратешки циљеви развоја образовања требало би да се огледају у следећем – постизање високог квалитета образовања на свим нивоима, останак талентованих људи у земљи, нови приступи финансирању образовања, повезивање образовања са тржиштем рада, децентрализација мреже формалног образовања, развој истраживања и иновација, подстицање развоја приватног образовања, укључивање у европске токове итд.¹⁸⁵

На жалост, на националну стратегију високог образовања још увек чекамо и та чињеница такође утиче на правце развоја факултета у Србији, имплементацију реформе, доношење неопходне законске регулативе и стратешких планова итд. Када анализирамо положај високообразовних установа, у обзир свакако морамо да узмемо чињеницу да су ове институције данас под директним утицајем државне регулативе, са утврђеним механизмима контроле, са прописаним системом вредновања и контроле квалитета. С друге стране очигледно је, и из теорије и из праксе, да су данас неопходни нови модели финансирања високообразовних институција, као и примена тржишног сектора у образовању.

¹⁸⁴ Гајић, Ј., *нав. дело.*, стр. 107.

¹⁸⁵ <http://www.pregled.rs>

3.2 Интердисциплинарност и мултимедијалност наставе

Доба у коме живимо, развој технике и средстава комуникације суштанствено је изменио компетенције ученика и њихов однос према настави.

Пратећи нове спознаје и другачије дефинисане интелектуалне апетите ученика, нужно је иновирати приступ настави који подразумева коришћење медијских понуда. Примера ради – жива реч наставникова и фотографија хелије мање ће рећи од покретне слике у којој за један минут ученици одгледају деобу хелије *in vivo*.

Једнако ваља применити медијске моменте и у настави матерњег језика и књижевности. Не увек и не безусловно, али као помоћно наставно средство свакако. Једноставно – наставници су упућени на медије, јер су њихови ученици једнак (ако не и већи) сазнајни корпус понели управо из медија. Они обликују понашање, језик, однос према животу, па и према школи.

Синкретизам, интерактивност и мултидисциплинарност постају императив, савремене наставе. Отуда се и улога наставника *ex cathedra* нужно мења у улогу наставника – медијатора.

3.2.1 Линеарно и дијигитално читање

Шездесетих је година Маршал Маклуан написао своју Гујенбергову залакцију у којој је објавио да линеарни начин мишљења, који је донела шtamпa, само што није заменио глобални начин перцепције и схватања посредством телевизијских слика и других врста електронских направа. Ако не баш сам Маклуан, сигурно су многи његови читаоци ујрли јрсиом на дискошеку „Менхейн“, а зајим на шtamпaну књизу с речима: „Ово (дискошека) ће ово (књизу) убиши!“¹⁸⁶

Умберто Еко

Интернет је, у протоку информације, направио једнако велики цивилизацијски помак какав је у своје доба направила још само Гутенбергова штампарска преса.

Данас се појам функционалне писмености готово базично односи на основе рада на компјутеру, познавање компјутерских језика и програма. Свеprisутно и доступно интернет повезивање постало је свакодневница савременог човека. Између пошиљаоца поруке и реципијента ствара се каузалитет, интеракција, дијалог, те реципијент не само што може да узврати пошиљаоцу и тако оствари комуникацију, већ и сам може постати пошиљалац исте, примљене поруке... И тако унедоглед.

Савремени медији комуникације мењају наше навике, стварају нове – да ли увек позитивне или не. Такве навике пре свега се односе на читање као процес. Од рукописних књига, преко штампаних до дигиталних, on-line издања...

Шта је то што нас, у новој поставци, одређује као читаоце; колико се и да ли уопште мењају теорије читања; шта ли то добија или губи наша читалачка компетенција; како се односимо према тексту који сада позива на све нова и нова читања; јесу ли ти позиви допуна током читања основног текста или дигресија; у којој мери се мења концепција библиотека, књижара, уопште амбијента под утицајем дигиталних издања; хоће ли у будућности књига од хартије опстати или не; имају ли дигитални, интернет извори право грађанства у изради научних дела као

¹⁸⁶ У. Еко, *Од иншернеја до Гујенберга*, предавање на Италијанској академији за напредне студије, децембар, 1996. године.

цитирани извор и како га користимо; да ли ће учење на даљану (long distance learning) као последица дигитализације и уплива савремених медија превагнути у односу на традиционално образовање; колико информатичка еманципација одређује читаоца и његове читалачке прохтеве; најзад – колико нови начини читања мењају или модификују сам појам културе читања.

Јесмо ли као академска заједница, држава и друштво, у едукативном смислу, спремни да приступимо образовним процесима који ће популацију, нарочито школску, увести у одредбе медијске писмености стварајући нове читалачке компетенције – подједнако примењиве на линеарно и дигитално читање.

Пред нама су тек нека у низу отворених питања која директно проистичу из нових односа текста и читаоца, али и условљености тог односа техничким достигнућима модерног доба.

Теорија читања и дигитална књиџа

*Ако се телевизијски екран може сматрати неком врстом идеалног прозора кроз који се може гледати читав свет у облику слика, онда је екран комјутера идеална књиџа у којој се може читати о свету у облику речи и слика.*¹⁸⁷

Умберто Еко

Теоретичари феномена читања своја истраживања углавном су усмеравали на однос читаоца и текста проналазећи и илуструјући различите приступе и исходишта. Теорије су се кретале од реторичког приступа, тзв. „говорног читања“ који су понајвише заступали Вејн Бут (Vein But) и Пол Рикер (Paul Ricker), па семиотичког и структуралистичког приступа, међу чијим многобројним заговорницима су се нашли и Роман Јакобсон (Roman Jakobson), Стенли Фиш (Stanley Fish), Умберто Еко (Umberto Eco); потом феноменолошког приступа који, у најкраћем, подразумева естетско опажање, имагинацију и стварање значења у свести читаоца, а чији су представници Роман Ингарден (Roman Ingarden), Волфганг Изер (Wolfgang Iser), Жорж Пуле (Georges Poulet); психоаналитичког и субјективног приступа који се позива на читаочеву личност која обликује и читање и интерпретацију, како се разуме из поставки Ролана Барта (Roland Barthes), Нормана Поланда (Norman Poland) или Дејвида Блича (David Blach); затим социолошког и историјског приступа који проучава читалачку публику у одређеном времену и друштву како су то чинили теоретичари попут Жан Пол Сартра (Jean-Paul Sartre), Ролана Барта (Roland Barthes), Јауса (Hans-Robert Jauss) или Лукача (György Lukács); и најзад, херменеутичког приступа који се креће у распону од интерпретативне ауторитативности до релативизма у тумачењу, а чији су неки од заговорника: опет Вејн Бут (Vein But), Стенли Фиш (Stanley Fish), као и Жак Дерида (Jacques Derrida), Пол Рикер (Paul Ricker), Цветан Тодоров и многи други.

Уз уважавање теоретичара читања, као и иних теорија које овом приликом нису поменуте, накратко ћемо обратити пажњу на студију Алберта Мангела (Alberto Manguel) *Историја читања*.¹⁸⁸ Обухватна и исцрпна, ова студија укључује аспекте културолошког проучавања читаоца у контексту државе, традиције, епохе, феномена условљеног друштвом, културом поднебља и нације. Отуда, што је изванредно значајно, почиње од Индије и Кине, Грчке и Рима, преко средњег века, ренесансе, до савременог доба, Мангел уводи и другачије читање историје читања:

¹⁸⁷ У. Еко, *нав. дело*.

¹⁸⁸ Алберт Мангел, *Историја читања*, Светови, Нови Сад, 2005. године.

преко носилаца информација – од глиненних плочица, папируса, пергаментна, рукописних па штампаних књига до SD Rom-а и DVD-ја и дигиталне књиге.

Исходиште студије је спознаја да постоји генеза, развојни пут читања и да је један од начина разумевања и тумачења историје културе, па и историје цивилизације, управо начин на који читамо.

Полазећи од наведених теорија, а у контексту супротстваљања линеарног и дигиталног читања, врло је важно одредити модерног читаоца. Изер говори о имплицитном читаоцу, Фиш, опет, о обавештеном читаоцу – њихове теорије разматрају на различите начине и са различитим исходиштима читалачку компетенцију.

Управо је проблем компетенције у процесу читања изванредно значајан. Одређен књигом као предметом који се држи у рукама и чита од стране до стране, корисник је у процесу упућен на тај један и јединствен текст. Његово читање је интимни чин, акција која се дешава између читаоца и аутора. Само онолико колико аутор жели да се позове на друге текстове или ауторе у фуснотама и цитатима, поделиће са својим читаоцем. У том линеарном процесу писац читаоца води кроз текст, упућује, дозвољавајући му слободу да у процесу акције читања дође до реакције читаоца, која је, опет, условљена и вештином читања, искуством, односом емоције и ерудиције, спознајом вантекстуалног контекста, културне, друштвене и сваке друге условљености. Борхес ће рећи: „На крају, после свега, остајемо само читалац и ја док моја РЕЧ покушава да се отелотвори у ЊЕМУ, а он покушава да се отелотвори у ЊОЈ.“¹⁸⁹

Дигитално читање интерактивног је карактера. Пред читаоцем није више текст који је формиран од почетка до краја, који одражава тумачења, доживљај, спознају у оквирима прочитаног (или стварање новог по мотивима прочитаног), већ текст који дозвољава да од почетка буде могућност, предложак, пре неголи књижевно дело које има почетак, крај и аутора.

Навикнути и читалачки васпитавани на основној интернет информацији, савремени корисници интернет издања могу се и према књижевном тексту односити као према било којој информацији. Наиме, граница између пошиљаоца и примаоца информације путем интернета као средства јавне комуникације, више не постоји. Пошиљалац информације и прималац нису само у линеарном, једносмерном односу. Прималац је у могућности да одговори, коментарише добијену информацију и да је тако врати пошиљаоцу постајући и сам пошиљалац, а могуће је да је проследи даље, другим корисницима, који постају и реципијенти, али и могући пошиљатоци.

У том сајбер простору, књиге постају аморфна маса коју читаоци обликују према себи, мењајући односе, улазећи у само ауторство.

„Књига мора да се чита с лева на десно, (или с десна на лево, одозго према доле у складу са различитим културама) на линеаран начин. Јасно, може се прескакати, можете се – кад дођете на тридесету страну – вратити и проверити нешто на десетој страници – али то подразумева рад, хоћу рећи, физички рад. Хипертекст је, напротив, вишедимензионална мрежа у којој свака тачка или чвориште потенцијално могу бити повезани с било којим другим чвориштем.“¹⁹⁰

Хипертекст, како га је именовао Умберто Еко, велика је провокација пред читаоцем. Отвара се питање дигресије у процесу читања. Позивом на отварање нових чворишта током читања основног текста, читалац је у прилици да појасни, сазна детаље који му могу бити од помоћи када се врати основном тексту. Та

¹⁸⁹ Hohe Luis Borhes, *Babilonska knjižnica*, Sabrana djela II ,3agreb, 1985. str. 176.

¹⁹⁰ У. Еко, *нав. дело*.

чворишта, међутим, могу бити и замка која ће одвући читалачку нит, ону танану повезаност, готово лични, интимни дијалог између читаоца и аутора основног текста. Јер, једним потезом миша читалац улази у чвориште које му отвара нове текстове који, опет, у себи садрже све нова и нова чворишта у која имате могућност да завирите. Ушавши у такву замку, удаљавате се сваким кликом све више од основног текста и нужно губите ону неопходну везу са писцем и његовим делом.

*Друштво и институције у процесу информатичке еманципације
као вида функционалне писмености*

Ако људи разумеју Шојена уз помоћ коментара и презентације на компакт диску – не брините се што народ не култује историју музике у његовој. Данас појам писмености прожима многе медије. Просвећена полиција писмености мора да узме у обзир могућности свих тих медија.¹⁹¹

Умберто Еко

За разлику од линеарног читања књиге, дигитално читање хипертекста заиста може да постане аморфна маса, безоблична, а читалац изгубљен у шуми понуђених чворишта, понуђених информација.

Због свега реченог, чини нам се изузетно значајним појам медијске писмености који, у најширем контексту, подразумева однос појединца према медијској понуди (позориште, филм, телевизија, стрип, интернет). Овом приликом задржаћемо се на оном сегменту медијске писмености који се односи на коришћење хипертекста, на домен дигиталне писмености.

Изванредно је важно за будућност читања и формирање читалачке компетенције популације уопште, а најпре предшколске и школске, упутити кориснике ка мултидисциплинарним записима и хипертекстовима.

Одговорност друштва и високошколских институција је од пресудног значаја. Хтео-не хтео, савремени читалац је упућен сваким даном све више на дигитално читање, те постаје врло опасно препустити га хипертексту без претходно формираног става и озбиљног упута како да се односи према њему. Самоукост у овој области може довести до озбиљних културних и друштвених проблема и отворити ново поглавље у свеprisутној појави кризе читања.

Изванредно цивилизацијско достигнуће савремених медија, нарочито интернета, јесте у остварењу вековног човековог сна о слободном кретању идеја, знања, информација, о доступности људског стваралаштва свугде, сваком и увек, без граница и ограда. У тој множини свега и свачега ваља нам се снаћи. Отуда потреба да се двојачко приступи решавању проблема које је пред нас поставио свакодневни савремени живот.

Најпре је неопходно овладати самом техником, научити користити рачунар, језике и програме које нуди, баш као што се најпре учи како држати оловку у руци, а потом и како писати. У том смислу наша држава и институције су на препознату потребу одговориле увођењем изборног предмета Информатика у ниже и више разреде основне школе и у средње школе. На тај начин се школска популација научила како да држи ововремену оловку и како се „пишу слова“.

Отвара се друго питање: Шта се пише, шта се чита? Преведено на нашу тему, држава и друштво су занемарили изванредно важну образовно-васпитну компоненту односа корисника према садржајима који му се нуде. Научити препознати слова и речи, не значи научити читати. Научити користити компјутерске програме и стићи до различитих садржаја, не значи да ћете се према тим садржајима смислено

¹⁹¹ У. Еко, *нав. дело*.

и прагматично односити. Отуда и закључак да предмет Информатика ваља заменити предметом Медијска писменост и методички приступити процесу образовања не много различитом од оног који се у првим разредима основне школе примењује на процесе линеарног читања штампаних текстова и њихове обраде на часу.

Речју – ваља нам наново учити читати хипертекст; ваља нам, ослањајући се на искуство линеарног читања, из тог искуства преузети елементе који су примењиви на дигитално читање. „Нова компјутерска генерација извежбана је читати невероватном брзином (али не књиге у класичном смислу, већ речи са компјутерског екрана – прим, аутора). Старомодни универзитетски професор данас није у стању да чита са екрана компјутера онако брзо како то чини тинејџер. Исти ти тинејџери, ако случајно пожелеле да програмирају свој кућни рачунар, морају познавати или научити логичке поступке и алгоритме, морају да науче да великом брзином куцају слова и бројеве по тастатури.“¹⁹²

На одговорним високошколским институцијама, држави, друштву, сада је озбиљан задатак да научи тинејџере не само КАКО, већ и ШТА ће куцати великом брзином, како ће се односити према хипертексту, књизи поезије, прозе, научном делу које више није штампана хартија, већ простор пун могућности. У том смислу, не само да се мењају наше читалачке навике, већ се у потпуности мења филозофија читања, феномен читања, а са њим и појам писмености. Отуда за Умберта Ека просвећена политика писмености укључује у познавање медија.

Чињалишће и виртуелне заједнице

Све више се говори да ће у блиској будућности хипертекстуални CD-ROM-ови замењивати књиге. С хипертекстуалним дисковима књиге би требало да постану сувишне. Чак ако узмемо у обзир да је хипертекст обично мултимедијалан, пошто хипертекстуални диск ће у блиској будућности заменити не само књиге, него и видео касете и многе друге медије као носиоце и чуваре информације. Је ли разлика између визуелне и алфабетске информације, књиге и хипертекста, заиста иако једноставна?¹⁹³

Умберто Еко

У прилог запитаности Умберта Ека слободни смо додати још једну раван која мења читалачке навике, па и навике објављивања и разговора о, рецимо, књижевном делу.

Савремени медији, интернет пре свих, омогућили су један посве нов феномен: писци, научници, ствараоци уопште, своје радове више не објављују у традиционалном смислу, већ, не ретко, искључиво и само преко интернета. Поред књижевних дела, корисницима су доступне научне студије, дигиталне изложбе аудио, видео радова, слика и фотографија, све до виртуелних музејских поставки.

Према хипертексту читалац добија пуну слободу чак и у креацији изгледа странице са које ће читати. Он једним кликом може у помоћ да позове приручнике, речнике, енциклопедије, приказе, тумачења; може да остави простор на екрану у ком ће директно писати своје коментаре; може, на пример, да чита *Ану Каренину* а да истовремено отвори „прозор“ у ком ће гледати истоимени филм, може да стави слику аутора, може да подели екран и чита исту песму у више различитих превода... Може да осмисли страницу како му драго. Може и да не чита, већ да слуша текст. Може да га дописује, мења, да се односи према њему као према предлошку, аморфној маси. Дигитално читање појам интертекстуалности дозвољава у прагматичном смислу. Дигитална страница отвара и проблем паратекста.

¹⁹² У. Еко, *нав. дело*.

¹⁹³ *Исто*.

Питање је, међутим, да ли такве интервенције и колико утичу на процес читања. Еко нуди могући одговор или сопствену филозофију писања и читања: „Хипертекст носи идеју физички помичног текста, а такав текст оставља утисак апсолутне слободе читања. Али то је само утисак, привид слободе. Једно једино постојање које омогућава стварање бесконачно великог броја текстова постоји већ вековима, а то је алфавет. С малим бројем слова производи се милијарду текстова, а управо то се чини од Хомера до данас. Текст – стимулус, који не нуди слова ни речи већ унапред задати след речи и страница, не даје нам слободу да измишљамо шта нам је воља. Слободни смо само утолико што се можемо на коначан број начина кретати унапред задатим комадићима текста.“¹⁹⁴

Даље – мења се и однос комуникације у вези са књижевним делом. Традиционалне књижевне вечери, трибине, прикази и представљања књига о којима говоре стручњаци, издавачи, аутори, присутна публика – компјутери умногоме мењају. Данас се формирају виртуелне заједнице, читаоци директно размењују мишљења, коментаре, препоруке... Цео свет је присутан на виртуелним књижевним трибинама, свако је у прилици да ступи у комуникацију и то не само са читаоцима, већ и са ауторима. У виртуелним заједницама разговара се и о штампаним књигама и о хипертекстовима подједнако.

Постало је уобичајено да научници, умрежени у заједничку виртуелну лабораторију, са различитих крајева света раде на истом пројекту. Могућности су безграничне.

У вези са феноменом дигиталног читања јесу и дигитализоване, виртуелне библиотеке. Оне су поодавно наша стварност, испомоћ у учењу и читању. Доступне су нам безмало све значајније светске библиотеке, њихова издања, препоруке и, наравно, виртуелне заједнице које размењују искуства о библиотеци, теми, заједничким интересовањима...

И опет нас прича о библиотеци доводи до друштвене и институционалне одговорности која се тиче нашег система. Шта са школским библиотекама које су већини најмлађе популације први, каткад и једини, сусрет са институцијом библиотеке? Јесмо ли спремни да мењамо амбијент, да, поред књига, ђацима буду доступни CD-ови и DVD-јеви, да поред клупа и лампи на њима, постоје компјутерски столови са умрежењима и везама са другим библиотекама?

Из учионице и школске библиотеке почиње процес функционалног описмењавања, информатичке еманципације, дигиталног читања.

Најзад, требало је сачекати техничко-технолошке услове да би се остварио циљ познат у свету као *long distance learning* – учење на даљину. Јер, када сагледате све могућности савремених медија, јасно је да, и без формалне потврде, учење на даљину деценијама живи у пракси. Данас нам, путем интернета, предавања у Србији држе професори из било ког дела света.

Илуструјући опаску о глобалном повезивању знања, битно је истаћи као позитиван пример предавање *on-line*, путем видео линка које су приредили Филолошки Факултет у Београду и Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“. Седећи у свом кабинету, проф. др Јанике Адема (Janneke Adema) са Универзитета у Ковентрију одржала је предавање београдским студентима и библиотекарицама на тему *Флуидне књиџе* у оквиру „Liquid publishing project“.¹⁹⁵ Професор Адема нас је упознала са појмом флуидних књига као збирног назива чији су носиоци информације дигитални записи.

¹⁹⁴ У. Еко, *нав. дело*.

¹⁹⁵ Јанике Адема, *Флуидне књиџе*, <http://www.unilib.bg.ac.es/projekti/predavanjaAdema>

Изванредно је важан податак, том приликом изнет, а који се односи на пораст дигиталног читања у односу на линеарно. Наиме, студенти Универзитета у Ковентрију, изражено у процентима, 48% текстове читају са екрана, 34% у зависности од доступности текста, а тек 13% се опредељује за књиге у класичном облику. Истраживање професорке Адема показује да су студентима доступнији и лакши за обраду дигитални записи.

Иако за светом каснимо, и код нас се све више отварају катедре за учење на даљину које су поодавно у свету добиле једнако право грађанства као и традиционално студирање. Али, све те животне ствари обавезују нас да им се као заједница и друштво прилагодимо. Да оспособимо учитеље нове писмености, професоре виртуелних катедри, читаоце хипертекстова... Нови профил учитеља и ученика, професора и студента.

Јер, од корисника флуидних књига, читалаца хипертекстова, подједнако се тражи да овладају техником коришћења нових средстава комуникације, али и да стекну однос према понуђеној грађи. Истини за вољу, на катедрама неких државних факултета и већини приватних, постоје предмети, чак смерови који су посвећени медијима. Проблем нашег образовног система је у томе што шкољује људе за рад у медијима, али не и оне који ће о медијима, дигиталном читању, медијској писмености учити школску популацију.

Судбина књи́ге и култу́ра чи́тања или умес́то закључка

Долазак нових технолошких средстава не чини нужно преходна средства сувишним. Аутомобили су бржи од бицикла, али не чине бицикл бољим него што је био. Замисао да нова технологија укида улогу преходних технологија сувише је поједностављена.¹⁹⁶

Умберто Еко

У људској је природи да се према новинама односи са извесном скепсом. Када су медији у питању, вазда смо били склони да модерним технолошким достигнућима, уз све комплименте, припишемо и атрибут новог које ће укинути старо. Сматрало се да ће радио обезвредити штампу, да ће филм обезвредити фотографију, да ће телевизија учинити сувишним и фотографију, и радио, и филм, да ће интернет заменити и „сахранити“ и филм, и телевизију, и радио, и штампу...

У том односу нових и старих носилаца записа пре постоји узрочно-последична веза неголи поједностављена оцена како ће нови канали комуникације обезвредити пређашње. Не само зарад Екоовог поређења бицикла и аутомобила, већ и зарад искуственог нам односа о прожимању и утицају медијски различито изражених информација које су промениле наше читалачке компетенције, које су утицале на наше читалачко искуство, али су не мањи утицај извршиле и на књижевност. Разумевање и читање те књижевности дугујемо медијима. „Књижевност је долазак кинематографије и стрипа сигурно ослободило одређених приповедачких задатака које је традиционално извршавало. Али ако постоји нешто тако као постмодерна књижевност, она постоји управо зато што је била под великим утицајем стрипова и филма“.¹⁹⁷

Слободни смо приметити и обрнуто – управо су под великим утицајем књижевности и потребе да се на различите начине „чита“ и визуелно преображава и прилагођава медијима, настале значајне филмске и телевизијске екранизације књижевних дела као врста новог читања, тумачења, комуникације. И више од тога, књижевна дела су била, чак и у облику укорицене књиге, чак пре дигиталних издања, од стране аутора нових медија доживљавана као аморфна маса, као пред-

¹⁹⁶ У. Еко, *нав. дело*.

¹⁹⁷ У. Еко, *нав. дело*.

ложак, као хипертекст, као могућност не више да се садржај из писаног „преведе“ у визуелно, већ да се ствара ново уметничко дело са новим уметничким намерама и према гледаоцу и према читаоцу.

Нови медији су довели до тога да се појам хипертекста који смо користили у контексту дигиталног читања, препозна и у линерном читању у оним оквирима у којима је и сам био провокација за ауторе нових медија попут стрипа, филма, телевизије, интернета...

Тај каузалитет једнако је битан и за ствараоце и за читаоце. Испоставља се да ће једни на друге битно утицати, али да ће, у будућности, опстати и једни и други, те да се међусобно не потиру већ допуњују.

На наше читалачко искуство, на сам процес читања, медији пресудно утичу отварајући нам нове видике, стварајући ново искуство, чинећи нас компетентијим. Линеарно или дигитално, са страница од хартије или страница од пиксела из књиге или са екрана – читалачке навике и филозофија читања битно су измењени под утицајем медија.

Пре свега системом образовања, посебним односом према дигиталним хуманистичким наукама, према медиологији као дисциплини, академска заједница мора учинити највише што може да образује и упуту читаоца ка новој, одавно заживелој и битно измењеној култури читања.

Медијској писмености морамо приступити крајње отворено. Јер, поред васпитно-образовне компоненте, поред описмењавања, отвара се и низ нових проблемских питања од културолошких, социолошких, психолошких, све до правних која третирају, рецимо, проблем ауторских права.

Велики изазови су и пред лингвистима суоченим са неолексемама произишлим из медија, са језицима које осмишљавају и користе виртуелне заједнице. И ту се отвара проблем дигиталног читања и разумевања прочитаног. Јер, језик виртуелних заједница не само да је послушао Чехова и дао ширину мислима у што мање речи, већ је читаве изразе, фразе, општа места, заменио тек једном графемом или симболом. И такав језик ваља читати.

Проблемско питање је да ли сведеност у медијској комуникацији сиромашни језик, па тако и читаоца, или је потрага за новом писменошћу у дубокој вези са безграничним пољима људске креативности.

„Маларме нам је рекао даје довољно рећи 'une fleur' (један цвет) да бисмо дозвали читав универзум мириса, облика и мисли. У поезији мање речи често значи више ствари. Три реда Паскала кажу више него триста страница дугог и досадног трактата о моралу и метафизици. Потрага за новом писменошћу која ће опстати не би смела да буде потрага за прединформатичким компонентама. Непријатељи писмености крију се другде“.¹⁹⁸

3.2.2 Читање филмске приче

„Поједини делови догађаја треба да буду иако повезани да се целина, ако се ма који део пређе или одузима, одмах ремети или распури.“

Аристотел

Аристотелово полазиште о драмском јединству¹⁹⁹ (или пре тројству) елементарна неопходних да би се остварили основни принципи драматургије, своју потвр-

¹⁹⁸ У. Еко, *нав. дело*.

¹⁹⁹ Аристотел, *Поетика*, превод Милош Ђурић, Просвета, Београд, 1981., стр. 1445.

ду, негацију и, најзад – надградњу добија у филму *Пејџарачке приче*²⁰⁰, који као косценариста и редитељ потписује Квентин Тарентино.

Строго и децидирано одређење времена у које Аристотел смешта драмску радњу од почетка до краја, омеђено је сунчевим путем... радња треба да се изврши за један обилазак Сунца или за нешто мало преко тога...“ Дословно – драмске радње (примећујемо множину у *Пејџарачким причама*) извршавају се за „нешто мало преко једног обиласка Сунца“. Тачније – за један дан од јутра, преко ноћи, до јутра наредног дана.

Тако прво од три драмска јединства дословно потцртава Аристотелову поставку, чита је наоко послушно и без намере да је тумачи.

Драмска радња, начини на који су догађаји повезани у основи не одступају, не од саме дефиниције драмске радње, већ од јединства радње и времена. Јер, док се (у контексту радње) паралелне приче тек у појединостима додирују, дотле је континуитет драмских радњи, а њима и континуитет филма, васпостављен на вишем степену: повезивању драмских радњи временом њихових дешавања.

Паралелне приче – о боксеру Бучу, плаћеним убицама Винсенту и Џулсу, о пљачки ресторана (...) испреплетене су на класичан начин на који се воде паралелне приче.

Оне се различито развијају на различитим местима, али у истом тренутку. Врло сличан поступак давно пре Тарантина користиће, на пример, Шекспир, у трагедији *Краљ Лир*, пишући две одвојене приче (од којих свака егзистира као затворена целина) са свим атрибутима драматургије.

Па и мотив трећег елемента – места – доследно је испраћен у филму. Радња и време смештене су у простор једног града, онај простор који може да се пређе и прође колима за „један обилазак Сунца или за нешто мало више од тога.“ Тако ће на крају приче боксер Буч кренути из града (не видимо где одлази, већ како полази, тако да је јединство простора сачувано), Џулс најављује почетак новог живота изван града (али Тарантино управо на том месту завршава филм опет сачувавши јединство места), а Винсент једини остаје извесно и заувек у граду.

Пре него што започне драматуршку игру са три јединства, Тарантино ће (да ли је било неопходно?!) експлицитно упознати гледаоце са двојаким значењем лексеме PULP: аморфна маса лака за обликовање и лако штиво штампано на новинској хартији. Оба тумачења видљива су у редитељском поступку и у сценаристичкој намери (нарочито у односу сценариста према проблему драмског јединства).

Истина је да је време радње омеђено на простор између два јутра. Но, тај простор се доживљава управо као PULP – аморфна маса – слободно обликована. Али, обликована тако да јој је облик и даље произвољан, док су јој контуре врло чврсте, меће јаке, али унутар њих комешање је непрестано и аморфност евидентна. Тарантино чак кокетира са временом, убацује ретардацију у филмско приповедање (сећање Буча на причу о сату пред боксерски меч), премеће ноћ и дан, преклапа сате... Но, ма колико силовито кретање било, оно не разбија меће, не разлива се изван задатих оквира, изван затворене, кружне путање дана од јутра до јутра. Дословно – филм започиње и завршава се истим тренутком.

Тако Тарантино затвара први концентрични круг – круг у времену.

²⁰⁰ *Пејџарачке приче*, PULP Fiction, режија Квентин Тарантино, сценарио К. Тарантино, Р. Авареј, Мирамакс филм, 1994.

Три приче размеђене садржином, повезане су (напоменули смо) временом, али и радњом. И то врло посредно, опет по Аристотеловом тумачењу не времена и не радње, већ ликова у радњи. Наиме – нити Тарантинове паралелне приче у заједничке чворове повезују ликови. А ликови су, по Аристотелу, носиоци драмске радње. Ипак, одступање је више но извесно, јер теоретичар античке књижевности подразумева једну драмску радњу, а не њих више повезаних истим ликовима. Ти ликови су пре свих Винсент и Џулс, чија најава постоји у уводној сцени филма, који се, опет, завршава простим одласком два јунака и вратима која се за њима затварају. Између те две јаке међе кретање драмске радње има пуну слободу. Одступање је такође и у дефиницији ликова који су носиоци драмске радње од њеног почетка до њеног краја. Тарантино, наиме, у једном од чворова у које везује нити двеју паралелних прича, убија главног јунака. Али, како се гледалац до тад већ навикао да без морске болести опстаје у снажном обликовању аморфне категорије времена (уз то је добио јасну назнаку да ће негде бити објашњење – у мртвим Винсентовим рукама остаје књига), протагониста је морао да се појави до краја филма. Протагониста се појавио, не до краја, већ и на самом крају филма да би увертирну драмску радњу окончао.

Тако Тарантино затвара други концентрични круг – круг у радњи.

Иако је Аристотел појам места схватио шире (као краљевство, острво, град), током 16. века класицисти су категорију времена свели на један, искључиви простор (соба, трг...) на ком се радња дешава од почетка до краја. Тарантино је, примећујемо, концептуално испоштовао чак и ову сведену класицистичку поставку места у јединству времена и радње.

Ако, наиме, одгледамо повезано уводну и последњу сцену филма, примећујемо да су у њој драматуршки спроведена три јединства у најстрожијој поставци класициста. Те две сцене су крајње тачке приче, оне су чврста линија која затвара круг. Круг је због њих правилан, не да се споља разбити. Али, унутар те непробојне опне од класицистичког тумачења три јединства, комеша се PULP – аморфна маса која се, тек обликована, разграђује и поново обликује. У кругу се, опет слободно крећу и времена, и радње, и места, преплићу се и прожимају. Ипак, Тарантино их је спутао затворивши круг у ком је кретање стално, извесно, али без начина да се из утврђене путање искорачи.

Тарантиново тумачење три јединства је, с једне стране, изванредно чврсто, примењено у готово строгој поставци класицизма, који је и само Аристотелово тумачење ограничио, а са друге стране је, опет, крајње слободно. У овом оксиморонском Тарантиновом драматуршком умећу једино је и било могуће задржати круг чврстим и затвореним и унутар круга разиграти филмску драматургију која се комеша и еруптивно, но ипак контролисано, креће.

Креативни однос у редитељском поступку, драматуршко поигравање принципима три јединства унутар чврстог круга толико је јако да је гледалац игром заведен, увучен у круг који својим унутарњим немиром јасну границу магли, па се филигранска прецизност којом редитељ води филм тек на крају разазнаје и памти.

Да би у хаотично замишљено приповедање унутар круга завео степен реда, Тарантино користи филмску интерпункцију у готово свим њеним јединицама: почев од подналова за сваку појединачну причу, преко система „дам кат“ (таксиста који сачекује Буча), субјективног кадра (тренутак оживљавања Мије), филажа (Буч који се сећа детињства), брзи швенк, потом затамњења, претапања итд...

Истина, без сложене и свеобухватне филмске интерпункције филм би био мање читљив (или чак нечитљив), али оно што је за живи организам филма који се развија унутар круга битно – јесте низ мањих кругова који независно један од другог функционишу као одвојене ћелије тог живог организма.

Примера ради – на макро плану (видели смо) постоје паралелне радње са тачкама пресека. Али и за микро план Тарантино користи исти филмски језик – паралелну радњу. Једна од прича је тренутак у ком су се Миа и Винсент нашли у кући после провода. Јединство времена и места је потпуно, док је радња своје сазвучје са прва два елемента остварила принципом паралелне монтаже: у тренутку када Миа пронађе дрогу и употребљава је, Винсент покушава аутосугестијом да се просто опрости од ње и оде кући...

Читајући Тарантинов филм уз пуну слободу препознавања Аристотелових законитости, испоставља се да је у другој половини 20. века, у једном сасвим новом уметничком изразу и кроз сасвим другачија изражајна средства, посредно испоштована чак и улога хора у драми – у оном смислу и функцији коју му је придавао антички теоретичар пре Христа. Наиме, Тарантино нас поднасловима уводи у појединачне филмске секвенце баш као што нас је хор у античкој драми уводио у сцене.

Основе својих тумачења Аристотел је понео од свог учитеља Сократа. Једна од тих основа је и учење системом питања и одговора. Други моменат значајан за Аристотелову поетику јесте хронологија у вођењу три јединства.

Управо у ова два момента Тарантино је пронашао простора за надградњу три драмска јединства. Све је у филмској причи конципирано системом питања и одговора. Она се постављају различито: сликом (Мија која шмрка дрогу), драматуршком ретардацијом (Бучова прича из детињства), или чак отвореним, директним питањима (бармен који на улазу пита Винсента и Џулса где су им одела)... Та питања су увек основ, покретачи драмске радње. Зато је, примера ради, било извесно да ће Маја преживети јаку дозу дроге, јер је Винсенту и гледаоцима дуговала неуспели виц из неуспеле серије и неуспеле глумачке каријере.

Основа система филма је хронологија. Ову изазовно постављену тезу оправдава управо доследно спроведен систем питања и одговора. Као одликаш међу Чеховљевим ђацима, Тарантино примењује добро савладану лекцију о пушци која у последњем чину мора да опали ако је у првом висила на зиду.

Тарантино, дакле, најпре смешта пушку на зид, поставља нам низ питања; зашто састанак са Мајом, зашто купује дрогу, зашто прича о масажи стопала, зашто среће боксера, зашто немају своја одела, зашто Мрселус глуми леђима, зашто прича Бучу о леђима која трну, зашто је важна ратна прича о сату, зашто... Тарантино потом на свако питање одговара. У том смислу, филм је крајње хронолошки постављен. Хронологија у одговорима никако не подразумева хронологију и у примени три јединства. Системом питања и одговора Тарантино у свој филм уноси стратегију која највише подсећа на дефиницију теоретичара експресионизма „Хаос је виши степен реда“.²⁰¹

²⁰¹ Е.Штадлер, *Манифест експресионизма*, 1919., Просвета, Београд, стр. 32.

3.3 Језик и медији

Говорити о медијима у бити подразумева дотаћи се проблема јавне комуникације која, опет, подразумева низ различитих области – од теорије информације, социологије, комуникологије, па све до политикологије. Дефинисати и поједноставити у том смислу дискурс језика медија у јавној комуникацији значило би одредити његову функцију као функцију коју језик јавне комуникације врши у задатом друштвеном и државном окружењу.

С друге стране, не сме се заобићи посматрање језика и његове условљености техничким носиоцима информације, техничким законитостима комуникацијског канала. Језик се прилагођава медијима: штампи, радију, телевизији, интернету. Једно од проблемских питања је: важи ли и обрнуто, односно – колико се, и да ли уопште, медији прилагођавају језику, или га (зло)употребљавају тек као једно од многобројних изражајних средстава које комбинују стварајући синкретичку јавну комуникацију? Најзад – да ли се у тој сталној комбинаторици других елемената као што су статична или покретна слика, звук, графема, и они други елементи – језик као основно средство комуникације истиче, губи, мења, или заједно са свим другим елементима твори нову поруку, нову комуникацију, нови језик.

У низу проблемских питања отвара се и питање постављања знака једнакости између језика медија и публицистичког стила. Јесу ли у питању синоними, или посве различит приступ у тумачењу ових синтагми.

Незаобилазно је и питање глобализације, прецизније утицај глобализације на језик, нарочито језик у медијима, нарочито језик који обликује нови комуникацијски код управо путем медија.

Да бисмо разумели улогу језика у медијима и њихов међусобни утицај, потребно је обратити нарочиту пажњу на реципијенте, на читалачку публику, аудиторијум и спектаторијум. Најзад, од врсте информације, као и циљне групе којој је намењена, умногоме зависи на који начин ће бити обликован сам језик.

И обратно – до новог угла посматрања доводи нас почетак јавне комуникације – творац информације. У савременом друштвеном окружењу социјални, културни, политички утицаји на творца информације – пре свих, новинара, аутора, али и сниматеља, монтажера и редитеља – све до уредника који је одговоран за драматургију информација, или целокупног програма једног медија – дакле, мултидисциплинарни утицаји на све њих су од изузетног значаја за начин на који се језички уобличавају информације у медијима.

Најзад, долазимо до специфичних односа условљених савременим медијима. Где је дистинкција између аутора информације и реципијента? Када реципијент и сам постаје дистрибутер информације? Савремени медији попут интернета до те мере су развили интерактивну јавну комуникацију да се формирао посве нов израз: *сору пасте новинарство*. Реципијент је слободан да информацију проследи даље, па се ствара ланчана акција и реакција, интерактива веза која се битно разликује од једносмерног кретања комуникације: *Пошиљалац → Порука → Прималац (Реципијент)* на интерактивној комуникацији која подразумева даље ширење поруке, али и враћање коментара пошиљаоцу: *Пошиљалац → Порука → Прималац ↔ Пошиљалац → Порука → Прималац ↔* и тако у недоглед. Оваква, интерактивна комуникација условљена интернетом, доводи до још једног феномена, новог социолошког, психолошког и комуниколошког појма – појма *виртуелне заједнице*.

А свака виртуелна заједница, опет, у оквирима своје групе развија специфичан језик.

Дакле – проблемско питање реципијента у односу на комуникациони канал креће се од публике као анонимне, многољудне аморфне масе која се може обликовати и индоктринирати путем једносмерног кретања поруке, све до виртуелних заједница којих је из дана у дан све више и које трпе утицаје пре свега једних на друге унутар саме групе.

Од језичке манипулације аудиторијумом и спектаторијумом при формирању и обликовању мишљења и делања јавног мњења, до затворених виртуелних заједница, од утицаја глобалног на локално, од језика који медији мењају прилагођавајући, често вулгаризујући га зарад рејтинга, све до губљења едукативне функције медија пре свега језиком, стварање нових језичких кодова и стална игра (креативна или манипулативна) са другим елементима, чине део увида у улогу језика у медијима и њихов међусобни утицај.

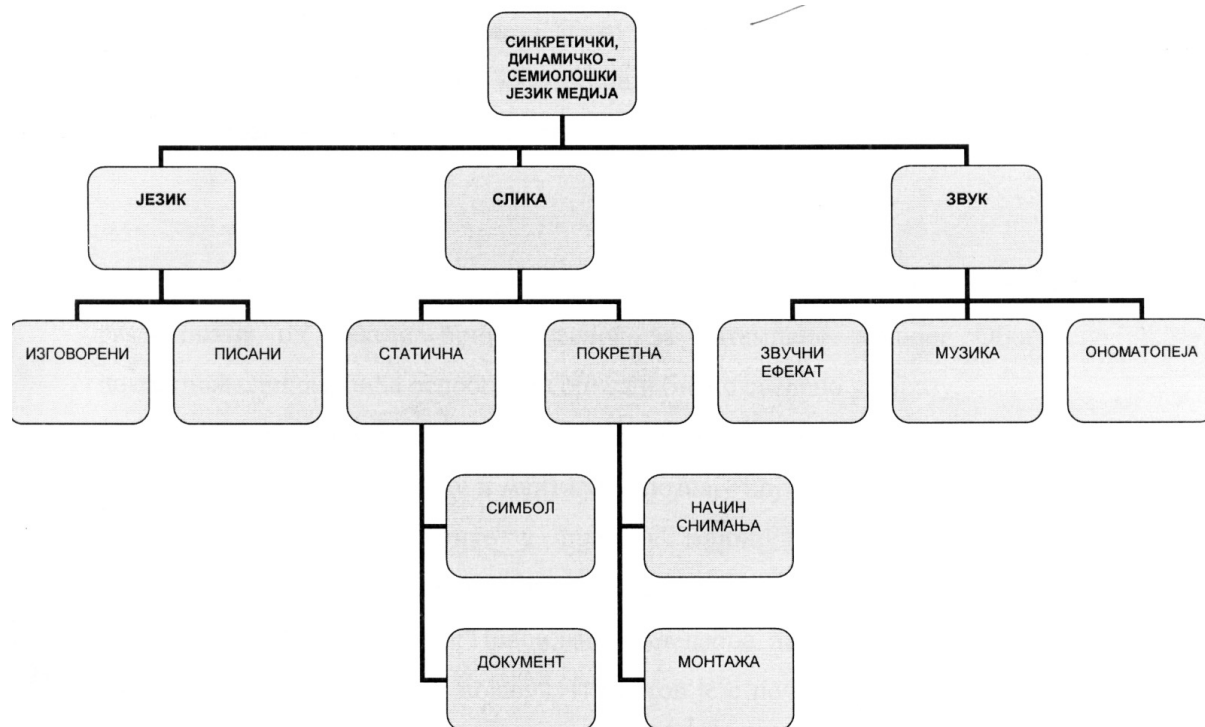
Да бисмо разумели како се језички дискурс прилагођава законитостима медија, показаћемо како такво прилагођавање изгледа у пракси. Примера ради, ако је информација пренос фудбалске утакмице, а медијум радио, онда ће коментатор изузетном брзином изговарати имена фудбалера који су у поседу лопте, описивати ток напада и покушавати да аудиторијуму, као реципијенту, језиком створи визуелни доживљај. С друге стране, иста та утакмица, у истом тренутку, захтеваће сасвим другачији језички дискурс ако је медијум телевизија, а реципијент спектаторијум. Ослобођен потребе да описује напад који реципијент посматра, коментатор добија простор да језички уобличи низ других информација које су радију као медију недоступне. Језик телевизијског коментатора биће сведен, ослобођен потребе да језиком ствара слике у свести реципијента. Штампани медији ће, опет, језик којим преносе информацију о истој тој фудбалској утакмици, прилагодити најпре писаној форми – битно различитој од усмене – а потом ће бирати онај језички дискурс који је условљен штампаним медијима: да ли је дневна или недељна новина, да ли је часопис уже стручни – спортски или је спорт тек рубрика унутар недељника, колико ће простора заузети фотографије, или их уопште неће бити и слично...

Дакле – у зависности од медија свако од твораца језичке информације прилагођава и ствара сопствени језички дискурс. Језик трпи утицаје медијума, па се од самог језика, комбинацијом других елемената и колективним чином стварања информације, добија посве нов комуникативни квалитет у коме је језик тек један од елемената у процесу стварања мултидисциплинарне информације, мултидисциплинарне комуникације, мултидисциплинарног језика медија.

Приказ комуникације у медијима – прецизније приказ стварања и каузалитет елемената у стварању комуникације у медијима – обавезује нас да се на кратко посветимо свакој од њих.

Напоменули смо, у општем смислу, дистинкцију изговореног и писаног језика у медијима. Чак је и у мултидисциплинарном медију којем доминира слика, лако препознати изговорени, али унапред писани текст од језика који је обликован усмено, на лицу места. Тако и унутар синтагме *изговорени језик* можемо констатовати управо категорије прочитаног и изговореног у ужем смислу (директно, без писане припреме).

У првом случају језичко обликовање информације неће се битно разликовати од текста припремљеног за штампане медије. Обогаћено покретном сликом, биће ослобођено описа и битно сведено у изразу.

Језик као елемент у формирању медијске поруке

У процесу формирања језика медија, управо слика, добија кључно место. О утицају слике на емотивну и менталну спознају коју изазива у гледаоцу, али и о моћи стваралаца слике у процесу манипулације спектаторијумом, проговорили су многи филмски и телевизијски ствараоци и теоретичари медија.

Дзига Вертов ће рећи: „Присиљавам гледаоца да види онако како мени одговара да прикажем неку појаву“.²⁰² Вертов је с почетка века схватио моћ и утицај слике на гледаоца. У овој јединственој реченици, руски редитељ и теоретичар је јасно изразио како читање слике не зависи само од медијске писмености и личних црта посматрача, већ и од сниматеља, монтажера и редитеља, дакле – пошљаоца информације у процесу јавне комуникације. Ако је приказ на филму или телевизији еквивалент речима у реченици, кадар синтагми, а сцена или секвенца која заокружује мисаону целину једнака пасусу или поглављу, онда је посве јасно да читање филмске или телевизијске слике значи комуникацију и поимање информације на језичком нивоу. Да би се разумело како изговорена реч и слика творе нови, медијски језик, битно је позвати се на још једног теоретичара медија који у најкраћем дефинише доживљај слике као преносиоца језичке поруке: „Осећање реалности састоји се у следећем: ма какав био фантастичан догађај који се збива на екрану, гледалац постаје његов очевидац и нешто попут саучесника.“²⁰³

Реципијент, дакле, није на крају комуникационог процеса онај који прима језички и сликовно уприличену информацију, већ захваљујући покретној слици као најважнијем елементу у синкретичком и мултидисциплинарном медијском језику, реципијент постаје очевидац догађаја, сведок информације.

²⁰² Дзига Вертов, *Кинооки*, Преврат; манифест из 1923. године.

²⁰³ Кристијан Мец, *Језик и кинематографски медијум*, Библиотека *Умешности екрана*, Институт за филм, Београд, 1975, стр. 208.

Интернет дозвољава узвратну језичку интервенцију на медијски садржај и, што је врло значајно, та језичка информација је двосмерна: од реципијента може ићи уназад ка пошиљаоцу (као, рецимо, коментар) и унапред ка новом реципијенту као сору *paste* новинарство. За разлику од интернета, телевизија је једносмерна као комуникациони канал и јасно уређена као спој језика, покретне слике и звука.

„Постоје једносмерне комуникације у које свакако убрајамо филм и телевизију, а у којима није могуће да прималац поруке узврати сопственом поруком у истом језичком домену, а да не буде посебна и аутономна порука. Овом виду општења често се пориче својство комуникације у традиционалном смислу речи, јер не постоје две равноправне стране које би водиле дијалог, користећи се истим кодом. Постоје само одашиљалац поруке и њен прималац.“²⁰⁴

3.3.1 Процес формирања медијске комуникације

У процесу формирања поруке визуелних, сликовних медија најзначајнију улогу добија сниматељ. Његов рад је први и полазни запис у процесу формирања медијске информације. Снимак који камермани донесу у студио трпеће потом интервенције монтажера, редитеља, новинара, аутора, уредника – све до спикера и водитеља. У том процесу формирања информације, управо од вештине и начина на који је сачињен сниматељски запис, зависиће колики простор добија језичко уобличавање информације. Данас се, неретко, говори о *снимањемском рукопису* као категорији која упућује на препознавање и карактеристични стил рада једног сниматеља. Иако преузета из науке о језику и књижевности, лексема *рукопис* као одредница зајединствен и препознатљив стилски опус једног сниматеља – савршено одговара и у дословном и у пренесеном, метафоричком смислу.

Папир су заменили целулозна трака или чип, перо и оловку камера, слово-слагачницу монтажни сто, штампарску пресу предајник. Временом су еволуирали тек носиоци информације и комуникациони канали, али је идеја медијске комуникације, као значајног (ако не и најважнијег) дела јавне комуникације, остала непромењена: да се путем медија утиче на масе, а што је медијум више присутан (а телевизија је готово свеprisутна), то су његови утицаји на реципијенте све већи. У том утицају нарочиту одговорност добија сниматељ.

Пре него што подсетимо на употребу (и неретко злоупотребу) филмског дела и његовог дејства на спектаторијум, суочимо на тренутак призор из стварности са његовом репродукцијом (условно користимо термин репродукција, јер филм, односно телевизију, никако не треба схватати као пуку репродукцију стварности), користећи се терминима Маје Дерен *конролисани случај* и *ауторитетни фотографије* (мисли се на фотографију као основни, најмањи запис на целулоидној траци – прим. аутора). Намера нам је да успоставимо комуникативни код између животне реалности, с једне, и филма и телевизије, с друге стране, који се том реалношћу баве стварајући своју, самосталну језичко-визуелну реалност независну од стварности. „Гледалац, дакле, може да посматра филмску слику посве отуђену, али управо зарад постојања свести да наша лична равнодушност ни на који начин не умањује истинитост филмске слике, та слика показује ауторитет који се по тежини једини може упоредити са ауторитетом саме стварности. Ауторитет стварности доступан је чак и најартифицијалнијим творевинама уколико се фотографија схвати као уметност *конролисаног случаја*. Под *конролисаним случајем*

²⁰⁴ Др Душан Стојановић, *Филм као превазилажење језика*, Завод за уџбенике и наставна средства; Институт за филм; Универзитет уметности, Београд, 1984., стр. 131.

подразумевам одржавање танане равнотеже између онога што је спонтано и природно присутно као доказ самосталног живота датости и особа и делатности које се намерно уводе у сцену.“²⁰⁵

Филмски, односно ТВ медијум, користи се као форма у којој значење слике настаје из гледаочевог препознавања неке стварности, а свој ауторитет изводи из непосредног односа стварности и слике у чисто фотографском, филмском процесу. Тај процес свакако допушта озбиљна мешања стваралаца као особа које слику модификују (већ према неким аршинима унапред задатим филму), тако да се границе толеранције изабране стварности и филма могу дефинисати као она тачка на којој првобитна стварност постаје непрепознатљива или небитна као таква, јер сама добија нови контекст или га другима даје.

У стварању тог новог контекста изузетно је значајно и илустративно запажање Андре Базена о улози камере (камера је схваћена као симбол јединства справе и сниматеља) као преводиоца једне стварности у другу. „Филмска камера је у опажању понудила нешто исто толико реалистично колико су реалистичне биле фотографска слика или грамофонска плоча пре ње, и телевизијска представа после. Само што је фотографија, тај претходник и наговестилац филмског реализма, тек са филмом – и једино са њим – успела да отелотвори човеков прастари, магијски сан о *балсмовању времена*, поред раније остварене могућности *балсмовања не-пoкретних облика предмета*. Први пут је слика ствари истовремено слика трајања, мумија промене.“²⁰⁶

На нама је сада да се посветимо управо оној слици коју је „филмска камера понудила опажању“, како вели Андре Базен.

Таква слика може да поседује конотативни код који му се даје процесом израде – од синопсиса преко сниматељског поступка до монтаже, и још даље – до амбијента у ком се приказује. Тај конотативни код, смислена порука, доводи нас на траг манипулација као појма који има исто значење: усмеравање, свесно коришћење, управљање, (зло)употреба..., само што су сада та значења метафорична и односе се на усмеравање, свесно управљање, (...) јавним мњењем.

Филм, још више телевизија, постали су прави медијски реквизити који својом изражајном снагом изазивају одређена наметнута мишљења и ментална стања и у вези са тим очекивано и изазвано понашање, реакцију спектаторијума.

Сниматељ, тај моћни преносилац информације, сведок догађаја и први у низу стварања језика медија као колективног чина, у свом раду готово извесно користи стилске фигуре које су нам познате из науке о стилистици.

Неретко сниматељи у свом раду, бирајући кадрове и бирајући шта желе тим кадровима да кажу спектаторијуму, користе еуфемизам, као стилску фигуру. Тако ће од начина кадрирања, када се, рецимо, приказују демонстрације, камера забележити да их је било пет пута мање него што их је уистину присуствовало демонстрацијама. И обрнуто: од стотину људи – начином кадрирања, ракурсима и плановима – сниматељ може послати информацију да је на догађају било присутно на хиљаде демонстраната – што опет не одговара стварности, већ тенденциозном преувеличавању.

За спектаторијум који чита медијску поруку, у једном кадру спојена пукнута цев из које неконтролисано шикља вода и чесма поред те цеви која је пресушила, а

²⁰⁵ Маја Дерен, Филм: Стваралачко коришћење стварности, цитирано према *Филмске свеске*, часопис за теорију филма и филмологију, књига прва, 1975., стр. 59.

²⁰⁶ Анде Базен, *Онтологија фoиoграфске слике – Штa је филм*; Нолит, Београд, 1988., стр. 11.

око ње стоје људи са кантама и флашама, поређењем – као стилском фигуром – шаље јасну поруку реципијенту. У процесу бирања језика којим ће комуницирати са спектаторијумом, сниматељи најчешће и најрадије користе метафоре и симболе. Међу небројеним примерима, илустрације ради, указујемо тек на два: када је тек пар сати пре истека рока српски Парламент усвајао нови Устав, сниматељ је у предњем плану приказао сат на ком је било 5 минута до 12 сати, а у позадини се видео тотал скупштине са посланицима и председавајући који објашњава зашто се Устав мора усвојити и колико је близу крај рока до ког је предвиђено да се тај процес оконча.

Симбол, као врло честа стилска фигура у творењу комуникације путем покретне слике, била је изузетно присутна током ратних извештаја 1999. године, када је Србија била бомбардована од стране НАТО алијансе. Један симбол је обишао све светске телевизијске станице на самом почетку НАТО акције „Милосрдни анђео“: лутка без једне руке и ноге, ископаних очију на згаришту. Драматика, емотивни и ментални доживљај и језичко уобличавање тог доживљаја од стране спектаторијума, творило је посве нову поруку, комуникацију засновану на слици, без изговорених речи.

У процесу формирања телевизијске визуелне секвенце, која је еквивалент реченици, сниматељ, као пошиљалац информације, бира кадрове, планове и ракурсе истим принципом којим се бирају речи у процесу стварања реченице. Колико ће у реченици, односно визуелној секвенци, бити стилских фигура, апозиција, какав ће бити ред речи у реченици, односно ред кадрова у секвенци, шта том заокруженом мисаоном и визуелном целином желимо да кажемо реципијенту и на који начин, део су моћне и веома значајне улоге коју добија сниматељ.

У том контексту, као потврда одреднице да једна слика вреди 1 000 речи, визуелна, покретна слика надграђује сâм језик и његов комуникацијски примат. Реципијент на врло специфичан начин чита језик визуелне комуникације: „Иако својом свешћу гледалац разуме реалност онога што се у приказаној покретној слици збива, он се према томе емоционално односи као према истинском догађају.“²⁰⁷

Студија Душана Стојановића, иако се превасходно односи на филм као медијум, посвећена је примату визуелне над изговореном информацијом. Отуда у самом називу *Филм као превазилажење језика* али и у читавој студији, доминира теза о покретној слици која кроз филм или телевизију као медијуме остварује слојевито емитовање поруке у којој доминира слика као нови језик, а филм и телевизија постају основни медијски канали у јавној комуникацији, у формирању јавног мишљења и обликовању јавности, која је, као спектаторијум, изузетно подложна утицају филма и телевизије, тачније покретној слици као основном носиоцу информације.

Тако се добија сасвим нови смисао за који ће Стојановић рећи: „Смисао, без обзира да ли имамо у виду говор, слику, или друге манифестације људске духовности, јесте однос међу деловима неке целине и то однос који се остварује као потпуна функционалност. Састојци се уклапају у целовитост која је начињена од њих самих и уколико се то уклапање покаже ефикасним до последњег састојка, ако је оно тако потпуно да ниједан делић не преостаје, да више не значи оно што се као слика само за њега везује, да сваки даје свој пуни удео утиску који остварује

²⁰⁷ Кристијан Мец, *Језик и кинематографски медијум*, библиотека *Умешности екрана*, Институт за филм, Београд, 1975, стр. 209.

целовитост – смисао је ту. Смисла, дакле, нема у равни појединачног састојка истргнутог из целовитости у којој се био нашао. Или, тачније, ако га и има у тој равни, он се губи пригушен смислом који се појављује као резултанта односа тог делића и свих других што поменутој целовитости припадају.“²⁰⁸

Дакле, само као један од елемената, приказан шематски као спој слике, језика, звука, а могло би се даље ширити (присуство или одсуство боје, динамичност, статичност, кадрирање итд), језик добија нову улогу, јер језик, сам за себе, не значи ништа, или не значи много, а у односу са другим елементима твори нови смисао, нови језик. Отуда ће Пјер Гиро, један од најпризнатијих лингвиста нашег доба, значајно потцртати дистинкцију у међусобном односу речи, речи и контекста, речи и смисла: „Речи немају смисао, већ само употребност. Смисао какав нам се преноси неким излагањем зависи од односа речи са другим речима у контексту, а те односе одређује структура лингвистичког система (...) Смисао, или боље речено, смислови сваке речи одређују се скупом њених веза, потом скупом тих веза са другим елементима (слика, звук – прим. аутора), а не сликом коју сама за себе представља реч. Израз *смисао* тако поново налази своју етимологију, јер означава *правац*, тј. оријентацију у односу на знаке.“²⁰⁹

У контексту целовитости речи, слике и тона, формира се посве нови језички код, нова информација, нови медијски дискурс.

Ако бисмо визуелне медије посматрали као одвојени дискурс у процесу комуникације, приметили бисмо да је утицај на примаоце информација врло озбиљна цивилизацијска тековина. Историја тог утицаја почиње првом пројекцијом филма и траје до дана данашњег. У многострукости, вишезначју и комплексности медијског дискурса, овом приликом бирамо онај сегмент који се током времена посебно развио и добио сасвим нови смисао и значење у преношењу информације. То је *манипулација сјекцијом оријумом* са освртом на улогу сниматеља у том процесу. Примећујемо да се током историје манипулације створио посве нови медијски језик заснован пре свега на слици.

Хронолошки осврт, историјски приступ у показивању манипулације гледалачком публиком скренуће пажњу на проблем који је данас изразито присутан – употребу медија као комуникационог канала, у контексту јавне комуникације, у пројектовано, жељено формирање јавног мњења.

Многозначност и ширина лексеме *Manipulatio* учинили су је једном од најчешће коришћених модерних термина у готово свим сферама људског живота. Означавајући много – од механичких и физичких делања и кретања до алегоријског смисла – манипулација је у оба случаја значила усмеравање, свесно коришћење, управљање, (зло) употребу...

Теоретичари филма и телевизије двојачко користе термин *манипулација*: с једне стране, да означе сниматеља којег неретко називају *манипулативцем* (у смислу онога који управља, манипулише камером).²¹⁰ С друге стране, манипулација се често среће као термин при анализи филма, нарочито филмског језика и начина на који кореспондира са гледалачком публиком.

²⁰⁸ Др Душан Стојановић, *Филм као превазилажење језика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за филм Универзитета уметности, Београд, 1984., стр. 20.

²⁰⁹ Пјер Гиро, *Семологија*, Библиотека XX век, БИГЗ, Београд, 1975., стр. 21.

²¹⁰ Контекст сниматељ=манипулативац за камером срећемо код многих теоретичара; нпр. Питер дел Монте користи овај термин у студији *Теорије у филму у Италији до појаве звучног филма*; исти термин користиће и Рудолф Арнхајм *О природи фотодраме* или Мари-Терез Понсе у есеју *Естетика црпаног филма* итд

Као илустрацију употребе термина при стварању новог медијског језика у контексту анализе седме уметности, цитираћемо речи знамените енглеске редитељке и теоретичарке филма Маје Дерен, која манипулацију сматра категоријом која је од свих уметности једино доступна филмској, те стога постаје искључива особеност филмске фотографије: „Манипулација је категорија стваралачке акције која је доступна једино визуелном медијуму зато што је то фотографски медијум. Идеје сажимања и продужавања, одвојености и континуитета којима се бави, у највећој мери користе различита својства фотографске слике: њену верност (која успоставља идентитет личности, што служи као трансцедентна обједињујућа сила за сва одвојена времена и места), њену реалност (темељ препознавања који активира наша знања и вредности и без којег географија локације и дислокације не би могла постојати) и њен ауторитет (што превазилази безличност и неопипљивост слике и придаје јој независан и објективан значај у преношењу фотографске и језичке информације).²¹¹

„Док гледамо филм, непрекидни чин препознавања у који смо увучени делује попут траке сећања која се одмотава испод слика самог филма манипулишући нашим односом према стварном и илузионом, уобличавајући доњи слој једне имплицитне двоструке експозиције“. (Екат Кемерлинг)

Ако посматрамо процес манипулације спектаторијумом кроз историју филма, приметимо како се развила од случајног открића до дириговане тезе и како се и данас креће између ове две одреднице – свесне и несвесне, скривене и нескривене сугестибилне поруке.

*Лимијер: „Знајте – посао који Вам поверавам нема никакве будућности нити значаја, јер је то пре свега вашарско занимање.“*²¹²

Кад год се заподене нека прича у вези са филмом која бира историјски приступ, вазда су прве реченице посвећене Луису и Отисту Лимијеру – браћи чији је рад на филму у много чему био првенац. Ма како на око деловало тематски далеко, прва пројекција кратких филмских снимака француске браће у озбиљној је вези са нашом темом. Забележено је, наиме, да су покретне слике воза који улази у станицу изазвале праву пометњу међу гледаоцима који су панично бежали видећи у призору са платна прави воз који се устремио на њих.

Примећујемо да се савремени теоретски појам о ком смо опширно говорили, *ауторитет филмске слике*, односи чак на прву филмску пројекцију. Парижани су били прва публика над којом је, крајње несвесно и ненамерно, извршена манипулација, јер је приказ са платна изазвао одређене емоције и реакцију спектаторијума.

Сниматељи које су сама браћа Лимијер школовали (међу њима Промео, Мескиш и Дублие) налазили су за сходно да бележе призоре свакодневице како би показали гледаоцима могућност филма да региструје истинита збивања. Зато су налазили позната места имајући пре свега на уму мотив препознавања реалних приказа из живота на платну. Ти филмски прикази јесу били врста документа из живота Париза и Европе, али су били и врста репортаже, па и документарног филма.

²¹¹ Маја Дерен, *нав. дело*, стр. 63

²¹² Цитирано према Владимир Петрић, *Развој филмских врста*; Цитат гласи: „По Мезгишовим речима, када му је 1896. дао камеру у руке и новац за пут, Лимијер је рекао: 'Знајте, посао који Вам поверавам нема никакву будућност нити значаја, јер је то пре свега вашарско занимање. Може да траје шест месеци, годину, или мање па после тога тражите друго запослење.'"

Допринос Лујса Лимијера и његових сниматеља је историјски. На њихов начин бележење збиље, називамо га лимијеровским реализмом, био је ипак мање-више механички, без осмишљених филмских разлога, без осмишљене поруке, а самим тим без осмишљене и планиране теденције која би имала за циљ импутирање неке идеје или става. Њихове пројекције биле су дословна слика људи и догађаја, рекли бисмо врста информације која надомешћује недостатак фотографија у дотадашњим новинама.

Филм је, дозволимо себи слободу, припадао улици: и по избору мотива и призора које је записивао, и по месту пројекција, и по односу друштва према њему – сетимо се Лимијеровог запажања о филму као јефтиној забави.

Да би се са улице повукао у озбиљније сфере, филм је морао да престане са механицистичким бележењем стварности, да ствара своја, уметничка изражајна средства, свој сопствени филмски језик. Требало је, дакле, да се истински призор тако осмисли и преломи у камери, а потом и на платну, да као такав успостави комуникацију вишег реда са спектаторијумом. Овај задатак пашће у удео Жоржу Мелијесу.

Мелијес – (ре)конструкцијајаве и сна

Лимијер и његови сниматељи су крстарили улицама и путовали по читавом свету снимајући филмовеј као што су *Цар и царица улазе у цркву*, *Свадбена ѿворка најуљског ѿринца*, или *Дефиле ѿолицајаца у Чикагу*, чији нас сами наслови упућују на то да су ови пионири филма – поставили темеље документарној структури (под овом структуром подразумевамо више филмских жанрова, као што су: филмске новости, репортаже, журнали, фактографски филмови, пропагандни, документарни у ужем смислу...). И више од тога – они су зачетак оне линије развитка филма која стреми ка истини, реалистичности, верном одразу живота, аутентичној стварности – елементима које ћемо доцније препознавати у неким правцима и жанровима као што су надреализам или филм – истина.

За разлику од њих, квантитативно богат опус Жоржа Мелијеса (доступна нам је тек неколицина, како је познато да је Мелијес снимео преко 500 филмова) препознаваће се у оним правцима и жанровима у историји кинематографије који помоћу визуелне стилизације дочаравају илузију и фантастику, имагинацију и снове.

Теоријски појам Деренове и Базена *изабрана стварности*, битно се разликује у филмским концепцијама Лимијерових сниматеља и Мелијеса. Изабрана стварност и филмска реалност су подударне, истоветне, филм је пуко нотирање, репродукција без личног става, који би као такав превазишао изабрану стварност и пренео се као идеја или метафора на гледалачку публику.

У Мелијеса ствари стоје другачије: од документарних до апстрактних филмова изабрана стварност је, мада стидљиво, први пут потчињена субјективности ствараоца. Та субјективност је носилац ауторових ставова и идеја које се путем филма као медијума намећу спектаторијуму у процесујавне комуникације и по први пут усмеравају мишљење гледалаца.

Два су документарно-играна Мелијесова филма веома погодна за илустрацију наше тезе. Мелијес је, наимае, направио четири верзије истинитог догађаја који је послужио као повод Америчко-шпанском рату, а то је потапање брода под називом *Експлозија оклојњаче Мејн у ѿприсѿанишију Хавана*. Између 1896. и 1900. године Мелијес се увелико бавио реконструкцијама догађања из Другог, Грчко-турског рата. Ти филмови нису били чисто документарни, аутентични прикази, већ пре реконструкције, субјективно виђење истинских збивања. Сувишно је на-

глашавати да су гледаоци ових пројекција стицали утисак о овом рату онакав какав су видели на платну.

Педесетак година касније, Гебелсова пропагандна доктрина ће истинске чињенице једног другог рата сервирати филмској публици не као филмску, већ као аутентичну истину. Слична манипулација сведоцбom је рата у нашем вилајету, рата сто година млађег од Мелијесових реконструкција.

Обрађујући политички актуелне теме, Мелијес је 1899. године приказао филм *Драјфусова афера* у ком је реконструисао и за играну структуру уприличио актуелни тренутак, користећи у свом филму често документарне фотографије. Мелијес је кроз филм исказао свој став преносећи и директно утичући на гледалачку публику. Био је на страни драјфусоваца, а против – француских војних снага.

Филм је до те мере изманипулисао грађанство и наметнуо се као ауторитет, да је послужио као снажан пледоаје за ревизију судске пресуде.

Дозволимо себи слободу да приметимо како је моменат наметања личног става спектаторијуму видљив чак и у Мелијесовим филмовима – фантазијама. Егземплар налазимо у филму из 1907. године који је духовита пародија на тада актуелне планове о изградњи тунела испод Ла Манша, а који се зове *Тунел испод Ла Манша или француско-енглески кошмар – бурлескна фантазија у тридесет слика*.

„Присиљавам гледаоца да види онако како мени одговара да покажем неку визуелну појаву!“ (Дзига Вертов)

Идеја оклобра – Дзига Вертов

Теорија Дзиге Вертова о *кино-оку* и *кино-истини* кључни су појмови на којима почива манипулација путем филма и телевизије, као медијума.

Персонификујући камеру у посматрача и верног сведока стварности, прецизнијег и савршенијег од људског ока, Вертов је својим теоретским ставовима просто позивао ствараоце покретних слика да нескривено утичу на гледаоца. Овај позив употпуњен је *кино истином* – Вертовљевим термином који види редитеља као инжењера филма, творца ново гјезика, који монтажном организацијом аутентичног документарног материјала виђеног *кино-оком* (камером) васпоставља „истину вишег степена“, идејну истину, преношење нове информације путем филма као комуникационог канала.

Говорећи о могућностима филмског снимања и монтаже и крајњем исходишту филма, Вертов још тридесетих година прошлог века дефинише манипулацију путем медија, тачније њену суштину, сведену на то да је гледаоцима лако наметнути туђу визију стварности, коју ће они, гледајући и слушајући језик медија, усвојити као сопствену. Ја – кино око. Ја – механичко око. Ја, машина, показујем вам свет онакав какав само ја могу да видим. Мој пут води стварању новог схватања света. Мој израз води стварању новог језика. Ево, ја поново откривам непознати вам свет. Присиљавам гледаоца да види и чује онако како мени одговара да покажем неку визуелну појаву. Око се потчињава вољи камере, она га упућује на онај след тренутака збивања који најкраћим и најјаснијим путем доводи филмску реченицу на површину или на дно решења.²¹³

Тежиште је управо на том новом схватању света, другачијег од уобичајеног, различитог од оног које виде директни учесници у неком истинском догађају. Дзига Вертов успоставља ново читање филма. Он је био прави пример човека који

²¹³ Дзига Вертов, *Кинооки*, Преврат, манифест из 1923., стр. 12.

има моћ да располаже чињеницама и да их ставља у службу одређене идеје. У његовом случају била је то идеја Октобра. На страни црвених, Вертов је призоре из грађанског рата приказивао тако да су гледаоци и сами безрезервно веровали у праведну борбу црвеноармејаца и вође револуције Лењина. Вертов је развио нови тип филмске репоратже, нови језик документарног филма, који је, у оквирима јавне комуникације, свакодневно користио манипулацију, те информација није више била једнака истини, већ се корисно, оно што се жели постићи, сматрало најбитнијим. Вертов је снимке из свих делова совјетске Русије прерађивао у агитаторско-публицистичке целине. Стварао је дириговане информације служећи се филмском граматиком: крупни план, ритмичко низање секвенци, постављање слике и текста у контрапунктални однос. Ишао је тако далеко да је поједине кадрове бојио црвено, наранџасто, жуто, плаво, како би их посебно акцентовао, баш као што то чини говорник наглашавањем бираних речи у реченици.

Овако приређени филмови свакако су изазивали одређене емотивне набоје међу гледаоцима, нарочито делови које је сам Вертов бирао и поцртавао њихов значај, да би се нација, као прималац информације, подредила идеји. Тако настају први филмови са тезом која је мање-више нескривено присутна, често акцентована. Циљ је да у свести гледалаца читање филма угради идеологију под чијим ће окриљем вековати руска нација. У питању је директна и нескривена манипулација спектаторијумом путем филмског језика.

Идеја нацизма – Гебелсов филмски језик и Лени Рифенштал

Предхитлеровски филм у Немачкој био је обојен јаком критиком друштва, преплављен социјалним мотивима и свеопштом кризом. То се нарочито огледало у остварењима између два рата, до 1933. године у филмовима Пабста, Ланга или Помера – тројице редитеља који су пред налетом и уливом нацистичких идеја емигрирали из Немачке. У знаку привредне кризе, биоскопска платна су била преплављена раскошним оперетама и комедијама. Сликвито је запажање Ерика Шарела: „У Немачкој је већ над највеселијим филмовима демократије почивао гробљански мир диктатуре.“²¹⁴

Најдрастичнији пример човек – медија, који је говором, понашањем и личном енергијом покренуо масе јесте феномен Адолфа Хитлера. Свака свест појединца о негативним аспектима вођиних начела негирана је и изгубљена као кап у океану колективне свести коју таласа и покреће реч вође.²¹⁵ Хитлеров лични наступ праћен је изузетном подршком медија и комуникационих система који су се нашли у служби манипулације целом једном нацијом. Примера ради, покрет немачког нацизма до танчина је осмишљавао пропагандни наступ: од анимирања деце (униформе, приредбе, клубови и слично), декорисања градова наци симболима, до спектакуларних подухвата, као што су афера око паљења Рајхстага, радио програми који 24 сата пропагирају нацистичке идеје или филмова Лени Рифенштал, којима су започињале биоскопске пројекције. Појединац је тако живео у медијском окружењу које је усмеравало појединачну свест ка колективној.

Анализа филма *Тријумф воље* Лени Рифенштал, доводи нас на траг паралела, метафора и симбола коришћених у филмском језику, који од вође Рајха ствара месију, а од Немаца изабрани народ. Пример употребе филмског језика у служби

²¹⁴ Ерик Шарел, цитирано према *Филмске свеске*, часопис за теорију филма и филмологију, Београд, 1976.

²¹⁵ Многи ствараоци су у феномену вође препознали уметничку грађу. Подсећамо, овом приликом на изузетну сатиру Радоја Домановића *Вођа* или на једну од најуспелијих пародија написано филмским језиком *Велики диктијатор* Чарлија Чаплина.

идеје видљив је на самом почетку: кроз облаке се приближава авион са Хитлером који као да са другог света силази на земљу која од њега очекује спас. У крутим, симетричним кадровима као простим реченицама, камера обухвата војне формације које наступају у моћним блоковима. У покрету камером напред до јарбола са заставама, као у проширеној реченици, Рифеншталова акцентује монументалне димензије милитантних идеја. Вожње дуж стројева војника, попут набрајања у реченици, градацијски истичу строги војни поредак. Као надмоћни творац тог поретка, попут поенте у песми, појављује се Фирер. Његов долазак у филму брижљиво је припреман и чини врхунац, крешендо филма. Фирер се сам креће преко широке, пуне траке између блокова постројених војника. У висини куће стоји он изнад њих за говорницом.

Нарочиту емотивну снагу носе сцене у којима ка насмејаном вођи трче деца, жене, омладина, старци... Мотив идентификације сваког појединог гледаоца са призорима из филма је потпун. Манипулација масама је за масе неприметна. Обожавање им се чини као лични, слободни избор.

У оба дела филма о Олимпијади *Празник народа* и *Празник лејоџе* Рифеншталова је олимпијске игре одржане у Берлину 1936. године моделирала по нацистичком узору, далеко више него што их је документарно записивала.

Прологом се овај догађај на филму претворио у мит. Спектаторијум доживљава Фирера, који самим својим присуством благосиља достигнућа спорта и спортиста. Он се појављује и понаша попут вође ритуала неког жртвеног култа, а цела олимпијада као да се одиграва само у његову част. У ритмички монтираним секвенцама нема језичког коментара, јер је слици препуштена речитост, а носилац поруке на емотивном плану постаје музика.

Илустрације ради – Лени је јединственим коришћењем филмског језика, снимањем целе фигуре немачког спортисте из доњег ракурса, успела да га представи као крупног, широког, надмоћног у односу на друге спортисте који су кадрирани у средње крупном плану – како се и дан дањи чини у сличним приликама. Гледаоци су, понети сликом, стицали утисак о надмоћи немачког спортисте над другим спортистима, што је метафора преко које су спознавали и надмоћ целе нације, па и сопствену надмоћ над другим нацијама и појединцима. Тако је манипулација целом једном нацијом преко филма као комуникационог канала постала потпуна.

Гебелс је на време схватио моћ покретне слике. Зато је више пута поновио да је његов сан да оствари пројекат о величини нације и идеје кроз филмско ремек дело каквим је сматрао Ејзенштајнову *Оклољачу Појемкин*.

Гебелсова свест о филму као основном пропагандном медију који сугестивно преноси сваку идеју, била је до те мере изражена даје овај врсни организатор нацистичке пропаганде у поробљеним земљама најпре преузимао филмска предузећа, а потом остале медијске институције. И више од тога, он је разрадио праву мрежу филмских радника који су на отворен или перфидан начин управљали грађанством.

У Гебелсовом случају камера је подједнако била и радно оруђе, али и убојито оружје.

Колективно одушевљење вођом памте и наше старије и средње генерације. Реч је о Јосипу Брозу, чији је култ неуморно стваран и негован нарочито путем медија. Искривљене информације, полуистине, или потпуно измишљене вести, диригован оптимизам, уопште – пројектовање такозваног *ружичастог синдрома* у време владавине Јосипа Броза, било је могуће управо захваљујући мудрој кори-

шћењу комуникационих система и постојању медија, надасве радија и телевизије. Иако је стварност била најчешће супротна, становништво Југославије деценијама је живело у пројектованој стварности, при чему су пројектанти, на челу са својим вођом, показали изузетан степен даровитости и знања у манипулацији масом. Пројектована је „животна лаж“, у оном смислу речи у којој користи Ибзен.²¹⁶

Непосредно после ослобађања Београда окупљени су сви преживели филмски сниматељи са својим камерама и расположивим филмским материјалом, како би могли да се направе документи о завршним операцијама наших јединица. Већ 13. децембра 1944. године маршал Јосип Броз Тито потписао је Наредбу о оснивању Филмске секције при Одељењу за агитацију и пропаганду Врховног штаба НОВ и ПОЈ.

Није тешко погодити на који начин је била усмерена југословенска кинематографија од поменуте уредбе из прве поратне године наовамо. Све је било у служби пропагирања рата и револуције, послератног елана, идеје братства и југословенства. Хит репортаже биле су филмске новости које говоре о омладинским радним акцијама. Тако су први послератни документарни филмови били *Омладина изграђује Франца Штиглица* и *Снага и младоси* Милана Катића.

Филмови са ратном тематиком били су дубоко политизовани – од намере да сваки југословенски народ и народност мора снимати своју ратну епопеју, све до брижљиво конструисаних и осмишљених ликова и садржаја који су безмало формирали однос послератних генерација према рату и револуцији.

Уосталом, језгровиту и сурово тачну улогу коју филм игра у друштвеном животу, дефинисао је сам Броз: „Филм је једно од најутјецајнијих средстава модерне комуникације, и према томе његова друштвена, васпитна и образовна улога неоспорно је велика. Ако је умјетнички добро реализиран и идејно правилно усмјерен, филм може дати значајан допринос нашој социјалистичкој заједници.“²¹⁷

„Питање аутентичности кадра и његовог филмског уобличења, естетичке функције снимљеног документа, друштвене функције истог, проблеми синтезе кадрова, најзад – порука филма, проблеми су који се постављају пред сниматеља, монтажера и редитеља“. (Владимир Петровић)

Филмски жанрови документаристичке структуре су веома погодни за анализу манипулације спектаторијумом. Нама су посебно драгоцена, овом приликом, пошто се управо у тој тачки дотичу филм и телевизија, јер је телевизија, као битно млађа, од филма најпре преузела управо документаристичку филмску структуру.

Правећи разлику између филмских новости и документарног филма, Пол Рота каже: „Задатак филмских новости је да, на најједноставнији начин и у најкраћем времену, прикажу догађаје дана у крајње информативном облику, без предрасуда или тенденциозног става према предмету о коме се публика информише. Супротно томе, задатак документарног филма је да драматизује догађај који се снима, да га подреди одређеној идеји и намери, што природно, изискује времена за размишљање и тражи могућност за одабир материјала.“²¹⁸

Родоначелник енглеског документарног филма Џон Грирсон, овако објашњава своје схватање документарног филма: „Принцип документарног филма не за-

²¹⁶ У драми *Дивља пайка* др Релинг ће рећи: „Видите, животна лаж – то вам је стимулативни принцип. Ако просјечном човјеку одузмете његову животну лаж, одузели сте му истовремено и његову срећу и угрозили опстанак“, Хенрих Ибзен, *Драме*, ИРО Веселин Маслеша, 1986., стр 312–313.

²¹⁷ Јосип Броз Тито, Пригодни говор приликом премијере филма *Козара*.

²¹⁸ Пол Рот, *Документаризам на филму*, прим. превод. С. Стевановића, стр. 9.

хтева ништа више него да се на екран пренесу, било којим начином, преокупације нашег времена, и то што богатијом опсервацијом и маштом. Та визија може да буде обична репортажа на одређеном артистичком нивоу, али испуњена поезијом, чија естетичка вредност зависи од луцидности аутора.“²¹⁹

Архивски филм је веома битан за нашу тему: као могућност директне манипулације у процесу производње филма, али и као још један момент који спаја филм и телевизију.

Интересантно је посматрати како исти архивски документи из разних филмова у телевизијским емисијама често служе за доказивање потпуно супротних идејних ставова и за разнолика тумачења историјских догађаја. Све зависи у каквом се контексту приказује изванредан документ, како се повезује са другим документима и како коментарише речима. Тако архивски филм постаје најефикасније средство политичког утицаја на масу. Његово дејство је утолико веће уколико је материјал који се приказује аутентичнији, а текст који га прати објективнији. Због тога у оваквим филмовима један једини приметно аранжирани кадар може да доведе у питање аутентичност осталих кадрова и поверење гледалаца у истинитост стварних документарних слика. Исто тако, насилно поетичан текст, као и намерно пропагандно искривљавање историјских чињеница, може да има супротно дејство на гледаоце, тако да они стичу другачију слику о догађајима који се приказују и тумаче их на супротан начин од мишљења које хоће да им наметне коментатор. Као у сваком колажу, и у архивском филму најважније је да повезани делови траке образују ново органско јединство које ће деловати као животна истина из које ће избијати онакав став какав аутор искрено осећа према збивању и подржава га избором и композицијом материјала.

За време рата, архивски филм је служио као погодно средство пропаганде, и на једној и на другој страни, уз коришћење често идентичних документарних снимака.

Покушавајући да нађе везу између архивског и документарног филма, теоретичар Џеј Лејда закључује: „Документарни и компилациони филм имају један заједнички елемент: манипулисање чињеницама. Без обзира на то који је мотив посредни – уметнички, пропагандни, инструктивни, рекламни – то манипулисање обично жели да се прикрије настојањем да гледалац види само чињенице, боље рећи – специјално аранжирани чињенице које одговарају намерама творца филма.“²²⁰

За разлику од Лејда, Питер Бејлис каже: „Оно што карактерише сам метод компилационог филма, то је да се он заснива на монтажној техници чија се суштина састоји у томе да се исприча прича помоћу слика, али прича која се неће тицати уске групе појединаца, већ велике заједнице, читаве нације.“²²¹

Владимир Петрић нам открива архивски филм као могућност, која се, већ према потреби и времену, увек може модификовати у вазда нову комуникациону поруку: „И у томе је могућно сагледати једну од специфичних и људских (!) особености архивских филмова: стварају их различите генерације, једне их снимају, а друге им дају нови облик и смисао.“²²²

Готово да не постоји већа паланка без свог локалног листа и радио програма. У односу на владајуће структуре које по својој вокацији неминовно имају мо-

²¹⁹ Цитирано према Форсајт Харди, *Гривсон о документарном филму*, Лондон, 1957., стр. 56

²²⁰ Џеј Лејда, *Компилациони филм*, Београд, 1992., стр. 102–114.

²²¹ Питер Бејлис, *Анђажовани филм и његова јублика*, Београд, 1984., стр. 22.

²²² Владимир Петрић, *Развој филмских врста*, Београд, 1970., стр. 293.

гућност да користе националне медије зарад сопственог опстанка, аутономија локалних, често приватних станица, прилично је велика. Иако ограниченог територијалног домета, често скромних техничких могућности, локални радио, а у последње време и ТВ програми, постају врло озбиљно оруђе у рукама уредника, јер битно утичу на своје слушаоце, односно гледаоце. Примера ради – последњи избори у Србији показали су да су у неким мањим срединама изборе добијале оне странке чији су кандидати чешће гостовали на локалним радио и ТВ станицама или су били присутни у локалној штампи. Уосталом, опседање локалних медија у време предизборне кампање врло стар и делотворан начин да се утиче на политичко мишљење појединаца и маса.

Утицај локалног медија на становништво и етикетирање неких од њих на основу њиховог програмског усмерења уме да добије и алегоријске димензије. Тако је, на пример, Радио Шабац постао алегоријска синтагма, која означава шунд у избору музике неког другог медија, или описује лош музички укус појединца.

Колико је један локални радио или ТВ програм слушан, односно гледан, показује пре свега број заинтересованих да се баш на тој станици пропагандно оглашавају.

И док локални медији имају могућност да усмеравају мишљења или, да будемо искренији, манипулишу микро средином, дотле технички силници који су досегли максимуме у развоју системима комуникације, управљају светом.

Свесни огромне моћи телевизије – како у домену формирања мишљења и делања спектаторијума, тако и у финансијској добити – различите светске ТВ мреже и компаније воде прави сателитски рат. Трка око броја, територијалног домета и савршености преноса слике и тона путем сателита, из године у годину постаје све бржа и неизвеснија. Усавршавају се техничке могућности, стварају технолошки монополи. Данас је гледалац у прилици да о истом догађају упореди информације које потичу из различитих извора. На формирање мишљења јавног мњења (а често и његовог деловања) брже и више ће утицати они чије су техничке могућности савршеније, комуникациони системи модернији. Пре ће, на пример, наш РТС цитирати CNN него обрнуто, јер ћемо путем сателита брже доћи до њихове вести. CNN од РТС-а може да добије информацију, али она неминовно касни, јер наша ТВ мрежа није технички опремљена да целим програмом буде укључена на сателит. И ту се већ поставља питање медијског рата, који у горе наведеном примеру личи на двобој лука и стреле Робина Худа против ласерског мача Дарта Ведера.

Већ данас, а у будућности још и више, технички предуслови система масовних комуникација, а надасве аудио-визуелних медија, постаће императив и могућност да се дословно влада светом, јер такозвана „седма сила“ већ постаје прва, често моћнија од оних у чијој се служби налази.

У том смислу посебну улогу добија интернет, у ком, комуникација постаје интерактивна, из једносмерног кретања – од творца информације до примаоца, креће се подједнако у више праваца.

„Кино-око се користи свим камери доступним сниматељским средствима, при чему се убрзано снимање, снимање уназад, успорено снимање, мултипликационо снимање, снимање у покрету, снимање из најнеочекиванијих ракурса и тако даље не третирају као трикови, већ као нормална, широко употребљива средства визуелне комуникације.“ (Дзига Вертов)

Манипулација информацијом на телевизији као најкомплекснијем медију, започиње још у визиру сниматеља. Шта ће се видети од једног догађаја зависи од записа на целулоидној или видео траци. А какав ће запис бити, питање је једног човека – оног који гледа кроз визир и управља камером. Управљајући камером, он стиче моћ да у процесу комуникације управља и мишљењем гледалаца. Сниматељ је у прилици да *стивара њривиде* који врло аутентично изгледају на екрану.

Сниматељ је, дакле, први у низу оних који *праве одабир* онога што ће „сервирати“ гледалачкој циљној групи. Одабир је намеран и као такав, био он диригован или не, вазда покреће питање етике и професионалности. Сетимо се редовне рубрике ТВ мреже CNN „No comment“; коју чине само слике без текста или музике. Треба ли образлагати огромну улогу сниматеља у овој рубрици?!

Током грађанског рата у нашој земљи поткрај прошлог века, ова рубрика је постала поприште једног другог рата, једнако важног – медијског, па тако и прави пример манипулације спектаторијумом. По потреби се приказују слике ужаса, лешева и згаришта, по којима се, као случајно, налазе они симболи који упућују на кривицу једне од зараћених страна (већ по потреби). Слике, чији су сниматељи уједно и репортери, делују аутентично, документарно, а како нема казивања новинара, гледалац стиче утисак да самостално доноси закључке и да његово мишљење није дириговано. Оваква врста информације је, без сумње, пример перфидније злоупотребе медија у циљу манипулације јавношћу.

Чак и онда када се сниматељ потруди да непристрасном сликом прикаже неки догађај, да свој лични став и однос према догађају занемари зарад професионалног кодекса и објективног информисања, не значи да ће та објективност сниматеља допрети и до гледалаца. Такозвани сирови материјал долази у монтажу...

Монтажер је други степен у процесу прављења информације. Сада од њега зависи шта ће гледалац видети. Он бира слике, мења њихов распоред, изоставља непожељно, понавља битне кадрове... Моћ монтажера и његове професије је давно уочена и толико присутна да је прерасла у метафору. Данас се израз *монтирана информација* пресликао на све оно што означава необјективност и свесну намеру, најчешће злоупотребу (нпр. монтирани избори, монтирана лутрија, монтирано познанство, монтиран процес...).

Слику која је већ два пута „прочешљана“ озвучиће текст – такође монтиран. Још ако постоји и редитељ!

Довољно је тако избацити из слике један кадар, из текста једну реч, па да се суштина информације сасвим промени, да се постигне намерна конотација, која ће тако смишљена, снимљена, монтирана и приказана изазвати планирано мишљење, став јавности према одређеном догађају. Тако медијум, као комуникациони канал у пракси постаје средство манипулације масама. Произвољност у раду, питање морала и цензуре је веома битно, јер су могућности манипулације путем медија практично неограничене, а њени домети (нарочито у последицама изазваним монтираним информацијом) често фатални.

У свести спектаторијума, чак и када посумња у истинитост речи коју сервира медиј, вазда се обистињује изрека по којој више пута поновљена лаж на крају звучи као истина.

Илустрације могућности и домета манипулације у јавној комуникацији путем медија потражили смо кроз историју филма, али и у равни ТВ програма. Наш избор никако не значи да у домену других програма (забавни, образовни, културни, филмски, дечји, пропагандни риелити шоу...) не постоје видљиве тенденције

у уређивачком и производном смислу. Напротив – сведоци смо драстичног опадања укуса, експанзије кича и шунда (нарочито музичког и филмског), комерцијализације која готово редовно има за последицу сурогат као замену за истинску вредност.

Проучавање утицаја медија у области других програма одвело би нас на траг квалитативне осредњости која увелико влада нашим медијима. Манипулативни донети телевизије као медија задиру у безмало све моменте нашег живота, и то двојачко: старосно и програмски – од најраније младости надаље и од основне информације до духовне надградње.

Дозволићемо себи да уместо личног тумачења категорије духовне надградње и манипулације путем медија у тој области подсетимо на изузетно применљиво запажање Милоша Илића о ангажованости у уметности, при чему је посебан осврт направљен на литературу и филм. Слободни смо да запазимо како се све речено у потпуности препознаје и у аспекту телевизијских програма који дотичу област духовне надградње гледалаца: „Није никакав идеал плитка и практицистичка ангажованост за овај или онај конкретан циљ (или деминутивом: циљчић) из свакодневнег живота. То поготову не може бити предмет уметничке ангажованости. Ипак, уметност ма ког изражајног средства обилује таквим примерима који у изврнутом облику гледају на људску природу и моменат хуманог у њој. (...) Имам у виду огромну већину оваквих производа који се често оправдавају тиме што су, наводно, прављени на захтев и према укусу публике. То најчешће није случај. Ако и јесте истина да негде публика или неки њен одређени део тако нешто захтева, онда је то у најмању руку сумњив доказ бриге за истинске културне потребе и просперитет друштва од стране оних који би већ по претпоставци, као творци, морали бити изнад поменутог нивоа.“²²³

Значај слике као веома речитог дела у процесу медијске комуникације, примећујемо, изванредно утиче на формирање става реципијента у процесу јавне комуникације. Хронлошки приказ утицаја овом приликом је тек илустрација начина коришћења дискурса медијског језика и филмске граматике у стварању комплексног дискурса медијског језика. Са друге стране, саме речи, њихов избор, па и осмишљавање синтагми и неолексема веома су присутне у новинарском језичком дискурсу. Желећи да скрене пажњу јавности на језичке иновације које су у служби манипулације спектаторијумом, дописник „Индепендента“ са Блиског Истока, новинар Роберт Фиск истиче: „Моћ и медији су ствар речи и употребе речи. Ради се о семантици. Ради се о употреби фразе и одредница и њиховог порекла. Такође се ради о злоупотреби историје и о нашем незнању историје. Данас све више ми, новинари, постајемо затвореници језика. Да ли је то зато што више не маримо за лингвистику? Да ли је то зато што нам рачунари коригују спеловање, тримују граматику, тако да се наше реченице често претворе у идентичне реченице наших владара? Да ли баш зато новински уводници и телевизијски коментари данас често звуче као политички говори?“²²⁴

Истичући да се у највећим светским центрима моћи осмишљавају фразе, синтагме, сасвим нове лексеме и да се потом намећу новинарима који их користе и тако спроводе интересе моћника обликујући реципијенте у процесу медијске комуникације, Фиск нам даје веома сликовите примере: „Када генерали САД по-

²²³ Др Милош Илић, *Социологија културе и уметности*, Научна књига, Београд, 1983., стр.356–357.

²²⁴ Роберт Фиск, *Новинари су постали затвореници језика моћи*, Говор на петом годишњем Форуму Ал Цазире, цитирано према Блог Б92, <http://blog.B92.net>, 2010.

мињу нагло повећавање њихових снага за напад на Фалуџу или централни Багдад или Кандахар – масовни покрети војника, доведених у муслиманску земљу, у десетинама хиљада – они то зову „талас“ („surge“). А талас, као цунами или било који природни феномен, може бити разорног ефекта. Ти „таласи“ заправо јесу – да употребим праву реч озбиљног новинарства – појачања. А појачања се шаљу у рат када армије губе тај рат. Међутим, наши телевизијски и новински момци и девојке и даље говоре о „таласима“. Пентагон нас побеђује поново.

У међувремену је „мировни процес“ пропао. Због тога наши лидери – или „кључни играчи“ како волимо да их зовемо – покушавају да учине да он проради поново. Због тога процес треба „вратити у шине“ („back on track“). То је био воз, видите. Вагони су испали из шина, па воз мора бити „враћен на шине“. Клинтонина администрација је прва употребила ову фразу, затим Израелци, онда ВВС.

Међутим, настали су проблеми када је „мировни процес“ „враћен на шине“ – и ипак испао са линије. Онда смо произвели „мапу пута“ („road map“) – који води Квартет предвођен нашим старим пријатељем бога, Тони Блером, кога – историјском скарадношћу – сада означавамо као „мировног изасланика“ („peace envoy“).

Али ни „мапа пута“ не функционише. Тако сада примећујем да је стари „мировни процес“ враћен у наше новине и телевизијске екране. На CNN–у, један од оних досадних матораца које ТВ момци и девојке називају „експертима“ нам је рекао да је „мировни процес“ „враћен на шине“ јер су почели „индиректни преговори“ између Израелаца и Палестинаца.

„Даме и господо, то није само ствар клишеа – то је бесмислено новинарство. Нема борбе између моћних и медија. Кроз језик ми смо постали они.“²²⁵

Светски моћници су свесни утицаја медија на целокупну јавност. Иако се не назива цензуром, иако декларативно постоји јавно залагање за независно новинарство, јасан и сталан утицај моћника на медије је евидентан и остварује се не само путем изговорене речи, већ и слике, односно – утицајем на дискурс медијског језика у целини, као комплексног производа језика у ужем смислу, слике, тона, драматургије, одабраног тренутка емитовања у програмској шеми...

Отуда је разматрање утицаја језика на медије и обрнуто, медија на језик, од изузетног значаја. Не само да се отварају све нова и нова поглавља, као што су: проблем глобализације, очување језика пред поплавом англосаксонских лексема, васпитна и образовна стратегија која би се морала спроводити путем медија као најзначајнијег канала у процесу јавне комуникације, већ се увидом у нашу тему долази до отварања проблема социолошког феномена, друштвене одговорности медија пред сваким од нас – реципијената – на које медији утичу у безмало свим доменима свакодневног живота: од стварања потрошачког менталитета, усвајања система вредности, све до несвесне употребе фразе, израза, речи које смо, више пута поновљене у медијима, усвојили као сопствену лингвистичку матицу, као језичку норму.

Истичући значај нормативне лингвистике и утицај медија који би требало да буду део одабраних који спроводе те норме, Предраг Питер нарочито наглашава стварање новинарског језичког корпуса који се препознаје као сасвим одређени језик који има своје унутрашње законитости: „Терминолошки процес показује да се решења (у нормативној лингвистици) морају ослањати и на специфичности појединих језика и култура, нпр. у енглеској лингвистичкој терминологији већ се

²²⁵ Робер Фиск, *нав. дело*.

срећу изрази 'Oxford English', 'BBC English'... Данас језик медија све јаче утиче на књижевни језик па и на његову норму."²²⁶

Проблем нормативне лингвистике и одговорност медија који има улогу реализатора јесте отварање новог и другачијег погледа на језик медија. Значајно је, међутим, истаћи да тај језик никако не-смемо посматрати одвојено од иних елемената као што су пре свих слика и звук, чак и када је наша струка строго лингвистичка.

3.2.2 Језички код реклама

Одважни проучаваоци људске историје проналазе зачетке рекламе на пећинским цртежима из каменог доба, што може бити претерано и ипак приписано тумачењу историчара пре неголи историјској чињеници. С друге стране, пет хиљада година пре нове ере, или целих седам од тренутка садашњег, у Помпеји су записани графити чија језичка садржина савршено кореспондира са оним што данас читамо као дискурс језика савремене рекламе. Анализом поруке препознаћемо више стилских фигура које и данас чине полазиште осмишљавања рекламног текста: понављање, анафору, паралелизам, градацију, хиперболу. И као исходиште рекламне поруке старе седам хиљада година – брендирање производа:

„Ако потрошите два новчића – пићете врло добро вино.

Ако потрошите четири – то ће бити вино из Фалерна“.²²⁷

Посебно је занимљиво како је језичким средствима творац ове рекламне поруке на исти начин на који то данас чине брендмејкери,²²⁸ поређењем и градацијом на семантичком нивоу, препоручио свој производ: у односу на друга врло добра вина и у односу на цену. Дакле – вина из Фалерна су идеал доброг и квалитетног производа, најбољег у поређењу са осталим производима истог типа, што и јесте рекламна порука графита из Помпеје.

Без дилеме – језичка рекламна бравура од пре седам хиљада година данас исписана на зиду било које винарије било где у свету, на лингвистичком или перцептивном нивоу не би имала измењену нити умањену комуникативну вредност у односу на циљну групу којој се обраћа.

У том историјском распону од графита на зиду винарије из Помпеје до дигиталне слике са синкретички упакованом рекламном поруком, основна улога рекламе није се променила, било да о њој говоре социолози, психолози, социолингвисти, етносоциолози, познаваоци медија, економисти, менаџери, чак политичари – све се своди на једноставну потребу да се продају услуге или роба, да се људи подстичу на потрошњу, да се створи комуникацијски код, чак зависност између потрошача и производа.

У том контексту стварања каузалитета између спектаторијума као потенцијалног потрошача и рекламе као убедљивог продавца услуга или роба путем ви-

²²⁶ Предраг Питер, *О нормативној лингвистици*, Зборник института за српски језик САНУ, Београд, 2008., стр. 452.

²²⁷ Цитирано према: Adam, Jean – Michael Bonhomme Mare, *L'argumentation publicitaire, Rhétorique de l'éloge et de la persuasion*; Natan, Paris, 2003.

²²⁸ Реч бренд (жиг) је енглеска реч и њена прва примена била је код каубоја на дивљем западу који су жигосали своје краве да би их разликовали од осталих крава у прерији. Успешни брендинг програм заснива се на принципу сингуларитета. Циљ је да се у свести потрошача креира перцепција да на тржишту не постоји ни један производ као ваш производ, да је он јединствен и да га треба запамтити као нешто потпуно ново и посебно. Према Миодраг Костић, еМагазин, бр. 7, www.poslovanja.com
Brandmakers (брендмејкери) – особе које осмишљавају начине брендирања производа или услуга (приредба аутора).

зуелних медија, дешифровање и тумачење језичког корпуса рекламе, нарочито у односу на друга изражајна средства, биће предмет наше пажње. Не само да је у тумачењу језичког кода неопходно појаснити синкретичност саме рекламе, мултидисциплинарност њене природе условљење техничким носиоцима информације и временским оквиром, већ је и само проучавање језика рекламе у визуелним медијима мултидисциплинарно, јер подразумева корпус од примењене лингвистике, психолингвистике, фонетике, графологије, правописа, акцентологије и других научних дисциплина, све до артикулације и невербалних облика комуникације.

Изражајно средство помпејског графита о вину била је реч. Исписана. То ће рећи да је у време неписмености и необразованости популације творац рекламе направио селекцију циљне групе којој се обраћа: образовани, описмењени друштвени слој и имућнији део грађанства који за свој ужитак може да одвоји дупло више новца за брендирани производ.

И данас је основно изражајно средство реч²²⁹. Циљна група се потпуно променила и готово да не познаје поделу по друштвеним слојевима, социјалним категоријама, образовном статусу. Реклама тежи да се обрати свима, да гледалац, слушалац, читалац – већ према медију у ком је реклама пласирана – осети неодољиву потребу да поседује робу или користи услугу која је предмет рекламе. Тако су најчешће и уистину најважније поделе реклама поделе према циљним групама којима се обраћају: жене, мушкарци, породица и узрасне категорије (деца, млади, пензионери).

У односу на циљну групу формира се читава рекламна прича, а нарочито језик који ту причу обликује.

Реклама која жели да нам прода лепоту и вечиту младост двојачко ће своју језичку поруку осмислити обраћајући се женама као својој циљној групи. „Јер ви то заслужујете“²³⁰, рећи ће на крају пропагандног спота Пенелопе Круз. Не само да се тражи поистовећење обичне, анонимне жене са филмском дивом, већ јој се брижљиво одабраном поруком импутира посебност, на нивоу несвесног перцепција да заслужује такав производ.

Језичком анализом синтаксе допире се до брижљиво изабраних лексема. Акцент на заменици *ВИ*, указивање на поштовање, потом глагол заслужити у презенту и показна заменица *ТО*, која је више рекла неголи име производа: „Јер ви ЛОРЕАЛ заслужујете“, што би било очекивано. Показна заменица је дала нови конотативни језички импулс који, поред производа, имплицира да жена заслужује бригу, негу, лепоту...

Обраћање младима и лингвистичко упориште поруке намењене овој, циљној групи подразумева врло често сленг, жаргонизме, неетко урбани говор којим се већ на нивоу језичког дискурса успоставља поистовећење са спектаторијумом. „Брате, а одакле теби педесет динара?“²³¹ „Окрени на игру!“²³² „Покрени забаву!“²³³

Примећујемо у последње две императив. Иначе, императив је најчешћи глаголски облик у језичком дискурсу реклама. Пропагандне поруке своје лексеме брижљиво бирају са жељом да и након емитовања у нама остане језички мото који

²²⁹ Бранимир Петровић, *Моћ љовора*, Нолит, Београд, 1982.

²³⁰ Реклама за Лореал крем против бора.

²³¹ Рекламни спот за Лутрију Србије.

²³² Рекламни спот за Фанту.

²³³ Рекламни спот за Туборг пиво.

ће нас усмерити ка предмету рекламе. Ведрина, оптимизам, заједништво, смех, нису тек одреднице које се емитују сликом, већ и језичком поруком.

„Призма мисли на вас“²³⁴ почетак је рекламе намењене пензионерима. Једноставна, синтаксично-информациона структура са редом речи у реченици као школски пример: субјекат, предикат, објекат. Довољно за поруку и за перцепцију најстарије популације. Скривена порука, подтекст осмишљен у само четири речи, подразумева читав есеј заснован на лошем социјалном статусу пензионера, на небризи друштва, на многима на које не мисле ни деца, ни унуци ни заједница, али Призма мисли. Довољно јак аргумент и брига која ће свакако одредити ову циљну групу ка рекламираним производима. Језички код ове једноставне поруке успоставио је комуникацију са жељеним потрошачем.

Неретко језички дискурс реклама подразумева и неолексеме, сасвим нове речи које се осмишљавају како би реклама изазвала ехо ефекат. То одзвањање речи дуго након емитовања пропагандног спота је од изузетне важности за производ. Најчешће неолексеме су придеви, али не у служби атрибута који ближе одређује именицу уз коју стоји, већ као реч, тачније као реченица.

Реклама за кечап завршава се: „Врло парадајзично“.²³⁵ А за сладолед: „Брависимо – грандисимо“.²³⁶ Уопште узев, текстуалне поруке су пуне реторичких и фигуративних обрта којима је циљ да пажњу спектаторијума усмере, задрже и, што је најважније, потрошачки мотивишу. Зато је језички дискурс реклама пун фигура дикције, фигура тропа, фигура мисли. Разлог томе је што се реклама не обраћа тек нашем интелекту, већ и нашој емоцији.

Фигура понављања даје изузетне ефекте. „Причај, причај, причај“,²³⁷ као и рима која је омиљени језички дискурс: „Можда је рођена с тим – Можда је то Мејблин“,²³⁸ „Било куда – Кики свуда!“²³⁹

Анафора је најчешћа фигура понављања у синтаксичком контексту.

„Идеа викенд акција, Идеа млад Гкупус за само 29динара, Идеа понуда играчака по најнижим ценама, Идеа поклон за сваког купца“, а потом прва реч из анафоре извучена као последња у слогану: „То може само Идеа“.²⁴⁰

Неретко су парадокс и оксиморон стилске фигуре које изазивају зачудност међу гледаоцима: „Штедите купујући“,²⁴¹ „Светско, а наше“.²⁴²

Таутологијом се постиже ефекат препознавања познатог и потцртавање значаја: „Домаће је домаће!“²⁴³ „Кад кречите, онда кречите“.²⁴⁴

Асоцијација и потреба да гледаоци препознају претходно стечена знања и искуства са производом који је предмет рекламе, често се остварују парафразом, или чак цитатом неизмењене фразеолошке јединице, Пример парафразе односи се на две рекламе: завршетак пропагандне поруке Бронхи бомбона који је исти

²³⁴ Реклама за кућне медицинске апарате „Призма“.

²³⁵ Реклама за Витал кечап.

²³⁶ Реклама за сладолед Делта.

²³⁷ Реклама за мобилног оператера ВИП.

²³⁸ Реклама за декоративну козметику „Мејблин“.

²³⁹ Реклама за Кики бомбоне.

²⁴⁰ Реклама за ланац трговинских кућа Идеа.

²⁴¹ Реклама за трговински ланац Темпо.

²⁴² Реклама за Лав пиво.

²⁴³ Реклама Министарства за трговину и туризам Републике Србије.

²⁴⁴ Реклама за полудисперзију „Максипол“.

деценијама, гласи: „Бронхи – лакше се дише!“²⁴⁵ Парафраза овог слогана који постоји у гледалачком искуству публике употребљена је за сасвим други производ – тоалет папир: „Перфекс – лакше се брише“.²⁴⁶

Неизмењену фразеолошку јединицу искористиће Министарство за животну средину и просторно планирање као позив за легализацију некретнина: „Моја кућица – моја слободица“.²⁴⁷

Стилска фигура у којој се језик и слика подударају јесте персонификација. Често нам се са екрана обраћа воће које трчи да постане сок, парадајз који са смешком постаје кечап, виршла која се радује сенфу. Ипак, најуспешнија персонификација сведена на две речи која у људску димензију пакује читав систем услуга, јесте слоган „Имате пријатеље“.²⁴⁸ Изостављени субјекат, гномски облик рекламне поруке, тврдња сведена на предикат који је носилац реторичког акцента, све то употпуњује једноставност, памтљивост и прихватање слогана који нас језичком поруком „Имате пријатеље“²⁴⁹ са нивоа рационалног уводи у емотивно нудећи виртуелно пријатељство, али ипак пријатељство.

За разлику од персонификације система услуга који се нуде гледаоцу као пријатељи и који својом конотацијом задиру дубоко у психолингвистику, ова стилска фигура је у такозваној мушкој реклами језички одиграна „на прву лопту“.

Реклама за пиво завршава се слоганом који изговара мушки глас „Амстел – један од нас!“²⁵⁰

Ограничена временом које се броји секундама, рекламна порука користи сва могућа средства да би мултициплирала задате временске оквири. Отуда је реклама мултидисциплинарна, синкретична, вишеслојна. У свом гледалачком искуству свако од нас носи читаве игране филмове испричане у тридесет секунди неке рекламе: Ди ти је ауто, куме?²⁵¹ Драматургија, сценографија, музика, казана или исписана реч, ефекти, присуство или одсуство боје, невербална комуникација...

Рекламни спот је спој више уметности и вештина, чији је основни циљ да успостави комуникацију са гледалачком публиком. А и сам комуникацијски код дешифрује се на нивоу рационалног, интелектуалног, емотивног, друштвено прихваћеног и очекиваног понашања спектаторијума.

Лингвистички корпус који реклама користи у дубоком је сазвучју са сликом и иним елементима изван самог језика у ужем смислу речи. Језичке поруке неких реклама су неодрживе без слике и кореспондирају тек као целина. Примера ради, ако не одгледате различите животне ситуације у којима се, увек духовито, налазе мушкарци (удаја, неспретан плес, несмотреност при опхођењу са дамом и сл.), онда слоган „Амстел – један од нас“²⁵² својим језичким устројством не допире до гледаоца. „Свако може да има свој хит“²⁵³ синтакса је која не носи посебну информацију, доживљава се као обична фраза. Њена лингвистичка примењивост и специфична тежина добија смисао тек када се одгледа и одслуша читав мали играни филм о журци на крову и девојци која фалшира покушавајући да отпева

²⁴⁵ Реклама за Бронхи бомбоне.

²⁴⁶ Реклама за Перфекс тоалет папир.

²⁴⁷ Реклама Министарства за животну средину и просторно планирање Републике Србије.

²⁴⁸ Реклама за МТС мобилног оператера.

²⁴⁹ Исто.

²⁵⁰ Рекламни спот за пиво „Амстел“.

²⁵¹ Реклама за Лав пиво.

²⁵² Рекламни спот за пиво „Амстел“.

²⁵³ Реклама за сладолед Фриком.

хит о сладоледу. У ову рекламу укомпоновани су стихови који у потпуности следе законитости версификације.

Тако језик реклама заправо јесте свакодневни пример примењене и прилагођене лингвистике и готово свих њених дисциплина, нарочито оних који задиру не само у вештину игре речима, већ и начина на које се речи изговарају.

Потреба да се поруке двојако језички потдртају често доводе до тога да се лексеме истовремено изговарају и исписују.

Недавно је пред Министарством за људска и мањинска права Републике Србије био изузетан језички изазов: требало је у двадесет секунди рекламног спота обавестити националне мањине о изборима за Савет националних мањина наше државе. Решење је пронађено управо на лингвистичком нивоу, двојако: артикулисано, изговореном језичком поруком и графемама. Док се на белој позадини исписује реч *ИЗБОРИ* на различитим језицима, спикер информише бирачко тело о правима и процесу гласања. На крају се и исписује и изговара: „Твој идентитет – твој избор“.²⁵⁴ Графолошки уобличена и изговорена порука истовремено потцртава њен значај. Понављање присвојне заменице другог лица једнине уз именице *ИДЕНТИТЕТ* и *ИЗБОР*, одсуство глагола и директног позива, обраћање без персирања, апелује на грађанску дужност и обавезу. Таутологијом је постигнут ефекат који се готово пословично у рекламним порукама постиже императивним обликом глагола.

Тако су језик и слика тек као целина уобличиле информацију.

Одсуство изговорене поруке такође је лингвистички задатак пред творцима пропагандног спота. Ма колико деловало парадоксално, изостанак приче јесте најтежи језички задатак. У споту којим се апелује на сигурност у саобраћају и од учесника захтева да обавезно везују појасеве, није изговорена нити једна реч. Сликком и музиком испричана је читава могућа трагедија, а тек на крају спота исписује се: „Вежите свој појас“.²⁵⁵

Гледаочева перцепција је усмерена на причу, али спознаја је на нивоу несвесног усвајања поруке извршена речима. Слика у гледаоцима, без икаквог двоумљења, изазива следећи лексички низ: „Породица, срећа, љубав, страх, трагедија, спасење“. Врло јасне поруке речима, које на нивоу рационалног изазивају послушност, али и спознају кроз емотивни доживљај.

Дакле, одсуство изговорене речи у рекламном споту никако не значи и одсуство језичке поруке. Управо је на нивоу језика извршена идентификација гледаоца са спотом, јер ће свако, већ према свом доживљају и личним афинитетима, сачинити сопствени асоцијативни лексички низ, а сви ће, опет, бити сабрани у јединствену исписану поруку: „Вежите свој појас“.²⁵⁶

Истини за вољу, једна слика заиста вреди хиљаду речи, али та слика не значи одсуство речи, већ (на нивоу појединачно или колективно несвесног) уобличавање поруке у лингвистичке законитости. Ово је можда и прави, школски пример контекстуалне лингвистике схваћене не само као теоријски појам, већ и као метафора.

Језик рекламе, у корпусној лингвистици користе матрице различитих лингвистичких дискурса – од књижевности, преко науке до жаргона и урбаног говора младих.

²⁵⁴ Спот за изборе у Савет националних мањина Републике Србије.

²⁵⁵ Спот за безбедност у саобраћају, ВВС продукција.

²⁵⁶ Исто.

Основна претпоставка коришћења различитих дискурсивних матрица јесте да се у њима пронађу и искористе они лингвистички елементи који су лако препознатљиви свим циљним групама, спектаторијуму уопште. Отуда реклама користи не само детаље из језичких дискурса, већ на нивоу једнократне употребе у тренутно актуелним догађајима тражи мотиве за оглашавање (олимпијада, фудбалско светско првенство и слично).

Желећи да по сваку цену наметну производ или услугу, творци рекламне поруке користе и негативне, неприхватљиве, али и укорењене особине, или појаве у друштву. Тако ће једна банка лингвистички уобличити поруку „Имате везу“²⁵⁷, а Лутрија Србије за греб-греб срећку у слици ће показати ћелаве, на кавгу спремне момке који реагују силовито на реченицу „Огребао сам Ауди“, питањем „Чији си Ауди огребао?!“²⁵⁸

Дакле – и у идејном и у језичком смислу творци пропагандне поруке немају граница. Језички идиоми, драматуршке поставке, верификација, гномске конструкције, фигуративност, графологија, различите, али махом без изузетака лингвистичке дисциплине све до одсуства речи – део су језичког корпуса рекламе. Твори се и парајезик као систем који почива на комбинацији знакова (изражајних средстава) различитих медија или уметности, прерађује се и уклапа у нову целину. Текст рекламе је у синкретичком односу са другим изражајним средствима и као такав твори мултитекстуалност која повезује различите кодове у осмишљену, утилитарну целину.

Речју – дискурс језика рекламних порука почива на реторици убеђивања спектаторијума.

²⁵⁷ Реклама за кредит у Raiffeisen Bank.

²⁵⁸ Државна лутрија Србије, греб-греб картице.

3.4 Медиологија у настави

У свету се поодавно, а код нас још увек стидљиво, разматра релативно нов термин који дефинише начцну дисциплину тесно повезану са социологијом и културологијом, а то је *Медиологија*.

Распон је поширок – од језика медија, утицаја на различите социјалне групе, формирања јавног мишљења, културних система вредност, социолошких и културолошких образаца, све до већ увелико проучаваних дигиталних хуманистичких наука, проблема флуидних књига, дигитализоване историје, књижевности, науке (постоји чак и национални план у овој области), што све заједно доводи до редефинисања или, у најмању руку, додавања новог значења у већ дефинисани и општеприхваћени корпус значења појма *Култура*.

Маркузеова поставка о човеку као атомизированој јединки могла би се наново дефинисати као *човек-џиксел*. Посветили бисмо се новим каналима комуникације, језичким дискурсима, али и отуђењем као једном од последица дигиталне ере.

Дигитални извор је изборио право грађанства у научним истраживањима, едукацији и уметности, те се пажња усмерава ка новим начинима задовољавања културних потреба, новим навикама нарочито читалацке публике, тим пре што је у *Њујорк џајмсу* објављена листа најчитанијих књига са историјским преокретом: први пут је дигитално издање премашило „дивит и хартију“. То јесте давно започета револуција у култури која се може мерити са револуцијом коју је у култури изазвала појава Гутенбергове штампарије.

Услед бројних промена које се континуирано дешавају у пословном окружењу – све оштрија конкуренција, развој и примена информационо-комуникационих технологија, глобализација пословања, развој производње и продаје, измењени захтеви и навике купаца итд. – било је неминовно да организације траже и нађу адекватне одговоре на ове изазове – *маркејинишку оријентацију и комуникацију*.

Стратешки приступ маркетингу подразумева оптималну комбинацију и усклађивање свих елемената маркетинг микса (термин први пут дефинисао Нил Борден, 1948. године), а сам приступ и број комбинација ових елемената значајно су еволуирали у протеклих б деценија. Филип Котлер је развио познати 4П модел – производ, дистрибуција, промоција и цена (*product, place, promotion, price*).²⁵⁹ Појам маркетиншка комуникација све више замењује термин промоција. Дакле, дошло је до суштинске промене у тумачењима неких од основних елемената маркетинг микса.

У складу са ставом да тржиште представља полазиште за примену маркетинг концепције – данас маркетинг добија нова обележја и димензије и дефинише се као процес обезбеђења оптималног нивоа задовољења потрошача уз остварење оптималног профита за предузеће и оптималног финансијског и радног задовољства за све запослене у предузећу, све то без оштећења физичког и социјалног окружења.²⁶⁰ Дакле, савремени концепт маркетинга – или како се у литератури све чешће назива – холистички маркетинг – има нека основна заједничка обележја а Филип Котлер га је дефинисао као интегрисање активности: истраживања вредности, стварања вредности и испоруке вредности, са циљем изградње дугорочних,

²⁵⁹ Котлер Ф., *Маркејинг менаџмент*, ДАТА статус, 2006.

²⁶⁰ Филиповић, В. Костић, Станковић, М. *Маркејинг менаџмент*, ФОН 2009, стр. 95.

обострано задовољавајућих односа и заједничког просперитета, међу кључним интересним групама, стејкхолдерима.²⁶¹

Дакле, неопходно је да организације континуирано прате и истражују окружење и промене које се у њему одигравају, да усклађују своје моделе пословања и комуникације са еволуираним потребама потрошача, да имплементирају информационо-комуникационе технологије на свим нивоима рада организације, да обезбеде изузетне услуге, које добијају посебан значај у условима веома оштре конкуренције на савременом тржишту итд, итд. Упоредо са маркетингом, и важност маркетинг комуникација се сваким даном повећава.

Очигледно је, из теорије и праксе, да су бројни фактори довели до формирања концепта маркетиншке комуникације, а потом и до научног приступа овом облику комуникације организације са окружењем – *интегрисане маркетиншке комуникације* – ИМК. У основи овако схваћеног појма обједињене комуникације је један специфичан синергетски приступ и разумевање чињенице да је целина квалитетнија од пуког сабирања њених делова. Проф. др Милица Костић тумачи термин маркетинг комуникације као – „скуп свих комуникацијских аспеката инструмената маркетинг микса, којима се настоји да се утиче на свест и понашање садашњих и потенцијалних купаца, потрошача и/или корисника, а у правцу њихове мотивације за куповину и за ступање у дугорочне односе са конкретном организацијом, базиране на међусобном поверењу и лојалности.“²⁶²

Комуникација је кључна реч у животу и раду савременог човека, на почетку 21. века. Комуницирање и у маркетингу има пресудан утицај на успостављање, неговање и развој свих односа који су релевантни за успешно позиционирање и пословање организације. Успех маркетиншке комуникације и односа с јавношћу организације у великој мери зависи од планирања, реализације и међуобног усклађивања адекватних медијских стратегија у оквиру њих. Медији представљају најзаступљенији канал комуникације између организације и њених екстерних циљних јавности.²⁶³

Медији који се данас најчешће користе у маркетиншкој комуникацији су – телевизија, радио, штампа (он лајн и класична издања), интернет, мобилни телефони, различити промотивни материјали итд.

Иако су бројне предности које данас нуде медији масовне комуникације, с обзиром на њихову разноврсност, мора им се приступити плански и са пуним разумевањем њихових карактеристика. Ефективност и ефикасност комуникацијских активности у великој мери зависе од ваљаног избора медија, приликом ког у обзир узимамо различите параметре – потребе и навике наше циљне јавности, особености одређених медија, њихов утицај и покривеност (локални, регионални, глобални и сл.), трошкове и многе друге.

Све већа глад за информацијама, све већи број информација и све мање поверења које јавност има у медије, неке су од кључних карактеристика савремене маркетиншке комуникације и информационог друштва, које утичу на планирање и реализацију медијских стратегија.

²⁶¹ Котлер, Ф. *нав. дело*.

²⁶² Станковић, Костић, М., *Интеграција комуникацијских активности и маркетинга и односа с јавношћу* докtorsка дисертација, ФОН, 2003., стр. 76.

²⁶³ Бакић, Властелица, Т., *Медијске стратегије у маркетиншкој комуникацији и односима с јавношћу*, магистарска теза, 2006. стр. 1.

Однос маркетиншке комуникације и односа с јавношћу је комплексан и представља занимљиву област за истраживаче, који се углавном слажу да, када је реч о могућој дефиницији односа с јавношћу – треба их посматрати и проучавати као спој корпоративних и тржишних односа с јавношћу. Уколико се методе и активности односа с јавношћу планирају и реализују ради остварења дефинисаних циљева маркетиншке комуникације – тада је реч о тржишним односима с јавношћу.²⁶⁴ Корпоративни односи с јавношћу подразумевају стварање и одржавање корпоративног идентитета и позитивног корпоративног имиџа, који ће организацији обезбедити, непосредно и посредно, успостављање добрих односа са различитим субјектима из пословног и ванпословног окружења.²⁶⁵ Тржишне и корпоративне односе с јавношћу, тешко је, и у теорији и у пракси, одвојити, и прецизно разграничити ове функционалне области. Прегледности ради, односима с јавношћу и медијским стратегијама у оквиру њих, приступићемо као јединственој пословној функцији. Док корпоративни односи с јавношћу функционишу независно од маркетинг функције, тржишни односи с јавношћу у целини припадају маркетинг функцији.²⁶⁶

Односи с јавношћу се баве људима и њиховом комуникацијом и можемо их посматрати као професију, процес, комуникацију с јавношћу и праксу. Односи с јавношћу представљају умеће рада и говора који ће створити повољно мишљење код људи о некој организацији, институцији или појединцу.²⁶⁷

Феномен јавности је један од кључних феномена тржишног окружења у 21. веку. Велики број истраживача бавио се проучавањем јавности, анализом, статистиком и њеним особеностима. Карактеристике јавности су се у дигиталној ери радикално промениле.

Крајем 20. и почетком 21 века настало је и развијало се, у окриљу и уз утицај информационах технологија, он лајн грађанско новинарство. Аутори Боуман и Вилис, наводи се у Википедији, сматрају да је намера овог учешћа јавности да обезбеде независне, поуздане, тачне, релевантне информације широког распона, какве демократија и захтева.²⁶⁸ Дакле, јавност је у ери интернета и дигиталних технологија, добила нова оруђа, једноставна и лака за коришћење, као и знања којима се приступа он лајн и која се усвајају лако и бесплатно, и могућност да своје мишљење, реакције и тумачења одређених догађаја, подели са читавим светом. Веома је важно, приликом планирања медијских активности и медијских кампања односа с јавношћу, узети у обзир свеукупне и комплексне промене – улоге, утицаја и позиције јавности, које се и даље непрекидно одвијају.

У оквиру односа с јавношћу – циљне јавности налазе се у фокусу организације. Сам појам има више значења и одредница – географску, политичку, ситуациону и многе друге. Котлер под циљним јавностима подразумева сваку група људи која има актуелни или потенцијални интерес или утицај на способности организације да оствари своје циљеве.²⁶⁹ Дакле, тзв. заједничке циљне јавности могу бити – запослени, руководство, власници – инвеститори, корисници, дистрибутери, добављачи, политичке странке, верске заједнице, конкуренти, медији, локална заједница и многи, многи други.

²⁶⁴ Бакић, Властелица, Т., *нав. дело.*, стр. 28

²⁶⁵ Станковић, Костић, М., *нав. дело.*, стр.40

²⁶⁶ *Ibid*, стр. 40

²⁶⁷ Филиповић, В., Костић, Станковић, М. *Односи с јавношћу*, Београд 2008. стр. 47.

²⁶⁸ Вученовић, Т., *Грађанско новинарство у дигиталном 21. веку*, текст у часопису Култура, бр.132., 2011.

²⁶⁹ Котлер, Ф., *нав. дело.*

Наравно, постоје специфичне циљне јавности као на пример: студенти основних и последипломских студија (садашњи, потенцијални, некадашњи), средње школе (ђаци, наставници, руководство), конкурентни и сродни факултети, Универзитет, Министарство образовања, просвете и науке, Скупштина града, приватне и невладине организације итд.

У литератури проналазимо веома велики број дефиниција односа с јавношћу:

„Односи с јавношћу представљају процес којим се човек служи да утиче на јавно мњење и могу имати три циља – мењање јавног мишљења, креирање мишљења тамо где га није било и учвршћивање већ створеног јавног мишљења“.²⁷⁰ PRSA (Public Relations Society of America) је још 1982. године дала дефиницију према којој односи с јавношћу обухватају – предвиђање, анализирање и интерпретирање јавног мњења, ставова и питања, саветовање менаџмента свих нивоа, континуирано истраживање и евалуацију активности комуникације, планирање и имплементацију стратегије којом би се утицало на јавну политку и њено мењање, управљање људским ресурсима потребним за извођење наведених активности. Такође, овде се наводи и неопходност мултидисциплинарног приступа и поседовања знања из веома различитих научних области – од психологије и комунологије преко економије па све до менаџмента.²⁷¹

Истраживачи се углавном слажу око пет основних фаза односа с јавношћу – истраживање и анализа ситуације (истраживање јавног мњења, идентификовање и анализа циљних јавности, ПЕСТ и СВОТ анализа, истраживање имица организације), дефинисање циља, пројектовање и програмирање односа с јавношћу, реализација програма и евалуација.

За успешне односе с јавношћу потребно је ускладити велики број фактора и, у данашње време, ово не представља нимало лак задатак. Да би се тај задатак што лакше, брже и успешније обавио, неопходно је да у његову реализацију буду укључени сви запослени, да континуирано раде на свом образовању, да се пословање одвија уз пуно разумевање људског понашања и јачање имица производа и услуга итд.

Формулисање стратегије циљних односа с јавношћу требало би да се базира на прецизним и добро формулисаним резултатима истраживања, њиховој процени и евалуацији. Извори података које користимо за истраживања могу бити веома различити, као и методе и технике истраживања. Овде ћу навести само неке податке и изворе који би могли бити релевантни за истраживање које је тема овог рада – могућности медијских кампања за промоцију високообразовних установа. Подаци које претражујемо могу бити интерни (базе података факултета, прес клипинг, реализоване медијске капмпање и њихова евалуација, особености услуге или догађаја које планирамо да комуницирамо), екстерни (стручна литература и часописи, интернет, медијска докуменатација Ебарт). Потом, и методе и технике су веома бројне а које ћемо од њих одабрати, наравно, зависи од конкретних потреба и циљева истраживања, односно, од конкретних циљева планираних активности односа с јавношћу. Неке од метода су – интервју, телефонирање, форуми, дискусије, посматрање, експериментално и архивирано истраживање, истраживање медија, и све популарније, претрага и истраживање на интернету.

Односи с јавношћу могу бити унутар саме организације уређени на неколико основних начина (служба, сектор, PR менаџер, пројектни принцип, специјализоване агенције), а за који од њих ћемо се одредити зависи од низа фактора –

²⁷⁰ Спасић А., према Филиповић, В., Костић, Станковић, М., *Односи с јавношћу*, Београд 2008. стр.5.

²⁷¹ <http://www.prsa.org/AboutPRSA/PublicRelationsDefined>

величине, делатности и организационе структуре предузећа, кадровске и финансијске политике итд. Односи с јавношћу имају веома важну и комплексну улогу у изградњи корпоративне репутације, идентитета и имица.

Корпоративни идентитет је начин на који се једна организација препознаје у јавности, корпоративни имиц је перцепција идентитета и понашања организације од циљних јавности, док се под изградњом корпоративне репутације – у литератури најчешће наводи, да је то скуп акумулираних искустава, ставова, осећања и мишљења циљних јавности о некој организацији.²⁷² Имиц и репутација се, дакле, разликују по времену и интензитету. Основни елементи корпоративног идентитета су – назив организације, лого, заштитини знак, боја, слоган, визит карте, службена возила, униформе, интернет презентација организације итд. Основна улога односа с јавношћу је да обезбеди да организација буде лако препознатљива у јавности и да сви поменути елементи одражавају усвојене корпоративне вредности, у складу са визијом и мисијом организације.

Односи с јавношћу имају важну улогу и у стварању корпоративног имица а активности које су на располагању за остваривање ових циљева су бројне и разноврсне – организација специјалних догађаја, стварање публицитета, спонзорство, лобирање и, што је посебно значајно за овај рад – односи с медијима.

Очигледно је да су медији, односно канали комуникације којима се порука преноси, кључне речи комуникативних стратегија организације. Односи с медијима представљају један од најзаступљенијих облика праксе односа с јавношћу а стварање жељеног публицитета у јавности представља примарни циљ ове функције. Истовремено, медији су и веома важна циљна јавност сваке организације, која захтева посебан и добро осмишљен приступ, са, веома често, крајње неизвесним исходом. Активности односа с медијима спроводе се у континуитету и представљају интегралну пословну функцију у организацији. Временска одредница је, између осталог, оно што чини суштинску разлику између медијске кампање, као временски дефинисаног и ограниченог пројекта организације, и односа с медијима који се спроводе током читаве године.

У организационом смислу, односе с медијима може да обавља највиши руководицац (и у пракси то најчешће јесте тако), особа задужена за односе с медијима (PR), засебна служба у оквиру организације или специјализована агенција која је ангажована од стране организације. Основни предуслов за успостављање жељених односа с медијима је обезбеђивање неопходне инфраструктуре. Медијска моћ, ера екранске културе и презасићеност информацијама – који обележавају почетак 21. века – чине битку за медијски простор и пажњу публике – све тежом.

У поглављу студије *Моћ медија*, под називом *Вечно брујање свеиша*, француски истраживач и професор на Факултету политичких наука у Паризу, Франсис Бал, посвећује пажњу и веома важном феномену претерене информисаности.

„Претерана информисаност је изнедрила дезинформацију и оставља утисак нејасности и збрке. Умућен у житку масу, опасну и подмуклу, вишак информације (најинформација) нарочито је омиљен међу бројним интелектуалцима који делују у медијима. Суочавање са преобиљем ударних вести спектакуларно стављених у први план онемогућава разликовање главног од споредног. Пажња попушта... При том се зна да ће данашња ударна вест већ прекосутра бити највероватније заборављена или ће се, у најбољем случају, тек споменути.“²⁷³ У даљем тексту овај аутор, вешто и са правом, ово питање доводи у везу са питањем кредибилитета

²⁷² Бакић, Властелица, Т., *нав. дело*, стр. 35.

²⁷³ Бал, Ф. *Моћ медија*, Клио, 1996., стр. 50–51.

медија и поверења у новинаре. Кредибилитет новинара – посредника (медијатора) више не одређују ни правила његовог понашања ни његовог знања, а ни његов лични морал – новинар служи медијима. Дакле, моћ да се привуче и задржи пажња аудиторијума, сматра Бал, често представљају једини професионални адут. С друге стране, моћ да се привуче и задржи пажња медија – представљају велики професионални изазов за запослене у односима с јавношћу.

Основни *алајти* за реализацију односа с медијима, у оквиру функције односа с јавношћу, су:

1. Адреса.
2. Лична карта организације.
3. Најчешће постављена питања.
4. Архива.
5. Информативни материјал.
6. Новинарска и медија мапа.
7. Медијски приручник.
8. Саопштења за јавност.
9. Прес соба на интернет презентацији организације, новинарски веб центар.

Основни предуслов за стварање и одржавање квалитетних односа с медијима је правовремено одговарање захтевима медија, придржавање основних етичких начела, разумевање начина на који медији функционишу и континуирани рад на стицању и проширивању знања из ових области.

4. Школа и библиотека у медијима

„За успешно спровођење програма односа с јавношћу, неопходно је претходно извршити анализу организације и њеног окружења, стављајући посебан акценат на конкуренцију, и идентификовати циљне групе организације. Активности односа с јавношћу факултета, поред изградње корпоративног имица и идентитета, обухватају – организацију специјалних догађаја, интерне односе с јавношћу, израду промотивног материјала и односе с медијима.“²⁷⁴

Разлике између профитног и непрофитног сектора у литератури се најчешће објашњавају кроз циљеве – непрофитним организацијама није примарни циљ стварање профита а односи размене у њима су комплекснији него у области профитног сектора. „Основни резултат у непрофитним организацијама није зарада већ одговорност базирана на обиму услуга и задовољењу потреба корисника. Иако постоје разлике између профитног и непрофитног сектора, оно што им је заједничко је – пружање услуга – производа које потрошач тражи и узајамно корисна размена.²⁷⁵ Управо у овој чињеници многи аутори виде разлоге за јачање активности у односима с јавношћу у непрофитном сектору, у коме су они, традиционално, били прилично занемарени.

Сматрало се да је довољно што се посебне (а јединствене) услуге пружају и да није неопходно и медијски их промовисати. Уз неке друге слабости ових организација – превише запослених, бирократија, недостатак орјентације ка кориснику итд. – више је него очигледно да је за повећање њихове ефикасности и ефективности неопходно интензивирати комуникацију са медијима у оквиру односа с јавношћу. Организације непрофитног сектора се углавном финансирају независно од тржишта, имају монополски положај, недостаје им евалуација и професионално особље итд. Опет, да би испунили своје буџетске потребе, на пример факултети, морају да врше утицај на владу, локалну заједницу, предузећа, невладин сектор. Али – и на своје кориснике.

На сектор образовања и на ефикасност високообразовних установа снажан и најнепосреднији утицај имају управо њихови корисници. Чињеница да се веома често ове услуге не плаћају наравно не значи и да су бесплатне, као и да та чињеница треба да утиче на често неадекватан однос особља према корисницима. Стручни, љубазни и предусретљиви запослени, уз континуирани квалитет услуге, основ су сваке ваљане комуникације са корисницима и односа с јавношћу. Успешна и квалитетна услуга и утисак који остављају запослени – кључ су успеха ових организација.

²⁷⁴ <http://www.symorg.org>

²⁷⁵ Филиповић, В. Костић, Станковић М., *Маркејинг менаџмент*, ФОН 2009. стр. 112.

Примарни циљ образовних установа, дакле, није остваривање профита, већ у достизању оптималног нивоа пружања услуга.²⁷⁶ Проф. др Винка Филиповић и проф. др Милица Костић, у основне карактеристике образовних установа убрајају:

1. Не односе се према потребама корисника на типичан економски начин, који се заснива на задовољавању потреба купаца исказан кроз цену и величину профита који се остварује.
2. Постоје да би обезбедиле неопходне услуге друштвеној заједници.
3. Финансирање обезбеђује држава из буџета, уз евентуално донаторство и спонзорства.

Образовне установе послују у савременом тржишном окружењу и да би опстале морају своје пословање да усклађују са његовим континуираним променама. Када разматрамо ова питања треба увек имати у виду да се пружање услуга и размена у непрофитним организацијама (и образовном сектору) врши под утицајем шире друштвене заједнице. Потребе корисника еволуирају, потребе за истраживањем промена у окружењу и трендова на тржишту су у сталном порасту а и држава врши притисак у циљу оптималног задовољења потреба корисника.

Према традиционалним схватањима – тржиште, конкуренција, маркетинг, односи с јавношћу и сл., готово искључиво су довођени у везу са радом привредних организација. Менаџмент образовних институција дуго је сматрао да је најважније, ако не и једино важно, да имају добар наставни програм. Био је то модел који је био прикладан за монополистички положај ових институција.

Квалитетни и организовани односи с јавношћу неопходни су како би се извршио процес диференцијације понуде факултета у односу на понуду конкурената. Диференцијација се може вршити по више фактора – наставном кадру и програмима, научно-истраживачком потенцијалу, опремљености и достигнућима, технолошкој инфраструктури, локацији, цени, атмосфери...

Ако се има у виду природа делатности образовних институција, специфичност услуга које оне нуде и односа које успостављају са окружењем, може се закључити да је за уређење комуникацијских активности најадекватнији концепт – односа с јавношћу²⁷⁷ који би требало да обухвати све елементе интегрисаних комуникацијских активности.

Наравно, бројне светске, престижне, универзитетске установе имају дугу традицију организованог и планског наступа у јавности и медијима. Универзитети Харвард и Принстон – уз неоспорно изузетно висок квалитет програма и научног кадра – већ деценијама негују односе с јавношћу, привлачећи и на тај начин, све већи број студената и наставника из целог света, али и многобројне партнере и донаторе.

Подсетимо се, спровођење стратегије односа с јавношћу је процес комуницирања ради утицаја на општу прихваћеност организације.²⁷⁸ Избор стратегије зависи од природе услуга организације, буџета, пословних активности, циљних група са којима организација комуницира итд. Факултети примењују различите стратегије у односима с јавношћу и не постоји неки универзални, увек применљив модел. Издвајају се – недиференцирана (стварање имиџа и идентитета), диференцирана (усмерена на јасно одређене и дефинисане циљне групе) и фокусирана

²⁷⁶ *Ibid*, стр. 113.

²⁷⁷ <http://www.symorg.org>

²⁷⁸ Филиповић, В. Костић, Станковић М., *нав. дело.*, стр. 22.

(у одређеном, временски ограниченом периоду, спроводи се интензивна комуникација са конкретним циљем – нпр. упис на факултете). Утврђивањем – колико је понуда факултета усклађена са потребама њених корисника – полазна је основа за сваку стратегију односа с јавношћу високообразовних установа. За потребе формулисања адекватне стратегије односа с јавношћу, неопходно је претходно обавити и истраживања јавности, њених ставова и понашања.

Стратегија односа с јавношћу, ако имамо у виду специфичност понуде и окружења високообразовних институција, може се реализовати у оквиру следећих фаза:

1. Анализа организације и њеног окружења.
2. Идентификација и анализа циљних јавности.
3. Утврђивање имица организације и ставова јавности.
4. Дефинисање циљева активности односа с јавношћу.
5. Планирање стратегије односа с јавношћу.
6. Дефинисање задатака и активности односа с јавношћу.
7. Процена и праћење остварених резултата и мерење постигнутих ефеката.²⁷⁹

Образовне институције морају да прате и усклађују своју понуду са турбулентним и све бржим променама у оружењу. Континуирано осавремењивање наставног плана и програма, планско спровођење адекватног стручног усавршавања наставног особља, увођење најновијих технологија у наставу – само су неки од начина да се оствари ова стратешка фаза. Једна од најчешће коришћених метода за анализу организације и њеног окружења је СВОТ анализа, која у себе укључује и екстерне и интерне факторе а којој ћемо се детаљније посветити у наредним поглављима рада.

У интерне циљне групе спадају: наставници, сарадници, запослени у заједничким службама, руководство факултета (декан и продекани), савет факултета, садашњи студенти редовних студија, садашњи студенти последипломских студија, пензионисани радници факултета. Студенти као циљна група корисника која иначе спада у екстерно окружење, због природе саме делатности и потребе систематизације комуникацијских активности, сврстана је у интерну јавност.

Циљне групе – студенти (различитих нивоа студија), родитељи студената, средње школе, сродни и конкурентни факултети, Ректорат београдског универзитета, надлежна министарства, медији, локална заједница, и различите организације које у њој послују итд. За овај обим посла и прикупљање и сређивање података, неопходна је примена рачунара. Када утврдимо које су циљне групе којима се обраћамо – онда тражимо одговоре на веома различита питања – како нас они виде? Шта мисле о нашем факултету а шта о конкурентним? Какав је наш имиџ и како би требало да га мењамо?

Основни циљ односа с јавношћу образовних институција може да буде упознавање јавности са понудом факултета (наставним програмом, програмом семинара, постојањем људских и материјалних ресурса за реализацију различитих пројеката) и изградња позитивног имица факултета у јавности.²⁸⁰ Да би се постављени циљеви реализовали нужно је да изаберемо адекватну стратегију – нпр. обавештавање јавности о делатностима и активностима факултета, изградња

²⁷⁹ <http://www.symorg.org>

²⁸⁰ *Ibid.*

успешних односа с медијима и стварање позитивног имица, припрема информативног материјала, организација специјалних догађаја итд.

За спровођење стратегије односа с јавношћу потребно је дефинисати одговарајућу тактику – листу задатака који се морају обавити, затим особа задужених за њихову реализацију, као и временских рокова. Листа активности односа с јавношћу факултета може садржати – организацију специјалних догађаја, комуникарање са екстерним и интерним циљним јавностима, односе са медијима и сл.

На крају, веома важна фаза стратегије односа с јавношћу високообразовних установа је фаза која је уједно и најчешће заборављена – процена и праћење остварених резултата и постигнутих ефеката. Поједине факторе који су утицали на понашање циљних јавности није лако и једноставно измерити. Али постоје нека праксом утврђена питања која у том послу могу да нам помогну – да ли је порука стигла до корисника и како су је разумели? Да ли смо поштовали временска и новчана ограничења? Да ли је порука стигла до циљних група? Да ли смо се држали плана активности односа с јавношћу и да ли је тај план био у складу са циљевима?

Програм односа с јавношћу образовних институција потребно је константно усавршавати и унапређивати. Сматра се да су стандарди квалитета постигнути када су циљне групе потпуно дефинисане и анализиране, када постоји добро дефинисан и континуиран план односа с јавношћу на нивоу организације, који се редовно испитује и контролише, када су успостављени циљеви комуникације и припремљени тактички планови односа с јавношћу за сваку циљну групу и када је обезбеђена конзистентност примене и контроле програма изградње корпоративног идентитета.²⁸¹

Анализа организације и истраживање јавног мњења о неком питању представљају полазну основу без које је немогуће припремити успешну медијску кампању. У току ове фазе радимо интерну и екстерну анализу, имајући у виду све факторе који су релевантни за односе с медијима. Анализа организације (интерна) традиционално обухвата идентификација основних снага и слабости у погледу потенцијала за реализацију медијске кампање, анализу досадашње заступљености организације у медијима и припрему прес клипинга, анализу дугорочних планова организације и сл. а анализа окружења – анализу политичких, економских, социо-културолошких, технолошких и др. фактора из окружења који такође утичу на реализацију медијске кампање.

Циљ медијске кампање је стварање жељеног медијског идентитета и имица организације, који постаје интегративни део корпоративног идентитета и имица, и дугорочно посматрано може значајно да утиче на стварање и одржавање репутације неке организације. Пракса је показала да је најважније да циљеви медијске кампање буду оствариви и реални. Иако ово звучи сасвим логично и једноставно, често се изгуби из вида, па преамбициозно постављени циљеви кој се никада неће остварити – остану само на папиру, у плану медијске кампање. Такође, важно је да циљеве ускладимо са мисијом и визијом организације, да их добро предочимо особљу и укључимо их у реализацију истих, као и да их уклопимо са циљевима односа с јавношћу и маркетиншке комуникације. Постоје општи и специфични циљеви (конкретни) – припрема и ажурирање адреме, слање електронске поште у планираним и прилагођеним временским размацама, заказивање гостовања на радио и тв станицама итд.

²⁸¹ <http://www.symorg.org>

У истраживање, идентификацију и анализу циљних јавности, у оквиру планирања медијске кампање, поред основних (демографских, психографских и бихејвиоралних) карактеристика, неопходно је да укључимо и њихове медијске навике и потребе – које врсте медија конзумирају, у које време и колико времена проводе уз поједине медије, колико им уопште верују и којим медијима чешће указују поверење итд. Од општих и специфичних циљева медијске кампање зависиће и избор параметара за ова истраживања. Када припремамо кампању у Србији, морамо посебну пажњу да обратимо управо на питање поверења и да га веома обазриво и пажљиво анализирамо јер је поверење грађана Србије у медије, али и у друге институције у земљи, веома мало. Ефекат поруке наше кампање пре свега зависи од поверења које јавност има у конкретне медије.

Анализа и избор медија представљају наредну фазу медијске кампање, такође веома важну. Избор медија вршимо у складу са претходним фазама и резултатима које смо добили и тај избор мора бити усклађен са – кључном поруком и циљем кампање, навикама и потребама циљне јавности, актуелним стањем на медијској сцени итд. За успех кампање посебно је важно који канал комуникације користимо за преношење поруке. Можда је прецизније да овај избор заправо организујемо као избор новинара или уредника који прате област делатности наше организације. У Србији данас постоје уредници и новинари, додуше малобројни, који су сачували свој професионални и лични интегритет током година које су појели скакавци.²⁸² Ова чињеница додатно отежава избор специјалистима за односе с медијима. Мр Тамара Властелица Бакић сматра да је медије, у овом контексту, могуће груписати на следећи начин – новинске агенције, дневне новине, тв станице општег типа, специјализоване ТВ станице, радио станице – опште и специјализоване, часописи опште тематике и специјализовани часописи, струковни часописи итд. Када изаберемо медије са којима ћемо интензивније сарађивати током одређене медијске кампање – успостављамо (или настављамо) лични контакт са њиховим представницима, позивамо их телефоном, пишемо мејлове, итд.

По правилу, главни носиоци медијске комуникације су специјалисти за односе с медијима и највиши руководиоци. Из угла планирања и реализације медијске кампање важно је да се прецизно поделе улоге и задужења, као и да се пренесу овлашћења на представнике организације који ће заступати организацију у медијима. Новинари најчешће воле да разговарају са главним актерима – директором, председником управног одбора или у случају факултета – деканом или председником Савета факултета. Али увежбани, припремљени, спретни и увек доступни представници – специјалисти за односе с медијима, одличан су избор и сарадник највишем руководству, које веома често, због обима посла и одговорности, и није у прилици да адекватно одговори на захтеве седме силе.

Када дефинишемо кључну поруку треба да имамо у виду да порука треба да буде усклађена са вредностима и циљевима организације, као и са интересима, вредностима и искуством циљне јавности којој је намењена. Најчешће се састоји од једне речи или синтагме, и њоме би требало да пробудимо јасне асоцијације и идеје код циљне јавности које ће утицати на њихово понашање, мишљење и ставове. Кључну поруку проедстављамо или као звучну фразу или у неком ширем контексту или причи.

У скападу са дефинисаним циљевима кампање, идентификованим циљним јавностима и изабраним циљним медијима, планирају се и средства комуникације која

²⁸² Пекић, Б., *Године које су њојели скакавци*, Службени гласник, Београд, 2010. 42.

ће носити циљну поруку.²⁸³ У средства која се најчешће користе спадају – саопштење за јавност, конференције за медије, информативни материјал, најчешће постављена питања, медија мапа, веб сајт, блог и медијски водич на интернету, изјаве и медијски наступи и многа друга.

При одабиру средстава морамо да имамо у виду специфичности медија са којима сарађујемо и да добро познајемо њихову уређивачку политику, као и карактеристике прилога које припремају (дужина, квалитет, распоред, број).

У претходним поглављима рада већ је наведено шта су тактике и стратегије у оквиру односа с јавношћу. У медијској кампањи дефинисање тактика подразумева следеће – подела задужења и одговорности на чланове тима за односе с медијима, израду детаљног плана активности, детаље припреме конференције за медије, дефинисање шта треба да саржи саопштење за јавност и како ће се дистрибуирати материјал, објашњење зашто се очекује да ће поједине активности допринети остварењу дефинисаног циља медијске кампање.²⁸⁴

На крају, нам остаје последња фаза реализације медијске кампање – евалуација постигнутих резултата. У оквиру процене оствареног није довољно само сачинити прес клипинг јер он, сам по себи, не даје довољно информација које су нам потребне за евалуацију кампање. Евалуација односа с медијима, начелно, почиње још у фази планирања ових односа, дефинисањем очекиваних исхода циљева које смо поставили. Мерење резултата, продуктивности и исхода представља потпуну евалуацију медијске кампање. Дакле, требало би да анализирамо прикупљени прес клипинг, да установимо да ли је кључна порука кампање стигла до циљних јавности, да упоредимо нашу кампању са кампањама конкурентских организација, као и да покушамо да установимо колико смо успели да допринесмо промени свести и понашања циљне јавности. Овај последњи задатак захтева озбиљно, дуготрајно и континуирано истраживање јавног мњења.

²⁸³ Бакић, Властелица, Т., *нав. дело.*, стр. 150.

²⁸⁴ *Ibid.*, стр. 150.

5. Закључак

У савременим условима образовање се налази у самом средишту проблема везаних за развој појединца и друштва. У постиндустријском друштву изложени смо више него икад пре радикалним друштвеним, научним и технолошким променама. Нове околности захтевају одговор на питање какво образовање данас треба да буде како би одговорило изазовима које савремени живот поставља пред њега. Прелазак у информатичко и постиндустријско друштво, нагли развој науке и знања је као, незаобилазан захтев, поставио обликовање нове образовне парадигме према којој би се могао уредити образовни систем примерен персоналним и друштвеним потребама појединца у савременим условима живота. Потрага за новим парадигмама никако не значи одбацавање етоса учења и школовања, као ни образовног процеса којим се негује интелектуални раст и креативност. То једноставно значи препознавање потребе да се садашње структуре образовања морају промислити у светлу захтева 21. века (Милутиновић; 2008: 223). Промене у друштвеним структурама неминовно утичу и на промене у образовно-васпитном процесу, па школа добија нову улогу.

Дидактички кредо данас наглашава да је важније како је ученик нешто научио од тога шта је научио, које су стратегије и методе коришћене, који је степен мотивисаности присутан код ученика у настави. Дакле, заједно са свим променама за којима савремена школа жуди, евидентна је и промена улоге наставника.

Продор иновација у све сфере школског система захватио је и школске библиотеке. Крајем 20. и почетком 21. века школска библиотека поприма знатно инвентивнију форму деловања и пословања. Библиотеке више не служе као *rent a book*, већ, са својом укорењеном педагошком функцијом, имају задатак да обогате педагошки рад и постану спона између педагошких теорија и наставне праксе. Циљ школских библиотека се огледа у унапређивању и обогаћивању наставе кроз уважавање принципа активности ученика и учења у новом окружењу. У том смислу, посебно се издвајају задаци школске библиотеке да информише, образује, вапитава и забави кориснике путем разноврсних информација и извора знања на различитим медијима, али и да организује такве активности кроз које ће ученици упознати могућности у учењу и провођењу слободног времена и са библиотеком.

Криза читања је у данашње време, чини нам се, присутна више него икад пре. Она представља озбиљан педагошки и културолошки проблем. У прилог томе иде и чињеница да се сем обавезне литературе прописане образовним стандардима, мало пажње поклања читању вануџбеничке литературе. Ово се одиграва, по начелу каузалитета, због слабе мотивисаности ученика за коришћењем библиотечких услуга, са једне стране, и због лошег постојећег стања у школским библиотекама у Србији, са друге стране. На који начин остварити јединствени циљ да школске библиотеке представљају спој између корисника и књига? Основну ми-

сију повезивања ученика са књигом сваким даном треба све више обогаћивати како би се, поред књига, понудио и богат програм активности, приступ информационој технологији и аудио-визуелним садржајима. Програм активности у „новој“ школској библиотеци може бити врло разноврстан и богат. Он може да обухвата услуге тражења информација у речницима, енциклопедијама и on-line изворима, приступ Интернету, посете дечјих писаца и стручњака из различитих области, уметничке активности, представљање нових књига, објављивање часописа за децу, оснивање читалачких клубова, организацију креативних радионица, гостовања, доделе диплома читаоцима. Све активности треба организовати тако да се развијају љубав и потреба за коришћењем школских библиотека.

Представљање библиотека у светлу доминантних иновативних метода у образовно-вапитном раду редефинише и улогу библиотекара. Школски библиотекар више није изнајмљивач књига, већ активни учесник у настави. Његова улога се одражава кроз промовисање библиотеке, како ученицима, тако и наставном кадру, и сарадњу са наставницима. Методичко-дидактичка организација часа у школској библиотеци може да чини један од облика изванучионичке наставе, коју савремене дидактичке теорије препоручују. Тако бисмо могли да закључимо да је значај школских библиотека у настави од изузетног значаја, те да без њиховог учешћа, сарадничког односа и утицаја тешко да можемо говорити, а још мање спроводити иновације у школском систему. Као последњу констатацију усуђујемо се да изнесемо и став да без кључног придавања значају школски библиотека неће бити превазиђен ни дисконтинуитет између теорије и праксе.

Сваки човек у савременом друштву треба да се интегрише. Савремени свет захтева од човека да буде савремен, да се прилагоди стварности, која је у процесу сталних промена. Те промене захтевају од човека да се константно образује и адекватно професионално припрема уза ефикасно деловање. Да би се остваривала успешна интеграција у савремено друштво, човек мора да бити оспособљен да разуме потребе савремене стварности и да се адекватно укључи у друштвени живот. Његово оспособљавање мора да се остварује кроз васпитање и образовање.

Савремено друштво поставља захтеве за променама које су неопходне на само на нивоу, него и у структури образовања. образовање не сме да се одвоји од његове природне суштине, а ту суштину чине срећа, радост учења и живљења. Савремена школа би требала да активира све своје друштвене снаге у остваривању васпитно-образовног процеса. У атмосфери кооперације школа може да постане место на коме се стичу знања и умења, али и искуство и смисао живљења. Уз поштовање индивидуалности сваког детета, његових потреба и интересовања, школа ће пружати шансу сопственог избора ученика, али истовремено га учити да буде отворено и свесно себе и света који га окружује. Отуда ће школа, као образовно-васпитна установа, морати да што боље сагледа своје задатке и да нађе адекватна решења за постизање ефикасног образовања. Савременији и разноврснији облици и методе, пружањем ученику слободу и самосталност, враћају достојанство раду и личности. У веселој атмосфери, испуњеној игром, хомором, радошћу, комедијом, смехом ђаци откривају лепоту ослобођеног рада, дружења и живота.. У повољној клими успешних односа, у топлој атмосфери дружења, коју чини оптимизам, љубазност, ведрина духа, забавност, искреност и доброта ученици ће проналазити свој пут, развијају своје духовне и интелектуалне потенцијале.

У драмском и позоришном раду у школи то сигурно може остварити на сигуран и уметнички начин. Кад ступамо у заједнички свет, уносимо у њега и наше стварне мисли и то искуство нас може променити. Драмска и позоришна актив-

ност нуде јединствен просторно временски оквир, истовремено друштвен и мисаон, у коме је могуће заједнички, позитивно и складно стварати, комуницирати и обликовати смисао. Формирање позоришта у школи омогућило би неки квалитетнији вид учења, учење кроз игру, музику, глуму и свакодневну комуникацију. Кроз интерактивну драмску едукацију ученици могу да развијају меморију и концентрацију, уче да интерпретирају текст, да користе глас и тело, и да пренесу емоције. Уче се беседништву, неговању лепог, правилног говора. Глума омогућава усвајање техника ефикасно памћења текста, презентације приповедања и рецитовања, као и вештиле активног слушања, што је предуслов успешне комуникације. Свет уметности, позоришни свет, ученицима пружа могућност да упознају своје емоције и реакције, да их прихвате, или их одбаце. Они постају свесни својих талената и могућности, постају свесни самих себе.

„У таквој школи (шаљиве игре и радости) ученици се емоционално везују. Уче како треба да живе... налазе себе, откривају своје душевне просторе и аутентичан психолошки идентитет.“¹

Окружење у ком делује данашња школа значајно се променило, док се образовно-васпитни рад још увек одвија по обрасцу Јана Амоса Коменског, који је у наставну праксу уведен пре више од три века. Под утицајем информационе технологије постепено се напушта традицијом укорењена парадигма Коменског. У доба свог настанка свакако да је ова парадигма била револуционарно откриће у развоју школства, али су временом њене могућности до краја исцрпљене, те је у садашњим условима постала чинилац који ограничава остваривање савремене улоге школе.

Савремена информациона технологија је изменила начин рада у готово свим областима, а највеће промене се дешавају у пријему, обради и анализи информација. Школа, наставници и ученици се налазе у знатно другачијем информационом окружењу него пре неколико деценија. Филму и телевизији, као нешто старијим медијима, се придружила рачунарска технологија, помоћу које се може обезбедити јединствено и истовремено емитовање више разних медија (мултимедија) њиховим језиком изражавања (спој текста, графичких исказа и симбола, покретне и непокретне слике, звука и анимације). У таквим условима школа не може да се задржи на традиционалном начину рада у ком су наставник и уџбеник једини извори информација. Број чинилаца који утичу на интелектуални и морални профил ученика знатно се повећао. На значају све више добија улога информационог окружења, што указује да ће школа бити модернија и успешнија уколико наставници пре и потпуније схвате ту чињеницу. Ако узмемо у обзир да се сужава простор који је школа имала у преношењу знања, биће нам јасно да значајан део посла који је обављао наставник преузимају модерна наставна средства за презентовање информација. Ученицима и наставницима је, захваљујући модерним телекомуникационим средствима, омогућена интеракција са базама богатим разноврсним информацијама, знатно удаљеним од њихове учионице или радне собе.

Енергија, коју је наставник морао да троши на прибављање многих података и изворних материјала, може знатно корисније да се употреби на анализу информација доспелих путем модерне технологије. На исти, рационалнији, начин може да се искористи и ученикова енергија. Уместо силних рутинских израчунавања, која су изискивала много времсна, напор треба да се усмери на апстрактно мишље-

¹ Петар Савић, *Нова школа*, 1995, стр. 231.

ње. Управо нова технологија омогућава наставнику и ученицима да учење подигну на виши мисаони ниво, да се баве анализом, синтезом, закључивањем, а да се уместо понављања, дрила и репродукције градива настава усмери на откривање и решавање проблема, диференцирани рад, интеракцију у одељењу, односе у наставном процесу.

У раду смо покушали да представимо како и на који начин школске библиотеке могу да допринесу обогаћивању и неопходном иновирању наставних стратегија и успешнијег наставног процеса. Циљ рада се огледа у упућивању на важност сарадничког и партнерског односа између школских библиотека, са једне стране, и наставника и ученика, са друге стране. Такође, циљ нам је био и да укажемо на важност сагледавања школских библиотека као иманентног учесника у наставном процесу и образовно-васпитном раду. Тако посматрано, намеће се став да у ери информационе технологије и увођења иновација у целокупан наставни рад, библиотеке не смеју бити изопштене, будући да би свака помисао о унапређивању школства њиховим искључивањем и алијенацијом одмах могла да се означи као сенсимонска, утопијска.

Да бисмо на конкретнији начин представили повезаност и важност школске библиотеке у наставном процесу, предложили смо и методичко-дидактичку радионицу, заступљену по принципима интердисциплинарности и интегративности. Библиотека је овде кључни елемент: она повезује дидактичку теорију и наставну праксу и добија улогу медијатора у циљу премештавања јаза између теорије и праксе.

Сваки појединац има изворна права, сопствене тежње, интересе и наклоности. То је фактичко стање које постоји и које се мора регулисати у сваком друштву. Уједно, право сваког појединца је и слобода, која му омогућава да крчи пут ка новим просторима и зарања у дубину векова. Слобода је стално мењала своју физиономију. У први мах, односила се на човеков голи опстанак, на пуко преживљавање. Тек је савремено доба слободи дало највиши трон, омогућујући јој да највеће дубине људског ума изнесе на светлост дана. Тако је концепт слободе заузео и интелектуалну сферу, односећи се на слободну пловидбу океаном информација, на слободу да се оно унутрашње „ја“ прикаже у правом светлу, одупирајући се свим облицима цензуре, а ипак не угрозивши своје право на приватност. Библиотеке, као храмови духовног блага човечанства, а покренуте енергијом оних који у њих верују, добиле су тежак задатак да ослободе људску мисао свих окова, водећи рачуна и о томе да се принцип мере мора поштовати.

Право на интелектуалну слободу је есенцијално за стварање и развој демократског друштва, а библиотеке доприносе развоју и неговању интелектуалних слобода. Да би те тихе оазе које култивишу наш дух омогућиле остваривање интелектуалних слобода, неопходно је да саме буду слободне и отворене за нове путеве који им се непрестано указују. А да би то оствариле, важно је да људи који се њима баве постану свесни друштвене одговорности библиотечке професије.

Слобода приступа информацијама, путем библиотека, претендује да појединцу гарантује све могућности да се сусретне са слободним изражавањем. Опредељеност за интелектуалну слободу представља главну обавезу за библиотечку професију. Библиотеке и библиотечко особље због тога треба да буду одани начелима интелектуалне слободе, неограниченом приступу информацијама и слободи изражавања, као и признавању права на приватност библиотечких корисника.

Савремени развој и технолошка достигнућа изнедрили су велики број професија. Једна од њих је професија школског библиотекара. Неки тврде да је занимање школског библиотекара сјајно, интересантно и креативно, а други га не виде тако. Многи га нису изабрали као свој животни позив, него су се због разних околности ту затекли.

Време које карактерише напредак науке и технике налаже младој генерацији да се перманентно образује, како би ишла у корак са образовним и модерним светом. Стога је ученике потребно научити како се учи и оспособити их да у изворима знања сами проналазе потребне информације, односно да самостално раде на свом даљем и сталном образовању.

Поред школе и школска библиотека заузима значајну улогу у постизању таквих циљева. Потребне друштва за културном, просветном и образовном установом – општи је услов за оснивање библиотеке.

Прве школске библиотеке у Србији основане су у првој половини деветнаестог века, и служиле су и ученицима и наставницима. Углавном, оснивање и рад школских библиотека долазио је неку годину по почетку рада школе. Што значи да су школске библиотеке отприлике старе колико и школе.

Реформе у области школства довеле су и до запажених промена у концепцији рада школске библиотеке. Задатак школе је да ученицима пренесе одређена знања (што већа и што шира), али и да их оспособи за самообразовање, у чему школска библиотека има значајну улогу.

Библиотечку грађу школске библиотеке чине књижни фонд: књиге, часописи, приручници, референсне и друге публикације, и некњижни: аудивизуелни материјал и компјутерски програми. Као место библиотечко-информационе, васпитно-образовне и културне делатности школе, школска библиотека: прикупља, обрађује и ставља на коришћење књижну и некњижну грађу ученицима и наставницима.

Да би школска библиотека била привлачно и пријатно место где ће се сви радо окупљати заслужни су њен књижни фонд и опрема. Ту је неизоставно и библиотекар, креативан у начину проналажења информација и увек на услузи својим читаоцима, стручно оспособљен и усавршен за разна питања. Његови пажња и топлина посебно су важни у раду са најмлађим школарцима. Они се „отопе“ када сретну насмејаног и љубазног библиотекара и тада библиотека за њих постаје „кул“ место. У нашим школама значај библиотеке још увек није довољно интегрисан у васпитно-образовни процес, а донекле и збор тога што у њој не раде професионални библиотекари.

Са мноштвом информација, докумената и података у својој библиотечкој грађи школска библиотека, прилазећи ученицима кроз различите облике рада развија интересовање и буди љубав према књизи и шири њихове културне видике, а истовремено их оспособљава за самостално коришћење библиотеке и њених извора информација.

Носилац рада школске библиотеке је њен библиотекар, чији важан и одговоран посао је у исто време и леп. Радити са књигама, „најпапетнијима који ћуте“ и са децом – најбољим, најдрагоценијим и најзанимљивијим делом друштва, свакако је лепота и драж његовог занимања.

Да би одговорила потребама, захтевима и интересима својих корисника, ученика и наставника, дошло је до стварања референсних збирки у школским библиотекама. Оне представљају збир публикација, односно информационих при-

ручника, као што су: разне енциклопедије и речници, регистри, библиографије и друге секундарне и терцијалне публикације.

Да би код ученика развили стални интерес за књигом, као неминовним практиоцем у образовању, неопходно је смишљено радити на томе. Књига је најреалнији показатељ културног стања једног друштва, а подстицај за образовање младих налази се у књигама.

6. Литература

- Адема, Јанике. *Флуидне књиџе*, <http://www.unilib.bg.ac.rs/projekti/predavanjaAdema>
- Аристотел. (1981) *Поетика*, превод Милош Ђурић, Просвета, Београд.
- Ауербах, Ерих. (1978) *Мимезис, Приказивање стварности у западноевропској култури, Однос писца према стварности у стилу, језику и нарацији*, Нолит, Београд.
- Базен, Анде. (1988) *Опшолоџија фотографске слике – Шта је филм*; Нолит, Београд.
- Бакић, Властелица, Т. (2006) *Медијске стварије у маркетиншкој комуникацији и односима с јавношћу*, магистарска теза, ФОН, Београд.
- Бакић, Властелица, Т. (2007) *Медијска кампања, публицитет и оглашавање, задужбина Андрејевић*.
- Бал, Ф. (1996) *Моћ медија*, Клио.
- Банђур, В. (2001) *Основе епистемолошко-методолошке оријентације у педагоџији*. Београд: Учитељски факултет.
- Башић, Зоран. (2008) Пројекат ИНТЕРНЕСТ. Школска библиотека 21. века. *Билтен*. Друштво школских библиотекара Србије. Год. 2, бр 3, стр. 34–38.
- Бејлис, Питер. (1984) *Ангажовани филм и његова публика*, Београд.
- Беровић, Мирослав. (2003) *Како се ствара представа*, Београд.
- Берн, Ерик. (1998) *Коју игру играш?*; Београд: Ne and Vo: Libretto.
- Bianco, J. L. (2000) *Multiliteracies and multilingualism*, In Cope, B. and Kalantzis, M. (Ed.). *Multiliteracies: Literacy Learning and the Design of Social Future*, Macmillan Publishers Australia Pty Ltd, 2000. (str. 92–105).
- Библиоџекар*: часопис за теорију и праксу библиотекарства / главни и одговорни уредник Александра Вранеш. Год. I, св. 1–2 (2008). Београд: Библиотекарско друштво Србије, 2008.
- Библиоџекарство на крају века*: зборник радова / треће саветовање библиотекара Србије, Врњачка Бања, 1997. Београд: Библиотекарско друштво Србије, 1999.
- Библиоџекарство на крају века. 4*: Стандардизација библиотечке терминологије; Кодекс библиотекара Србије; Документи: зборник радова / четврто саветовање библиотекара Србије, Врњачка Бања, 1998. Београд: Библиотекарско друштво Србије, 1999.
- Библиоџеке и интелектуална слобода*. Прев. Тања Тасић. Гласник Народне библиотеке Србије Год. 10 бр. 1 (2008): 7–9.
- Бјелица, М., Ђорђевић, Т., Поповић, М., Савковић, Д. (1979) *Лексикон новинарства*; Савремена администарција, Савремена књига, Савремена пракса, 1979.
- Божовић, Ратко. (1975) *Искушења слободног времена*; Београд: Председништво конференције ССОЈ и „Идеје“.
- Бојанин, Светомир. (2002) *Тајна школе*, Београд.
- Болан Тејни, Кимберли. (2009) *Просјор за шинејцере : преображај библиоџеке корак по корак*. Београд : Филолошки факултет (Београд : Белпак).
- Бранковић, Д. (2008) *Педагошке теорије*. Бања Лука: Универзитет у Бањој Луци.
- Briggs, Asa and Bruke, Peter. (2005) *A Social History of the Media: From Gutenberg to the Internet*, Polity Press, Cambridge – Malden, UK – USA.
- Бригс, А. Колби, П. (2005) *Увод у студију медија*, Клио.

- Bringing the Concept of Marketing to Higher Education Author(s): A. R. Krachenberg Source: *The Journal of Higher Education*, Vol. 43, No. 5 (May, 1972), pp. 369–380. Published by: Ohio State University Press.
- Брофи, П. (2005) *Библиоџека у двадесет њвном веку: Нове услуже за информационо доба*. Београд: Клио.
- Brown, A. L., & Campione, J. C. (1994) *Guided discovery in a community of learners*. In K. McGilly (Ed.), *Classroom lessons: Integrating cognitive theory and classroom practice* (pp. 229–270). Cambridge, MA: MIT Press/Bradford Books.
- Brown, M. (2011) *Language revival takes to the Internet*.
- Бугарски, Р. (2006) *Култура и језик, у Зборнику радова „Сусрет култура“*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Велковић, С. (2009) *Маркетинг услуга: Центар за издавачку делатност Економског факултета, Београд*.
- Вертов, Дзига.(1923) *Кинооки, Преврат; манифест из 1923. године*.
- Вилотијевић, М. и Н. Вилотијевић. (2008) *Иновације у наставаи*. Врање: Учитељски факултет.
- Властелица, Т., Кости, М., Филиповић, В. (2005) *Специфичности односа с јавношћу високообразовних институција*, SYMORG.
- Вранеш, Александра, Марковић, Љиљана, Јанићијевић, Јасна. (2008) *Етичност у науци и култури*. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београд.
- Вранеш, А. (2007) *Библиографска истраживања у школској библиотеци*. У: *Савремена школска библиотека: зборник предавања одржаних 10. и 11. новембра на Филолошком факултету у Београду / уредник А. Вранеш*. Београд: Библиотекарско друштво Србије.
- Вранеш, А. (2008) *Јавне библиотеке између стандарда и слободе информисања*. У: *Библиоџекар: часопис за теорију и праксу библиотекарства / главни и одговорни уредник А. Вранеш*. Год I, св. 1–2 (2008). Београд: Библиотекарско друштво Србије.
- Вуксановић, Д. (2011) *Филозофија медија: онтологија, естетика, критика*, Чигоја штампа и Факултет драмских уметности.
- Вученовић, Т. (2011) *Грађанско новинарство у дигиталном 21. веку*, текст у часопису *Култура*, бр.132.
- Вучковић, Жељко. (1999) *Чему етички кодекс библиотекара. Библиоџекарство на крају века 4*. Прир. Добривоје Младеновић. Београд: Библиотекарско друштво Србије.
- Вучковић, Ж. (2003) *Јавне библиотеке јавно знање*. Нови Сад: Библиотека Матице Српске.
- Гајић, Ј. (2010) *Маркетинг стратегија у високом образовању*, докторска дисертација, Универзитет Сингидунум, Београд.
- Gee, J. P. (2000a), *New people in new worlds: networks, the new capitalism and schools*, In Cope, B. and Kalantzis, M. (Ed.). *Multiliteracies: Literacy Learning and the Design of Social Future*, Macmillan Publishers Australia Pty Ltd, (str. 43–68).
- Gee, J. P. (2000b), *Discourse and Sociocultural Studies in Reading*, in Kamill, M.L. Mosenthal, P.B, Pearson, P.D and Barr, R. (Eds.), *Handbook of Reading Research: Vol.III*. Mahwah, NJ: Erlbaum, (str. 194–207).
- Gilbert, J. (2011) *Why do I need a teacher, when I got the Google*, Routledge.
- Гиро, Пјер. (1975) *Семологија*, Библиотека XX век, БИГЗ, Београд.
- Гиц, Лудвиг. (1979) *Феноменологија кича*, БИГС, Београд.
- Глушчевић, Зоран. (1990) *Живот у ружичастом*, Просвета, Београд.
- Гојков, Г. и Стојановић, А. (2012) *Партиципативна естетологија у дидактици*. Вршац: Висока школа струковних студија за образовање вапитача „Михаило Палов“.
- Горман, М. (2007) *Наше нејролазне вредности*. Београд: Филолошки факултет.
- Дерен, Маја. (1975) *Филм: Стваралачко коришћење стварности*, цитирано према *Филмске свеске*, часопис за теорију филма и филмологију, књига прва.
- Деца и библиотеке* : зборник радова са међународног научног скупа одржаног у Београду од 5. до 9. октобра 2005. / уредник Александра Вранеш. Београд: Филолошки факултет Универзитета, Библиотекарско друштво Србије, 2006. (Београд: МСТ Гајић). 665 стр.
- Дигиталне уметности и нови медији*, <http://www.link.singidunum.ac.rs/osnovnedig.html>

- Дуран, М., Плут, Д., Митровић, М. (1987) *Симболичка игра и стваралаштво*; Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Ђорђевић, Јован. (1990) *Интелигентно васпитање и савремена школа*, Београд.
- Ђурђевић, Ђорђе. (2010) *Трагом српске драме и позоришта*, Нови Сад.
- Edwards. A. P. (1966) *Reconceptualizing literacy*. Jime 2010. Reading Today, 27(6), 22 http://www.reading.org/General/Publications/ReadingTQdav/RTy June2010/RTY_10Jun R econceptualizing_literacy.aspx
- Еко, Умерто. (1966) *Од интернет до Гитлерберга*, предавање на Италијанској академији за напредне студије, децембар.
- Ериџон, Данијел. (1988) *Грамматика филмског језика*, Универзитет уметности у Београду, Београд.
- European Journal of Education, Vol. 46, No. 2, 2011, Part II, From Students to Consumers: reflections on the marketisation of Portuguese higher education Sónia Cardoso, Teresa Carvalho & Rui Santiago
- Зборник београдске отворене школе*: радови студената, генерација 2007/2008, Београд, 2009.
- Зборник 22*, Институт за педагошка истраживања – Боља школа и путеви до ње, Београд, 1989.
- Zbornik: Dijete i kreativnost*, Zagreb: Globus, 1987.
- Зграбљић Ротар, Н. Медијска писменост, медијски садржаји и медијски утјецаји, <http://www.media.ba/mediacentar/compiled/p754.htm>
- Зељић, Нада. (2007) Школски библиотекар – бити или не бити. *Билиџен*. Друштво школских библиотекара Србије. Год. 1, бр 2 (2007), стр 21–22.
- Зиндовић Вукадиновић, Г. (1994) *Визуелни језик медија*, Институт за педагошка истраживања, Београд.
- Зиндовић Вукадиновић, Г. (1997) *Медијска писменост: теорија и пракса*, Зборник Института за педагошка истраживања, бр. 29, Београд.
- Зорица, Зорица. (2006) Етика у библиотекарству. *Јавне библиотеке*. Год. 2, бр. 3–4 (2006): 105–112.
- Ибзен, Хенрих. (1986) *Драме*, ИРО Веселин Маслеша.
- Иглтон, Тери. (1989) *Побуна читача*, Књижевна критика, XX, Београд.
- Илић, Милош. (1983) *Социологија културе и уметности*, Научна књига, Београд.
- Илић, П. (1997) Позиција методике наставе српског језика и књижевности у систему педагошких и осталих кореспондирајућих наука. *Наша школа*, Бања Лука, 1997, 3–4, 320–327.
- Илић, П., О. Гајић и М. Маљковић. (2008) *Криза читања: комплексан педагошки, културолошки и општедруштвени проблем*. Нови Сад: Градска библиотека.
- Илић, Станко. (2009) *Креативно образовање: школа будућности*, Београд, 2009.
- Интелигентно слобода и савремене библиотеке*: зборник радова са међународног научног скупа одржаног у Београду од 25. до 27. септембра 2003. године. Гл. ур. Александра Вранеш. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду (итд.), 2004.
- Информациона писменост и доживотно учење / уредници Александра Вранеш, Љиљана Марковић, Гвен Александер*. Београд: Филолошки факултет Универзитета: Библиотекарско друштво Србије, 2008.
- IFLA/UNESCO за развој јавних библиотека / у име Секције јавних библиотека Радна група којом је председавао Филип Џил*. Београд: Народна библиотека Србије: Библиотека града Београда, 2005.
- If We only Told our Story Better...*, Re-envisioning State-University Relations Through the Lens of Public Engagement, www.wiscap.wisc.edu/publications, By David J. Weerts, The University of Wisconsin, Anpnn, 2011.
- It's All in the Marketing: The Impact of a Virtual, Reference Marketing Campaign at Texas A &M*, University Georgia State University, Digital Archive, 1–1–2008.
- Јаничић, Р. (2003) *Истраживање међузависности стваралашког планирања маркетинга и савремених информационих токова*, докторска дисертација, ФОН.
- Каменов, Емил (1986) *Интелигентно васпитање кроз игру*; Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Квалификовано образовање за све – Пути ка развијеном друштву*, Београд, Министарство просвете и спорта, 2002.

- Квалификационо образовање за све – Изазови реформе у образовања у Србији*, Министарство просвете и спорта, 2004.
- Квргић, Светлана. *Квалификационо животица деце и омладине*, Београд, 2001.
- Кирћански, Милица. (2005) Упутство о минимуму професионалног понашања библиотечких радника. *Јавне библиотеке*. Год. 1, бр. 2 (2005); 57–88.
- Кићковић, Мираш. (1952) Школско позориште код Срба у току XVIII и на почетку XIX века, Београд.
- Клосковска, Антоњина. (1985) *Масовна култура*, Матица српска, Нови Сад.
- Кобли, П., Бригс, А. (2005) *Увод у студије медија*, Клио.
- Ковачек, Божидар. (1991) *Талија и Клио: из историје српског позоришта*, Нови Сад.
- Коковић, Драган. (1993) *Заборављена култура*, Светови, Нови Сад.
- Костић, М., Јаничић, Р., Видаковић, Б. (1999) *Практикум из маркетинга*, Београд.
- Костић, М. (2003) *Интеграција комуникацијских активности маркетинга и односа с јавношћу*, докторска дисертација, ФОН, Београд.
- Kotler, F. (1977) *Upravljanje marketingom*, Zagreb.
- Котлер, Ф. (2006) *Маркетинг менаџмент*, Београд: Data status.
- Красић, О. (1999) Књига – радио-библиотека. У: *Библиокарство на крају века 3./* Треће саветовање библиотекара Србије, Врњачка, 1997. Београд: Библиокарско друштво Србије.
- Larkin, P. (2010). *Technology in Schools: An Administrator's View*, The Super Book of Web Tools for Educators (str. 4–7), приступ. 20. Фебруар, 2012. http://issuu.com/richardbyme/docs/super_book_of_web_tools_for_educators/1
- Лејда, Џеј. (1992) Компилациони филм, Београд.
- Лоример, Роланд. (1998) *Масовне комуникације*, Клио.
- Luke, C. (2000), *Cyber schooling and technological change: Multiliteracies for new time*, In Cope, B. and Kalantzis, M. (Ed.). *Multiliteracies: Literacy Learning and the Design of Social Future*, Macmillan Publishers Australia Pty Ltd, (str. 69–91).
- Љубојевић, Петар. (1996) *Масовне комуникације*, Штампарија Извршног већа Војводине, Нови Сад.
- Мађарев, Милан. (2009) *Креативна драма у школи*, Земун: Мост Арт.
- Макаренко, А. С. (1948) *Изабрана педагошка дела*, Београд.
- МакЛуан М. (1971) *Познавање околине човекових индустрија*, Просвета, Београд.
- Малић, Драгана. (2009) Модерне дечје библиотеке: могућности и перспективе. *Бележница: часопис за библиотекарство, књижевност и културу*. Год. 11, бр.20–21 (2009), стр. 27–30.
- Мангел, Алфред. (2005) *Историја читања*, Светови, Нови Сад.
- Мангел, А. (2008) *Библиотека ноћу*. Београд: Геопоетика.
- Марјановић, Петар. (2005) *Мала историја српског позоришта XII–XXI век*, Нови Сад.
- Мартиноли, А. (2010) *Трансформација радија као медија и радијског аудијоријума под утицајем нових технологија*, Факултет драмских уметности у Београду, Универзитет уметности, докторска дисертација.
- MacPherson, S. (2003) TESOL for Biolinguistic Sustainability: The Ecology of English as a Lingua Mundi. *TESL CANADA, Journal of TESL du Canada* Vol. 20, No.2, Spring 2003.
- Меџ, Кристијан. (1975) *Језик и кинематографски медијум*, Библиотека Уметност екрана, Институт за филм, Београд.
- Милер, Д. (2005) Односи с јавношћу и новинарство, поглавље у *Увод у студије медија*, Клио.
- Милер, Хилис. (1997) Читање које чита, из *Етика читања*, часопис *Књижевна реч*, бр. 498–499; Београд.
- Миљинчић, Весна. (2009) Библиотека – срце школе. *Панчевачко читалиште: научни часопис за теорију и праксу библиотекарства*. Год. 8, бр. 15 (2009), стр. 80–82.
- Милутиновић, Ј. (2008) *Циљеви образовања и учења у светлу доминантних теорија васпитања 20. века*. Нови Сад: Савез педагошких друштава Војводине.
- Мимица, А. и Богдановић М. (2007) *Социолошки речник*; Завод за уџбенике.
- Министарство просвете и спорта: *Квалификационо образовање за све – Изазови реформе образовања у Србији*, Београд, 2004.

- Митрић, Марина. Школске библиотеке у Републици Србији – основни показатељи стања и предлога мера за унапређење. 14 стр. Текст је преузет са интернет странице www.nbs.bg.ac.yu/view_file.php?file_id=1412
- Модерна теорија драме, Приређивач Мирјана Миочиновић, Нолит, Београд, 1981.
- Мужинић, А., (1937) *Цивилизација култура и образовање*, стр. 85
- Nakata, M. History, (2000) *Cultural Diversity and Teaching*, in: Cope, V. and Kalantzis, M. (Ed.). *Multiliteracies: Literacy Learning and the Design of Social Future*, Macmillan Publishers Australia Pty Ltd., 2000, (str. 106–120).
- Николић, С., Чичек, М., Боровички, Ж. (1990) *Драма и њиха*; Београд: Нолит.
- Нинков, Јасмина. (2008) Интелектуалне слободе и јавне библиотеке. *Гласник Народне библиотеке Србије*. Год. 10, бр. 1 (2008): 11–17.
- Обрадовић, Д. *Наравоученија*, преузето са сајта Доситејеве задужбине. *Односи с медијима*, 2004: ПРИСТОП, група аутора.
- Огњанов, Г. (2004) *Комуникативна моћ продаје*, Досије.
- Огњанов, Г. (2009) *Интегрисане маркетиншке комуникације*, Економски факултет Универзитета у Београду.
- Педагошко друштво Србије – образовање за будућност*, Београд, 1994.
- Петрић, Владимир. (1970) *Развој филмских врста*; Београд.
- Пешаковић, Бранислава. *Школска библиотека у савременом образовању*. Београд: Нова просвета (Вршац: Слобода). 125 стр.
- Питер, Предраг. (2008) *О нормативној лингвистици*, Зборник Института за српски језик САНУ, Београд, 2008.
- Поткоњак, Н. (2007) *XX век: ни „век деценија“ ни век педагогије: има наде...XXI век*. Нови Сад: Савез педагошких друштава Војводине.
- Поткоњак, С. (2006) *Школско библиотекарство пред изазовом: нове функције за ново доба*. Саопштење поднето на семинару „Школске библиотеке у 21. веку“. Београд: Просветни преглед.
- Princeton University Social Media Strategy*, Princeton University, 16.06. University’s social media policies, 2011.
- Prodromou, L. (2008). *English as a lingua franca: a corpus-based analysis*, Continuum International Publishing Group.
- Радовановић, М. (2004) *Планирање језика и друштва*, издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци.
- Радовановић, Снежана. (1997) *Школа и друштвена средина*, Београд.
- Радовић, Слободан. (1982) *Школска библиотека у настави са примерима из наставе мајерњег језика и књижевности*. Горњи Милановац : Дејче новине, (Крагујевац : Никола Николић).
- Радуловић, Лидија. (1996) *Сеока школа као посредник културе*, Београд.
- Расел, Бертланд. (1996) *О образовању и васпитању*, Београд.
- Rayner, Philip. (2001) *Media Studies: The Essential Introduction*, London and New York, Routledge.
- Радовановић, Снежана. (1997) *Школа и друштвена средина*, Београд.
- Родаљевић, Драгана. (2009) Етика и услуге за децу у јавним библиотекама. *Библиотекар*. Год. 51, бр. 1–4 (2009): 49–61.
- Радојковић, М. и Стојковић, Б. (2004) *Информационо-комуникациони системи*. Београд: Клио.
- Радоњић, Мирослав. (1997) *Позоришна размишљања*, Нови Сад.
- Расел, Бертланд. (1996) *О образовању и васпитању*, Београд.
- Рег, Д. (1996) *Односи с медијима*, Клио, Београд.
- Rirdon, K. (1998) *Interpersonalna komunikacija: gde se misli susreću*. Zagreb: Alinea.
- Родерс, Пол. (2003) *Интерактивна настава*, Београд.
- Рот, Пол. (1984) *Документаризам на филму*, Београд.
- Савић, Петар. (1986) *Учење кроз игру, забаву и хумор*; Београд: П.Савић.
- Савић, Петар. (1995) *Нова школа ка демократском преображају школе и друштва*, Београд.

- Савићевић, Душан. (1983) *Човјек и доживојно образовање* Титоград.
- Савремена школска библиотеџка*: зборник предавања одржаних 10. и 11. новембра на Филолошком факултету у Београду / уредник Александра Вранеш. Београд: Библиотекарско друштво Србије, 2007
- Sapir, E. (2004) *Language and Introduction to the Study of Speech*. Dover Publications Inc. New York: Mineola.
- Search, P. (2001). *HyperGlyphs: New Multiliteracy Models For Interactive Computing*. Приступ, 15. Фебруар, 2012. <http://homepages.rpi.edu/~search/HyperGlyphs.pdf>
- Silobrčić, V. (2008) *Kako sastaviti, ocijeniti i objaviti naučno djelo*. Zagreb: Medicinska naklada.
- Slobodan pristup informacijama u službi kulturnog razvitka*. Ur. Alemka Belan Simić, Aleksandra Horvat, Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2002.
- Стојановић, Душан. (1984) *Филм као превазилажење језика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Стокић, Г. (2002) *Ка филозофији библиотекарства: Цеси Шур у теорији и пракси библиотекарства 20. века*. Панчево: Мали Немо.
- Сузић, Н. (1999) *Кооперативно учење*. Бања Лука: Министарство просвете Републике Српске и УНИЦЕФ.
- SUS.DIV (2006) *Sustainable Development in a Diverse World*, POSITION PAPER OF RESEARCH TASK 1.2 “Cultural diversity as an asset for human welfare and development” Benefits of linguistic diversity and multilingualism, приступ 26. Фебруар 2012.
- Тодоровић, Неда. (2002) *Новинарство интерпретативно и истраживачко*, Чигоја.
- Трнавац, Недељко. (1992) *Школска педагогија*, прва књига, Београд.
- The Ethics of Librarianship: An International survey*. Ed. Robert W. Vaagan. München, K. G. Saur, 2002.
- The New London Group. *A Pedagogy of Multiliteracies: Designing social futures*, In Cope, B. and Kalantzis, M. (Ed.). *Multiliteracies: Literacy Learning and the Design of Social Future*, Macmillan Publishers Australia Pty Ltd, 2000, (str. 9–39).
- Ђаловић, Драган. (2009) *Увод у теорију медија*, Мегатренд универзитет, Београд.
- UNESCO. *The Plurality of Literacy and its Implications for Policies and Programmes*. 2004. UNESCO Education Sector Position Paper, Published in 2004 by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- Unsworth, L. (2001) *Teaching Multiliteracies Across the Curriculum: Changing Contexts of Text and Image in Classroom Practice*. Open University Press, September 2001. (str. 445–449).
- Фидлер, Р. (2004) *Mediamorphosis*, Клио.
- Филиповић, В., Костић, Станковић, М. (2008) *Односи с јавношћу*, ФОН, Менаџмент, Београд.
- Филиповић, В. Костић, Станковић, М. (2009) *Маркетинг менаџмент*, ФОН.
- Фиск, Роберт, (2010) *Новинари су постали заговорници језика моћи*, Говор на петом годишњем Форуму Ал Џазире, цитирано према Блог Б92, <http://blog.B92.net>, 2010
- Фиск, Џон. (2001) *Популарна култура*, Београд.
- Fishman, J. (2006) *What Do You Lose When You Lose Your Language?* in: G. Cantoni (Ed.) *Stabilizing Indigenous Languages*. Flagstaff: Center for Excellence in Education, 2006. Northern Arizona University.
- Forssythe, I., Jolliffe, A. and Stevens, D. (1999) *Preparing a Course: Practical Strategies for Teachers, Lecturers and Trainers*. London.
- Haneda, M. (2006). *Becoming literate in a second language: Connecting home, community, and school literacy practices*. *Theory Into Practice*, 4(4), str. 337–345. Retrieved from Education Research Complete database.
- Христић, Јован. (2002) *О изражању за позориштем*, Зрењанин.
- Cope, B, and Kalantzis, M. (2000) *Multiliteracies: Literacy Learning and the Design of Social Futures*. 2000. London: Routledge, Print.
- Crampton, A, Ragusa A.T. and Cavanagh, H. (2012) *Cross-discipline investigation of the relationship between academic performance and online resource access by distance education students*, *Research in Learning Technology* 2012, 20: 14430 – DOI: 10.3402/rlt.v20i0/14430

- Wenger, E. (2010) *Communities of Practice: Learning as a Social System*, "Systems Thinker". Volume 9, issue 5, June/July 1998. pristup 2. Novembar.
- Wools, B. and Loertscher, D. (editors). *The whole School Library Handbook*. Chikago: American Library Association
- Yunker, J. (2002) *Beyond Borders: Web Globalization Strategies*. 2002.
[http://www.bvtelelevel.com/beyondborders/chapter1 .pdf](http://www.bvtelelevel.com/beyondborders/chapter1.pdf). pristup 9. Mart 2012.
- Шамић, М. (2003) *Како настајаје научно дјело: увођење у методологију и технику научноистраживачког рада: ошћи иприсјуй*, 9. издање. Сарајево, Свјетлост.
- Школске библиотеке у теорији и пракси*: зборник радова са семинара у средњим и основним школама Срема, 1994–2004. Сремска Митровица: Библиотека „Глигорије Возаревић“, 2005. (Лаћарак : АМ график), 163 стр.

Електронски извори

- www.arhiv.rs/
- www.ox.ac.uk/public_affairs/
- www.digitalheritage.fil.bg.ac.rs/
- www.cam.ac.uk/,
- www.uni-heidelberg.de/
- www.pregled-rs.
- www.wiki.rs
- www.rra.org.rs
- www.topuniversities.com
- www.digitalarchive.gsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=
- www.prsa.org/AboutPRSA/PublicRelationsDefined
- www.symorg.org
- www.itresenja.com
- www.dositejeva-zaduzbina.rs/dositej/dela.html
- www.topuniversities.com
- www.rts.rs/page/radio/sr/story/24/Radio+Beograd+2/865992/Digitalne+ikone.html
- www.pr.fpn.bg.ac.rs/pr-days-2011
- www.facebook.com/reklakaza.la
- www.katapult-studios.com/our-work/university-salford
- www.wiscap.wisc.edu/publications/
- www.mc.rs 22 www.raf.rs 23.
- www.ifla.org
- www.nbs.rs
- www.nbs.bg.ac.yu/view_file.php?file_id=222
- www.fil.bg.ac.rs
- www.bgbytes.com/otvorenikrugovi/download/PREDLOG.pdf
- www.skolskibibliotekari.spaces.live.com
- http://www.susdiv.org/uploadfiles/RT_1.2_PP_Durk.pdf
- <http://www.mirkomiletic.rs> (19. 10.2012.)
- http://www.nb.rs/view_file.php?fileid=1283 (23. 10. 2012.)
- [http://nb.rs./viewfile.php?file_id=1412](http://nb.rs/viewfile.php?file_id=1412) (02. 11. 2012.)
- <http://books.google.com> (13. 11. 2012.)
- <http://www.mojedete.rs/1635-Srednjoskolci-iz-Barajeva-i-Obrenovca-pomazu-mladima-da-odbace-nasilje-.html>
- <http://www.dramskimetod.com/2009/12/dramski-metod>
- http://www.danas.rs/danasrs/iz_sata_u_sat/prepoznavanje_nasilja_u_rednijim_skolama.83.html?news_id=41870

БИОГРАФИЈА

Јасмина Митровић Марић

- Београд, Србија, 10.09.1965.
- Трећа година докторских студија, модул Савремене студије културе Филолошког факултета Београдског универзитета
- Члан Управног одбора Културно – просветне заједнице Србије
- Члан Уметничког савета Међународног фестивала монодраме и пантомиме
- email: jasminamm@yahoo.com

ОБРАЗОВАЊЕ:

- 2010 – до данас - Трећа година докторских студија на модулу Савремене студије културе, Филолошког факултета Београдског универзитета
- 2010. - Мастер студије Филолошког факултета Београдског универзитета; мастер рад „Историја и фикција у песмама о которским ускоцима“
- 1990. - Дипломирани професор на групи Југословенска књижевност и општа књижевност; Дипломски рад „Епска песма и савремена српска драма – проблеми грађе и уметничке транспозиције“, Филолошки факултет Београдског универзитета

ИЗ COBISS-a - ПУБЛИКАЦИЈЕ:

- 2012. – члан Уређивачког одбора издања „Дигитализација културне и научне баштине, универзитетски репозиторијум и учење на даљину“, Филолошки факултет, Београдског универзитета
- 2009. – Уредник издања монографија „Награда Браћа Карић“
- 2007. – „Тапија у камену“, сепарат у „Даница“; Вукова задужбина
- 2006. – „Аматеризам: стратегија формирања публике“, сепарат у „Даница“; Вукова задужбина

- 2002. – Уредник издања монографија „Наград Браћа Карић“
- 1998. – Приређивач књиге за децу „Тајни врт“, Френсис
- 1998. – Приређивач књиге за децу „Оливер Твист“, Ч. Дикенс
- 1998. – Приређивач кратких прича „Тајни врт“, Ходџсон, Бернет, Френсис

РЕФЕРЕНЦЕ:

- 2012. – Научни рад „Линеарно и дигитално читање“, Годишњак Факултета за културу и медије Мегатренд универзитета
- 2012. – Сепарат објављен у часопису Друштва за српски језик и књижевност „Интердисциплинарност и мултимедијални приступ настави“
- 2011. – Сепарат у зборнику „Дигитализација културне и научне баштине, универзитетски репозиторијум и учење на даљину“, Филолошки факултет, Београдског универзитета
- 2005. – Из историје светске књижевности од Драјдена до Грилпарцера, за издавача Факултет за менаџмент Браћа Карић
- 2005. – Уредник издања „Бизарни свет скоро бивше новинарке“, Сандра Петрушић
- 2003. – Сабране драме Александра Поповића; за издавача – Карић фондација и Војно – издавачки завод

САМОСТАЛНА ПРЕДАВАЊА И ЦИТАТИ:

- 2012. – „Интердисциплинарност и мултимедијални приступ настави“, Филолошки факултет и Друштво за српски језик и књижевност; зимски семинар за професоре језика и књижевности Србије
- 2011. – „Линеарно и дигитално читање“, предавач на Међународном научном скупу о менаџменту у образовању „Digitalization of Cultural and Scientific Heritage, University Repositories and Distance Learning“
- 2011. – Монографија „Песнице народа мог“, посебан текст посвећен Јасмини Митровић Марић и студију за културу говора и уметничко

рецитовање чији је идејни творац, као и њеном педагошком раду у овој области и утицају тог педагошког рада у Београду и Србији

- 2001.- 2004. Стални предавач сертификованог програма: „Култура говора и пословна комуникација“, Факултет за предузетни менаџмент у Новом Саду

РАДНО ИСКУСТВО:

- 2012. – Саветник председника Републике Србије
- 2012. – Факултет за стране језике Алфа Универзитета
- 2001. – 2012. – Директор Карић фондације
- 1994. – 2001. – Уредник програма за културу, образовање и специјалне пројекте РТВ БК Телеком; аутор и водитељ Talk show „ВК парламент“
- 1992. – 1993. – О.Ш. „Милош Црњански“, професор српског језика и књижевности са експерименталним програмом медијске писмености и културе говора
- 1987. – 1994. - Уредник програма за културу ТВ Политика, аутор и редитељ више документарних филмова и Talk show-а

НАГРАДЕ И ПРИЗНАЊА (избор)

- 2012. – Златни Беочуг КПЗ Београд за трајни допринос култури Београда
- 2000. – Златна значка Културно-просветне заједнице Србије за допринос култури нације
- 1994 – Награда за режију филма „Луталице и сањари“, на великом Међународном фестивалу документарног и краткометражног филма
- 1993; Награда за режију филма „Катарза пре и после“; на великом Међународном фестивалу документарног и краткометражног филма
- 1990. - Награда Матице српске за есеј „Куда ће жена које нема- наратор, форма, поезија у делу Ива Андрића“
- 1984. - Октобарска награда Града Београда за ширење културе говора и уметничко рецитовање

BIOGRAPHY

Jasmina Mitrovic Maric

- DoB: September 10, 1965, Belgrade, Serbia
- Currently at the third year of the doctoral studies, Contemporary Cultural Studies Module, Faculty of Philology, University of Belgrade
- Member of the Steering Committee of the Cultural and Teaching Association of Serbia
- Member of the Artistic Committee of the International Festival of Monodrama and Pantomime
- Email: jasminamm@yahoo.com

EDUCATION:

- 2010 – onwards - Third year of the doctoral studies, Contemporary Cultural Studies Module, Faculty of Philology, University of Belgrade
- 2010 – Master studies at the Faculty of Philology, University of Belgrade. Master thesis: History and Fiction in the Poems on Kotor's Upheavals
- 1990 – Graduated from the Department of Yugoslav and World Literature. Bachelor thesis: Epic Poems and Contemporary Serbian Plays – the issues of construction and artistic transposition, University of Belgrade

PUBLICATIONS:

- 2012 – Editorial Committee of “Digitalization of Cultural and Scientific Heritage, University Repositories and Distance Learning” at the Faculty of Philology, University of Belgrade
- 2009 – Editor-in-Chief of *The Karic Brothers Award Monograph*
- 2007 – “A Stone as a Title Deed”, a case study in “Danica”, Yearbook of the Vuk's Legacy
- 2006 – “Amateurism: audience forming strategy”, a case study in “Danica”, Yearbook of the Vuk's Legacy
- 2002 – Editor-in-Chief of *The Karic Brothers Award Monograph*
- 1998 – Editor of children's book *The Secret Garden* by Frances Hodgson Burnett

- 1998 – Editor of children’s book *Oliver Twist* by Charles Dickens
- 1998 – Editor of the short stories *The Secret Garden* by Frances Hodgson Burnett

REFERENCES:

- 2012 – Scientific paper “Linear and Digital Reading”, a Yearbook of Faculty of Culture and Media, Megatrend University
- 2012 – A case study in a Magazine by a Serbian Language and Literature Society “Interdisciplinary Studies and Multi-Media Approach in Teaching”
- 2011 – A case study in a Journal “Digitalization of Cultural and Scientific Heritage, University Repositories and Distance Learning” at the Faculty of Philology, University of Belgrade
- 2005 – From the History of the World Literature: from Dryden to Grillparzer, Published by Faculty for Management “The Karic Brothers”
- 2005 – Editor-in-Chief of “The Bizarre World of an almost ex-journalist” by Sandra Petrusic
- 2003 – Collective work of Aleksandar Popovic, Published by The Karic Foundation and Military and Publishing Institute

LECTURES AND CITATIONS:

- 2012 – winter seminar for the professors of language and literature in Serbia co-organized by Faculty of Philology and Serbian Language and Literature Society, “Interdisciplinary Studies and Multi-Media Approach in Teaching”
- 2011 – a lecturer at the International scientific conference on management in education, “Digitalization of Cultural and Scientific Heritage, University Repositories and Distance Learning”
- 2011 – Monograph “Oh, You Poet of My People” a special text dedicated to Jasmina Mitrovic Maric, a creator of culture of speech and artistic recital studies and to her pedagogical work in this area and its influence in Belgrade and Serbia
- 2001 – 2004 – a full-time professor for the certified programme “Culture of speech and business communication” at Faculty of Business Management in Novi Sad

WORKING EXPERIENCE:

- 2012 – onwards – Advisor to the President of the Republic of Serbia
- 2012 – professor at the Faculty of Foreign Languages, Alpha University
- 2001 – 2012 – Manager of The Karic Foundation
- 1994 – 2001 – Editor of cultural, educational and special programmes at Radio and Television BK Telekom, author and presenter of the talk show “The BK Parliament”
- 1992 – 1993 – a professor of the Serbian Language and Literature at the elementary School “Milos Crnjanski”, with the experimental programme for media literacy and culture of speech
- 1987 – 1994 – Editor of the cultural programme of Television Politika, author and director of several documentaries and talk shows

AWARDS AND RECOGNITIONS (selection)

- 2012 – Golden “Beocug” from the Cultural and Teaching Association of Serbia for the permanent contribution to the culture of Belgrade
- 2000 – Golden pin from the Cultural and Teaching Association of Serbia for the cultural contribution to the nation
- 1994 – Award for directing of the movie “Wanderers and Dreamers” at the International Festival of Documentaries and Short Movies
- 1993 – Award for directing of the movie “Catharsis: Before and After” at the International Festival of Documentaries and Short Movies
- 1990 – The Matica Srpska Award for the essay “Where is Heading the Woman who is Not – a narrator, form, and poetics in the works by Ivo Andric”
- 1984 – October Award of the City of Belgrade for spreading of the culture of speech and artistic recital

ИЗЈАВА

Под пуном материјалном и моралном одговорношћу изјављујем да су истоветне штампана и електронска верзија докторске дисертације „Библиотека, школа, медији“.

Јасмина Митровић Марић

Београд, 18.09.2013.

ИЗЈАВА

Под пуном материјалном и моралном одговорношћу изјављујем да сам аутор докторске дисертације „Библиотека, школа. Медији“ те да у истој нема делова којима се нарушавају ауторска права других особа.

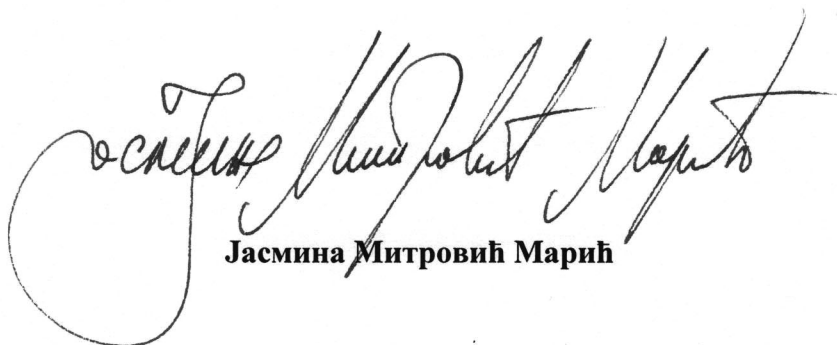

Јасмина Митровић Марић

Београд, 18.09.2013.

ИЗЈАВА

Својевољно овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да докторску дисертацију „Библиотека, школа, медији“ чији сам аутор чува у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и учини је доступном јавности под условима дефинисаним лиценцом за коју се, као аутор, одлучим, а коју ћемо накнадно договорити.

Јасмина Митровић Марић

Београд, 18.09.2013.